

પ્રસ્તાવના.

લોકલોકના પ્રકાશક-કેવળજ્ઞાનવડે જાણનાર એવા ત્રિલોક ગુરૂ શ્રી વર્ધ-
 માનસ્વામિએ પ્રણેતા અને આચાર્ય મહારાજઓએ મુ થેલ-રથેલ શાસ્ત્રોમાથી
 ઉદ્દેશી ગાથાવડે “સંબોધનો” શ્રોતાઓને આ અંથ સાંભળવા વાંચવા માત્રથી
 ઉત્પન્ન થનાર હિત ગ્રંથ-અહિત ત્યાગરૂપ જ્ઞાનની સત્સત્તિકા મૂળ સિત્તર
 ગાથાવડે શ્રીમાન જયશેખર સૂરીચરણએ ઉપરોક્ત આ અંથનું સાર્ય
 નામ નિરૂપણ કરેલું છે. આ અથ મૂળ શ્રીમાન જયશેખરસૂરિ મહારાજે
 રચેલ છે તેના ઉપર શુમારે પચીસેક શ્લોક પ્રમાણુ શ્રી ભારત સમ્રાટ અકબર
 પાદશાહની સલામાં જયશ્રી મેળવનાર શ્રી જયસોમ ઉપાધ્યાયજી મહારા-
 જના શિષ્ય શ્રીમાન ગુણવિનયજીગણિએ વિવરણ સંસ્કૃતમાં કરેલ છે. ત્રૈવ્ય-
 વાસીઓને છતી જેમણે ખરતર ગિરદ ધારણુ કર્યું હતું, એવા શ્રી જિનચંદ્ર-
 પુરિના પરિવારમાં શ્રીમાન જિનદત્તમૂરિ મહારાજ જેવા ચમત્કા-
 નુ પુરુષો કે જેમના નામ માત્રથી કષ્ટો નાશ પામે છે એવા દાદા ગુરૂ થયેલ છે,
 જેમની પરંપરાએ આ અંથના વૃત્તિકાર શ્રીગુણવિનયજીગણિ થયેલા છે કે જેમણે
 મા રચના સવત ૧૬૫૧ની સાલમાં પાલીપુરમાં કરેલ છે. આ અથ ખરેખર
 હિત ત્યાગરૂપ હોવાથી તે મૂળ અને વૃત્તિ સાથે કે જે ઘણી મહેનત
 જનસમાજના ઉપકાર માટે શોધી આપવાની કૃપા મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજ્ઞ-
 ને કરી આપતાં પ્રથમ અમારા તરફથી એ વર્ષ ઉપર પ્રસિદ્ધ કરવામાં
 આવેલ છે. ખરેખર એકલો બોધદાયક તેમ નહિ પણ સાથે સ્વેચ્છ ઉપાદેયરૂપ
 હોવાથી, આ અંથમાં આવેલ અનેક બાળનો કે સાથે કેટલાકમાં તો આગમ અને
 સિંચાર્યજીના અથોમાંથી પુરાવા તરીકે સાદત આપી એક નમુનારૂપ બનાવેલ
 હોવાથી તેનું ભાષાંતર કરી છપાવ તો વધારે મનુષ્ય લાભ લઈ શકે, એમ ઉક્ત

મુનિ મહારાજશ્રીએ મુચના દરવાથી તેઓશ્રીનો ઉપકાર માનતાં, તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરાવી શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશના ગ્રાહકોને બેટ તરીકે અપાય તો ઘણા મોટા પ્રમાણમાં મનુષ્યો વાંચી સાંભળી લાભ લઈ હિન-મોક્ષ માધી શકે એ હેતુથી અમોએ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

આ ગ્રંથમાં લુપ્ત લુપ્ત અનેક વિષયો આપેલા છે. પ્રથમ ગ્રંથકાર મહારાજે મંગળના સ્થાનરૂપ હૃદયેવની સ્તુતિરૂપ મંગળ, અભિષેક, પ્રયોગન અને સંબંધ બતાવેલ છે. ત્યારબાદ નમસ્કારની ચતુર્ભંગી જણાવવા સાથે આ “સંબોધ સમિતિ” ગ્રંથનો અર્થ કહી આ ગ્રંથમાં સઘળા પરિપૂર્ણ ધર્માનુષ્ઠાન કહેવાયેલ છે, કે જે મોક્ષરૂપ હોવાથી પ્રથમ મોક્ષનું કારણ જણાવેલ છે. વળી મોક્ષ કાણુ મેળવી શકે તે માટે પ્રમાણિક યાને જૈનધર્મ કેટલો સત્ય અને ઉદાર છે તે જણાવતા “ગ્રંથકર્તા મહારાજ કહે છે કે”—

“સેચમ્બરોય આસમ્બરોય, બુદ્ધોય અહવ અન્નોવા ॥

સમભાવ ભાવિયપ્પા, લહર્હ મુક્કલં ન સંદેહો ” ॥

અંતાંગર, દિગંબર, ખૌદ અથવા કોઈપણ અન્ય સમભાવવડે ભાવિત આત્મા હોય તે મોક્ષ મેળવે તેમાં સંદેહ નથી “મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં વેપની પ્રાધાન્યતા નથી પરંતુ સમભાવજ મોક્ષનું કારણ છે તે બતાવ્યું છે.” ઉપરનું કથન જૈનધર્મ અને તેના કથન કરનારા મહાત્માઓની પ્રમાણિકતા, સત્યતા, ઉદારતાને મુચન કરનારું છે એમ સર્વ કોઈ સમજી શકે તેવું છે.

આગળ આલતાં મોક્ષ મેળવવાના કારણબદ્ધ ગાન, દર્શન ચારિત્રના આધારભૂત સમભાવ ઈચ્છક પુરૂષોએ આ ગ્રંથમાં બતાવેલા ધર્માનુષ્ઠાનો પાળવાનું કળ સમ્યક્ પૂર્વકજ થઈ શકે, તે માટે પ્રથમ સંમ્યક્-ત્વનું સ્વરૂપ સુદેવ, ગુરૂ અને ધર્મનું-દેવમાં દેવ, ગુરૂમાં ગુરૂ અને ધર્મમાં ધર્મ તરીકે જે સુદ્ધિ થયી તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે જેથી તે ત્રિરતનનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી અનેક હકીકતો સાથે સરલ રીતે આપવામાં આવેલું છે, તે સાથે દયા, પૂજા વગેરે કાર્યો જિનેન્દ્ર પ્રભુની આરા પૂર્વક કરવાં જોઈએ અને તે પ્રાણીના અનુગ્રહથી (જયણા-અનુકંપા) રહિત હોય તો આરા ભંગથી પ્રાણીઓ દુઃખી થાય છે, તેથી તે પછી અહિંસાનું વર્ણન, તેનું કળ, દ્રવ્ય ભાવ ઈંદ્રીયનું સ્વરૂપ અને તેના ઉપર પુષ્પસાર અને કાચબાનું દર્શન આપવામાં આવેલ છે. ત્યાર બાદ ગુરૂ વર્ણનમાં પાસરથા વગેરે પાંચ પ્રકારના સાધુઓ અવંદનીય છે તેમાં બ્રાહ્મણનું દર્શન આપી તે વિષયોને યરા-

અર સમજાવેન છે ત્યારમાદ આગ્નિની વિદ્યમાનતામાં સમ્યક્ત્વ હોયું
 જોઈએ, તેથી તેનું ઉપશમ, મ વેગ વગેરે સ્વરૂપ કહી દેવગતિનું ગમન ધેની સ્થિ-
 તિએ હોય તે બતાવે છે સમ્યક્વધારી આવકે યથાન શે મામાયિ- ગ્રહણ કરું
 જોઈએ, તેથી સામાયિકનું સ્વરૂપ જ્ઞાન સાથે તેની અમૃત્યુતુના સામાયિકના
 ટાઇમમા તે જ્ઞાનાર ભવ્ય પ્રાણી સાધુ જેવા હોય છે, કયા કાર્ય કરનાથી સામા-
 યિક નિષ્ફળ થાય છે ? પૂર્વ ઋથોમા બતાવેન સામાયિકની સિધ્ધિ તે ઉપર જુદા
 જુદા આચાર્યો મહારાજના અભિપ્રાયો અને વિવિધ ઋથોના પૂરાવા અને તેના
 ઉપર ઉપદેશ આચાર્ય મહારાજોના છત્રીશ ગુણોનું વર્ણન, બાર ભાવના
 અને ક્ષમાદિ દશ ધર્મના સ્વરૂપ સાથે બહુ સરસ રીતે આપનામા આવેન
 છે સરિ મહારાજના ગુણનું વર્ણન કર્યા બાદ તે સદ્ગુણી સાધુઓ પર્ગિ
 વર્ધા જ શોભે છે, તેથી સાધુઓના સતાવીશ ગુણનું વર્ણન કહેના માથે
 તેઓશ્રીનું વદનિઝ પદ જણાવેનું છે સાધુ મુનિરાજો તે આવકોના પૂજનિક
 વદનિક હોવાથી સાથે આવકના એકવીશ ગુણનું વિવરણ કરવામા આવેન
 છે તે ઉત્તમ ગુણ યુક્ત આવકોએ પરમ સવેગ ઉત્પન્ન કરનાર શ્રી જિનેશ્વરનું
 આગમ સાબળવું જોઈએ, જેથી ત્યારપછી આગમનું મહાત્મ્ય, આ
 કાળમા તેની ઉપયોગિતા પચમઆગનો પ્રભાવ, સિદ્ધાંતનું બહુમાન અને તેમા
 કરેલ કથનને અગીકાર નહીં કરનાર જમાનિ વગેરે જેમ મિથ્યાદષ્ટિ છે અને
 જિન આજ્ઞા પાલકજ સંઘ છે તેથી મ ધ કોને કહેવો ? તેનું સ્વ-
 રૂપ, ધર્મ, તપ પૂજા જિનારા અને વિધિએ કરનાથી શુ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે
 તેનું વર્ણન, દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવના અધિમરી પ્રણુ પ્રણુ છે ? અને
 તે હેતુથી વિધિ પૂર્વક ક્રતા તેનું શુ ફળ ઉત્પન્ન થાય છે ? તેનું વર્ણન તે ઉપર
 ટાઇપદીની કથા દ્રવ્યસ્તવના મુનિશ્રી કેમ અધિકારી નથી ? તેનું વર્ણન બંને
 સ્તવની વચેનું અતર વગેરે વિષયોનું સુદર રીતે વર્ણન કરેનું છે ઉપર કહેલા
 બંને સ્તવ ગચ્છમા વમનાગના જ બહુમાન પામે છે તેથી તે પત્રી ગચ્છનું
 વર્ણન કહેવામાં આવેનું છે શ્રી મહારીઝ પ્રભુએ કથન કરેન ગચ્છમા
 શિવત સાધુઓ જ વદન કરવા યો ય છે, તેથી ત્યારમાદ શિલ (અદ્વાય
 યના ફળનું વર્ણન કરેન છે શિવત પુરોએ કોનો મગ કરવો જોઈએ ?
 તે માટે ઉત્તમ અને કુમિત્રનું વર્ણન આપના માથે તેથી ઉત્પન્ન થતા ગુણ
 તથા દોષોનું સ્વરૂપ દિવાકગ્ની ધ્યા અને માથે બીજા અનેક નાના દષ્ટાંતો વડે
 આપનામા આવેનું છે

શિવત સાધુઓએ તથા આવકોએ મિથ્યાત્વ તજનું જોઈએ તેથી પ્રથમ

મિથ્યાત્વનું દુષ્ટપાત્રું બતાવી તેના આભિગ્રહિત વર્ગે પાપ પ્રકારના બંને જણાવે છે, સાથે ડિપાધિથી જે ચાર પ્રકારનું દેવ, ગુરુ, મળધી અને યૌકિક તથા લોકોત્તર મિથ્યાત્વ તે જેમ મૃતમાં બતાવે છે તેનું વર્ણન અને તે જેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઉત્પન્ન તેની દુષ્ટતા તથા કળનું સ્વરૂપ અને તે ત્યાગ કરનાર જ્યેષ્ઠાપૂર્વક પ્રગતિ કરી જેમજે જેથી જયલા, ધર્મને કેમ ઉત્પન્ન કરનારી છે તે અચના મહારાજે જણાવે છે

જ્યેષ્ઠાવત મહાત્માઓએ કપાયમા પ્રતિતિ ન કરવી જેમજે તેથી તે પછી ચાર પ્રકારના કપાયો અને તેના ફળનું વર્ણન, તે ઉપર બે સાધુઓની કથાઓ આપી આ વિષય પૂર્ણ કર્યો છે ત્યાગ્યાદ પાપશ્રમણ કોને કહેવા ? તે બતાવેલ છે પાપ શ્રમણપણ પ્રમાણથી ઉત્પન્ન થતું હોવાથી ત્યારબાદ મઘ, વિપય ત્યાગ નિદ્રા અને વિક્રમ્યા એ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદોનું અને તેના ફળનું વર્ણન કર્યું છે સાથે વિક્રમ્યા ઉપર ગેહિણીની કથા આપી તે વિષય સારી રીતે સમજાવેલ છે પ્રમાદનો પગિદાર જ્ઞાન અને ક્રિયાવાન સાધુઓએ કર્યો નંદજે, જેથી તે પછી એકલા જ્ઞાનનું અને એકલી ક્રિયાનું ઇષ્ટ ફળમાં અસાધકપાત્રું-નિરર્થકપાત્રું અને બંનેના સંયોગની સિદ્ધિથી ઇષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેનું સ્વરૂપ અને તે ઉપર આશળા અને પાગલાનું દૃષ્ટાંત આપી દુષ્ટમાં જ્ઞાન ક્રિયાનું સ્વરૂપ જણાવેલ છે. હવે ચારિત્ર વિના ઘાતું જ્ઞાન પણ ઇષ્ટ ફળને સાધી શકાતું નથી અને ચારિત્રયુક્ત અદ્યક્ષજ્ઞાન ઇચ્છિત ફળને આપે છે, તે ઉપર કાચનાનું દૃષ્ટાંત આપેલ છે અને તત્ત્વાર્થ સૂત્રના “સમ્યગ્, દર્શન, જ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષ માર્ગાઃ” આ ત્રણ આપી મોક્ષના કાળજીભૂત ત્રણ માથે હોય ત્યારે થાય જેમ મિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે

ઉપર જણાવેલ ચરિત્ર ૧૧ પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રાવક સ્વિકારે છે, જેથી તે પછી શ્રાવકની અગ્રાર પ્રતિમાનું વર્ણન વિધિ સહિત વિસ્તાર રથી આપનામા આવેલ છે અચક્ર મહારાજે આ વિષયમા કહેવું છે કે તે શ્રાવક ૧૧ પ્રતિમાઓને લાવી-વહન કરી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે અથવા પોતાની ઉચિતતા જાણી ગૃહસ્થ લાવને પ્રાપ્ત કરે, સિવાય વળી અયોગ્ય મનુષ્યોએ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી નિયમત અનર્થક છે, તેથી ધીર મનુષ્યો આત્માની તુલના કરી એવી રીતે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે છે, મનવચકે અધિકારીપણ ત્યારે પ્રાપ્ત થાય છે. જે કે કેટલાક વિશિષ્ટ મનુષ્યોને મમ્યક્ પ્રવ્રજ્યા સભવે છે તોપણ મા-

માન્ય રીતે આ ક્રમ ન્યાય સંગત છે વગેરે હકીકત જણાવી આ અધિકાર સમાપ્ત કર્યો છે.

આવા ઉત્કૃષ્ટ-ઉત્તમ આવકે પણ અહિયારી યવુજ જોઈએ તેથી તે પછી અંચકાર મહાગજ અહિયાર્યનું સ્વરૂપ જણાવે છે. મૈથુનના મેવનથી નવલાખ મુક્તિ હોવાની હાની થાય છે, તેમજ પાંચ મહાવ્રતનો પણ ભંગ થાય છે. જેમ મૈથુન હવે મંમક્રિયામાં હેતુ છે તેમજ મધ, મધ, માંસ અને માખણમાં પણ તેના વર્ણુ જેવા અનંત જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે જે વર્ણુ છે, તેનું વર્ણુન શાસ્ત્રાધાર માથે ખતાવવામાં આવેલું છે કે જે તીર્થ કર લગવાને કહેલ છે. જેથી તે પછી “તીર્થકરપણાનું” કારણ “અંચકર્તા મહાશય જણાવે છે. જેમાં પ્રાણીઓ તીર્થકરપણું શીરીને પામે છે ? આજા મહિત જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિથી થતું કળ અને આજા રહિત જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિથી આત્માને થતી હાની તેમજ સાથે જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્ય આદર પૂર્વક આજા સહિત તેની વૃદ્ધિ કેમ થાય ? વગેરે દૃષ્ટાંત પૂર્વક ખતાવવામાં આવેલ છે.

જિનેશ્વર લગવાનની લાવની વિશુદ્ધિ પૂર્વક કરાયેલ પૂજા પ્રણિધાનઓધ-લાભ ઉત્પન્ન કરે છે તેથી જિનેદ્રપૂજના પ્રકારો, તેથી થતું ફળ વગેરે ખતાવેલ છે. ત્યારબાદ ભાવપૂર્વક ગુરૂવંદનથી શુ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે ? તે ઉપર શ્રીકૃષ્ણ તથા વીરા સાળવીનું દૃષ્ટાંત આપી તે વિષય સમાપ્ત કર્યો છે.

સાધુવંદન કર્યા છતાં ધોતાઓનું ભવ્યપણું વિચારી અણુવ્રત વગેરેના ફળ પ્રતિપાદન કરતાં પૌપત્રના ફળને હવે દર્શાવે છે. પ્રથમ પોપદથી થતું ફળ ખતાવી, પછી તેનો વિસ્તાર પૂર્વક વિધિ અનેક ગ્રંથોના આધારે માથે આપી, અપ્રમત્ત અને પ્રમત્તપણે કરવાથી તેનું ફળ શુ મળે છે ? તે પુરૂષદત્ત અને કરેણુંદત્તની કથા આપી ઘણી સારીરીતે જણાવેલ છે. છેવટે આ ગ્રંથનું પંડનફળ દર્શાવી છેવટે અતિ મંગળરૂપ પોતાના ગુરૂની પદ પરપરા આપી ગુરૂ ભક્તિ પણ આ અંચકર્તા મહાતમાજીએ ખતાવી છે.

આ ગ્રંથના વિવરણકર્તા શ્રીમાન ગુણવિનયજી ગણિ મહારાજે દમયંતી કથા ટીકા, વિચાર રત્નસંગ્રહ, ધંદિય પરાજય શતક, વૈરાગ્યશતક વૃત્તિ વગેરે ગ્રંથો જનસમાજના ઉપકાર માટે રચેલા છે.

આલોક પરલોકની મુખમંપત્તિના માધનમૂલ આ ગ્રંથ, મોક્ષ તરફ અભિલાષ અને મંસાર તરફ વૈરાગ્ય જેના મનમાં વિદ્યમાન હોય એવા ભવ્ય પ્રાણીઓને તેના પંડન પાઠનથી જોધ થતા ચૌદરાજલોક શિખરરૂપ મોક્ષસ્થાનને પામો એવી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરીએ છીએ.

દશુ સુધી પશુ દાગળ તથા છપાઈ વગેરેની મોપવારી ચાલતી હોવાથી
 ન્યારે દરેક પેપર માસિકના માલિકાએ તેનું લવાજમ વધાર્યા છતાં આ સલાએ
 જનસમાજને ઓછી કિંમતે વાંચનનો ખુલ્લો લાભ આપવાની ખા-
 તરે શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માગિકનું લવાજમ તેનું તેજ રાખેલ છે.
 અને દરવર્ષે બેઠ તરીકે દસ ફારમની છુટ આપવાનો ધાગે છતાં
 શુભારે વીશથી પચીશ ફારમનો દળદાર મહેરોટો અંથ દરેક વર્ષે આ
 માસિકના આલોકને કેટલાક વખતથી બેઠ આપવાની ઉદારતા હજી
 સુધી આ સલાએજ ચાલુ રાખેલ હોવાથી આ ઓગણીશમાં વર્ષની
 માસિકની બેઠ તરીકેજ આ અર્પણ અંથ અમારા માનવંતા આલોકને
 પ્રેમ પૂર્વક અર્પણ કરીએ છીએ. જેની કદર અમારા મુજ્જા આલોકો
 કર્યા સિવાય રહેજેજ નહિ.

આ અંથ છપાવવા માટે પન્નાસજી મહાગજ શ્રીઉમંગલિજયજી મહા-
 રાજના ઉપદેશથી એક ગ્રંથ ગેડ જવાનમલ મજાજી તથા મુલચંદજી વાલાજી
 તંત્રગઢ-માલવા નિવાસી તંત્રથી સહાય માટે મળી છે. જે માટે ઉક્ત મહાત્માનો
 ઉપકાર માનવા માથે સહાય આપનાર ગૃહસ્થોને ધન્યવાદ આપીએ છીએ

આ અંથનું લાપાતર માધત મુનિગજ શ્રી કુપૂરવિજયજી મહારાજે
 તપાસી આપેલ છે તેથી તેમનો તથા છપાવ્યા બાદ ફાર્મ તપાસી જવા માટે
 બધુ શ્રી કુવરજી આપુદેજીનો ઉપકાર માનવામા આવે છે

આ અંથમા પ્રેસ હોય કે દ્રષ્ટિ હોયથી કોઈપણ અંથજે સખવના રહી ગયેલ
 હોય તે માટે ક્ષમા ચાચીએ છીએ

અસિદ્ધ કર્તા.

વિષયાનુક્રમણિકા.

નંબર.	વિષય.	અંક.
૧	મંગળ, અભિષેક, પ્રયોજન અને સંબંધનું વર્ણન.	૧-૨
૨	ચાર પ્રકારના નમસ્કારનું વર્ણન.	૩
૩	મોક્ષરૂપ કળનું વર્ણન.	૪
૪	સમ્યક્ત્વ દર્શનનું સ્વરૂપ.	૭
૫	દેવગુરુ ધર્મનો સક્ષિપ્ત અર્થ.	૮
૬	ધર્મવિષે કહેવાતી અહિંસાનું સ્વરૂપ.	૮
૭	અદાર દોષ રહિત દેવ તત્ત્વનું સ્વરૂપ.	૧૪
૮	ગુરુતત્ત્વ વર્ણન.	૧૬
૯	બાહ્ય આભ્યંતર પરિચયનું વર્ણન.	૧૭
૧૦	દ્રવ્ય, ભાવ ઇંદ્રીયનું સ્વરૂપ.	૨૨
૧૧	ઇંદ્રીય ઉપર પુણ્યસાર અને કાચખાનું દર્શાવ.	૨૩-૨૫
૧૨	યોગવહન કર્યા વિના સિદ્ધાંત ભણાવવા માટે કરેલ નિયેધનું વર્ણન.	૨૬
૧૩	પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિનું વર્ણન.	૨૮
૧૪	કેવા પ્રકારના સાધુઓ અર્વાચનીય છે ?	૩૦
૧૫	વિશુદ્ધ મુનિઓ પામ્યા સાથે રહેતા નિંદનિક થાય તે ઉપર અંપ-કમાણાની કથા.	૩૫
૧૬	સમ્યક્ત્વની દુર્લભતાનું વર્ણન.	૩૮
૧૭	સામાયિકનું સ્વરૂપ અને તેનું માહાત્મ્ય.	૪૦
૧૮	શું કાર્ય કરનાથી સામાયિક નિષ્ફળ થાય ?	૪૧
૧૯	સામાયિકની વિધિ.	૪૨
૨૦	આચાર્યના છત્રીશ ગુણોનું વર્ણન, દશ ક્ષમાદિ ધર્મ, બાર ભાવનાદિ વિગેરે.	૪૩
૨૧	સાધુઓના સતાવીશ ગુણોનું સ્વરૂપ.	૪૯
૨૨	ત્રાવકોના એકવીશ ગુણોનું વર્ણન.	૫૦
૨૩	શ્રી આગમના માહાત્મ્યનું વર્ણન.	૫૧
૨૪	પંચમ આરાના પ્રજ્ઞાવનું વર્ણન.	૫૨

૨૫ સંધ કોને કહેવો ?	૫૩
૨૬ જિન આત્મા ક્રેળ વર્ણન.	૫૭
૨૭ ધર્મ, તપ, પૂજા, જિનઆત્મા પ્રમાણે કેમ કરવો ? અને તેનું ફળ.	૫૮
૨૮ દ્રવ્ય સ્તવ, તથા ભાવ સ્તવના અધિકાર કાણુ ? અને તેનું શું ફળ ?	૬૪
૨૯ દ્રવ્ય સ્તવ ઉપર દ્રૌપદીની કથા.	૬૫
૩૦ જિનેશ્વરની પ્રતિમા વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ કરનાર શી રીતે છે ?	૬૮
૩૧ ગરુડનું સ્વરૂપ.	૭૧
૩૨ સર્વ ત્રોતાર્માં પ્રાધાન્ય શીલવત શી રીતે છે ?	૭૩
૩૩ સુમિત્ર કુમિત્ર સગનુ વર્ણન અને તે ઉપર દીવાકરની કથા.	૭૫
૩૪ મિથ્યાત્વ તથા તેના ફળનુ વર્ણન.	૮૧
૩૫ જયણાનુ સ્વરૂપ.	૮૭
૩૬ કથાયો અને તેના ફળનુ વર્ણન તે ઉપર એ માધુનું દર્શાવ.	૮૯
૩૭ પાપ શ્રમણનુ સ્વરૂપ.	૯૪
૩૮ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદનુ વર્ણન	૯૬
૩૯ વિકથા ઉપર રોહીણીની કથા.	૧૦૧
૪૦ જ્ઞાન અને ક્રિયાનું સ્વરૂપ	૧૦૮
૪૧ ચારિત્ર મહિમાનુ વર્ણન.	૧૧૦
૪૨ શ્રાવકની (૧૧) પડિમાનું સ્વરૂપ.	૧૧૩
૪૩ અભયરથનું સ્વરૂપ.	૧૨૦
૪૪ તીર્થ કરપણાના દારણનું વર્ણન. દેવ દ્રવ્ય, જ્ઞાન દ્રવ્ય, સાધારણુ દ્રવ્યવર્ધકને ધર્મપ્રાપ્તિ, લક્ષકને સસારવૃદ્ધિ તેનું વર્ણન.	૧૨૭
૪૫ જિન પૂજા ઉપર એક દરિદ્ર ડોશીનું દર્શાવ	૧૩૩
૪૬ શ્રી જિનેન્દ્ર પૂજા તેના પ્રકારો તથા ફળનું વર્ણન.	૧૩૫
૪૭ સાધુવંદન ફળવર્ણન તથા તે ઉપર શ્રી કૃષ્ણ તથા વીરા સાળવીની કથા.	૧૩૫
૪૮ પોપધનું સ્વરૂપ, વિધિ અને ફળ વર્ણન.	૧૩૮
૪૯ પોપધ ઉપર પુરૂષદત્ત અને કરેણુંદત્તનું દર્શાવ	૧૪૭
૫૦ અંયકારની પદ્મવલી (પ્રશસ્તિ)	૧૫૭

શુદ્ધિ પત્રક.

પાત્રું લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭ ૪ સ્વિકારનારને કેવળજાનની સ્વીકારનારને અને કેવળજાનની
૧૪ ૩ ન આપેલ આતા ન આપેલ
૧૬ ૨૫ ભિન્ન ચવાના સ્વભાવવાળું, અશુદ્ધ. ભિન્ન ચવાના સ્વભાવવાળું-વિ- ધ્યંસ ચવાના સ્વભાવવાળું અશુદ્ધ.
૨૦ ૨૧ જેમાં જેની ઉપર
૨૩ ૨૮ જેમ જેમ નવો
૨૩ ૨૮ આ સાચું વર્તે છે. આ સાચું કહે છે.
૨૩ ૨૮ પ્રવેશ કરે છે પ્રવેશ કરે છે તે યાદુ' મયુ'
૨૬ ૧૮ સુગમ છે... સુગમ છે તેમને
૩૪ ૨૫ વર્તમાન વર્તમાન સાગ
૩૮ ૨૮ ઇદ્રપણું ઇદ્રપણું આમ થાય છે.
૪૭ ૨૧ સાધુઓને... સાધુઓને ઉપસક્તજાથી મમકિની
૬૭ ૧૮ જિનોત્સેધ જિનોત્સેધ
૧૦૬ ૩ સુખ પામ્યો મોક્ષ સુખ પામ્યો
૧૧૪ ૬ પ્રેમ પ્રેમ
૧૧૪ ૧૨ પ્રતિમાવત તલ પ્રતિમા
૧૧૫ ૧૦ સ્ત્રીઓ
૧૧૬ ૯ ચારે તરફ
૧૨૦ ૫ અશુ અશુ
૧૨૧ ૨૧ આ હવે
૧૨૨ ૧૪ દ્વીપસમુદ્રમાં દ્વીપને બે સમુદ્રમાં
૧૨૨ ૨૦ અવગાહનાવડે અવગાહનાવાળા
૧૨૨ ૨૨ આયુષ્યવાળા આયુષ્યવાળા દિવસ-
૧૨૩ ૧૩ અને અને

૧૦૧	૧૨ દત્તો	કર્ષો દત્તો
૧૦૪	૨૫ કરવા	ધન્વા
૧૩૬	૩૩ અમૃત	અમૃત
૧૦૮	૬ ધામણ કૃત	વંશારે પોત
૧૯	૧૩ પોષધ	પોષધનુ
૧૪૩	૨૪ નમુત્થુ	નમુત્થુર્ણ
૧૪૬	૨૬ પક્ષેહણા...	પક્ષેહણા
૧૪૬	૨૭ સોપો	સોપો અથવા દીનાગ આગો

—: મુચ્ચના —

પા ૧૨૬મા ૨૭ મી લાઘનમા જે ફળો શ્લોક છે તે ગાથાનો અર્થ પા. ૧૩૦મા ચોથી થી સાતમી લીટીમાં છે તેમ જાણવું.

॥ न्यायांभोनिधि श्रीमाद्विजयानंदसूरीश्वर पाद पद्मोभ्यो नमः ॥

श्री संप्रोध सप्ततिका ग्रंथ..

सत्य क्रीर्तिवाणा, विकस्वर गुणोद्गामी पुष्पवाणा, अतुल्य
 क्षणे आपनारा अने विलसती એવી શ્રેષ્ઠ સિદ્ધિઓ આપવામાં
 કંપવૃક્ષ સમાન એવા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને પ્રણામ કરી દેવોના
 અને મનુષ્યોના સમૂહોવડે પૂજાયેલા, મોક્ષલક્ષ્મીવડે સહિત,
 હૃદયેશાં હિતકારક આત્મલક્ષ્મીવડે વધતા જયવાળા શ્રી વર્ધમાન
 જિનેશ્વરને સ્તવીને, રાજાઓની પંક્તિઓવડે નમસ્કાર કરાયેલા,
 યશની ઉજ્જવલતાવડે ચંદ્રથી અધિક એવા અપ્રમત્ત શ્રી જિન-
 હત્તસૂરિને હૃદયમાં ધારણ કરીને-કુશલને કરનાર, સકલ જનોના
 વાંછિતની પુષ્ટિમાં કુશલ, રાનાદિ કલાઓવડે સહિત અને
 કલિકાલને વિષે દેહીપ્યમાન મહિમાવાળા શ્રીજિનકુશલસૂરિને
 સ્તવીને, શ્રીમદ્ જયસોમ વાચક નામના ગુરૂમહારાજ પાસેથી
 આગમના રહસ્યને જાણીને, મોહરૂપી નિદ્રામાં સૂતેલા પ્રાણીઓને
 જાગૃત કરનાર એવા સંપ્રોધસપ્તતિકા નામના ગ્રંથની અમો (વાચ-
 નાચાર્ય ગુણવિનય) વૃત્તિ કરીએ છીએ. ૫

અહીં શાસ્ત્રની શરૂઆતમાં સંક્ષેપ રૂપિવાળા એવા ગ્રંથ-
 કારે પણ પ્રથમ શિષ્ટ પુરુષોના નિયમને અનુસરવા અને વિધોની
 શાંતિ વાસ્તે શ્રેષ્ઠ મંગલના સ્થાનરૂપ ઈષ્ટદેવની સ્તુતિ કરવી
 જોઈએ. તથા ' શાસ્ત્રની શરૂઆતમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ

એ પુરુષાર્થને ઉપકારક અભિધેય (અંતમાં આવતા વિષય) ને સાંભળીને તેને જાણવાની ઈચ્છા વગેરે કારણો વડે પ્રેરાયેલા મનુષ્યે સાંભળવા વગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કરે એ માટે અભિધેય પણ કહેવું જોઈએ, તથા અભિધેય કહેવા છતાં અને વિવિધ કર્તવ્યો સાંભળવા લાયક હોવા છતાં પણ નાનામાં નાના કાર્યમાં મન્દ મનુષ્ય પણ વિના પ્રયોજન પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, માટે પ્રયોજન ખતાવવાની પણ જરૂર છે. તથા મંગલ, અભિધેય અને પ્રયોજન ખતાવેલાં હોય છતાં પણ ‘ શાસ્ત્રના સંબંધને સાંભળીને શ્રોતાએને તે તે અર્થે પ્રત્યે આદર થાય છે, આ કારણને લઈને શાસ્ત્રની શરૂઆતમાં તે સંબંધ અનેક પ્રકારે કહેવાય એટલે સંબંધ પણ જાણાવવાની આવશ્યકતા છે એવું વિચારી એ ચારેને પ્રતિપાદન કરવાને ઈચ્છતા શાસ્ત્રકાર (જયશેખરસૂરિ) પ્રથમ ગાથા કહે છે.

નમિઞ્જળ તિલોયગુરું, લોયાલોયપ્પયાસગં વીરં ।

સંબોહસત્તરિમહં, રણમિ ઉદ્ધારગાદાહિં ॥ ૧ ॥

મૂળગાથાનો અર્થ—ત્રણ લોકના ગુરૂ, લોક અને અલોકના પ્રકાશક વીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને હું (જયશેખરસૂરિ) ઉદ્ધાર ગાથાઓ વડે સંજોધ સમતિકા નામના અંતને રચું છું. ૧

વ્યાખ્યાન—આ ગાથામાં પહેલાં બે પદોવડે ઇષ્ટદેવની સ્તુતિ તથા પાછળનાં બે પદો વડે અભિધેય જણાવેલ છે. સંબંધ અને પ્રયોજન તો સામર્થ્યથી જાણી શકાય છે. તે આવી રીતે—સંબંધ તો ‘ ઉપાયોપેય ’ અથવા ‘ સાધ્યસાધન ’ નામનો છે. તેમાં આ શાસ્ત્ર ઉપાય અથવા સાધન છે અને શાસ્ત્રના અર્થનું સમ્યક્ જ્ઞાન એ સાધ્ય અથવા ઉપેય છે. પ્રયોજન કર્તાનું અને શ્રોતાનું, તે એકેક અનન્તર અને પરંપર એવા બખ્ખે લેદોવાળું છે. તેમાં કર્તાનું અનન્તર પ્રયોજન જીવોના ઉપર ઉપકાર અને પરંપર પ્રયોજન મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે. તથા શ્રોતાનું અનન્તર પ્રયોજન શાસ્ત્રના અર્થનું પરિજ્ઞાન અને પરંપર પ્રયોજન તેને પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે; એ સંજોધાર્થ કહ્યો.

હવે વિસ્તારરૂપે અર્થ કહેવાય છે—અહીં (અંથની શરૂઆતમાં જો કે કાયા અને મનદ્વારા કરાયેલો નમસ્કાર પણ વિઘ્નોનો નાશ કરનાર છે, તો પણ સઘળા શ્રોતા વગેરેના સમસ્ત વિઘ્નોનો નાશ થાય એ માટે આ અંથમાં દેવની સ્તુતિ કરવા પૂર્વકજ પ્રવૃત્તિ કરવાવડે ‘ઇષ્ટદેવની સ્તુતિની બુદ્ધિથી અત્યંત સ્થિરતા થાઓ.’ એવી ઇચ્છાથી વા હેતુથી શાસ્ત્રના પ્રારંભમાં વચનદ્વારા અભીષ્ટદેવની સ્તુતિ કરેલી છે. નમસ્કાર પણ શાસ્ત્રને યોગ્ય હોય તો બરાબર ઉચિત ગણાય છે. શાસ્ત્ર ચાર પ્રકારનાં હોય છે. ૧ થોડા અક્ષરોવાળું પરંતુ વિશાળ અર્થવાળું. ૨ ઘણા અક્ષરોવાળું પણ થોડા અર્થવાળું. ૩ ઘણા અક્ષરોવાળું અને ઘણા અર્થવાળું. અને ૪ થોડા અક્ષરોવાળું તથા થોડા અર્થવાળું.

આ (સંબોદ્ધસત્તરિ) શાસ્ત્રનો અપાક્ષર અને મહાર્થ એવા પહેલા પ્રકારમાં સમાવેશ થાય છે. તેથી નમસ્કાર પણ તેવા જ પ્રકારનો ‘તમિઝ્જન’ ઇત્યાદિ પદથી કહે છે.

‘નત્વા’ આ લોકમાં નમસ્કાર ચાર પ્રકારે થઈ શકે છે. ૧ દ્રવ્યથી, છતાં ભાવથી નહિ તે પાલક^૧ વગેરેનો, ૨—ભાવથી, છતાં દ્રવ્યથી નહિ તે અનુત્તર વિમાનના દેવોનો, ૩ દ્રવ્યથી પણ નહિ અને ભાવથી પણ નહિ તે કપિલા^૨ વગેરેનો ૪, દ્રવ્યથી અને ભાવથી, જિનેશ્વર આદિને નમસ્કાર કરતા, ઉપયોગવાળા, વચન શુદ્ધિવાળા અને સમ્યગ્ પ્રકારે કાયાને સ્થાપન કરનારા સમ્યગ્દષ્ટિનો. તેમાંથી વિઘ્નોની શાંતિ માટે એકાન્તિક અમોઘ મંગલરૂપ એવા પ્રકારના નમસ્કારવડે પ્રભુભ કરીને; એ ભાવ છે કેને? ‘વીર’ વીરને, કર્મનું વિહારણ કરવા થકી અને તપવડે વિરાજતા હોવાથી અને શ્રેષ્ઠ વીર્યયુક્ત હોવાથી જગતમાં જે ‘વીર’ એ પ્રમાણે પ્રખ્યાતિ પામેલા છે તેને, કહ્યું છે કે—

“વિદારયતિ યત્ કર્મ, તપસા ચ વિરાજતે ।

તપોવીર્યેણ યુક્તઃ, તસ્માદ્ વીર इति स्मृतः ॥ ૧ ॥

૧ પાલક કૃષ્ણનો પુત્ર હતો પણ અજ્ઞાન હતો.

૨ શ્રેષ્ઠિક સગ્ગની દારી, તે પણ અલબ્ધ હતી.

. , તે વીરને-શ્રી વર્ધમાનસ્વામિને, કેવા પ્રકારના ? ‘ત્રિલોકગુરું’ ત્રણ લોકના (તાત્પર્યાત્ તદ્વચપદેશઃ એ વચનથી) અર્થાત્ ત્રણ લોકમાં રહેનારા દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ, અસુર વગેરેના ગુરુ-તરવ સમજાવનાર તેને-ત્રણ ભુવનમાં રહેવાવાળા પ્રાણીઓને ઉદ્દેશી ધર્મનો ઉપદેશ કરનારને, વળી કેવા ? ‘લોકાલોકપ્રકાશક’ લોક-જે ચૌદ રજબુસ્વરૂપ કેડ ઉપર સ્થાપેલ હાથવાળા અને તિર્છા ફેલાવેલા પગવાળા પુરૂષના આકારરૂપ, ધર્માસ્તિકાય વગેરે ॥ ૬૦ યોથી પરિપૂર્ણ છે, અને અલોક ક્ષત આકાશ-સ્તિકાય રૂપ છે; તેના પ્રકાશક-કેવલજ્ઞાનવડે જાણકાર એવા. ‘અર્હ’ એ પદવડે પોતાનો નિર્દેશ કર્યો છે. ‘ઉચ્ચારગાથામિઃ’ પ્રાચીન આચાર્યોએ રચેલાં શાસ્ત્રોમાંથી ઉદ્ધરેલી ગાથાઓવડે સંબોધની-શ્રોતાઓને આ ગ્રંથના સાંભળવા માત્રથી જ ઉત્પન્ન થનાર હિત ગ્રહણ, અહિતત્યાગરૂપ જ્ઞાનની ‘સપ્તતિઃ’ સીતેર ગાથા તે વડે ગુથેલ ગ્રંથને ‘રચયામિ’ રચું છું. આ પ્રમાણે સાર છે-આ ‘સંબોધસપ્તતિ’ હું મારી પોતાની મતિપૂર્વક નથી કહેતો, પરંતુ પૂર્વાચાર્ય વિરચિત ઘણા અર્થવાળી સંવેગરૂપ ગાથાઓને સ્વપરના હિત વાસ્તે એકત્ર કરીને લખું છું. એ કહેવાવડે ગ્રંથકારે પોતાના આ ગ્રંથનું નામ દર્શાવ્યું છે. ૧

તેમાં સઘલાં પરિપૂર્ણ ધર્માનુષ્ઠાનનું મોક્ષફલ હોવાથી પહેલાં મોક્ષનું કારણ જતાવવાપૂર્વક મોક્ષરૂપ ફલનેજ દર્શાવતા કહે છે—

. સેયમ્વરો ય આસમ્વરો ય, ઘુસ્ત્રો ષ અહય અન્નો યા ।

સમભાવમાધિયપ્ત્યા, લહર્હ મુક્તં ન સંદેહો ॥ ૨ ॥

ગાથાર્થ—‘સ્વેતાંબર, દિગંબર, ગૌદ્ર અથવા કોઈ પણ અન્ય સમભાવવડે લાવિતાત્મા હોય, તે મોક્ષ મેળવે તેમાં સંદેહ નથી. ૨ .

વ્યાખ્યાર્થ—‘સ્વેતામ્બરઃ’ સફેદ વસ્ત્રવાળા, ઉપલક્ષણથી રજોહરણ, મુળવસ્ત્રિકા આદિ ઔદિકઉપકરણો સહિત સ્થવિરક-લ્પી વગેરે. ‘સ્વેતાંબરપણું’ મહાવીરસ્વામિના તીર્થના સાધુઓની અપેક્ષાએ જાણવું. એ પદવડે સિદ્ધના પંદર ભેદોમાંથી ‘જિજ્ઞાસજિજ્ઞાતિન્યાતિષ્ઠ’ એ ગાથામાં કહેલ ‘સ્વલિંગસિદ્ધ’ એવો

લેદ દેખાડ્યો. તેમાં પોતાનાં ચિહ્ન રત્નેહરણાદિ રૂપમાં રહ્યા છતાં
 ને સિદ્ધ થયા તે ‘સ્વલિંગસિદ્ધ’ છે. તથા ‘આશામ્બર’
 દિગંબર-પહેરવા વગેરેના વસ્ત્રોથી રહિત લોકપ્રસિદ્ધ જૈનનો
 એકદેશી મત વિશેષ. (ગાથામાં જે જે ‘ચ’ શબ્દો છે તે તેઓને
 વિષે રહેલ અવાન્તર લેદને સૂચવનારા છે.) તથા ‘ચૌદ્ધ’
 ચૌદ્ધમતાનુયાયી, ઉપલક્ષણથી નૈયાયિક વગેરે બીજાં દર્શનોને
 ધારણ કરનારા વડકલચીરી વગેરે સાધુઓ જાણવા. એ પદવડે
 ‘અન્યલિંગસિદ્ધા’ એવો લેદ દેખાડ્યો. ‘અથવા અન્યો યા’
 ઉપર જણાવેલ જે લેદોથી બીજા ગૃહસ્થના લિંગને ધારણ કરનાર
 મુકદ્દેવી વગેરે. ‘સમમાયમાવિયજ્ઞા’ સમશબ્દ સામાયિકના
 અર્થવાળો છે. તેને માટે ‘આવશ્યકનિર્યુક્તિ’ માં કહ્યું છે—

“સામં સમં ચ સમ્મં, ફગમિદ્ધ સામાયસ્સ યગદૂઠા ।

નામં-ઠવણા-દવિષ, માયમ્મિ ય તેસિ નિયત્તેવો ॥૧॥ ”

અર્થ—અહીં સામં સમં ચ સમ્યક્ ફકમ્ એ દેશી પદમાં
 ક્યારેક પ્રદેશ અર્થમાં વપરાય છે. સંપૂર્ણ શબ્દના અવયવને
 ઉદ્દેશીને કહે છે કે ‘સામાયિકસ્ય યકાર્યકાનિ’ સામાયિકરૂપ
 એકજ અર્થને તે કહે છે. એ પદોના નિરૂપણને બતાવતા કહે છે.
 નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવમાં નામાદિ વિષયમાં એ અર્થ
 થયો. તે સામ વગેરેનો નિરૂપ કરવો. તે આ પ્રમાણે—નામસામ,
 સ્થાપનાસામ, દ્રવ્યસામ અને ભાવસામ. એવી રીતે સમ અને
 સમ્યક્પદના નિરૂપણ પણ જાણવા. તેમાં નામ અને સ્થાપના
 પ્રસિદ્ધજ છે. દ્રવ્યસામ વગેરેને પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે—

“મહુરપરિણમ સામં, સમં તુલા સમ્મચ્ચીરવંડજુયં ।

દોરે દારસ્સ ચિદ્ધં, ફગમેયાઈ તુ દ્વવંમિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—અહીં યોદ્ધથી મધુર પરિણામવાળું સાકર વગેરે
 દ્રવ્ય તે દ્રવ્યસામ. ‘સમં તુલા’ ભૂત અર્થ વિચારવામાં સમ
 તુલાદ્રવ્ય. ‘સમ્યક્’ ખીર ખાંડતું મિશ્રણ તે દ્રવ્યસમ્યક્ તથા
 સૂતરને દોરો મોતીઓને અનુસરીને ભાવિષ્યર્થની અપેક્ષાએ
 ‘હાર’ મોતીઓના સમૂહમાં પ્રવેશ કરે તે દ્રવ્યધિક. આથીજ કહ્યું
 છે કે—આટલાં દ્રવ્યમાં આટલાં ઉદાહરણો દ્રવ્યમાં અર્થાત્ દ્રવ્ય-

વિષયમાં. હવે ભાવસામ વગેરેનું પ્રતિપાદન કરતા છતાં કહે છે—

“ આડયમાય પરદુઃખમકરણં રાગદોષમજ્ઞત્યં ।

નાણાદિતિગં તસ્સાયપોયણં ભાવસામાઈ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—પોતાની ઉપમાએ (સમાન) બીજા જીવોને ગણીને બીજાને દુઃખ ન કરવું એ ભાવસામ જાણવું. (આ ગાથામાં અનુસ્વાર છે તે અલ્પાક્ષણિક છે.) સાર એ છે કે—પોતાની જેમ બીજાને દુઃખ નહિ કરવાના પરિણામ તે ભાવસામ તથા ‘ રાગદોષમાધ્યસ્થ્ય ’ રાગદોષને નહિ સેવવા વડે મધ્યસ્થપણું ‘ સમઃ ’ સર્વત્ર પોતાની તુલ્યસ્વરૂપે વર્તવું તથા જ્ઞાન વગેરે ત્રણ એકત્ર (સમ્યગ્ એ પ્રમાણે જાણી લેવું.) તે આવી રીતે—જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણની યોજનાનું જ સારી રીતે મોક્ષનું સાધકપણું હોવાથી એ ભાવના ‘ તસ્ય ’ પદવડે સામ વગેરેનો સંબંધ છે. ‘ આત્મનિ પ્રોત્તનં ’ આત્મામાં પ્રવેશ ‘ ફક્ ’ કહેવાય છે. એથીજ કહે છે. ‘ ભાવસામાદિ ’ ભાવસામાદિમાં આ ઉદાહરણ છે. એ ગાથાર્થ થયો (સામાયિક શબ્દની યોજના તો આવી રીતે જાણવી. અહીં આત્મામાજ. ‘ સામ્ન ફક્ ’ નૈરજ્ઞાનિપાતન થકી, ‘ જે લક્ષણવડે ન બનેલું હોય તે સઘળું ’ નિપાતન થકી સિદ્ધ થાય છે. ’ એ ન્યાયથી સામન્ શબ્દના નકારનો આય એવા આદેશ થવાથી સામાયિકમ્ એવી રીતે સમ શબ્દનો આયાદેશ અથવા સમનો આય સમાય તેજ સામાયિકમ્. એવી રીતે બીજે પણ જાણવું. તેથી સમરૂપ જે ભાવ-અધ્યવસાય અથવા સમપણું—રાગદોષરહિતપણું એવો ભાવ છે. તેનાવડે ભાવિત-વાસિત તેના સ્વરૂપે પરિણમેલો આત્મા-જીવ જેનો હોય, એવા પ્રકારનો હોતો હતો ‘ મોક્ષ ’ સર્વ ફર્મના નાશ રૂપ મોક્ષને મેળવે છે. એમાં શંકા નથી. ભાવાર્થ એજ છે કે—જે સમાત્મા રાગ-દોષથી રહિત હોય છે, તેજ મોક્ષ પદવીને પ્રાપ્ત કરે છે. કહ્યું છે કે—

“ રાગદોષૌ યદિ સ્યાતાં, તપસા કિં પ્રયોજનમ્ ? ।

તાવેય યદિ ન સ્યાતાં, તપસા કિં પ્રયોજનમ્ ? ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જે રાગદોષ છે, તો તપ વડે શું પ્રયોજન છે ?

અને જો તે બંને નથી તો તપ કરવાની શી જરૂર છે ? ૧ ” એથી મોક્ષપ્રાપ્તિમાં વેષની પ્રધાનતા નથી, પરંતુ સમભાવજ મોક્ષનું કારણ છે. એમ સૂચવ્યું. અહીં અન્યલિંગે, શ્રદ્ધિલિંગે જો મોક્ષનું પ્રતિપાદન કર્યું તે ભાવથી સમ્યક્ત્વને સ્વીકારનારને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પછી તરતજ કાળ કરનારને માટે જાણવું. અન્યથા જો તેઓ પોતાનું લાંબું આયુષ્ય જીવે તો સાધુના વેષને અવશ્ય સ્વીકારે. ૨

હવે પચોદ્રિયપણું, મનુષ્યપણું, આર્યદેશ, ઉચ્ચકુલમાં ઉત્પન્ન થવું. વગેરે સદ્ધર્મનાં સાધનોની સામગ્રીપડે શોભતા એ પણ મોક્ષના કારણ જ્ઞાન. ચારિત્રના આધારભૂત સમભાવના ઇચ્છક ભવ્યપુરૂષે શ્રી સમ્યગ્દર્શનને વિશેષ યત્ન કરવો જોઈએ. કારણ કે—સઘળા ધર્માનુષ્ઠાને પાળવાનું ફક્ત સમ્યક્ત્વ પૂર્વકજ થઈ શકે છે. તે માટે આચારાંગ નિયુક્તિમાં (ગા. ૨૨૨ મા) કહ્યું છે કે—

તમ્હા કમ્માણીયં, જે ઉ મળો દંસણમ્મિ પયવેજ્ઞા ।

દંસણયતો દિ સફલાણિ, હુન્તિ તય-નાણ-ચરણાણિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ તે કારણથી કર્મરૂપી સૈન્યને છોડવાના મનવાળા પ્રાણીએ દર્શનમાં પ્રવૃત્ત કરવો. કેમકે સમ્યક્ત્વવાનું પુરૂષનાજ તપ, જ્ઞાન અને ચારિત્ર સફલ થાય છે. તે સમ્યક્ત્વ, સુદેવ, સુશુર અને સુધર્મના ઉપર દેવ શુર અને ધર્મજીવિરૂપ કહેવાય છે કહ્યું છે કે—

“ યા દેવે દેવતાયુદ્ધિર્ગુરો ચ ગુરુતામતિઃ ।

ધર્મે ચ ધર્મધોઃ શુદ્ધા, સમ્યક્ત્વમિદમુચ્યતે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ દેવમા જો દેવ તરીકેની યુદ્ધિ, શુર તરફ શુરપણાની મતિ અને ધર્મના ઉપર શુદ્ધ ધર્મજીવિ આ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. ” અથવા ‘તત્તત્ત્વસહદર્શન સમ્મત્તમસમ્મહો ન પયમ્મિ’ એ સૂત્રના કથન પ્રમાણે ‘તત્ત્વના સ્વરૂપમા શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. એમા અસદ્શ્રદ્ધપણું નથી. ’ એમ જાણીને તેના આધારભૂત ત્રણે તત્ત્વોના સ્વરૂપનેજ કહે છે.—

અદ્ધસદોસરહિઓ, દેવો ધમ્મો ય નિરુણદયસહિઓ ।

સુગુરુ ય વમ્મયારી, આરમ્મપરિગ્ગહાવિરઓ ॥ ૩ ॥

ગાથાર્થ—અઢાર દોષોથી રહિત તે દેવ, નિપુણ દયાસહિત તે ધર્મ અને આરંભ—પરિશ્રદ્ધાદિથી વિરમેલ બ્રહ્મચારી તે મુગુરૂ બણવા. ૩

વ્યાખ્યાન—એવા પ્રકારના દેવ, ધર્મ અને ગુરૂ ત્રણ તત્ત્વ છે. અઢાર દોષો અજ્ઞાન વગેરે આગળ કહેવાશે તે દોષોથી રહિત દેવ અર્હન્ છે. તેમાં ‘દિવ્યતિ’ એટલે પરમાનન્દ પદમાં વિલાસ કરે ને દેવ. ‘દેવ’ એ પ્રમાણે કહે છે તે સામાન્યપણે હરિ, હર વિગેરે લોક પ્રસિદ્ધ દેવો પણ આવી જાય; તેથી ભિન્ન જણાવવા ‘અષ્ટાદશદોષરહિતઃ’ એ પ્રાઠ વિશેષણવડે યુક્ત અર્હન્ દેવની સિદ્ધિ કરી છે. ભાવાર્થ એવો છે કે—દેવ બુદ્ધિવડે આવા પ્રકારના દેવજ ધ્યાન કરવા લાયક છે. તથા ‘ધમ્મો વ નિરુણદયસ્તદ્વિમો’ (એ પદમા એ શબ્દ સમુચ્ચયને સૂચવે છે.) દુર્ગતિમાં પ્રસરતા (પડતા) જન્તુઓને જે ધારી રાખે તે ધર્મ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—

“દુર્ગતિમસૃતાન્ જન્તૂન્, યસ્માદ્ ધારયતે તથા ।

ધત્તે ચૈતાન્ શુભે સ્થાને, તસ્માદ્ ધર્મ ઇતિ સ્મૃતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ જે કારણથી દુર્ગતિમાં પ્રસરતા જન્તુઓને ધારી રાખે છે અને તે જન્તુઓને શુભ સ્થલમાં સ્થાપે છે, તે હેતુથી ‘ધર્મ’ કહેવાય છે. ” લોકરૂઢિવડે દ્રવ્યધર્મ પણ ધર્મ કહેવાય, તેથી તેનાથી જુદો ઓળખાવવા ‘નિપુણદયાસહિતઃ’ એમ કહ્યું છે. નિપુણ એટલે જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાળવા પૂર્વક જે કયા અર્થાત્ હિંસાનો ત્યાગ તે વડે સહિત. સાર એવો છે કે—સઘણ અનુષ્ઠાન કૃપા સહિતજ કરાવું છતું સિદ્ધિના કારણભૂત થાય છે. કહ્યું છે કે—

“ક્ષિત્ત્વં પિ ધમ્મક્ષિત્ત્વં, પૂર્યાપ્પમુદ્ધં જિજ્ઞિન્દ-આજ્ઞાપ ।

ભૂયમણુગ્ગહરહિયં, આણામંગાઠ દુહદાહ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ પૂજા વગેરે ધર્મકૃત્ય પણ જિનેન્દ્ર પરમાત્માની આજ્ઞાપૂર્વક કરવું જોઈએ અને તે જો પ્રાણીઓના અનુગ્રહથી (જયણા—અનુકંપા) રહિત હોય તો (જિનેન્દ્રની) આજ્ઞાભંગથી વધારે દુઃખદાયી થાય છે ” તેમજ કહ્યું છે કે—

“ સવ્યેં જીવા વિ દચ્છન્તિ, જીવિતં ન મરિજ્જિરું ।
તમ્હા પાણિયહં ઘોરં. નિગ્ગન્થા વજ્જયન્તિ જં ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ દરેક જીવો જીવવાને ઇચ્છે છે, મરવાને કોઈ ચા-
હતું નથી. માટે ઘોર એવા પ્રાણિવધને નિર્થક પુરૂષો વર્જે છે. ”
બીજાઓએ પણ કહ્યું છે કે—

“ માતૃવત્ પરદારાણિ, પરદ્રવ્યાણિ લોપ્સ્યત્ ।
આત્મવત્ સર્વભૂતાનિ, યઃ પશ્યતિ ન પશ્યતિ ॥ ”

અર્થ—“ જે મનુષ્ય પરનારીને માતા સમાન, પરદ્રવ્યને
માટીના ઢેફા સમાન અને દરેક પ્રાણીને પોતાની સમાન જુએ છે,
તેજ વાસ્તવિક રીતે જોએ છે. ” તેમજ બીજા કહ્યું છે કે—

“ एवं खु नाणिणां सारं, जं न हिंसन्ति किंचणं ।
अहिंसासमयं चैव. एतावन्नं चियाणिया ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ નિશ્ચયે કરીને જાનિતો સાર એવાજ છે કે જેથી
તેઓ કોઈ પણ જીવની હિંસા કરના નથી. અહિંસાનો સિદ્ધાન્ત
એટલોજ છે એમ જાણવું ”

“ किं ताण पट्ठियाण, पयकोडोण पल्लभयाण ? ।
जं इत्तियं न नायं, परस्स पीडा न कायक्या ॥ ”

અર્થ—પણ સમાન (નિર્વર્થક) કરોડો પદો ભાણવાથી
શું ? કે જેથી એટલું પણ ન જાણવામાં આવે કે બીજાને પીડા
ન કરવી.

“ માતેય સર્વભૂતાનામહિંસા હિતકારિણી ।
અહિંસંથ દિ સંમારમરાયમૃતમાર્ગિઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ અહિંસા એ સધળા પ્રાણીઓને માતા સમાન
હિત કરનારી છે. અહિંસા જ સંસારરૂપી મરુભૂમિમા અમૃતની
તીક સમાન છે. ”

“ अहिंसा दुःखदाघाग्निप्रावृषेण्यवनावली ।
भनममरुगानां नामहिंसा परमो गभी ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ અહિંસા એ દુઃખરૂપી દાવાનળને બૃહવવામાં વર્ષાકાળનાં વાદળાંઓની ઘટા સમાન છે. અહિંસા એ સંસારને વિષે ભ્રમણ કરવા રૂપ રોગથી પીડિત મનુષ્યોને શ્રેષ્ઠ ઔષધિ સમાન છે ૧ ”

“ દીર્ઘમાયુઃ પરં રૂપમારોગ્યં શ્લાઘનીયતા ।

અહિંસાયાઃ ફલં મર્થ, કિમન્યત્ કામદૈય મા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ લાળું આયુષ્ય, શ્રેષ્ઠ રૂપ, નીરોગીપણું, પ્રશંસા એ સઘળું અહિંસાનું ફળ છે. વધારે શું ? તે વાંછિત વસ્તુને આપનાર છે. ”

“ અહિંસા પ્રથમા ધર્મઃ, મર્યશાસ્ત્રેષુ વિશ્રુતઃ ।

યત્ર જીવદયા નાસ્તિ, તત્ મર્થ પરિવર્જયેત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સર્વ શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ અહિંસા એ મુખ્ય ધર્મ છે. જેમાં જીવદયા ન હોય તે સઘળું ત્યાગ કરવું જોઈએ. ”

“ મર્થે વેદા ન તત્ કુર્યુઃ, સર્વે યજ્ઞાભ ભારત ! ।

સર્વે તીર્થાભિષેકાઘ, યત્ કુર્યાત્ પ્રાણિનાં દયા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—હૈ યુધિષ્ઠિર ! પ્રાણીઓની દયા જે કરે છે, તેવું સઘળા વેદો, સઘળા યજ્ઞો અને સઘળા તીર્થોના અભિષેકો કરી શકતા નથી. ”

“ ધ્રુવં પ્રાણિચયો યજ્ઞે, નાસ્તિ યજ્ઞસ્ત્વહિંસકઃ ।

સર્વસત્ત્વેષ્વહિંસૈવ, દયાયજ્ઞો યુધિષ્ઠિર ! ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ હૈ યુધિષ્ઠિર ! યજ્ઞમાં અવશ્ય પ્રાણીનો વધ થાય છે; હિંસા વગર યજ્ઞ થતો નથી; તેથી દરેક પ્રાણીઓ તરફ અહિંસા એ દયાયજ્ઞ જ ખરો યજ્ઞ છે. ”

“ અન્ધે તમસિ મજ્ઞામઃ, પશુભિર્યે યજ્ઞામહે ।

હિંસા નામ ભયેદ્ ધર્મો, ન મૃતો ન ભયિષ્યતિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જે અંધો પશુઓ વડે યજ્ઞ કરીએ છીએ તે અતિ-શય અંધકારમાં ડુબીએ છીએ. હિંસા એ કદાપિ ધર્મ હોઈ શકે જ નહિ, કદાપિ થયો નથી અને થશે પણ નહિ. ” તેમજ શ્રી

આચારાંગસૂત્રમાં ખીજા અધ્યયનમાં ત્રીજા ઉદ્દેશમાં 'નતિય કાલ-સ્તનાગમો' એ સૂત્રની વ્યાખ્યામાં આજ રહસ્ય સૂત્રવેલ છે. તે આવી રીતે—કાળ એટલે મૃત્યુનું અનાગમન અર્થાત્ નહિં આવવાનો અવસર નથી. સારાંશ—સોપક્રમ આયુષ્યવાળા પ્રાણીની એવી કોઈ પણ અવસ્થા નથી કે જેમાં કર્મ રૂપી અગ્નિની અંદર રહેનાર જીવ લાખના ગોળાની જેમ પીગળે નહિ. કહ્યું છે કે—

“શિશુમશિશું કઠોરમકઠોરમપણ્ડિતમપિ ચ પણ્ડિતં,
ધીરમધીરં માનિનમમાનિનમપણ્ડિતમપિ ચ મહુણમ્ ।
યતિમયતિં પ્રકાશમબલીનમચેતનમય સચેતનં,
નિશિ દિવસેડપિ સાન્ધ્યસમયેડપિ ચિત્તશ્યતિ કોડપિ કથમપિ ।”

અર્થ—“જાળક હોય અથવા યુવા કે વૃદ્ધ હોય, કઠોર હોય કે કોમળ હોય, પાંડિત હોય કે મૂર્ખ હોય, ધીર હોય કે અપજ હોય, માની હોય અથવા માન રહિત હોય, ગુણેથી રહિત હોય અથવા ઘણા ગુણે સહિત હોય, યતિ હોય કે મૃદુસ્થ હોય, ખુદ્દો બેઠો હોય કે છાની રીતે સંતાર્ધ ગયેલો હોય, જડ જેવો હોય અથવા ચેતન હોય, ગમે તેવો હોય તેને રાત્રે, દિવસે અથવા મધ્યાકાળે કોઈ પણ વખતે ને કોઈ પણ રીતે કાળ વિનાશ કરે છે.” એવી રીતે મૃત્યુનું સર્વત્ર દુઃખદાયકપણું વિચારી અહિંસા વગેરેના પાલનમાં એકાગ્રતા (સાવધાનતા) રાખવી. શ્રી સૂત્રકૃતાંગસૂત્રમાં વીરસ્તવ નામના અધ્યયનમાં પણ કહ્યું છે કે—

“દાનાણ સેઠ્ઠં અમયપ્પયાણં, સચ્ચેસુ યા અણઘરજ્જં ઘયન્તિ ।
તથેસુ યા ઉત્તમચમ્મચેરં, લોડત્તમે સમણે નાયપુત્તે ॥ ૧ ॥

અર્થ—“સઘળાં દાનોમાં અભયદાન અને મઘળાં સત્યોમાં નિષ્પાપતા શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. સઘળાં તપમાં બ્રહ્મચર્ય ઉત્તમ તપ છે. અને સઘળાં લોકોમાં ઉત્તમ શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર સ્વામી છે. ૧.” ખીજા અંથોમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ક્રોડામૂઃ સુકૃતસ્ય દુષ્કૃતરજ.સંહારવાત્યા ભવો-
દન્યત્રોર્વ્યસનાગ્નિમેઘપટલી સંકેતદૂતી શ્રિયાઃ ।
નિઃશ્રેણિશ્ચિદિવોક્ત. પ્રિયસખી મુક્તેઃ કુગત્યર્ગલા
મત્યેપુ મિયતાં કૃપૈવ ભવતુ વલ્લેશૈરગ્રેયૈ પરૈ ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“ પુણ્યને કીડા કરવાની પૃથ્વી, પાપરૂપ ધુલને નાશ કરવામાં પવનના સંમૂલરૂપ, સંસારરૂપ સમુદ્રને તરવામાં વહાણુ સમાન, સંકટરૂપ અગ્નિને શાંત કરવામાં મેઘમંડળ સમાન, લક્ષ્મીની સાથે સંકેત કરી મેળવી આપવામાં હૂતી સમાન, સ્વર્ગ-માં આરોહણ કરવાને નીસરણી સમાન, મુકિતની વહાલી સગી અને કુશલિને અટકાવવામાં અર્ગલા સમાન એવી કૃપા-દયા દરેક પ્રાણિયો તરફ કરો. બીજા સઘળા કલેશોથી સર્યુ.”

તથા ‘સુગુરુદ્ધ’ ધર્મશાસ્ત્રના અર્થનો ઉપદેશ આપે તે ગુરુ જ્ઞાન-આદિ ગુણગણવડે યુક્ત હોવાથી અને શ્રેષ્ઠ શાસ્ત્રોના ઉપદેશ-કપણાવડે ગૌરવને યોગ્ય એવા શ્રેષ્ઠ ગુરુ તે સુગુરુ તે કોણ ? ‘બ્રહ્મચારી’ બ્રહ્મચર્યશબ્દ મૈથુન થકી વિરામનો વાચક છે; અને યોધ થકી સંયમનો વાચક છે. તેવું બ્રહ્મચર્ય જેને હોય તે બ્રહ્મચારી અર્થાત બ્રહ્મચર્યનો પાળનાર. બધા ધર્મોમાં દુઃખે કરી પાળી શકાય એવો બ્રહ્મવ્રત સમાન બીજો દોષ પણ ધર્મ નથી. કહ્યું છે કે—

“ જહ ઠાળી જહ મોળી, જહ મુંડી વક્કલી તપસ્સી ઘા ।

પર્થિત્તો અવંમં, વંમા વિ ન રોયણ મજ્જં ॥ ૧ ॥

અર્થ—જો પૃથ્વીની, મૌની, મુંડ, વલ્કલધારી અગર તપ-સ્વી બ્રહ્મા પણ જો અબ્રહ્મ (મૈથુન) ની પ્રાર્થના કરનાર હોય તો તે મને રૂચતો નથી. તથા કહ્યું છે કે—

“ છટ્ટુમદસમાઈ, તથમાણા વિ હુ અર્હય ઉગ્ગતથં ।

અક્વલિયસીલધવલા. જયંમિ વિરલા મહામુણિણો ॥ ૧ ॥

જં લોણ વિ સુણિજ્ઞહ, નિયતવમાહપ્પરંજિયજયા વિ ।

દીવાયણ-વિસામિત્ત-પમુહરિસિણો વિ પદમટ્ઠા ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—છટ્ટુ, અહમ, દશમ વગેરે પ્રકારનાં અત્યંત ઊંચ તપને તપતા છતાં પણ અરુણલિત શીલ વડે ઉજ્જવલ એવા મહા-મુનિઓ જગત્માં વિરલા જ જોવામાં આવે છે. કારણ કે—લોકમાં પણ સંલગાય છે કે—પોતાનાં તપના માહાત્મ્યવડે

જગત્ને રંગિત કરનાર દ્વેષાયન, વિદ્યામિત્ર પ્રમુખ ઋષિયો પણ પોતાના શીલ થકી બ્રહ્મ થયા હતા ૨; એ કારણથીજ બીજા અંધોમાં કહ્યું છે કે—

“ ન હુ કિંચિ અણુઘાયં. પડિસિદ્ધં યા વિ જિજ્ઞાસરિન્દેહિ ।
મુતું મેદુળભાયં. જ તં વિના રાગદોમેહિ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—તીર્થકરોએ સાવધરૂપ કાંઈ પણ અનુભ્ન આપેલ નથી. તેમજ અસંસ્તરણાદિમાં સાવધનો પણ અંગીકાર કરેલો હોવાથી સાવધરૂપ એકાંતે નિવેધેલ નથી. ઉત્તમર્ગ અને અપવાદ એ બે લેલો વડે કરીને બંને સર્વ વ્રતોમાં સંમતિ અને નિવેધ કરેલ છે. પૂજ્ય શ્રી જિનવજ્જલભૂરિએ કહ્યું છે કે—

“ સંચરણમિ અસુદ્ધં, દોષહ વિ ગિણંતદિતિયાણ દિયં ।
આવરદિદ્વન્તેણં. તં ચેવ દિયં અમંચરણે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સંધારામાં અશુદ્ધ, ગ્રહણ કરનાર અને દેનાર બંનેને પણ રાગીના દષ્ટાન્તવડે હિત છે અને તેજ અસંધારામાં હિત છે. ૧ ”

પરંતુ મૈથુનભાવને મુકીને અર્થાત્ ચોથાવ્રતના ભાંગને છોડીને; કારણ કે—તેમાં ઉત્તમર્ગ અને અપવાદ નથી. કેમકે તે રાગ-દ્રેષ વિના ચલાવતું નથી. અને તે રાગ-દ્રેષ જ સંસારના મૂળ આરંભના થાંભલા છે. કહ્યું છે કે—

“ કો વુક્કવં પાવિજ્ઞા ?, કમ્મ ષ સુક્કવં દિ વિમ્મહાં હુજ્ઞા ? ।
કો ય ન લહિજ્ઞ મુક્કવં ?, રાગદોમા જંહં ન દોજ્ઞા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જો રાગ અને દ્રેષ ન હોત તો આ જગત્માં કોણ દુઃખ પામત ? અથવા કોને મુખમાં વિસ્મય થાત ? અથવા મોક્ષને કોણ ન મેળવત ? અર્થાત્ રાગ અને દ્રેષના અભાવમાં જગત્માં કોઈ દુઃખી હોઈ શકે નહિ અને સર્વ કોઈ મોક્ષમાં નિવાસ કરનાર થઈ મુખી હોવાથી કોઈને પણ મુખમાં આશ્ચર્ય થાય નહિ. ૧ ”

તેથી બ્રહ્મચર્યવાન્ એમ કહ્યું છે. એ વ્રતનો આરાધક અસત્ય બોલતો નથી. તથા અદત્ત વસ્તુને પણ ગ્રહણ કરતો નથી.

એથી બીજું અને ત્રીજું મહામત ઉપરથી જાણી લેવું. દુઃશીલ મનુષ્ય અસત્ય જ બોલે છે. કારણ કે-‘કામી પુરુષોને સત્ય હોતું નથી’ તથા તીર્થંકરાદિએ ન આપેલ વસ્તુને જ તે સ્વીકારે છે. વળી કેવો ? ‘આરંભપરિગ્રહાવિરઘો’ આરંભ-જીવને ઉપદ્રવ કરવો. આરંભપદ સંરંભ અને સમારંભનું ઉપલક્ષણ છે. કહ્યું છે કે-“સંકલ્પ તે સંરંભ, પરિતાપ કરનાર સમારંભ હોય છે. સઘળા શુદ્ધનયથી તો ઉપદ્રવ તે આરંભ જાણવો.” અને પરિગ્રહ-ધનધાન્યાદિનો સ્વીકાર. તે આરંભ અને પરિગ્રહ બંનેથી નિવૃત્ત થએલા હોવા જોઈએ. (મૂળમાં પ્રાકૃત હોવાથી દીર્ઘ થએલ છે. સમાહારક્રન્દ કયે છતે આરંભ અને પરિગ્રહથી વિરામ પામેલા એમ થઈ શકે, પરંતુ અદ્રવ્યવાચિ વિરૂદ્ધ પદાર્થોના ક્રન્દ એકવત્ વિકલ્પે કહેલ હોવાથી કામ અને ક્રોધની જેમ આ બંનેનો પણ પરસ્પર વિરોધ ન હોવાથી એકવક્ત્વાવ ઘટતો નથી.) આ વિશેષણો વડે પ્રથમ પંચમહામતની સૂચના કરી તેથી પંચમહામતધારક જગતના જંતુઓનો નિસ્તાર કરનાર મુસાધુ હોય છે. એમ કહ્યું. ૩

પૂર્વમાં અઢાર દોષથી રહિત દેવ હોય છે, એમ કહ્યું; તે અઢાર દોષો નીચેની બે ગાથામાં જણાવવામાં આવે છે. તે દોષોથી રહિત દેવને નમસ્કાર કરું છું.

अन्नाण कोहं मयै मायै लोहै मायै रई अ अरई अ ।

निदाँ सोयँ अलियवयँ चोरियँ मच्छरँ भयँ य ॥ ४ ॥

पाणिर्वहै पैमँ कीलाँपंसंग हासँ य जस्स इय दोसा ।

अट्टारस त्रि पण्डा नमामि देवाहिदेवं तं ॥ ५ ॥

ગાથાર્થઃ—અજ્ઞાન ૧, ક્રોધ ૨, મદ ૩, માન ૪, લોભ ૫, માયા ૬, રતિ ૭, અરતિ ૮, નિદ્રા ૯, શોક ૧૦, મૃષા ભાષણ ૧૧, ચોરી ૧૨, મત્સર ૧૩, લાય ૧૪, પ્રાણિવધ ૧૫, ગ્રેમ ૧૬, કીડા પ્રસંગ ૧૭, હાસ્ય ૧૮. એ અઢારે દોષો જેના નાશ પામ્યા હોય તે દેવાધિદેવને હું પ્રણામ કરું છું. ૪-૫.

વ્યાખ્યાન—અસાન=સંશય, અનધ્યવસાય અને વિપરીત-
તારૂપ મૂઢતા ૧, ક્રોધ=ક્રોધ ૨, મદ=કુલ, ખળ, ઐશ્વર્ય, રૂપ,
વિદ્યા ઇત્યાદિનો (વડે) અહંકાર કરવો તે અથવા ખીજનો પરા-
લવ કરવામાં કારણરૂપ ૩, માન=હરાઅહનું ન મૂકવું તે અથવા
યુક્ત વચનનું ન અહણ કરવું તે ૪, લોભ=લુબ્ધતા આસક્તિ ૫,
માયા=દંભ ૬, રતિ=ઈષ્ટપદાર્થ ઉપર મનની પ્રીતિ ૭, અરતિ=અ-
નિષ્ઠ સંયોગથી ઉત્પન્ન થતું માનસિક દુઃખ ૮, નિદ્રા=શયન-ઉંઘ
લેવી તે ૯, શોક=ચિત્તની વિદ્વલતા ૧૦, અલિક વચન=અસત્ય
બોલવું તે ૧૧, ચારિકા=ખીજના દ્રવ્યને અપહરવું તે ૧૨,
મત્સર=ખીજની સંપત્તિને ન સહન કરવી તે ૧૩, લય=ખીક ૧૪,
પ્રાણિવધ=પ્રાણિયોનો નાશ કરવો તે ૧૫, પ્રેમ=સ્નેહવિશેષ ૧૬,
ક્રીડાપ્રસંગ=ક્રીડામાં આસક્તિ ૧૭, હાસ=હાસ્ય ૧૮ એ અઢારે
દોષો જેના બિલકુલ નષ્ટ થયા હોય તે દેવાધિદેવને લક્ષિથી નમ્ર
બની નમસ્કાર કરે છે. સર્વ દોષોથી રહિત હોવાથી તેજ દેવ
સર્વદેવોમાં વિશિષ્ટ છે. ૪-૫.

એવા પ્રકારના દેવાધિદેવે મુર, અમુર, નર, તિર્યંચાની પાસે
અહિંસા રૂપ ધર્મ પ્રરૂપ્યો તેથી અહિંસાને જ નીચેની ગાથામાં
વર્ણવે છે.

સઘ્વાઓ વિ નદ્દ્યો, કમેણ જહ સાયરમ્મિ નિવહંતિ ।

તહ ભગવદ્ અહિંસં, સઘ્વે ધમ્મા સમલ્લિંતિ ॥ ૬ ॥

ગાથાર્થ—જેમ બધી નદીઓ અનુક્રમે સમુદ્રમાં આવે છે;
તેમ બધા ધર્મો ભગવતી અહિંસાને આવી મળે છે. ૬

વ્યાખ્યાન—સમસ્ત ગંગા, સિંધુ વગેરે નદીઓ જેવી
રીતે લવણસમુદ્ર વગેરેમાં પરંપરાએ પ્રવેશ કરે છે; તેવી રીતે
પૂજ્ય દયા પ્રત્યે છેએ દર્શનોના ઇષ્ટ ધર્મો આશ્રિત બને છે. ભાવાર્થ
એજ કે છેએ દર્શનો દયાને માને છેજ. ૬

અહિંસાના આરાધક સાધુઓ જ હોય, તેથી જ ગાથાઓ
વડે તેઓને જ શરણરૂપે સ્વીકારતા કહે છે કે—

સસરીરે વિ નિરીહા, વજ્રમ્નિમતર પરિગ્ગહવિમુક્તા ।

ધમ્મોવગરણમિત્તં, ધરંતિ ચારિત્તરવલ્લહા ॥ ૭ ॥

પાંચેદિય દમણપરા, જિણુત્તસિદ્ધન્તગહિયપરમત્થા ।

પંચસમિયા તિગુત્તા, સરણં મહા એરિસા ગુરુણો ॥ ૮ ॥

ગાથાર્થ—પોતાના શરીર ઉપર પણ રૂપરૂહા વિનાના, બાહ્ય અને અભ્યંતર બંને પ્રકારના પરિશ્રદ્ધથી રહિત, તથા જેઓ આદિત્રની રક્ષા માટે માત્ર ધર્મના ઉપકરણોને જ ધારણ કરે છે. ૭ જેઓ પાંચ ઇન્દ્રિયોને દમવામાં તૈયાર છે. અને જિનેદ્ર પરમાત્માના સિદ્ધાંતથી જેમણે પરમાર્થ ગ્રહણ કર્યો છે, જેઓ પાંચ સમિતિ તથા ગણ ગુણિયુક્ત છે, એવા ગુરૂમહારાજ માટે શરણુરૂપ હો. ૮

બ્યાખ્યાન—આવા પ્રકારના ગુરૂઓ મને શરણુરૂપ થાઓ. (‘મવન્તુ’ એવું અધ્યાહારથી અહીં બાળી લેવું) કેવા પ્રકારના ગુરૂઓ ? પોતાના દેહ તરફ પણ નિરૂપહ.

“ મંસઠ્ઠિરુહિરખ્ખારૂયણઙ્ગલમલયમેયમજ્ઞાસુ ।

પુણ્ણમ્મિ ચમ્મકોસે દુગ્ગન્થે અસુદ્ધીમચ્છે ॥ ૧ ॥

મંચાગ્મિજંતગલંતયચ્છં મુત્તંતમયલપુણ્ણમ્મિ ।

દેહે હોજ્ઞા કિં ગગકારણં અમુદ્ધેહમ્મિ ? ॥ ૨ ॥ ”

ભાવાર્થ—માંસ, હાડકાં, લોહી, સ્નાયુથી મઢેલ અને વીર્ય, મલ, મેદ, મજ્જાથી પૂર્ણ તથા અખવિગતાથી બીભત્સ હુર્જિધ આમહાના કોશરૂપ અશુચિના કારણભૂત આ દેહને ‘વિષે રાગનું’ કારણ શું હોય ? ૧. અર્થાત્ વાસ્તવિક રીતે વિચારતાં શરીરમાં રાગ કરવાનું કંઈ કારણ નથી. તથા શ્રીઆચારાંગમાં કહ્યું છે કે—

“ મેરરધમ્મં વિદ્ધંસણધમ્મં અધુવં અણિતયં અસાસયં ચવાવચ-
યદ્ધયં વિપરિણામધમ્મં ” ઇત્યાદિ. ભાવાર્થ—“ લિપ્ત થવાના

સ્વભાવ વાળું, અધુવ, અનિત્ય, અશાશ્વત, સય-અપચય સ્વભા-
વવાળું અને ફેરફાર થવાના સ્વભાવવાળું આ શરીર છે. ” તેમજ કહ્યું છે કે—

“ દોપ્પંભયાગ્રવાત્તારિદારુદરગકોદવત્ ।

જન્મ-મૃત્યુભયાશ્લિષ્ટે શરીરે વત્ ! મોદસિ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—“ દીપ્ત થયેલા બન્ને તરફના અગ્નિભાગવાળા વાતાદિ ઝાડના લાકડાની અંદરના કીડાની માફક હે શુભ ! જન્મ-મરણ એ બન્ને વડે વ્યાપ્ત થયેલા એવા આ શરીરમાં ખેદની વાત છે કે તું ત્રીદાય (મુંઝાઈ દુઃખી થાય) છે. ૧ ”

એ પ્રમાણે લાવના લાવતા જેઓ શરીર રક્ષાને પણ નથી કરતા, તેો પરિજન આદિની રક્ષામાં તેો તેમની પ્રવૃત્તિનો બિલકુલ અભાવ હોય જ. એ અપિગ્રહનો અર્થ સૂચવે છે.

વળી કેવા પ્રકારના ? ‘ ચાલ્વામ્યન્તરપરિગ્રહયિસુવતાઃ ’ (દ્વન્દ્વસમાસના અન્તે રહેલો. પરિગ્રહ શબ્દ બન્નેને જોડાય છે.) બાહ્યપરિગ્રહ અને આશ્રયતરપરિગ્રહ. તેમાં બાહ્યપરિગ્રહ ધન, ધાન્ય, ખેતર, વાસ્તુ, રૂપું, સ્ત્રી, ચોપગાં, બેપગાં અને બીજી ધાતુઓ એમ નવ પ્રકારે મનાય છે.

આશ્રયતરપરિગ્રહ. ૧ મિથ્યાત્વ, ૩ વેદ, ૬ હાન્યાદિ, ૪ કપાય એ ભેદો વડે આઠ પ્રકારે વ્યાખ્યાન. ૪૯૫ છે કે—

“ મિચ્છત્તં વ્યયતિગં દામ્પત્યં છક્કમં ચ વાંધવ્યં ।
કોદ્દાર્જણ ચઙ્ગલં ચઙ્ગલસં અર્ધિમત્તરાં મળ્લકી ॥ ૧ ॥ ”

અનો ભાવાર્થ ઉપર આવી ગયો છે. તે બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહોથી રહિત હોય છે. બાહ્ય પરિગ્રહમાં પ્રાણિવધ ઇત્યાદિ જરૂર થાય છે. તે આવી રીતે—ગધેડાં, ઉંટ વગેરે એવાનો પરિગ્રહ હોતોં છતે તેનાથી ઉત્પન્ન થતી અવહિંસા, તથા ઇર્ષ્યા વગેરે કારણોથી મિથ્યા પ્રશંસા કરવા વડે મૃષા, જકાત વગેરેનો ભાગ કરવાથી અદત્ત, ગાય વગેરે તરફ સાંઠ વગેરેને મૂકવાથી મૈથુન, પોતાની કાયા વડે પણ પ્રહસચર્યતું પાળવું જ શુરફલ છે. તેને પણ કદિનતાથી પાળતો કેાણ બીજાઓને પ્રહસચર્યના ખંડનમાં નથી પ્રવર્તાવતો ? એ પ્રમાણે પરિગ્રહથી સર્વ મતોના અતિચારનો અભાવ રહે છે. તથા કહ્યું છે કે—

“ સ્વયલાણત્થનિમિત્તં આયાસકિલેસકારણમસારં ।
નારૂણ ધર્મં ધીમં ન હૃ નુષ્ઠાદ નમ્મિ તણ્યં પિ ॥ ૨ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ સકલ અનર્થોના નિમિત્તભૂત અને આયાત્મ તથા દલેશના કારણરૂપ તેમજ અસાર એવા ધનને જાણી બુદ્ધિ-માન પુરૂષ તેમાં લેશ માત્ર પણ લુપ્ત થતા નથી. ૧ ” તથા—

“ અર્થાનામર્જને દુઃસ્વમર્જિતાનાં ચ રશ્નણં ।

આયે દુઃસ્વં વ્યયે દુઃસ્વં ધિગર્થં દુઃસ્વમાધનમ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“ દ્રવ્યના મેળવવામાં દુઃખ, મેળવેલ દ્રવ્યનું રક્ષણ કરવામાં દુઃખ, દ્રવ્યના લાભમાં દુઃખ અને દ્રવ્યના વ્યયમાં પણ દુઃખ રહેલું છે. એવા દુઃખના કારણભૂત દ્રવ્યને ધિક્કાર હો. ૧ ” તથા કહ્યું છે કે—

“ ગજા ગેદ્યતિ કિન્નુ મેં દુત્તમ્હાં દગ્ધા કિમેતદ્ ધનં ?

ક્ષિં ચામી પ્રમથિષ્ણવઃ કૃતનિમં લામ્યમ્મ્હાં ગોત્રિકાઃ ? ।

મોપિષ્યન્તિ ચ દમ્યવઃ કિમુ તથા મંદ્રા નિશ્વાતં મુષિ ?,

ન્યાયસંવ્રમહર્નિશં ધનયુતાંડપ્યાસ્તંતગં દુઃશિતઃ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ શું રાત્રી મને દંડે ?, અગ્નિ મ્હારા આ ધનને શું ખાળી નાખશે ?, ગોત્રના માણસો આ ધનને સરખે ભાજે વાંડેથી લેવામાં સમર્થ થશે ?, ચાર લોકો શું ચોરી જશે ?, પૃથ્વીમાં દાટેલું શું નાશ પામશે ? એવી રીતે રાત દિવસ ગિંત-વતો ધનવાન દુઃખી રહે છે. ” તેમજ કહ્યું છે કે—

“ અર્થાર્થ નમ્રચક્રાકુલજલનિલયે કેચિદુલ્લેસ્તગન્તિં

પ્રાંશ્વચ્છન્નાભિઘાતોસ્થિતશિમિકણકં જન્યમન્યે ધિદાન્તિ ।

ગીતાંજ્ઞામ્ભ.મમીરગ્લપિતતનુલતાઃ ક્ષેત્રિકાં કુર્ધંતેડન્યે,†

શિલ્પં જ્ઞાનરૂપમેર્દં વિદધતિ ચ પરે નાટકાર્થં ચ કેચિન્ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ દ્રવ્યને માટે કેટલાક મનુષ્યો મગર આદિ જંતુસમૂહથી વ્યાપ્ત એવા સમુદ્રમાં ઉલટથી તરે છે (હરિયા માર્ગે મુસાફરી ખેડે છે,) ખીન્ત કેટલાક શુભો ઉછળતા રાશ્ત્રોના પ્રહારથી ઉત્પન્ન થએલ અશિક્ષણીયાવાળા યુદ્ધમાં જાય છે, ખીન્ત કેટલાક પ્રાણીઓ ટાઢ, તરડો, પાળી, પવનનાં કણોથી શરીરરૂપી લતાનંજ્ઞાનિ થાય તેવી રીતે ખેતી કરે છે અને ખીન્ત કેટલાક અનંક પ્રકારની ગિંપ કળાને તથા નાટકાદિ કરે છે. ૧ ” તથા—

“વ્યાધીન્ નો નિરુણઙિ મૃત્યુજનનજ્યાનિશ્ચયે ન ક્ષમં.

નેષ્ટાનિષ્ટવિયોગયોગહૃતિકૃન્ મધ્યકં ન ત્રા પ્રેત્ય ચ ।

ચિન્તાવન્ધુધિરોધવન્ધનવંધત્રામામ્પદં પ્રાયશા. ”

વિત્તં ચિત્તવિચક્ષણઃ ક્ષણમંષિ ક્ષેમાવહં નેક્ષતં ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ દ્રવ્ય વ્યાધિઓને અટકાવી શકતું નથી, મરણ, જન્મ, જરનો નાશ કરવામાં સમર્થ નથી, પ્રિયનો વિયોગ ટાળનાર નથી, અનિષ્ટ યોગોને હરનાર નથી, અથવા પરલોકમાં સાથે આવતું નથી, પ્રાયે ચિન્તા, બંધુઓ સાથે વિરોધ, બંધન, વધ અને ભયનું સ્થાન છે: એવા દ્રવ્યને આત્મજ્ઞાની વિચક્ષણ-પુરૂષ ક્ષણમાત્ર પણ ક્ષેમ-કુશલતા કરનાર જોતા નથી. ૧ ” તથા કહ્યું છે કે—

“ દ્રવ્યના અર્થી પ્રાણિઓ રાજાને સેવે છે, વિનય દેખાડે છે, મહત્વતાપૂર્વક વચન બોલે છે, રાતદિવસ તેઓની આર્ગળ દોડે છે. તેઓના પગ મર્દન કરે છે. અશુચિ સ્થાનેને ધોવે છે, તેઓના વચન પ્રમાણે સર્વ અધમ કર્મોને કરે છે, અથવા વંધાઈમાં પ્રવર્તે છે, મુગ્ધ વિશ્વાસી મનુષ્યોને ઠગે છે, દેશાંતરમાં વ્લય છે, ટાક, તાપ, વેદનાને સહન કરે છે, ક્રુધા, તૃપા સહન કરે છે, મૃષા દ્રવ્યના નાશથી ક્લેશ પામે છે. બહુ કહેવાથી શું ?

“ તં નન્થિ જં ન પર્થિતિ, નેય સંવર્તિ જં ન પળમંતિ ।

કિં કિં ન કુર્ણંતિ નગા, નદિયા આસાપિમાર્દન ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ આગાડપ, પિંશાચીવડે વિડંબના પામેલા મનુષ્યો, તેવી કોઈ વસ્તુ નથી, તેવો કોઈ પુરૂષ નથી કે જેની પામે જે વસ્તુની આર્થના ન કરે; તેવો કોઈ નથી કે જેને ન મેવે, પ્રભુભ ન કરે. તેઓ શું શું નથી કરતા ? અર્થાત્ ન કરવાનું પણ સમજું કરે છે. ૧ ”

આભયંતર પરિશ્રહ તો દોષરૂપજ કહેવાય છે. કારણ કે મિથ્યાત્વ વગેરે આંતરિક પરિશ્રહ અનંત ભવમાં બ્રમણ કરાવનાર છે. એવી રીતે પરિશ્રદને મક્કલ અનર્થોના કારણરૂપ જ્ઞાણીને જેઓ સર્વથા દુર્જનોની મંજતિની માફક તે અને પ્રકારના પરિશ્રદના

ત્યાગ કરનારા હોય છે. તથા જેઓ સંયમના પરિપાકન આટે (ધર્મોપકરણમાર્ગ એમાં રહેલો માત્ર શબ્દ બ્રાહ્મણમાત્રમાન્ય એ વાક્યની માફક બીજાની નિવૃત્તિરૂપ અર્થવાળો છે.) ધર્મનાં ઉપકરણનેજ ધારણ કરે છે. તેમાં જિનકલ્પિ મુનિઓને નીચે જણાવેલ ઉપધિ રાખવાની હોય છે.

“ પત્તં પત્તાવન્ધો, પાયદ્વયણં ચ પાયવંમગ્નિયા ।

પડલાઈં ગ્યત્તાણં, ગોચ્છઓ પાયનિજ્ઞાંગો ॥ ૧. ॥

“ તિન્નેચ ચ પચ્છાગા ગ્યહરણં ચંચ દોઝ મુદ્ધપત્તી ।

પમ્મો દુષ્ણાલમચિદ્દો. ઉચ્છહી જિણકલ્પિયાણં તુ ॥ ૨ ॥ ”

ભાવાર્થ—જેનાવડે વ્રતધારી ઉપકૃત થાય તે ઉપકરણ, આત્માની ગમીપે સંયમને ટકાવી રાખવા વસ્તુનું ગ્રહણ કરવું તે ઉપગ્રહ, ઉપગ્રહ જેનું પ્રયોજન હોય તે ઔપગ્રહિક. અર્થાત્ કારણ પ્રાપ્ત થયે છતે સંયમ-યાત્રાને વાસ્તે જે ગ્રહણ કરાય, પરંતુ નિત્ય નહિ તે ઔપગ્રહિક. તેમાં પણ ઔધિક ઉપધિ ૧ ગણના પ્રમાણવડે, ૨ પ્રમાણ પ્રમાણવડે. એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં ગણના પ્રમાણ એક બે ત્રણ ઇત્યાદિ પ્રકારે અને પ્રમાણ પ્રમાણ તો લાંબાઈ, પહોળાઈ ઇત્યાદિ પ્રકારે. એવી રીતે ઔપગ્રહિક ઉપધિના પણ બે લેદો જાણી લેવા. તેમાં અહીં જિનકલ્પિઓની ઔધિક ઉપધિ ગણના પ્રમાણથી પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે. તેમાં પાત્ર=પાતરાં. ૧, પાત્રબંધ=જે ચોખંડા વસ્ત્રના કટકાવડે પાતરાં ધારી રખાય તે (જોળી) ૨, પાત્રસ્થાપન=કંબલમય વસ્ત્ર કે જેમાં પાતરાં સ્થાપન કરવામાં આવે છે ૩, પાત્રકેસરિકા=પાત્ર પ્રત્યુપેક્ષણિકા કે જે ચિલ્લિમિલિકા (ચરવલી) એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે ૪, પટલ=(પડલાં) બિશા માટે બ્રમણ કરતાં જે પાતરાંઓની ઉપર રખાય છે ૫. રજઆણ=પાતરાંનાં વીંટણાં (પ્રાકૃત હોવાથી સૂત્રમાં એકવચન જતાવ્યું છે.) ૬, ગોચ્છ=(ગુરુઓ) કામળના કટકારૂપ હોય છે કે જે પાતરાં ઉપર રખાય છે ૭, આ માટે પ્રકારનો પાતરાંઓનો પરિકર છે. તથા ત્રણજ પ્રગાદક=પ્રાવરણ.

બન્ધ, જે સૂત્રમય અને ચોક્ક ઉત્તમય મળીને હોય છે. તથા સ્તોત્ર-
રણુ=ઓષો ૧૧ અને મુહુપત્તિ ૧૨. આ બાર પ્રકારનો ઉપધિ
ઉત્કૃષ્ટથી જિનકલ્પિઓને હોય છે.

અને સ્થવિર કલ્પિઓને તો ચૌદ પ્રકારનો ઉપધિ હોય છે.
તે આ પ્રમાણે—

“ ત્વ ચંદ્ર દુષાલમ, મત્તગ અદ્વેગ ચોલપટ્ટો ડ ।

ત્વનાં ચંદ્રમન્વા, ઉચ્ચહી પુણ ચેગ્ગપ્પમ્મિ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ જિનકલ્પિઓને ઉપર ગતાવેલી પાતરાંથી
લઈને મુહુપત્તી મુધીના બાર પ્રકારની ઉપધિ ઉપરાંત માતરીયું
(પાત્ર વિશેષ) ૧૩ અને ચોલપટ્ટો ૧૪, એ બંને મેળવતાં સ્થવિર
કલ્પિઓને ગણના પ્રમાણથી ચૌદ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. ૧ ”

કારણ વિના અધિક ઉપકરણો ગ્રહણ કરવામાં પાસત્યાપણ
થાય છે. એ સંબંધે શ્રી ધર્મદાસ ગણિ સમાશ્રમણુઓ
ઉપદેશમાળામાં કહ્યું છે કે—

“ ધમ્મકહા ડ અહિજ્ઞા, ઘગચરિં મમ્મ પગ્ગિકહંતો ચ ।

મળનાપમાણેણ ચ, અદ્વિત્તિ ઘહ્હ ઉચ્ચગર્ણ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ ધર્મકથા આશુવિકા વાસ્તે ભણે અને તે
કથાઓને કહેતો છતો ઘરે ઘરે ભમે તેમજ ગણનાદિ પ્રમાણવડે
અધિક ઉપકરણ વહન કરે (રાખે) કહ્યું છે કે—

“ જિણા ઘારમન્વાઈ, ઘેગ ચોહસરુવિણો ।

મજ્ઞાણં પમ્મચીર્મ તુ, અઙ્ગો ડહ્ઠં ડચ્ચગ્ગહો ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ જિનકલ્પિઓ બાર પ્રકારની ઉપધિઓને ધારણ
કરનારા હોય છે, તથા સ્થવિર કલ્પિઓ ચૌદ પ્રકારની ઉપધિને
ધારણ કરે છે, સાધ્વીઓને પચ્ચીગ પ્રકારની ઉપધિ ગમ્મવી કદી
છે. તેથી અધિક હોય તો ઉપગ્રહ કહેવાય છે. ” એ પ્રમાણે, તથા
પ્રમાણ પ્રમાણવડે—

‘ કપ્પા આયપમાણા, અદ્વદાહજ્ઞાડ આયયા કપ્પા । ’

ભાવાર્થ—‘ પોતાના શરીર પ્રમાણે (લાળા) કંપ (કંપણ) અઠ્ઠી હાથ પહોળા હોય છે.’ ઇન્દ્રિયવટે ઉપર મુજબ કહ્યાથી અધિક ઉપકરણ (સ્વેચ્છાથી) વહુન કરે તો તે પાનશ્ચા કહેવાય છે.

વળી તે કેવા પ્રકારના ? ‘ પંચિન્દ્રિયત્રયમણિગમ ’ ઇન્દ્રિય= (‘ ઇન્દ્રિયમશ્ચયં ’ એ ધાતુથી સર્વ ઉપલબ્ધિભોગ પરમશ્ચર્યના મંગ્લોધથી ઇન્દ્ર=૭૫) ૭૫નું ચિહ્ન, ૭૫ એ જોયેલું, સ્પર્શેલું ઇત્યાદિ. (‘ ઇન્દ્રિયમિન્દ્રિયલિન્ગમ ’ ઇત્યાદિ સૂત્રવટે નિપાતન કરવાથી સિદ્ધ થાય છે.) અને તે ઇન્દ્રિય જો પ્રકારે છે. ૧ દ્રવ્યેન્દ્રિય, ૨ ભાવેન્દ્રિય. તેમાં નિવૃત્તિ ઉપકરણમાં દ્રવ્યેન્દ્રિય કહેવાય છે. અને લબ્ધિ, ઉપયોગ એ ભાવેન્દ્રિયમાં કહેવાય છે. સ્પર્શ વિગેરે નં પાંચ ઇન્દ્રિયો છે, તેના દમવામાં તત્પર. અર્થાત્ અનાદિ ભવના અભ્યાસથી પોતપોતાના વિષયોમાં ઉચ્છૃંખલપણે પ્રવર્તનાર (ઇન્દ્રિયો) ને પોતાને વશ કરનારા. વશ નહિ કરેલ એવી તે ઇન્દ્રિયો અનર્થના કારણરૂપ છે. કારણ કહ્યું છે કે—

“ તયકુલછાયામંત્રો, પંચિન્દ્રિયમણિગમ અણિદ્રુપહો ।

ત્રમણાણિ ગ્ણમુહાણિ ચ. ઇન્દ્રિયત્રયમગા અણુહર્વંતિ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ ઇન્દ્રિયોને વશ થયેલા પુરૂષ તપથી બ્રહ્મા, કુળથી બ્રહ્મા, કાંતિનો નાશ, પાંડિત્યનો પ્રાપ્ત. અનિષ્ટ માર્ગ અને યુદ્ધ વિગેરે સંકટોને અનુભવે છે. ૧ ”

તથા—

“ આત્મમૂપતિર્ગ્યં ચિરન્તનઃ પીતમોહમદિરાવિમોહિતઃ ।

ચિદ્ગુરુસ્ય મનસોઽપિ કિદ્ગુરૈર્ગિન્દ્રિયૈર્ગદ્દ કિદ્ગુરીકૃતઃ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—મોહરૂપી મદિરાના પાનવટે મૂઠ થયેલો એવો આ લાંબા કાળનો પણ આત્મા રૂપી રાજા, ઘણા આશ્ચર્ય અને જોદની વાત તો જોજ છે, કે પોતાના કિંકર-મનના ઇન્દ્રિય રૂપી કિંકરોએ તેને કિંકર કર્યો છે. ૧ ” તથા અન્યત્ર કહ્યું છે કે—

“ જયો ચદ્ ચાહુબલિનિ, દશવક્ત્રે નિપાતનમ્ ।

જિતાજિતાનિ રાજેન્દ્ર ! દ્રુપીકાણમત્ર કારણમ્ ॥ ૧ ॥ ”

બાવાથ—“ હે રાજેન્દ્ર ! બાહુબલિની જે હંતં અને રાવ-
ણનું જે મરણ નીપજ્યું. એમાં વશ કરેલ અને વશ નહિ કરેલ
એવી ઇન્દ્રિયો જ કારણ છે. ” તેમાં શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષય ઉપર
ઉદાહરણ—

વસંતપુર નામના નગરમાં પુષ્પસાર નામે એક ગાંધર્વિંદ
(ગવૈયો) હતો. તે અત્યંત મધુર સ્વરવાળો અને કુરૂપી હતો.
તેણે લોકોનાં હૃદયોને હરી લીધાં હતાં. તે નગરમાંથી સાર્થવાહ
દેશાંતરમાં ગયો હતો. તેની સ્ત્રી બ્રષ્ટ હતી. તેણીએ કોઈપણ કારણ
વાદે દાસીઓને મોકલી. તે દાસીઓ સાંભળવા બેઠી તેથી તેણી-
ઓએ જતા કાળને જાણ્યો નહિ. લાંબે કાળે આવેલી તે દાસીઓ
કહેવા લાગી કે—સ્વામિનિ ! રોપ ન કરે, અમે જે આજે સાંભ-
ળ્યું છે તે પશુઓને પણ લોભાવે તેવું હતું, તો હે શેઠાણી ! ચતુર
મનુષ્યને લોભાવે તેમાં શું પૂછવું ? ‘ ક્યાં ? ’ એમ શેઠાણીએ
પૂછ્યું ત્યારે દાસીઓએ તેણીને કહ્યું. ત્યાર પછી તેણી પોતાના
હૃદય સાથે ચિંતવવા લાગી કે ‘ હું કેવી રીતે બેઠી ? ’ કોઈક
દિવસ તે શહેરમાં દેવતાની યાત્રા થઈ. અને સઘળું શહેર ગયું. તે
ગવૈયો પણ ગયો. લોક પણ પ્રણામ કરીને પાછા ફરે છે અને
પ્રભાતકાળ વર્તે છે. તે ગવૈયો પણ ગાન કરીને થાકી ગયો હતો.
નગરની બહારના ભાગમાં સૂતો. તે સાર્થવાહની સ્ત્રીએ પણ
દાસીઓ સાથે આવીને પ્રણામ કરી દેવળને પ્રદક્ષિણા કરી. દાસી-
ઓએ કહ્યું કે—‘ આ તે છે ’ સંભ્રાંત થયેલી એવી તે શેઠાણી
તે તરફ ગઈ. પછી લાંબા દાંતવાળા કુરૂપી એવા તે ગવૈયાને કહેવા
લાગી કે ‘ તારા રૂપવડે જ ગાયન બેઠી લીધું. ’ તેણીના આવા
તિરસ્કારને આ ગવૈયાએ નટોદ્ધાર જાણ્યો. તેને અમર્ષ ઉત્પન્ન
થયો. તેણીના ઘરની સમીપમાં પ્રભાતકાળના સમયે ગાવાને
આરંભ્યું. (તેણીની ચાલચલણ ગાયનમાં બિતારી) જેવી રીતે કુશ-
લાદિ પૂછે છે, જેમ ત્યાં ચિંતવે છે, જેમ લોકોને વિસર્જન કરે છે,
જેમ આવેલો ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે. તેણી ચિંતવવા લાગી ‘ સારું
વર્તે છે. ’ તેથી જાને અબગુનાન કરે એવું વિચારી આક્રમ

તળથી પોતાના દેહને પરંતો મૂક્યો. એમ એ શેઠાણી મરણ પામી. એવી રીતે શ્રોત્રેન્દ્રિય હઃખના કારણરૂપ થાય છે.

એવી રીતે અશ્રુરિન્દ્રિય-ને કારણથી શ્રીઆનાં મુખ, નેત્ર, હાંત, અધર, સ્તન, સાથળ વગેરે જોવા વટે પૂર્ણચંદ્ર, ઠમળ, કુંદ-કળી, પ્રવાલ, સુવર્ણ કલશ, કેળથંલ આદિ ઉપમાઓ આપવાથી રસ, માંસ, ચરબી, લોહી, સ્નાયુ, ચામડું, હાડકાંરૂપ પ્રસ્તુત વસ્તુ સ્વરૂપને દૂર કરવા પૂર્વક મિથ્યા કલ્પવામાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. તે માટે કહ્યું છે કે—

“ ન્યનિયંસિયનયણં, રમણીણ ચિત્તામહાસરમણીણ ।

ચક્ષ્મઃ અયાણુયજ્ઞણં, દોષસિદ્ધાન્ત પર્યગોચર ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—વિલાસ, હાસ્યાદિવડે રમણિક એવી રમણીઆના રૂપમા નેત્ર સ્થાપન કરતો એવો અજ મનુષ્ય દીવાની અગમાં પતંગીઆની માફક બંધાય છે. ૧ નિવૃત્તિ તો—

“ ન શક્યં રૂપમદ્રષ્ટું, ચશ્રુગંચરમાગતમ ।

રાગદ્વેષો નુ ચો તત્ર, તો બુધઃ પરિવર્જયેત ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ દષ્ટિગોચર થયેલ રૂપ ન જોવું એ અશક્ય છે, પરંતુ તે રૂપ જોવામાં જે રાગ દ્વેષ થાય તેને બુદ્ધિમાન પુરૂષ ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૧ ”

નાસિકા-ધ્વન્દ્રિય પણ મુગંધ અને દુર્ગંધના કારણરૂપ હોવાથી રાગ-દ્વેષવડે આત્માને કર્મનો બંધ કસાયનાર છે. તેને માટે કહ્યું છે કે—

“ અસુહંસુ મા ચિગ્જ્ઞહ, મા સજ્ઞહ મુરભિગન્ધવધ્વંસુ ।

ગંધાભિર્મંગઓ ભિગપન્નગા નણુ ગયા નિહળં ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ અગુલ (દુર્ગંધ) પદાર્થોના વિષયમાં વિરાગ ન કરો અને મુરભિ (મુગંધી) પદાર્થોમાં આસક્તિ ન કરો. સરણ કે ગંધની આસક્તિથી નિશ્ચયે લમરા તથા સર્પો મરણ પામ્યા છે. ૧ ” એવી રીતે જિહ્વેન્દ્રિય માટે પણ સમજવું. કારણ કે-ધ્વનિ, અનિદ આહારાને ત્રિમે રાગ અને દ્વેષ ઉપજે છે. જેગ—

“ મહુરજ્જપાળમંસાદરસવિસેસેહિ મોહિયા મુદ્ધા ।

ગલ્લજન્તપાસબદ્ધા, મીળ વ્વ વિળાસમુવદંતિ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“મધુર અન્ન, પાન, માંસ આદિ રસ વિશેષવડે મોહિત થયેલા મુગ્ધ માછલાંઓ ગળાને વિષે ચંત્રપાશવડે બદ્ધ થઇને વિનાશ પામે છે. ૧ ”

સ્પર્શેન્દ્રિય પણ અશુભ અધ્યવસાયના કારણબુત હોવાથી દુર્ગતિનું કારણ છે. જેમકે—

“ પદાણ-વિલેખણ-સયણા-સજાણ સીમંતિળીણ ઁંગાણ ।

ફાસેત્તુ ગદિયહિયયા, વડ્ઝંતિ ગયવ્વ ધીરા વિ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ સ્નાન, વિલેપન, શયન, આસન અને મુંદ રીઓનાં અંગોના સ્પર્શ વિષે આસક્ત હૃદયવાળા ધીરપુરૂષો પણ હાથીની માફક બંધાય છે. ૧ ”

એવી રીતે એકેક ઇન્દ્રિયના વિષયચક્રી પણ અનર્થ થાય છે, તો પછી જે પ્રાણી પાંચે ઇન્દ્રિયોવડે પ્રવૃત્તિ કરે, તે ધણા લાંબા કાળસુધી સંસારમાં જરા, મરણાદિને પ્રાપ્ત કરે (એ સ્વાભાવિક છે.) જેમ તે કાચળાને બન્યું હતું. તેનું ઉદાહરણ—

ગંગા નામની મહાનદીના કિનારે ગંગાદ્રહ છે. ત્યાં ધણા મગરમચ્છ, કાચળા વિગેરે જળનિવાસી પ્રાણીઓ વસે છે. તેમાંના બે કાચળાઓ સ્થળમાં વિચરનારા અને કીડા, દેડકાં વગેરેના માંસમાં આસક્ત હતા. તે દ્રહની ચોતરફ જ્રમણ કરતા તે કાચળાઓને ચાંડ-ભયંકર શબ્દ કરતા (ચીસો પાડતા) શુદ્ધ પાપી શિયાળોએ જોયા. કાચળા પોતાની તરફ આવતા શીયાળોને જોઈ પોતાના ચાર પગ અને (પાંચમા) માથાને ગોપવી દઈ ચેષ્ટારહિત-કંપનરહિત થઈ નિર્ભયની જેમ રહ્યા. શિયાળો પણ આવીને તે કાચળાઓને અહિંથી તહિં ફેરવે છે, ચલાવે છે, સ્પર્શ કરે છે, ઉપાડે છે, પાડે છે; પરંતુ જ્યારે કાંઈપણ કરી શકવાને અસમર્થ થાય છે. ત્યારે તે શિયાળો કોઈ નજીકના ભાગમાં ગયા અને ગુપ્તપણે રહ્યા. તે બે કાચળામાંથી એક કાચળાએ પાછળથી તે

શિયાળોને દૂર ગયેલા જાણી પગ પસાર્યા અને ટોક ઉચી કરી; તેટલામાં શીઘ્રતાથી આવી એક શિયાળો તે કાચખાને મુખવટે પકડ્યો અને ખંડખંડ કર્યો. બીજો કાચખો તો થાકી ગયેલા અને પરિશ્રમને પામેલા શિયાળો ગયા ત્યાંમુધી પોતાના અંગને સંકો-થી રાખવાપૂર્વક સ્થિરજ રહ્યો. અને ક્ષણાંતર પછી પાંખરૂપ પાંજ-રામાંથી પહેલા એક પગને કહાડ્યો, પછી બીજા પગને અને છેવટે માથાને બહાર કાઢ્યું. એ પ્રમાણે કરવાથી તે આત્માના મુખપૂર્વક વિચર્યો.

આ દૃષ્ટાંતનો ઉપનય ઇંદ્રિયોને ગોપવવા ન ગોપવવાના ગુણ દોષપૂર્વક જાણી લેવો.

તથા જિનેશ્વરોએ કહેલ સિદ્ધાંત અર્થાત્ અંગપ્રવિષ્ટ, અનંગપ્રવિષ્ટ એવા લેહવાળાં તીર્થકરોએ પ્રરૂપેલાં આગમોનો યોગવહુ-નપૂર્વક સદ્ગુરૂના મુખકમલથકી જેઓએ પરમાર્થ-રહસ્ય સ્વીકારેલ હોય તે જિનોક્તમિદ્ધાન્તગૃહોત્પરમાર્થાઃ જાણવા. કારણ કે-યોગવહુન કર્યા વિના સિદ્ધાંત જાણવાનો આગમમાં નિષેધ કર્યો છે. તે માટે શ્રીકાણુગસૂત્રમાં કહ્યું છે કે-“ત્રણ વાચનાને અયોગ્ય જાણ્યા છે. તે આવી રીતે-અવિનીત ૧, વિકૃતિપ્રતિષદ્ધ ૨, અશાંત પરમકોષ-૩. ”. ઇત્યાદિ સૂત્ર સુગમ છે. ‘ ન વાચનોયા ’ સૂત્રનો અર્થપ્રાસ ન કરાવવો. આ કારણથકીજ અર્થ પણ ન સંલગાવવો. કારણ કે સૂત્રથકી અર્થની અધિકતા છે. તેમાં અવિનીત-સૂત્ર તથા અર્થ આપનારના વંદનાદિ વિનયથી રહિત ૧. તેને જાણાવવામાં દોષ છે. જેથી કહ્યું છે કે—

“ इयरह वि ताव यम्भइ, अविणीओ लंभिओ किमु सुणणं ।
माणइदो नासिहई खण व खारो व सेगाओ ॥ १ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ અવિનીત શ્રુત જાણ્યા વિના પણ જ્યારે સ્તબ્ધ રહે છે, તો શ્રુતને પ્રાપ્ત કર્યા પછી તો શું કહેવું ? અર્થાત્ અધિક અવિનીત-વિનયહીન સ્તબ્ધ થાય છે. માન્યુક્ત પ્રાણી ક્ષત થયેલાને ક્ષારનું સિંચન કરવાની માફક અધિક નષ્ટ થાય છે. ૧ ”

“ ગોજૂહસ્સ વડાગા, સયં પલાયસ્સ વર્જેય વેનં ।
- દોસોદપ ય સમણં, ન દોઈ ન નિયાણતુલ્લં ય ॥ ”

ભાવાર્થ—સ્વયં પલાયન કરતા ગાયોના સમૂહને પંતોંકા (દેખવાથી) ગતાવવાથી વેગ વધે છે. (પણ ઘટતો નથી) દોષનો ઉદય થયે છતે :શમન-ઉપશમન (ગાન્તિ) નિદાનતુલ્યજ થાય એવો અર્થ છે.

“ વિણયાદીયા વિજ્ઞા, દેઈ ફલં રૂદ પરે ય લોગંમિ ।
ન ફલંતિ વિણયરહિયા, સસ્સા રૂષ તોયદીણાઈ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“વિનયપૂર્વક ભણેલી વિદ્યા આ લોક અને પર-લોકમાં ફળ આપે છે, પાણી રહિત ધાન્યની માફક વિનયરહિત વિદ્યા ફળ આપતી નથી. ૧ ”

તથા વિકૃતિમાં પ્રતિબદ્ધ અર્થાત ધી વીગેરે રસમાં વિશેષ આસક્ત ઉપધાનને કરી શકતો નથી એવો આશય છે. આમાં પણ દોષજ છે.

“ અતયો ન દોઈ જોગો, ન ય ફલપ રૂચ્છિયં ફલં વિજ્ઞા ।
અવિ ફલતિ વિડલમગુણં, સાદણદીણા જહા વિજ્ઞા ॥૧॥ ”

ભાવાર્થ—“જેમ સાધનહીન વિદ્યા વિપુલ અવગુણને ફળે (આપે) છે, પરંતુ તે વિદ્યા ઈચ્છિત ફળને આપતી નથી, તેમ તપ વિના જોગ થઈ શકે નહિ. ૧ ”

અવ્યવસિત-અનુપશમ-ઉપશાત નહિ થએલ પ્રાભુતના સમાન પ્રાભુત નરકમાં પાડવામાં કુશળ પરમક્રોધ જેને હોય તે અવ્યવસિતપ્રાભૃતિક સમજવો. તથા “ વિનીત ૧, અવિકૃતિ-પ્રતિબદ્ધ ૨, વ્યવસિતપ્રાભુત ૩, એ ત્રણે વચ્ચેના આપવાને યોગ્ય છે. તથા સિદ્ધાંતને ભણવાથી ગતિનો - પણ ફેરફાર થાય છે. કારણ કે ચૌદ પૂર્વધરની બધન્યથી લાંતકદેવલોકમાં ઉત્પત્તિ ‘લન્તમ્મિ ચરદપૂવ્વિસ્સ’-એ વચનથી જાણવી. સિદ્ધાન્ત ભણ્યા વિના દેવપણાને પામ્યા છતાં પણ શોક કરે છે. કારણ કે શ્રીકાણાંગમૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

“ દેવો ઋણ સ્થાનવડે પરિતાપને પામે, તે આવી રીતે—
 ‘ અહો ! મેં છતે બળ, છતે વીર્ય, છતે પુરુષાર્થ, શ્રેમ અને
 મુલિકતાની પ્રાપ્તિમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વિદ્યમાન હોતા છતાં
 પણ નિરોગી શરીરવડે ઘણા શ્રુતનો અભ્યાસ ન કર્યો ૧, અહો !
 આ લોકમાં આસક્ત પ્રતિબદ્ધ અને પરલોકમાં પરાદ્રુમળ એવા
 મેં વિષયતૃષ્ણાવડે લાંબા કાળ સુધી સાધુધર્મ પરિપાલન કર્યો
 નહિ ૨, અહો ! મેં ઋદ્ધિગારવ, રસગારવ, શાતાગારવવડે અને
 ભોગની અભિલાષામાં આસક્ત થઈ વિશુદ્ધ ચારિત્ર સ્પર્શ્ય
 (પાળ્ય) નહિ ૩, આ ત્રણ સ્થાનકોવડે દેવો પરિતાપ
 પામે છે.”

આ કારણથી તપશ્ચાનું વહન કરવા પૂર્વક જેમણે સિદ્ધા-
 ન્તનો સાર ગ્રહણ કર્યો છે. તથા ઇર્યાસમિતિ, ભાપાસમિતિ, એવ-
 ણાસમિતિ, આદાનનિશ્ચેપસમિતિ, પારિષાપનિકાસમિતિ. એ પાંચ
 સમિતિવડે યથોક્ત ગમન વગેરે કૃત્યોમાં પ્રવૃત્ત થયેલા તથા
 ગોપન=ગુપ્તિ (‘ સ્ત્રિયાં તિઃ ’ એ સૂત્રથી ક્ષિતપ્રત્યય થયો છે.)
 આવતાં કર્મરૂપી કચરાનો નિરોધ એવો આશય છે. અકુશલથી
 નિવૃત્તિ અને કુશળમાં પ્રવૃત્તિરૂપ મનોગુપ્તિ ૧, વચનગુપ્તિ ૨,
 કાયગુપ્તિ ૩. એમ ત્રણ ગુપ્તિઓવડે ગુપ્ત. કહ્યું છે કે—

“ મળગુપ્તિમાદ્યાઓ, ગુપ્તીઓ તિષ્ઠિ હુંતિ નાયઽવા ।

અકુમંલનિવિત્તિરૂવા, કુસલપવિત્તિસ્તિરૂવા ચ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ મનોગુપ્તિ ૧, વાગ્ગુપ્તિ ૨, કાયગુપ્તિ ૩. એ
 ત્રણ ગુપ્તિઓ બાંધવી. તેના સ્વરૂપને કહે છે. અકુશળ=ખરાબ મન,
 વચન અને કાયાના નિરોધરૂપ, તેમજ કુશળ મન, વચન અને
 કાયાની પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપ તે હોય છે. ૧ ”

વિવેચન—અહિં મનોગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે. આર્ત અને
 રોદ્ર ધ્યાનને અનુસરનાર કલ્પનાઓનો સમૂહ વિયોગ તે ૧,
 શાસ્ત્રને અનુસરનારી, પરલોકને સાધનારી, ધર્મધ્યાનના અનુષ-
 ધવાળી મધ્યસ્થપણની પરિણતિ ૨, કુશળ અને અકુશળ મનો-
 વૃત્તિના નિરોધવડે યોગનિરોધ અવસ્થામાં થનારી પોતાના
 આત્મામાં લીનતારૂપ ૩.

વાગ્શુસિ બે પ્રકારની છે. મુખવિકાર, નેત્રવિકાર, બૂવિકાર, આંગળીઓ મરોડવી, જિભા થવું, ઉધરસ આણવી, હુંકાર કરવો, કાંકરા ફેંકવા. ઇત્યાદિ પ્રયોજનસૂચક ચેષ્ટાઓનો પરિહાર કરી ‘આજે મ્હારે ન જોલવું’ એવો અભિગ્રહ કરવો તે પ્રથમ વાગ્શુસિ ૧, (કારણ કે ચેષ્ટાઓવડે પોતાના પ્રયોજનને સૂચવનારનો મૌન કરવાનો અભિગ્રહ નિષ્ક્રિય જ જાણવો.) તથા વચન, પૂછવું, બીજાએ પૂછેલ અર્થનો ખુલાસો કરવો. ઇત્યાદિમાં લોક તથા આગમનો વિરોધ ન થાય તેમ મુહુપત્તીવડે મુખકમળને ઢાંકી જોલનારને પણ વાણીની પ્રવૃત્તિના નિયંત્રણરૂપ બીજી વાગ્શુસિ સમજવી ૨, વાગ્શુસિના આ બે લેદોવડે સર્વથા વાણીનો નિષેધ અને સમ્યગ્ભાષણરૂપ વાણીની પ્રવૃત્તિ એ જાણે પ્રતિપાદન કર્યાં. ભાષામંત્રિમાં તો સમ્યગ્ વાક્યપ્રવૃત્તિ જ છે; એમ વાગ્શુસિ અને ભાષાસંમિતિમાં તક્ષવત છે. કહ્યું છે કે—

“સમિઓ નિયમા ગુત્તો, ગુત્તો સમિયત્તર્ણમિ મયણિજ્ઞો ।
કુસલવયમુદીરંતો, જં વયગુત્તો ચિ સમિઓ ચિ ॥ ૧ ॥”

ભાવાર્થ—શુસિમાન પુરૂષ નિશ્ચયે સમિતિયુક્ત હોય, સમિતિયુક્તમાં શુસિની લજના સમજવી. જેમકે—કુશળ=પ્રશસ્ત વચનને જોલનાર વચનગુપ્ત અને સમિતિયુક્ત પણ કહેવાય છે. ૧

કાયશુસિ બે પ્રકારની છે. ચેષ્ટાઓની નિવૃત્તિરૂપ ૧, આગમને અનુસરી ચેષ્ટાઓના નિયમરૂપ ૨. તેમાં દેવસંબંધી, મનુષ્ય વગેરે સંબંધી ઉપસર્ગોની પ્રાપ્તિમા અને ક્ષુધા=બૂખ, પિપાસા=તૃષ્ણા ઇત્યાદિ પરીવહ વગેરેના મંલવમાં કાલ્પસંગ કરવો ઇત્યાદિવડે કાયાને જે નિશ્ચલ કરવી તે, અને સઘળા યોગોની નિરોધ અવસ્થામાં જે સર્વથા કાયાની ચેષ્ટાઓનો નિરોધ કરવો તે પહેલી કાયશુસિ ૧, તથા ગુરૂને પ્રશ્ન કરવો, શરીરને, સંસ્તારકને તથા ભૂમિ વિગેરેને પ્રતિલેખવી અને પ્રમાર્જન કરવું એ વિગેરે સિદ્ધાંતમાં કહેલી ક્રિયાના સમૂહ પૂર્વક માધુએ શયન વિગેરે કરવું જોઈએ, તેથી કરીને શયન, આસન, નિશ્લેષ (મૂકવું) અને આદાન (ગ્રહણ કરવું) વિગેરે ક્રિયામાં સ્વચ્છંદ ચેષ્ટાનો ત્યાગ

કરીને જે નિયમિતપણે કાયાની ચેષ્ટા કરવી, તે ખીછ કાયગુપ્તિ કહેવાય છે. ૨. ૮.

આવા પ્રકારના સાધુઓ ગુરૂ (મુનિ) ગુણે કરીને રહિત પાસત્યાદિક હોય છે, તેઓને વાંદવા જોઈએ નહીં, એ વાત કહે છે—

પાસત્યો ઓસન્નો, હોદ્દ કુસીલો તહેવ સંસત્તો ।

અહંદો વિ ચ એણ, અવંદણિજા જિણમયમ્મિ ॥ ૬ ॥

ગાથાર્થ—પાસત્યો, ઓસન્નો, કુશીલ, સંસક્ત અને યથા-
છંદ એ પાંચ જિનેશ્વરના મતમા અવંદનિક કહેલા છે. ૬

વ્યાખ્યાર્થ—તેમા દર્શનાદિની પાસે રહે એ પાર્શ્વસ્થ, અથવા મિશ્રાત્વ વિગેરે જાંધના હેતુરૂપ પાશમાં રહેનાર પાશસ્થ. “ તે પાસત્યો સર્વથી અને દેશથી એમ બે પ્રકારે જાણવો. તેમાં સર્વથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પાસે રહે તે સર્વ પાર્શ્વસ્થ કહેવાય છે. જે સાધુ શય્યાતરપિંડ, અભ્યાસતપિંડ, નિયતપિંડ, નીચ પિંડ (દુર્ગંધનીય ક્રળનો) અગ્રપિંડને વિના કારણે વાપરે તે દેશ પાર્શ્વસ્થ ગણાય છે. તથા ગૃહસ્થોનાં ઘરની નિશાએ વિચરે, વિના કારણે સ્થાપના કુલમાં પ્રવેગ કરે સંકૃતિ? જોવા જાય તેમજ ગૃહસ્થોનો પરિચય કરે તે સાધુ પણ દેશપાસત્યો કહેવાય છે. ”

“ સાધુસામાચારીના પરિપાલનમાં જે મંદ-શિથિલ હોય તે અવસન્ન જાણવો. “ ઓસન્ન પણ સર્વથી અને દેશથી એમ બે પ્રકારે હોય છે. પીઠ, ફલક વિગેરેનાં સદાકાળ વાપરનાર આસક્ત-સ્થાપનાપિંડ રાખેલા આહારનું લોભન કરનાર સર્વથા ઓસન્ન જાણવો. આવશ્યક, સ્વાધ્યાય, પ્રતિજ્ઞા, ધ્યાન, શિક્ષા, આહાર ઇત્યાદિમાં, આવવા જવામાં, સ્થાનમાં, સૂવા બેસવામાં ઉપયોગ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ ન કરે અથવા ગુરૂવચન જલાદિકથી કરે તો પણ ન્યૂનાધિક ક્રિયા કરે, તેને દેશથી ઓસન્ન કહેવામાં આવે છે. જેમ અવિનીત જળદ ધોંસરીને લાંબી નાખે છે. તેમ ગુરૂમહારાજના વચનને નહિ કરતો સાધુ પણ જલાત્કારથી ક્રિયાનો નાશ કરે છે.

જેનું શીલ ખરાબ હોય તે કુશીલ કહેવાય. “ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમાં એમ ત્રણ પ્રકારનો કુશીલ વીતરાગ પરમાત્માએ અવંદનીય પ્રદેલ છે. કાલ વિગેરે જ્ઞાનાચારની વિરાધના કરનાર જ્ઞાનકુશીલ, દર્શનાચારની વિરાધના કરનાર દર્શનકુશીલ અને કૌતુક, ભૂતિકર્મ, પ્રજ્ઞાપ્રજ્ઞ, નિમિત્ત, આશુવ, માયા, લક્ષણ, વિદ્યા, મંત્ર ઇત્યાદિથી આશુવિકા ચલાવનાર સાધુ ચારિત્રકુશીલ કહેવાય છે.

બીજાઓને સૌભાગ્યાદિ માટે સ્નાનાદિ કરાવવું તે કૌતુક કહેવાય છે. તાવવાળા વિગેરેને ભસ્મ આપવી તે ભૂતિકર્મ કહેલ છે. સ્વપ્નવિદ્યાનું કથન અથવા કર્ણપિશાચિકા વિદ્યા, મંત્ર વિગેરે દ્વારા જે બીજાઓને કહે તે પ્રજ્ઞાપ્રજ્ઞ, ભૂત, ભવિષ્યાદિ ભાવેનું કથન નિમિત્ત કહેવાય છે. જાતિ, કુલ, શિષ્ય, કર્મ, તપ, ગુણ, સૂત્રાદિ સાત પ્રકારનું આશુવ કહેવાય છે. શકતાથી બીજાને કંઠવું તે માયા, સ્ત્રી, પુરુષાદિકનાં લક્ષણો કહેવા તે લક્ષણ, વિદ્યા અને મંત્ર એ પ્રસિદ્ધ છે.

તેમજ સંસકૃત. જેમ પાસત્યા વિગેરે અવંદનિક છે, તેમજ સંસકૃત પણ અવંદનિક છે. તે પાસત્યાદિકને અથવા તપસ્વિને પ્રાસ કરીને દોષ, ગુણનો સમીપવર્તી થાય છે. કહ્યું છે કે—“ જેમ ગાયોને ચારો આપવાના વાસણુમાં તેનું ઉચ્છિદ્ર અને અનુચ્છિદ્ર સર્વ ઘાસ મિશ્રિત થઈ જાય છે. એ પ્રમાણેજ જેટલા મૂલગુણ અને ઉત્તર ગુણના દોષો અને ગુણો છે, તે તેમાં સમીપ રહેલા હોય છે. તેથી તે સંસકૃત કહેવાય છે. રાજવિદ્વધક વિગેરે અથવા જેમ બહુરૂપી નટ અથવા હજારનો રંગ વિગેરે ઘણા વર્ણની મેળવણી; એવીજ રીતે શુદ્ધ યા અશુદ્ધ જેવાની સાથે મળે તેવા પ્રકારનોજ થાય છે. તેથી તે સંસકૃત કહેવાય છે. રાગ, દ્રેષ, મોહને છતનારા જિનેશ્વરોએ તે સંસકૃત સંકિલ્પ અને અસંકિલ્પ એમ બે પ્રકારે કહેલ છે. પાંચ પ્રકારના આશ્રવમાં પ્રવર્તેલો, ત્રણ પ્રકારના ગારવમાં આસકૃત અને સ્ત્રી, શુદ્ધ વિગેરેમાં સંકલેશ પામનાર સંકિલ્પ નામનો સંસકૃત કહેવાય છે. પાસત્યા વિગેરેમાં યા સંવિગ્ન સાધુઓમાં જ્યાં મળે ત્યાં તેવા પ્રકારનો

ધર્મ ઉપર પ્રેમવાળો અથવા શિથિલ થાય છે. તેને અસંકલ્પ સંસક્ત કહેવામાં આવે છે.

આગમની અપેક્ષા રાખ્યા સિવાય સ્વંચ્છયા જે પ્રવૃત્તિ કરે, તે સાધુ યથાચ્છંદ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—“ઉત્સૂત્રને આચરતો, ઉત્સૂત્રનેજ પ્રરૂપતો સાધુ યથાચ્છંદ અથવા ધૃષ્ટિચાછંદ કહેવાય છે. ઉત્સૂત્રને, શાસ્ત્રમાં ન ઉપદેશેલું, સ્વચ્છંદથી વિકલ્પેલું, અનુવાદ વિનાનું, બીજાને કલેશ પમાડે છે. તેથી તે બોલનાર યથાચ્છંદ જાણવો. સ્વચ્છંદ મતિથી વિકલ્પ કરનાર, કાંઈક મુખશાતા વિકૃતિમાં આસક્ત ત્રણ ગારવવડે સંસારમાં ફળે છે. તેને ‘યથાચ્છંદ જાણુ.’ એ પાસત્યા વિગેરે જિનેશ્વરના મતમાં અવંદનીય કહ્યા છે. પરંતુ લોકમાં નહિ. ૯

હવે પાસત્યા વિગેરેને વંદન કરનારમાં શું દોષ ? એ કહેવાય છે—

“પાસત્યાદો વંદમાણસ્સ, નેવ કિત્તી ન નિજ્જરા હોઈ ।

જાયદ કાયકલેસો, વંધો કમ્મસ્સ આણાઈ ॥ ૧૦ ॥

ગાથાર્થ—પાસત્યા વિગેરેને વંદન કરનારની કીર્તિ અથવા નિર્જરા થતી નથી, કાયકલેશ અને આજ્ઞાભંગ આદિ કર્મનો બંધ થાય છે.

વ્યાખ્યાર્થ—ઉપર્યુક્ત લક્ષણયુક્ત પાસત્યા વિગેરેને નમસ્કાર કરનારની ‘અહો ! આ પુણ્યશાળી છે’ ઇત્યાદિ પ્રકારની કીર્તિ થતી નથી, પરંતુ ‘જરૂર આ પણ આવાજ સ્વરૂપવાળો છે કે આ પાસત્યાદિને વંદન કરે છે.’ એવી અપકીર્તિ થાય છે. તથા કર્મના ક્ષયલક્ષણવાળી કર્મની નિર્જરા થતી નથી, કારણકે તીર્થ-કરોની આજ્ઞાની વિરાધના કરવાથી તેઓ નિર્ગુણી છે. (જે એકદુઃ કરાય તે) કાય=દેહ તેને નમાવવો એ વિગેરે પ્રકારનો કલેશ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે વંદન તે સિવાય યર્થ શકતું નથી. તથા ‘જે કરાય તે કર્મ. જ્ઞાનાવરણ વિગેરે પ્રકારનું.’ તેને વિશેષ રચનાવડે આત્મામાં સ્થાપવું, અથવા પોતાના સ્વરૂપને તિરસ્કાર કરનાર આત્માનો બંધ તે કર્મબંધ થાય છે. તથા આજ્ઞાભંગ

વિગેરે દોષોને પામે છે. લગવત્પ્રતિકુલ-પ્રત્યંનીક (આજ્ઞા લોંપી) વિરાધક હોય તેને વંદન કરવામાં આજ્ઞાલગ કેવી રીતે ? તેને જોઈને બીજાઓ પણ વંદન કરે એ અનવસ્થા, તેઓને વંદન કરતા જોઈ બીજાઓને મિથ્યાત્વ, કાયકલેશથી અથવા દેવતાઓ થકી આત્મવિરાધના, તેઓને વંદન કરવાથી તેઓએ કરાતી અસંયમની અનુમોદનાથી સંયમની વિરાધના ઈત્યાદિ દોષોથી કર્મબંધ થાય છે. ૧૦

પાસત્યા વિગેરે નિર્દયતાવડે આરંભયુક્તજ હોય છે. આથી તે ભાવપ્રધાન ગુણશાલિના વંદનનો આસ્વાદ લેતો પોતાને તથા નિષ્કારણ નમસ્કાર કરનાર એવા બીજાઓને જે ક્ષણ ઉત્પન્ન કરે છે. તે દ્વેષાંતર દ્વારા કહે છે:—

જહ લોહસિલા અપ્યં પિ, ચોલણ તહ વિલગ્ગપુરિસં પિ ।

इय सारंभो य गुरु, परमप्पाणं पि बोलेइ ॥ ११ ॥

ગાથાર્થ—જેમ લોહની શિલા પોતાને તથા પોતાને વળ શેલા પુરૂષને પણ બૂડાડે છે, તેમજ આરંભયુક્ત ગુરૂ પોતાને અને પરને ડૂબાવે છે. ૧૧

વ્યાખ્યાર્થ—(‘યથા’ શબ્દ ઉપમામાં છે.) લોહની શિલા પોતાને પણ સમુદ્રની અંદર બૂડાડે છે. તથા પોતાના પર ચડેલ પુરૂષને પણ ડૂબાવે છે. અહિં પાષાણમયી શિલા પણ ભારે હોવાથી પોતાને અને પરને બૂડાડવામાં પોતાના સ્વભાવથી સમર્થ છે. જેમ કહ્યું છે કે—“ હે વીર ! જે પત્થરાઓ દુસ્તર સાગરમાં પોતે ડૂબે છે અને પરને બૂડાડે છે. તે પત્થરાઓ પણ તરે છે અને વાનરભટ્ટોને તારે છે; એ પત્થરના ગુણો નથી, સમુદ્રના ગુણો નથી, વાનરાઓના ગુણો નથી; પરંતુ તે આ શ્રીમદ્ રામચંદ્રજીનો પ્રતાપ-મહિમા સ્ફુરાયમાન થાય છે. ” લોહની શિલા તો તેનાથી પણ બહુજ ભારે હોય છે તો તેને માટે શું કહેવું ? આ પ્રકારે પૃથ્વીકાય વિગેરે જીવોની હિંસા કરનાર, (‘ચ’ શબ્દથી) બ્રહ્મચર્ય પરિબ્રહ્મ ગુરૂ વંદન કરનારને અને પોતાને પણ સંસારરૂપી સાગરમાં બૂડાડે છે. આવશ્યક નિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે—

“ જે યમચેરમટ્ટા, પાપ ઉદ્ધતિ ધંમચારીજી ।

તે દોતિ કુંડમટા, ચોદી ય સુદુહદા તેસિ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ બ્રહ્મચર્યથી બ્રહ્મ જે મનુષ્યો બ્રહ્મચારિને પગે લગાડે છે. તે લૂલા-લંગડા થાય છે અને તેઓને બોધિનીજ બહુ દુર્લભ થાય છે ”

વિશેષાર્થ—જે પાસત્યા વિગેરે બ્રહ્મચર્યથી રહિત છતાં અભિમાનથી પોતાને વંદન કરનાર બ્રહ્મચારિ તરફ પગ સ્થાપે છે, અર્થાત્ તેઓને વંદન કરવામાં નિષેધ કરતા નથી, તેઓ તેથી ઉપાર્જન કરેલ કર્મના (નારકપણું વિગેરે પ્રકારના) વિપાકને મેળવીને ઘણું કષ્ટથી મનુષ્યત્વ મેળવે છે; ત્યારે પણ લૂલા-પાંગળા થાય છે. અને જિનશાસનના જ્ઞાનસ્વરૂપવાળી, સકળ દુઃખના વિનાશરૂપ બોધિ તેઓને એકવાર મળેલી હોવા છતાં પણ તેઓ અનંત સંસારી હોવાથી બહુ દુર્લભ થાય છે. તથા “ જેઓ ચારિત્રથી અત્યંત બ્રહ્મ હોવા છતાં સારા સાધુઓના પરિવારવાળા શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયાકલાપને કરનાર ગુણશાલિ સાધુવર્ગને વંદન કરાવે છે, તેઓ પોતાના આત્માને સન્માર્ગથી અત્યંત દૂર કરે છે. ” એવી રીતે વંદન કરનાર અને વંદન કરાવનાર બન્નેને દોષનો સંલગ્ન હોવાથી પાસત્યા વિગેરેને પણ વંદન ન કરવું જોઈએ. તહેમ જ જેઓ ગુણવાન્ હોવા છતાં પણ તેઓની સાથે સંસર્ગ કરે તેઓને પણ વાંદવા નહિ જોઈએ. તે બીજા અંત્યમાંથી દર્શાવવામાં આવે છે:—

“ જેમ વિદ્યા વિગેરે અશુચિ સ્થાનમાં પડેલી ચંપકમાલા સ્વરૂપથી સુંદર હોવા છતાં પણ અશુચિ સ્થાનના સંસર્ગને લીધે મસ્તક ઉપર ધારણ કરાતી નથી; તેમ પાસત્યા વિગેરેનાં સ્થાનોમાં વર્તમાન સાધુઓ પણ અપૂજ્ય, અવંદનીય જાણવા. પાસત્યા વિગેરેનાં સ્થાનો ઉપાશ્રય, બહિર્ભૂમિ વિગેરે લેવાય છે. બીજાઓ શર્યાતરપિંડ ઇત્યાદિના ઉપલોભ સ્વરૂપવાળાં સ્થાનો કહે છે. જેના સંસર્ગથી પાસત્યા વિગેરે થાય છે. પરંતુ એ સારી રીતે મટતા નથી. કાન્ણ કે તેઓ પણ તદ્દભાવરૂપજ થાય છે. ચંપકમાલા ઉઠાહરણનો ઉપનય પણ એવી રીતે જ સારો ઘટે છે.

ચંપકમાલા કથા.

ચંપાના પુષ્પનો પ્રેમી એક કુમાર પોતાના મસ્તક ઉપર ચંપકમાલા સ્થાપન કરી ઘોડા ઉપર જેઝીને જતો હતો. ઘોડાવડે ઉચ્છળતા કુમારની તે ચંપકમાલા અશુચિ સ્થાનમાં પડી. ‘હું શ્રદ્ધા કરું’ એવું વિચારી, અશુચિ જોઈ મૂકી દીધી. તે કુમાર ચંપાનાં પુષ્પો વિના ધૈર્ય પામતો ન હતો, તે પણ તેણે તેને સ્થાનના દોપથી મૂકી દીધી. એવી રીતે ચંપકમાલાના સ્થાને સાધુઓ, અશુચિના સ્થાનમાં પાસત્યા વિગેરે જાણવા. જે વિશુદ્ધ તેઓ (પાસત્યા વિગેરે) ની સાથે મળે અથવા સંવામ કરે તેને પણ પરિહાર કરવો જોઈએ. તેને માટે ત્રાહુ અર્થ સાધવા માટેજ ખીન્નું દષ્ટાંત કહે છે.

“ નિર્દિતકુળમાં વસનાર ચઉદ વિદ્યાનો પારગામી પણ નિર્દિત થાય છે. ગધુનિગળદથી ચઉદ વિદ્યાસ્થાનો લેવાય છે. ”

“ શિક્ષા ૧, કંઠ્ય ૨, વ્યાકરણ ૩. હન્દ ૪, જ્યોતિષ ૫, નિરુક્તિ ૬. એ છ અગ, ૪ વેદ ૧૦, મીમાંસા ૧૧, ન્યાયવિસ્તર ૧૨, પુરાણ ૧૩ અને ધર્મશાસ્ત્ર ૧૪. એ ચઉદ વિદ્યાસ્થાનો કહેવાય છે. ”

“ એમ જ પાસત્યા વિગેરે કુશીલ સાધુઓ મધ્યે વસનાર સુવિદિત સાધુઓ પણ નિર્દિત થાય છે. ” આ વિષય ઉપર એક કથા કહેવામાં આવે છે .

એક બ્રાહ્મણને ચૌદ વિદ્યાસ્થાનોના પારગામી પાંચ પુત્રો હતા. તેમાંથી એક બહુક એક દામી સાથે લાગ્યો—આસક્ત થયો. તે દામી મદિરા પીતી હતી, આ પીતો નહિ. તેણીએ કહ્યું કે ‘ જો તું પીએ તો આપણો સુંદર પ્રેમ થાય; અન્યથા વિલક્ષણ સંયોગ કહેવાય. ’ એવી રીતે બહુ વાર બોલતી તેણીએ તેને મદિરા પીવરાવી. પ્રથમ છાનો પીતો, પાછળથી પ્રકટરીત્યા પીવા લાગ્યો. પછી અતિ પ્રમંગથી માંસ ભક્ષક થયો. દુરાચારી જનો સાથે સહવાસ કરવા લાગ્યો,

તેઓની સાથે જ ખાવા, પીવા અને વસવા લાગ્યો. પછી તેના પિતાએ અને સ્વજનોએ તેને સર્વજ્ઞાદ્ય કર્યો અને તેનો ઘરમાં પ્રવેશ બંધ કર્યો. અન્યદા તેનો સ્નેહાસક્ત બીજો ભાઈ તેની કોટડીમાં પ્રવેશ કરી પૂછતો અને તેને કાંઈક આપતો. તેથી તેના પિતાએ તેને ઠબકો આપી બહાર કાઢી મૂક્યો. ત્રીજો મહોદલા બહાર રહ્યો છતો પૂછવા લાગ્યો અને કાંઈક આપે તો તેથી તેને પણ બહાર કર્યો. ચોથો પરંપરાએ અપાયે તો તેને પણ બહાર કર્યો. પાંચમો ગંધ પણ ઇચ્છતો નહિ. એવી રીતે તેણે ઇંદ્રિયોને કાબુમાં રાખી તેથી તેને સર્વ ઘરનો સ્વામી બનાવ્યો. બીજા ચારે પુત્રોને બહાર કર્યા. તેઓ લોકમાં નિંદિત થયા. આ દૃષ્ટાંતનો ઉપનય આ પ્રમાણે છે—જેવા દુરાચારી તેવા પાસત્યા વિગેરે, જેવો ગ્રાહ્યણ તેવા આચાર્ય, જેવા પુત્રો તેવા સાધુઓ, જેમ તેઓનો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો. એવી રીતે બહિષ્કાર કરવામાં આવે છે. કુશીલીઆ સાથે સંસર્ગ કરી પ્રવચન (સંઘ) માં નિંદિત થાય છે, જે કુશીલીઆના સંગને ત્યજે છે તે પૂજ્ય થાય છે. અને સાધનન્ત મોક્ષને પામે છે. એવી રીતે કુશીલીઆઓએ પોતાના સંગ કરનારાને પણ વિષુસાડ્યા છે. તે માટે કહ્યું છે કે—

“ જે જેવાની સાથે મૈત્રી કરે, તે થોડા વખતમાં તેવો થાય છે, પુષ્પોની સાથે વસતા તલ પણ ફૂલની ગંધવાળા થાય છે.

किङ्कर्मं च पसंसा, सुहृत्सलजलमि कम्मबंधाय ।

जे जे पमायटाणा, ते ते उववहिया हुंति ॥ १२ ॥

ગાથાર્થ—સુખ ગાતામાં લંપટ પાસત્યા વિગેરેને વંદન કરવું, પ્રગંભા કરવી તેથી કર્મબંધ થાય છે. જે જે પ્રમાદસ્થાનો છે; તે તે પુષ્પ થાય છે. ૧૨

વ્યાખ્યાર્થ—ગાતાલંપટ પાસત્યાદિ લોકને કૃતિકર્મ વંદન કરવું, ‘નમન વિગેરે કરવું’ તથા ‘આ બહુશ્રુત અથવા વિનયવાન છે.’ એવા પ્રકારની પ્રગંભા કરવી તે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે ૮ પ્રકારના કર્મની વિશેષ રચના માટે થાય છે.

કારણ કે પ્રગંભા કરવાથી તેઓ ‘અમે પૂજ્યજાડીએ’ એમ,

અત્ય ત નિગેક્ષ ણની જાય છે વળી તેઓને વદન પ્રશ મા કન્વા
મા ને દોષોની પુષ્ટિ થાય છે, તેજ ઠહે છે અથવા કર્મણ ધનાજ
કાગણને ઠહે છે જે જે પામત્યા વિગેગેના પ્રમાદગ્યાનો છે, કે જેમા
પાસત્યા વિગેરે ગિજ થાય છે, તે તે મમથિત થાય છે, અનુમત
થાય છે ' પામત્યા વિગેગેની પ્રશ મા કન્વામા તેઓની મર્વ પ્રમા
દપ્રવૃત્તિ પણ પ્રશ મિત થઈ જાય છે ' એ કહેવાનું તામર્થ છે પા
પની અનુમોદનાથી મહાન્ દોષ થાય છે

અહિ કેટલાક સર્વથાજ અગ્નિત્રિને પામત્યા માને છે
પરતુ નહદ્યોને તે યુક્તિયુક્ત જણાતુ નથી કેમકે એકાન્તથીજ
પામત્યા અગ્નિત્રી દોય તો સર્વથી અને દેગથી પામત્યા એવા
જે વિદપની કપના વ્યર્થ થાય, કાન્લ કે જાન્ને વિદપમા આગિ
ત્રનો અભાવ મમાન છે તો એ જે લેદની કપનાથીજ જણાય છે
કે—અતિચાજ મહિત આગિ પાગનાગને પણ પામત્યા માનવામા
આવે છે આ કથન દર્શ અમાની બુદ્ધિથી કહેવામા નથી આવ્યુ
નિશીથશ્રુષિમાં પણ એવુ જોવાય છે

“ પાસત્યા મૂત્રપૌત્રીમા જોને છે, અથવા અર્થપૌત્રી કન્તો
નથી, દર્ગનાતિચાગેમા વર્તે છે, આગિત્રેમા વર્તતો નથી અથવા
અતિચારેને વર્તતા નથી, એવી ત્રીતે પામત્યા વન્થ રહે છે ”
આ પાઠથી પામત્યાનો સર્વથા અગ્નિનો અભાવ નથી જણાતો,
પરતુ અતિચાજ મહિત આગિપણ પણ જણાય છે ૧૦

આગિત્રની વિધમાનતામા અવગ્ય નમ્ય ન હોય એથી ન
અકલ્પતુ અવડપ કહે છે—

અરિહં દેવો ગુરણો, મુમાદુણો નિગમચં મદ વમાચં ।

કચાદ સુહો મારો મમ્મત મિતિ લગ્નુરુદો ॥ ૧૩ ॥

ગાથાર્થ—અહિત દેવ, મુમાદુ હ અને નિનેશ્વ પ્રબુદે
મત મારે પ્રમાણ છે મન્યાનિ ગુવ બુદ્ધિને રજાકુ તીર્થ ક ર
માતમા મમ્યકલ્પ કહે છે

વ્યાખ્યાર્થ—નમ દેવ મદે મદો અગ્નિત્ર ત્ર

આઠ માહાપ્રતિહાર્યરૂપ પૂજનં યોગ્ય હોય તે અર્હન કહેવાય છે.
કહ્યું છે કે—

“અરહંતિ યદ્વજનમંસજાણિ અરહંતિ પૂયસજારં ।

મિદ્ધિગમણં ચ અગદા અરહંતા તેજયુર્ચંતિ ॥ ૧ ॥”

“વંદન, નમસ્કાર, પૂજસત્કાર અને ત્રિદ્વિગમનને યોગ્ય હોવાથી અરિહંત અર્હન કહેવાય છે.”

અથવા કટ (માદડી) કુટિ (ઝોરડી) વિગેરે સ્થળમાં પણ અશ્વપલિત નિરાવરણ કેવળજ્ઞાનવટે જગત્ના સમસ્ત ભાવો જોનાર હોવાથી જેનાથી કાંઈપણ શુભ (માનુ) નથી, તેથી તે અરહા, અથવા રથ વિગેરે મકલ પરિગ્રહ જેને નથી તે અર્થ ઉપરથી અરહ, અથવા કોઈ પણ સ્વજનાદિમાં સંગ નહિ પામતા તે અરહન અથવા ‘રદ ત્યાગે’ ધાતુનો ન્યૂપૂર્વક પ્રયોગ કરવાથી રાગ, દેવાદિના કારણ ભૂત મનોહર અથવા અનિષ્ટ વિષયોના સંમર્ગમાં પણ વીતરાગ વિગેરે નિજભાવનો ત્યાગ ન કરનાર અરહન વીતરાગ દેવ કહેવાય છે, તથા મોક્ષમાર્ગને સાધનારા ઉત્તમ સાધુઓ શુદ્ધ તથા જિનેશ્વર પરમાત્માએ રચેલો આગમ એ ત્રણ જિનેશ્વરની આજ્ઞા આરાધવામાં સાવધાન એવા માટે પ્રમાણ તત્ત્વરૂપ છે. ઇત્યાદિ (અહિં આદિ શબ્દથી ઉપશમ, સંવેગ વિગેરે સ્વરૂપવાળો) મિથ્યાત્વાદિ કલંકરૂપી કિંચિદશી રહિત શુભ ભાવ (તત્ત્વનો અધ્યવસાય) મમ્યકત્વ છે. એમ ત્રિભુવનના શુદ્ધ તીર્થકરે કરમાવે છે. ૧૩

હવે મમ્યકત્વની હર્લભતાને પ્રકટ કરતા કહે છે—

લભ્મહ સુરસામિત્તં, લભ્મહ ય પહુત્તણં ન સંદેહો ।

एगं नवरि न लभ्मह, दुल्लहरयणं व सम्मत्तं ॥ ૧૪ ॥

ગાથાર્થ—દેવોનું સ્વામિત્વ અને મનુષ્યોનું સ્વામિત્વ તે મેળવી શકાય છે. એમાં સંદેહ નથી, પરંતુ ક્રૂર ચિંતામણિરત્ન સમાન હર્લભ સમ્યકત્વ પામી શકાતું નથી. ૧૪

વ્યાખ્યાર્થ—પુણ્યના પ્રભાવથી દેવોનું સ્વામિપણું અથાત્ ધરપણું. કહ્યું છે કે—

“ હિતોપદેશથી મહિરત્નજડિત મુકુટધારી, ચપલ કુંડલ આભરણવાળો, ઐરાવલ્લ વાહનવાળો શક થયો. ” વળી પૃથિવીનું અધિપતિત્વ-નરનાથપણું મેળવી શકાય. એમાં સંદેહ-શંકા નથી. વિશેષતા એજ છે કે દેશવિરતિ, સર્વવિરતિથી રહિત દુક્ત એકલું તત્ત્વોમાં શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વ પણ (દેશવિરતિ યા સર્વવિરતિ સહિત તો દૂર રહો) ચિંતામહિરત્નની જેમ મેળવી શકાતું નથી. જેમ લોકમાં ભાગ્યહીન જીવોને ચિંતામહિ દુર્લભ હોય છે, તેમ સમ્યક્ત્વ અદ્યપુણ્યવાળા પ્રાણિયોને મળી શકતું નથી. તેને માટે પણ કહ્યું છે કે—

ભાવાર્થ—“ સૌભાગ્ય તથા રૂપ સહિત દેવોની અને મનુષ્યોની સંપત્તિ મેળવી શકાય છે, પરંતુ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં વહાણુ સમાન સમ્યક્ત્વ પામી શકાતું નથી. ૧ ”

હવે સમ્યક્ત્વનોજ દેવગતિમાં ગમનરૂપ બીજો શુભ કહે છે—

સમ્મત્તાંમિ ઉત્તરે. વિમાણવર્જનં ન ચંધણં આતં ।

જહં ય ન સમ્મત્તજટો, અહવ ન વદ્ધાત્તઓ પુર્વિ ॥ ૧૫ ॥

ગાથાર્થ—સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યે છતે, જો સમ્યક્ત્વનો ત્યાગ ન કરે અથવા પહેલાં (સમ્યક્ત્વ મેળવવા પહેલાં) આયુષ્યનો બંધ ન કર્યો હોય; તો વિમાન સિવાયના આયુષ્યને ન બાંધે.

વ્યાખ્યાર્થ—સમ્યક્ત્વધારી જીવ અહિં ઉત્કૃષ્ટથી તેજ ભવમાં સિદ્ધ થાય. કાળ વિગેરે સંપૂર્ણ સામગ્રીના અભાવથી જે તે ભવમાં નિર્વાણ ન પામે; તે જીવ પણ સમ્યક્ત્વ મેળવ્યે છતે સૌધર્મ વિગેરે દેવલોક સિવાય આયુષ્ય ન બાંધે. અર્થાત્ નારદી, તિર્થંચ, ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી વિગેરે ગતિનો રોધકરી વૈમાનિકદેવોમાંજ જાય. અતિપ્રસંગદોષનું નિવારણ કહે છે. ‘ જો છેલા સમયે સમ્યક્ત્વ રહિત ન થાય. ’ (મિથ્યાત્વે ન જાય) ઉપલક્ષણથી વૈર વિગેરે કારણોવડે જો કલુષિત સમ્યક્ત્વવાળો પણ ન જાય. અથવા શ્રેણિક વિગેરેની જેમ નિશ્ચલ સમ્યક્ત્વધારી પણ જો પહેલેથી આયુષ્ય બંધ કરનાર ન થયો હોય પહેલેથી આયુષ્ય

ખેંધ કરનાર સમ્યક્ત્વી અનિયમિતપણે ચારે ગતિમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. દેવો અને નારકી જીવો સમ્યક્દષ્ટિ હોય તો પણ મનુષ્યો-માંજ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણકે તેઓને દેવગતિનો નિષેધ છે એમ સમજવું.

હવે સમ્યક્ત્વધારી શ્રાવકે યથાવકાશે સામાયિક ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આવશ્યક ચૂર્ણીમાં કહ્યું છે. ' જ્યારે સમય હોય ત્યારે સામાયિક કરે. ' આથી તેની અધિકતા દર્શાવતા કહે છે—

દિવસે દિવસે સ્વર્ણ, દેહ સુવર્ણસ્સ સ્વર્ણિયં ઇમો ।

ઇમો પુણ સામાયયં, કરેહ ન પહુપ્પણ તસ્સ ॥ ૧૬ ॥

ગાથાર્થ—એક મનુષ્ય પ્રતિદિવસ લાખ સોનયાનું દાન કરે અને એક મનુષ્ય સામાયિક કરે; તેમાં દાન કરનાર સામાયિક કરનારની બરાબર સમર્થ થઈ શકે નહિ. ૧૬

ગ્રંથાર્થ—જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ મમ નો આય લાભ તે સમાય એજ સામાયિક. (ધિનયાદિ ગણમાં આઠ હોવાથી ઠક્ર પ્રત્યય સ્વાર્થમાં થાય છે.) શિષ્ય શંકા કરે છે કે—તે ગણમાં મમય શબ્દ કહેલ છે. તો સમાય શબ્દમાં કેમ પ્રત્યય થાય ? જવાબમાં જણાવવાનું કે ' પવંદેશચિકૃતમનન્યવદ્મયતિ ' એ ન્યાયથી. અથવા સમ રાગ, દ્રેપ રહિત જીવનો આય લાભ તે સમાય કહેવાય. રાગ દ્રેપ રહિત જીવ દરેક ક્ષણે ચિંતામણિ, કંડવૃક્ષ-વિગેરેના પ્રભાવને ન્યૂન કરનાર, ઉપમા રહિત સુખના કારણભૂત અપૂર્વ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના પર્યાયો સાથે જોડાય છે. જે ક્રિયા-નુષ્ઠાનનું પ્રયોજન સમાય હોય તે સામાયિક, પાપકારી પ્રવૃત્તિ-ના પરિહારરૂપ અને નિર્દોષ ક્રિયાના વારંવારં સેવનરૂપ મતવિશે-ષને કહેવામાં આવે છે. સર્વ પ્રકારના આરંભથી નિવૃત્ત થયેલા પાછા એસરેલા ગૃહસ્થે (શ્રાવકે) ગૃહવાસરૂપ મહાસાગરની નિરંતર ઉછળી રહેલી બહુ બહોળી પ્રવૃત્તિરૂપ કંડોલોના સમૂહ અને આવર્ત (ભ્રમરી) થી ઉત્પન્ન થયેલી આકુલતાને નાશ કર-નાર, અત્યંત પ્રચંડ મોહ રાજના સૈન્યને તિરસ્કાર કરનાર મહા સુભટ સમાન આ સામાયિક પ્રતિદિવસ વચ્ચે વચ્ચે અવકાશે યતનપૂર્વક કરવું જોઈએ.

પરમમુનિઓએ કહ્યું છે કે—“ ગૃહસ્થધર્મીને પાપકારિ યોગોનો ત્યાગ કરવા માટે ફક્ત સામાયિક પરમ પ્રશસ્ત કારણ છે, એમ જાણી બુદ્ધિને આત્મહિતરૂપ પરમાર્થ કરવો જોઈએ. ”
 “ જેથી સામાયિક કચે છે તે શ્રાવક સાધુ જેવો થાય છે, એ કારણથી સામાયિક ઘણીવાર કરવું જોઈએ. ” કોઈ એક દાનશૂર પ્રતિદિવસ યાચકલોકોને લાખ સોનૈયા આપે, અને તેવું દાન કરવામાં અશક્ત કોઈએક મનુષ્ય સામાયિકના અતિચારનો ત્યાગ કરી સામાયિક કરે; તે લાખ સોનૈયાનું દાન કરનાર તે સામાયિક કરનાર સમાન ન થઈ શકે. લાખ સોનૈયાનાં દાનથી પણ સામાયિક કરવામાં અધિક ફળ છે. એ કહેવાનો આશય છે. ૧૬

હવે સામાયિક કરનારને એ ફળ શાથી ? એજ કહે છે, અથવા સામાયિક કરનારનું વિશેષણદ્વારા કર્તવ્યસ્વરૂપ જ કહે છે:—

નિંદપસંસાસુ સમો, સમો ચ માણવમાણકારીસુ ।

સમસયણપરિયણમણો, સામાદ્યસંગઝો જીવો ॥ ૧૭ ॥

ગાથાર્થ—સામાયિકમાં રહેલો જીવ પોતાની નિંદા અને પ્રશંસામાં તથા પોતાના માન કરનાર અને અપમાન કરનાર ઉપર સમાન હોય છે. તથા સ્વજન અને પરજન પ્રત્યે પણ સમાન મનયુક્ત હોય છે. ૧૭

વ્યાખ્યાર્થ—સામાયિક વ્રતવડે યુક્ત પ્રાણી ખીજ પોતાના દોષો ખુલા કરે અથવા પોતાના ગુણોની પ્રશંસા કરે એ બંનેમાં સમાન અર્થાત્ નિંદાવડે રોષ ન પામે અને પ્રશંસાવડે તોષ ન પામે. વળી માન-સત્કાર, અપમાન-અવગણના કરવાના સ્વભાવવાળા લોક ઉપર તુલ્ય કેટલાક સત્કાર કરે અને કેટલાક તિરસ્કાર કરે; પરંતુ તેઓના ઉપર રાગ, દ્રેષ નહિ કરવાથી સમાન ચિત્તવૃત્તિ રાખે છે. તથા સ્વજન અને પરજનના તરફ સમાનચિત્ત ધરાવનાર હોય છે. સામાયિક યુક્ત મનુષ્ય સ્વજન અને પરજનને એક સરખી દૃષ્ટિથી જુએ છે. એ કહેવાનું તાત્પર્ય છે. ૧૭

હવે સામાયિક જે કર્મ કરવાથી નિષ્કલ થાય તે કહે છે—

સામાય્યં તુ કાઠં, ગિહકમ્મં જોં ય ચિંતણ સંઢો ।

અટ્વસટ્ટોપેગથો, નિરત્થયં તસ્સ સામય્યં ॥ ૧૮ ॥

ગાથાર્થ—જે શ્રાવક સામાયિક કરીને આર્તધ્યાનવશથી પીડિત થઈ ઘર સંજાંધી કામ ચિંતવે, તેનું સામાયિક નિર્ધારક જાણવું. ૧૮

વ્યાખ્યાયાર્થ—જે શ્રાવક નવમા વ્રતરૂપ સામાયિક કરીને આર્તધ્યાનની પરતંત્રતાવડે વ્યાકુલતા પામ્યો છતો ઘર સંજાંધી કામકાજને જેમકે—“ આજે ઘરે ઘી નથી, હિંગ, લવણ, ઈંધણું નથી, આજે તો ભોજન થયું પણ કાલે કુટુંબનું શું થશે ? ગાયો તરશી છે, મારી સ્ત્રી ઘરમાં પ્રવૃત્તિવાળી છે, આજે પડેલા આવેલા છે. ” ઇત્યાદિ પ્રકારે ચિંતવે; એથી મનનું હૃદ્યાન એ ઉપયોગ શૂન્યતા વિગેરેથી સાવધચિંતા વિગેરેમાં પ્રવર્તવું તે સામાયિકનો અતિચાર કહેલો છે. તે ચિંતવવાનું ક્ષણ કહે છે. આર્તધ્યાનને વશ થનારનું સામાયિક નિષ્કળ જાણવું. ધર્મધ્યાનમાં પ્રવર્તવાથી જ સામાયિકની સફળતા છે એમ સમજવું.

તેમાં સામાયિક કરવાની વિધિ પૂર્વશ્રેયોમાં આવી રીતે જોવાય છે. આવશ્યક ઘૃહદ્વૃત્તિમાં—“ અહીં ઋદ્ધિમાન્ અને ઋદ્ધિ વિનાનો એમ શ્રાવક બે પ્રકારના હોય છે. ” ઇત્યાદિથી શરૂઆત કરી “ આ વિધિએ જઈ ત્રિવિધે સાધુઓને નમી પછી સામાયિક કરે, ‘ હે ભગવન્ ! હું સામાયિક કરું છું, જ્યાં સુધી સાધુઓની પર્યુપાસના કરું ત્યાં સુધી બે પ્રકારના (કરવા અને કરાવવા આશ્રી) સાવધ યોગનું ત્રિવિધે પરચખાણુ કરું છું. ’ એમ કર્યા પછી ફરિયાવહિયા પડિછમે, પછી આલોવી આચાર્ય વિગેરેને વાંદે. ” તથા પંચાશક વૃત્તિમાં—“ આ વિધિએ જઈ ત્રિવિધે (મન, વચન, કાયાવડે) સાધુઓને નમી સામાયિક કરે, ‘ કરેમિ મંતે ! ’ ઇત્યાદિ ઉચ્ચાર્યા પછી ફરિયાવહિયા પડિછમે, પછી આલોચના કરી આચાર્યાદિને વાંદે. ” તથા નવપદ વિવરણમાં—“ આવેલો (શ્રાવક) ત્રિવિધે સાધુઓને નમસ્કાર કરી તેમની સાક્ષિએ કરી ‘ કરેમિ મંતે ’ ઇત્યાદિથી જાણ સ્પષ્ટ પવ્જુ.

વાસામિ ઇત્યાદિ સૂત્ર ઉચ્ચારી સામાયિક કરે, પછી હરિયાવહિયા પડિક્કમે અને પછી આગમનની આલોચના કરે. ” તેમ જ પંચાશકચૂર્ણિમાં પણ શ્રી યશોદેવસૂરિએ કહ્યું છે કે-“ આ વિધિએ જઈ ત્રિવિધે સાધુઓને નમસ્કાર કરી સામાયિક કરે, ‘ કરેમિર્મતે-’ ઇત્યાદિ પાઠ ઉચ્ચાર્યા પછી હરિયાવહિયા પડિક્કમે ” ઇત્યાદિ. એવી રીતે ઘણા અંશોમાં ‘ સામાયિક ઉચ્ચાર્યા પછી હરિયાવહિયા પડિક્કમવા.’ એમ જણાવનારાં પ્રમાણો વિદ્યમાન હોવા છતાં જેઓ સામાયિક ઉચ્ચાર્યા પહેલાં હરિયાવહિયા પડિક્કમે છે. તેઓને સુહૃદ્ભાવથી પૂછવું જોઈએ કે-“ તમે કયા અંશના અભિપ્રાયવડે એમ કરાવો છો ? તેવા ભાવને જણાવનાર કોઈ પણ શાસ્ત્ર જોવામાં આવતું નથી ?” આ સંબંધમાં વિશેષ જિજ્ઞાસુએ અમારા ગુરૂ શ્રીજયસોમ ઉપાધ્યાયજીએ રચેલ સ્વોપન ફૈર્યાવધિકાપદ્ધિશિકાવિચરણ જોવું.

સામાયિકનો ઉપદેશ કરનારા સૂરિ તે ગુણવાન હોય છે. એથી તેમના ગુણો કહે છે—

૧ ‘ સામાયિક ઉચ્ચાર્યા પહેલાં હરિયાવહિયા પડિક્કમવા.’ એમ સ્વીકાર કરનારાનો આવો અભિપ્રાય છે. ‘ સામાયિક ઉચ્ચાર્યા પછી હરિયાવહિયા પડિક્કમવા.’ એમ મૂલવનારા જે પાઠો ટીકાકારે ઉપર જણાવ્યા છે. તે પાઠોનો તેજ અર્થ સ્પષ્ટબુદ્ધિ જીવોની દૃષ્ટિમાં તત્કાલ તો ભાસે છે, પરંતુ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી તાત્પર્યની ગવેપણા કરતાં તેનો વિપરીત અર્થજ થાય છે. તે આવી રીતે ‘ ઉપર્યુક્ત પાઠમાં પ્રતિપાદન કરેલું ફૈર્યાવધિકોપતિક્રમણ તે આલોચના સંબંધિ છે ? અથવા વંદન સંબંધિ છે ? આ સામાયિક મંબંધિ છે ? પ્રત્યુત્તરમાં તમે પહેલાં બે પક્ષ માન્ય નહિ કરી શકો, કારણ કે તેમ કરવા જતાં ઉપર્યુક્ત પાઠોથી તમારો પક્ષ ખુબ થઈ શકશે નહિ; કેમકે ફૈર્યાવધિકી પડિક્કમ્યા મિવાય જેમ પડિલેહણુનો આરંભ કરાતો નથી, તેમ આલોચના, વંદનાદિ પણ હરિયાવહિયા પડિક્કમ્યા વિનાં કરી શકાય નહિ એ વિષયમાં બંનેનો એકજ મત છે. આ કારણથીજ પ્રતિક્રમણની ઉક્તિમાં પણ ત્યાં ત્યાં આલોચના કરવાનો ઉપદેશ અને આચાર્યને વંદન કરવાનો ઉપદેશ મારી રીતે સંગત જણાય છે. ‘ પચ્છા ’ (પચ્ચાત્) એવું પદ પણ આપના પક્ષને માંવી શકવું નથી, કારણ કે એક વિધિ સમાપ્ત કર્યા પછી બીજા વિધિને દર્શાવવાના મમયે પચ્ચાત્

પહિરૂવાઈ ચડદસ, સંતિમાઈ ય દસવિહોં ધમ્મો ।
વારસ ય માવળાઓ, સુરિગુણા હુંતિ છત્તીસં ॥ ૧૬ ॥

ગાથાર્થ—પ્રતિરૂપ વિગેરે ૧૪ ગુણો, ક્ષમા વિગેરે ૧૦ પ્રકારનો ધર્મ, અને ૧૨ પ્રકારની ભાવના. એ સુરિમહારાજના ૩૬ ગુણો છે. ૧૬

(પચ્છા) પદનો પ્રયોગ કરવો એ અંચકારોની લખવાની ઝલ્લીને સમ્મત છે. ત્રીજો પક્ષ સ્વીકારવામાં આવે તો તે પણ ઉચિત નથી. કેમકે ‘ અહિ સામાયિકવિધિ પૂર્ણ છે? અથવા અપૂર્ણ છે? પ્રથમ પક્ષે, વિધિ પૂર્ણ છે, એમ જો કહેવામાં આવે તો મુદ્દપત્તિ પડિલેહવી, મામાયિક સંદિસાવું સામાયિક કાઉં, એસણે સંદિસાવું એમણે કાઉં, સન્ન્યાય સંદિસાવું, સન્ન્યાય કરું. એ આદેશો નહિ કહેલ હોવાથી સ્પષ્ટ રીતે (તે વિધિ) કલ્પિત કહેવાય, અન્યથા વિધિમાંજ શો કદાચદ? તો પછી કરેમિ મંતે ઈત્યાદિ પાઠ આચાર્યમહારાજે શા માટે કહ્યો? એમ પણ તમારાથી કહી શકાશે નહિ કેમકે તે પાઠ સર્વ સામાયિકના બેદને દર્શાવવાના તાત્પર્યરૂપ છે; જો એમ ન હોય તો તેટલેજ સામાયિક સૂત્રનો પાઠ માન્ય રાખવાનો (અનિષ્ટ) પ્રમંગ ઉપસ્થિત થાય છે. આ હેતુથીજ અહિ જાણ ઇત્યાદિ પદવડે અતિદેશ કર્યો નથી. શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રીમાન્ પદમાનંદસૂરિજીએ પણ પોતે કરેલી સામાયિકીમાં સામાયિક ઉચ્ચાર્યા પહેલાં **इरियायहिया** પડિકકમવાનું પ્રતિપાદન કરેલ છે. તેમજ બન્નેએ (ખરતર અને તર્પાગચ્છે) સ્વીકારેલ શ્રીમદ્ વાદિવેતાલક્ષાંતિસૂરિ-જીએ પણ શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની બૃહદ્વૃત્તિમાં તેવી રીતેજ પ્રતિપાદન કર્યું છે. તે બન્નેના પાઠો નીચે પ્રમાણે છે—“જેણે સામાયિક (નન) અગીકાર કર્યું” હોય તેણે બંને મંથ્યાએ સામાયિક ગ્રહણ કરવું. તેનો વિધિ આ પ્રમાણે છે. ‘પોમહશાલામાં સાધુસમીપે અથવા ઘરના એક ભાગમાં **इरियायहिया** પડિકકમી **खमासमण** પૂર્વક મુદ્દપત્તિ પડિલેહી પહેલે ખમાસમણે સામાયિક સંદિસાવું? ખીજે ખમાસમણે મામાયિક કાઉં? એ પ્રમાણે કહી અર્ધો નમ્યો છતો નમસ્કારપૂર્વક કરેમિ મંતે **सामादयं** ઈત્યાદિ પાઠ બોલી” આલાવો એ પ્રથમ પાઠ છે.

“સામાયિક સ્વીકારનારે તે (મામાયિક) ના રચનારની સ્તુતિ કરવી જોઈ-એ.” એ ઉત્તરાધ્યયનના ૨૬મા અધ્યયનની વૃત્તિમાં રહેલો ખીજો પાઠ છે.

ખીજા પક્ષ (અપૂર્ણ વિધિ) માં તો ચર્યાજ તજ્જવી (ન કરવી) કારણ કે સામાયિકની વિધિજ અહિ પ્રતિપાદન કરી નથી. એથી અનુષ્ટેયરૂપ હોવાથી **इरियायहिया** પહેલાં પડિકકમવા. એમ સ્વીકારવું ઉચિત છે.

વ્યાખ્યાર્થ—સૂરિના આ ૩૬ ગુણો છે. તે આવી રીતે—પ્રતિરૂપ વિગેરે ૧૪ ગુણો. (પ્રાકૃત હોવાથી મૂળમાં એકવચન મૂક્યું છે.) તેમાં—

“ પઢિરૂઘો તેયસ્સી, યુગપ્પહાણાગમો મહુરવક્કો ।
ગંભીરો ધીમંતો, ડવપસપરો ા આયરિઓ ॥ ૧ ॥
અપ્પરિસાવો સોમો, સંગહસીલો અમિગ્ગહમઈ ય ।
અવિકત્થણો અચ્ચલો, પસંતહિયઓ ગુરુ હોઈ ॥ ૨ ॥ ”

“ પ્રતિરૂપ ૧, તેજસ્વી ૨, યુગપ્રધાનાગમ ૩, મધુરવાક્ય ૪, ગંભીર ૫, ધીમાન્ ૬, ઉપદેશતત્પર ૭, અપરિશ્રાવી ૮, સૌમ્ય ૯, સંઘશીલ ૧૦, અલિઘ્ઘમતિ ૧૧, અવિકત્થન ૧૨, અચ્ચલ ૧૩ પ્રશાંતહૃદય ૧૪. એ ૧૪ ગુણયુક્ત ગુરુ તે આચાર્ય કહેવાય છે.

વિવેચન—વિશેષ પ્રકારની અવયવોની રચનાવડે જેનું રૂપ-શરીરની આકૃતિ સુંદર-સુયોગ્ય હોય તે પ્રતિરૂપ (આ વિશેષણવડે શરીર સંપત્તિ કહી) અથવા પ્રધાનગુણ સહિત હોવાથી, તીર્થ-કર વિગેરે તરફની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તીર્થકરાદિના પ્રતિબિંબરૂપ જેનો આકાર હોય તે પ્રતિરૂપ ૧, તેજસ્વી=તેજ-વાળા દેહીઅર્થમાં ૨, વર્તમાનકાળમાં બીજા જનોની અપેક્ષાએ બહુ હોવાથી જેનું જ્ઞાતજ્ઞાન ઉત્કૃષ્ટ હોય તે યુગપ્રધાનાગમ ૩. મધુરવાક્ય=પ્રિય હિતકર વચન બોલનાર ૪, ગંભીર=તુરંચ ન હોય તે, બીજાઓથી જેના હૃદયની શુદ્ધ બીનાઓ લઈ ન શકાય તેવા ૫, ધૃતિમાન્=જેના ચિત્તમાં કંપ ન હોય તે ધીરજવાળા ૬, સદ્-અનોવડે માર્ગમાં પ્રવર્તાવનાર તે ઉપદેશતત્પર ૭, છિદ્ર વિનાના શિલાના પાત્રની જેમ બીજાએ કહેલ નિજગુણરૂપી પાણીને ન ઝરે તેવા તે અપરિશ્રાવી ૮, પોતાની આકૃતિવડેજ આદહાદ ઉપજાવનાર તે સૌમ્ય ૯, તે તે પ્રકારના ગુણો પિત્તારી શિષ્ય, વસ્ત્ર, ખાત્ર વિગેરેને ઘ્રણ કરવામાં તત્પર; કારણકે તેવા પ્રકારનો ગુણ ગણની વૃદ્ધિ કરવામાં હેતુભૂત છે. તેવા ગુણવાળા એટલે સંઘશીલ ૧૦, દ્રવ્યાદિમાં વિવિધ પ્રકારના નિયમો તે અલિઘ્ઘ, તેવા અલિઘ્ઘ પોતે ઘ્રણ કરવામાં અને અન્યને ઘ્રણ કરાવવામાં જેની મતિ હોય તે અલિઘ્ઘમતિક ૧૧, અવિકત્થન=બહુ ન બોલનાર અથવા

પોતાની પ્રશંસા ન કરનાર ૧૨, અચપલ=સ્થિર સ્વભાવવાળો ૧૩, પ્રશાંતહૃદય=જેનું ચિત્ત ક્રોધાદિના સ્પર્શને ન પામતું હોય તે ૧૪. એવા પ્રકારના ગુણોવટે શ્રેષ્ઠ શુદ્ધ તે આચાર્ય કહેવાય છે. તથા ક્ષમા વિગેરે ૧૦ પ્રકારનો ધર્મ—

“ સંતી ય મદ્યજ્ઞય, મુક્તી તય-મંજમે ય યોધવ્યે ।

સચં સોયં આર્કિચણં ચ યંમં ચ જઙ્ઘમ્મો ॥ ૧ ॥ ”

ક્ષાન્તિ ૧, માર્દવ ૨, આર્જવ ૩, મુદ્રિત ૪, તપ ૫, સંયમ ૬, સત્ય ૭, શૌચ ૮, આકિંચન્ય ૯, બ્રહ્મચર્ય ૧૦. એ દસ પ્રકારનો યતિધર્મ જાણવો. સમર્થ અથવા અસમર્થ સંજોગથી સહન કરવાનો પરિણામ, અર્થાત્ સર્વથા ક્રોધનો ત્યાગ તે ક્ષમા ૧, નિરહંકારી તે મૃદુ, તેનો ભાવ અથવા કર્મ તે માર્દવ અર્થાત્ નમ્રતા, નિર-ભિમાનવૃત્તિ ૨, જેનું મન, વચન અને કાયાનું કર્મ વફ ન હોય તે ઋણુ=સરળ તેનો ભાવ અથવા કર્મ સરળપણું તે, આર્જવ=મન, વચન, કાયાની વિક્રિયાનો ત્યાગ અર્થાત્ માયારહિતપણું ૩, બ્રાહ્મ અને આર્યંતર વસ્તુઓની તૃપ્તિનો છેદ અર્થાત્ લોભનો ત્યાગ તે મુદ્રિત ૪, રસ વિગેરે ધાતુઓ અથવા કર્મ જેનાવટે તપે તે અનશન વિગેરે બાર પ્રકારનું તપ ૫, આશ્રવથી વિરતિ કરવી તે સંયમ ૬, મૃપાવાદથી વિરામ પામવો તે સત્ય ૭, સંયમમાં નિરતિચારતા તે શૌચ ૮, દ્રવ્યનો અભાવ, ઉપલક્ષણથી શરીર અને ધર્મનાં ઉપકરણો વિગેરેમાં પણ મમતાનો અભાવ તે આકિંચન્ય ૯, બ્રહ્મચર્યની ૯ શુષ્ઠિ સહિત બ્રહ્મચર્ય પાળવું તે બ્રહ્મ ૧૦. આ દસ પ્રકારનો યતિધર્મ છે. બીજી રીતે તેમાં લાઘવ=દ્રવ્યથી ઓછી ઉપધિ રાખવી અને ભાવથી ગૌરવનો ત્યાગ કરવો તે. ત્યાગ=સર્વ સંજોગ ત્યજવા તે અથવા સંયમિઓને વસ્ત્રાદિ આપવાં તે. બાકી ઉપર પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે

તથા બાર ભાવના—“૧ અનિત્યભાવના, ૨ અશરણભાવના, ૩ સંસારભાવના, ૪ એકત્વભાવના, ૫ અન્યત્વભાવના, ૬ અશુચિત્વભાવના, ૭ આસવભાવના, ૮ સંવરભાવના, ૯ નિર્જરાભાવના, ૧૦ લોકસ્વભાવભાવના, ૧૧ બોધિદુર્લભભાવના, ૧૨ ધર્મ

કથનાર અહીં છે. એ ઉપર્યુક્ત બારે ભાવના પ્રતિદિવસ ભાવવી જોઈએ. તે ભાવનાઓનું કાંઈક સ્વરૂપ અમે નિરૂપણ કરીએ છીએ.

તેમાં સંસારમાં સર્વ પદાર્થોની અનિત્યતા વિચારવી તે અનિત્યભાવના ૧. ગ્રાણિયોને મરણ વિગેરે ભયવાળા આ સંસારમાં કોઈપણ શરણ નથી એમ ચિંતવવું તે અશરણભાવના ૨, જીવોને ચોરાશી લાખ યોનિમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે એમ વિચારવું તે સંસારભાવના ૩, એકલોજ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, એકલોજ કર્મોને એકઠાં કરે છે, એકલોજ તે કર્મોને ભોગવે છે. ઇત્યાદિ વિચારવું તે એકત્વભાવના ૪, દેહથી જીવ જૂદો થયે છતે પુત્ર, સ્ત્રી, ધન વિગેરે પદાર્થોથી અત્યંત ભેદ થાય છે. આ કારણથી વાસ્તવિક રીતે લોકમાં કોઈનો પણ સંબંધ નથી, ઇત્યાદિ ચિંતવવું તે અન્યત્વભાવના ૫, સાત ધાતુમય દેહનાં નવ દ્વારો નિરંતર સંખ્યા કરે છે, મલ, મૂત્ર, શ્લેષ્મ વિગેરે બીજાં નવ વસ્તુઓ સહચારિ હોય છે. આથી દેહનું શુચિત્વ ક્યાંથી હોય ? ઇત્યાદિ વિચારવું તે અશૌચભાવના ૬, સંસારમાં રહેલ સમસ્ત જીવોને મિથ્યાત્વ, કપાય, અવિરતિ, પ્રમાદ, આર્તધ્યાન, શૌદ્રધ્યાન વિગેરે હેતુઓવડે નિરંતર કર્મો બંધાય છે ઇત્યાદિ ચિંતવવું તે આસ્રવભાવના ૭, મિથ્યાત્વ વિગેરે કર્મબંધના હેતુઓને સંવરનાર સમ્યક્ત્વ વિગેરે ઉપાયોને વિચારવા તે સંવરભાવના ૮, નિર્જરા એ પ્રકારની છે ૧ સકામા, ૨ અકામા. તેમાં સકામા નિર્જરા સાધુઓને અને અકામા નિર્જરા અજ્ઞાની જીવોને હોય છે. બાર પ્રકારના તપવડે જે કર્મ ક્ષય કરવામાં આવે તે સકામનિર્જરા અને તિર્યચ વિગેરે જીવોને તરશ, ભૂખ, છેદ, ભાર ઉપાડવો વિગેરે અનિચ્છાએ કષ્ટ સહન કરવામાં જે કર્મનો ક્ષય થાય તે અકામનિર્જરા જાણવી. એવા પ્રકારની નિર્જરાભાવના ૯, કેડ ઉપર હાથ સ્થાપી પગ તિરછા પેહોળા કરી રહેલ પુરૂષ જેવા આકારવાળા ધર્માસ્તિકાધ વિગેરે ૧૦ ધ્વજોથી ભરેલ ચૌદ રાજલોકનું ચિંતવવું તે લોકસ્વભાવ ભાવના ૧૦, અનંતા કાળે મનુષ્યપણું વિગેરે સામગ્રી મળવા છતાં પણ પ્રાચે બોધિની જીવોને ફલભ છે ઇત્યાદિ

વિચારવું તે બોધિદુર્લભલાવના ૧૧, હવે ધર્મના કથન કરનારા અહીંનું છે. એ બારમી લાવના.—

“કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશવટે લોકલોકનું અવલોકન કરનારા અરિહંતોજ યથાર્થ ધર્મનું કથન કરવામાં અતિ કુશળ છે, પરંતુ બીજા નથી. નિશ્ચયે વીતરાગ પરમાત્માજ સર્વત્ર પરોપકાર કરવામાં ઉદયમવંત થઈ ક્યાંય પણ અસત્ય ન બોલે તેથી તેમનો પ્રરૂપેલો ધર્મ સત્ય છે. જિનેશ્વરોએ ક્ષાન્તિ (ક્ષમા) વિગેરે દશ પ્રકારે ધર્મ કહ્યો છે, જે ધર્મને વિધિ પૂર્વક કરતો જંતુ સંસારરૂપ સમુદ્રમાં ડૂબતો નથી, પૂર્વાપરમાં વિરોધવાળા, હિંસા વિગેરે કરાવનારાં, વિચિત્ર પ્રકારનાં વચનો પોતાની ઇચ્છાએ પ્રકટ કરનાર મિથ્યા મત સ્થાપકોએ પ્રરૂપેલ સદ્ગતિના વિરોધિ સઘળા ધર્મો સારી રીતે કહેવાયલા છે એમ કેમ કહેવાય? અને જે તેઓના સિદ્ધાંત (મત) માં કવચિત્ દયા, સત્ય વિગેરેની પુષ્ટિ જોવામાં આવે છે, તે માત્ર વચન રૂપજ છે, કિંતુ વાસ્તવિક નથી એમ વિદ્વાન પુરૂષો જાણી શકે છે, જે અનર્ગલ મદથી ઉન્નત થયેલ હાથીઓની શ્રેણિ સહિત સામ્રાજ્ય મળે છે, જે સમસ્ત જનોને પ્રમોદ ઉત્પન્ન કરનાર વૈભવ મેળવાય છે, જે પૂર્ણચંદ્ર સમાન ઝળહળતો ગુણનો સમૂહ પ્રાપ્ત થાય છે, અને જે પરમ સૌભાગ્ય પ્રગટે છે તે સમસ્ત ધર્મની લીલા છે. જે કહ્યોલોની શ્રેણિથી આકુળ સમુદ્ર પૃથ્વીને જલમય નથી બનાવતો, જે મેઘ જલની ભરપૂર વૃષ્ટિથી સકળ પૃથ્વીને આનંદિત કરે છે, જે જગત્માં સઘળા અંધકારનો નાશ કરવા સૂર્ય, ચંદ્ર ઉદય પામે છે; તે સમસ્ત અવશ્ય ધર્મનું જ માહાત્મ્ય છે. આ લોક અને પરલોકમાં હિતસમૂહને ઉત્પન્ન કરનાર, બંધુ રહિતનો બંધુ, મિત્ર રહિતનો મિત્ર, રોગની પીડાથી પીડિતોને ઔષધરૂપ, નિર્ધનતાથી પીડિત મનવાળાઓને ધનરૂપ, અનાથોનો નાથ, ગુણરહિત જનોને ગુણનો ખજાનો એક ધર્મજ જયવંત વર્તે છે, અરિહંત પરમાત્માએ કહેલો આ ધર્મજ સત્ય છે. એમ વિચારી બુદ્ધિશાળી પુરૂષે સર્વ પ્રકારની વિભૂતિ કરનાર ધર્મમાં અત્યંત દૃઢ રહેવું જોઈએ. જે ભવ્ય પ્રાણી આ લાવનાઓમાંથી નિર્મલ એક લાવનાને પણ નિરંતર ભાવે, તો તે પણ પ્રાણિયોને દુઃખ આપનાર સમસ્ત

પાપોનો નાશ કરે છે તોપણી સમસ્ત જૈન સિદ્ધાંતને જાણનાર જે મનુષ્ય આદરપૂર્વક ખારે લાવનારો લાવે તે અનુપમ અતુલ મુખને પામે તેમા શું આશ્ચર્ય? અર્થાત્ તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.” ૧૯

સૂરિ મહારાજનો સદ્ગુણી સાધુઓથી પરિવર્તિત શોભે છે, એથી સાધુઓના ગુણને કહેવા પૂર્વક સાધુઓનું વંદનપણું કહે છે.—

છવ્વય-છકાયરક્ત્વા, પંચિદિય લોહનિગ્ગહો લંતી ।

ભાવવિસુદ્ધી પહિલેહણાકરણે વિસુદ્ધી ચ ॥ ૨૦ ॥

સંજમજોઈ જુત્તય, અકુસલમણ-વચણ-કાય-સંરોહો ।

સીયાઈપીડસહણં મરણં ઉવસગ્ગસહણં ચ ॥ ૨૧ ॥

સત્તાવીસગુણેહિં, ઇંદ્રિયો જો વિભૂસિઓ સાહુ ।

સો પણમિજ્જહ મત્તિબ્ભરેણ હિયણ રે જીવ ? ॥ ૨૨ ॥

ગાથાર્થ—છ મત અને છકાયની રક્ષા, પાંચ ઇન્દ્રિયોને વગ રાખવી, લોભનો નિબ્રહ કરવા, ધર્મા અતઃકરણી વિશુદ્ધિ, પહિલેહણુ વિગેરે કરવામા વિશુદ્ધિ રાખવી. (૨૦) સ યમના યોગમા યુક્ત થવું, અકુશળ મન, વચન અને કાયાનો રોધ કરવો, શીત વિગેરે પીડા સહન કરવી, મરણાતિક ઉપસર્ગને સહન કરવા. (૨૧) એ સત્તાવીસ ગુણોવડે જે સાધુ વિભૂષિત હોય તેને હે છવ! ભક્તિથી ભરપૂર હૃદયવડે પ્રણામ કરવો જોઈએ. ૨૨

વ્યાખ્યાર્થ—પૂર્વોક્ત સત્તાવીસ ગુણોવડે જે મુનિ અલંકૃત હોય તેવા સાધુને આદરની અધિકતા પૂર્વક અંતઃકરણથી (મનવડે) હે આત્મન્! નમસ્કાર કરવો જોઈએ. ‘ગુણવાન્ પાત્રને લાવની પ્રધાનતાએ કરેલો નમસ્કાર ગુણને માટે થાય છે.’ એમ સૂચવ્યું. હવે સાધુના ગુણોને ગણતા છતાં કહે છે. ‘છવ્વય’ ઇત્યાદિ. પ્રાણાતિપાત વિરમણુ વિગેરે લક્ષણવાળાં રાત્રિભોજન વિગમણુ પર્યંત છ મત (પ્રાકૃત હોવાથી તિભક્તિનો લોપ થયો છે.)

પૃથિવી વિગેરે છકાયની સારીરીતે રક્ષા કરવી, શ્રોત્ર (કર્ણ) વિગેરે પાંચે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ (ઇષ્ટ, અનિષ્ટ શબ્દાદિમાં રાગ, દ્વેષ ન કરવો,) લોભનો નિગ્રહ વિરાગિપણું, ક્ષમા-ક્રોધનો નાશ, અંતઃ-કરણની શુદ્ધિ. પડિલેહણુ વિગેરે પ્રવૃત્તિમાં વિશુદ્ધિ, (શાસ્ત્રોક્ત પડિલેહણાદિ ક્રિયા સારીરીતે ઉપયોગ રાખી કરે,) સંયમયોગમાં આત્માને જોડવો, અકુશળ મન, વચન, કાયાનો નિરોધ (અટકાવવું) કુશળ મન, વચન, કાયાને ન અટકાવવાં, શીત વિગેરે પીડાઓ સહન કરવી, કલ્યાણભિત્રની શુદ્ધિપૂર્વક મરણાંતિક ઉપસર્જને સહન કરવા. એ સાધુ અનગારના ગુણો છે. ૨૦, ૨૧, ૨૨.

અનગારના ગુણો કહ્યા, હવે શ્રાવકોના ગુણો ત્રણ ગાથાવડે કહે છે.—

ધમ્મરચણસ્સ જુગ્ગો, અંકુરુદ્ધો સૂવવં પેંગહસોમો ।

લોગેપ્પિઓ અંકૂરો, મીરૂં અસદ્ધો સુદંધિવણ્ણો ॥ ૨૩ ॥

લજ્જાલુઓ દયાલૂં, મજ્જંત્થો સોમદિદ્ધિ ગુણરંગી ।

સક્કંહં સુપક્કંજુત્તો, મુંદીહદંસી વિસેસંન્ન ॥ ૨૪ ॥

બુઢ્ઢાંણુગો વિણીઓ, કયણંણુઓ પરંહિયત્થકારી ય ।

તહ ચેવ લદ્દંલક્ખો, હગવીસ ગુણેહિ સંપન્નો ॥ ૨૫ ॥

ગાથાર્થ—અશુદ્ધ ૧, રૂપવાન ૨, પ્રકૃતિસોમં ૩, લોકપ્રિય ૪, અકૂર ૫, પાપભીરૂ ૬, અશક ૭, સુદાક્ષિણ્ય ૮, લક્ષ્મણ ૯, દયાળુ ૧૦, મધ્યસ્થ-સૌમ્યદષ્ટિ ૧૧, ગુણરાગી ૧૨, સત્કથારાગી ૧૩, સુપક્ષયુક્ત ૧૪, સુદીર્ઘદર્શી ૧૫, વિશેષજ્ઞ ૧૬, વૃદ્ધાનુગ ૧૭, વિનીત ૧૮, કૃતજ્ઞ ૧૯, પરહિતકારક ૨૦, ધર્મરૂપ લક્ષ્યને મેળવનાર ૨૧ એ ૨૧ ગુણોવડે યુક્ત મનુષ્ય ધર્મરત્નને યોગ્ય જાણવો. ૨૩, ૨૪, ૨૫.

વ્યાખ્યાયાર્થ—આ ૨૧ ગુણોવડે યુક્ત મનુષ્ય ધર્મોમાં રત્ન સમાન શ્રી જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલ દેશવિરતિ-ધર્મરત્નને મેળવવા યોગ્ય છે. ગુણ અને ગુણિનો કથંચિદ્ અલેદ મનાતો હોવાથી ગુણિતું પ્રતિપાદન કરવા પૂર્વક તે ગુણોનેજ કહે છે. પ્રથમ અશુદ્ધ-તુરજ-

મતિથી રહિત ૧, રૂપવાન્-પ્રશંસનીય રૂપશાલિ અર્થાત્ સ્પષ્ટપં-
ચે દ્રિય ૨, પ્રકૃતિસોમ-સ્વભાવથી પાપકર્મ ન કરનાર ૩, લોકપ્રિય
-સદા સદાચરણ કરનાર ૪, અકૂર-મત્સર વિગેરેથી જેના પરિણામ
હૃષિત ન હોય તે ૫, ભીરુ-આલોક અને પરલોકના અપાય (કષ્ટ)
થી ભીરુ ૬, અશઠ-અન્યને નહિ ઠગનાર ૭, સુદાક્ષિણ્ય-પ્રાર્થનાને
ભંગ કરવામાં ભીરુ ૮, લજ્જાળુ-અકાર્યનો ત્યાગ કરનાર ૯, દયાળુ
-પ્રાણીયો પ્રત્યે દયા કરનાર ૧૦, મધ્યસ્થ રાગ-દ્વેષથી રહિત આ-
થીજ આ સોમદૃષ્ટિ-સત્ય ધર્મ વિચારક હોવાથી દોષોનો દૂરથીજ
ત્યાગ કરનાર ૧૧, ગુણરાગી-ગુણનો પક્ષ લેનાર ૧૨, સત્કથ-જેને
ધર્મકથા પ્રિય હોય તે ૧૩, સુપક્ષયુક્ત-સુશીલ અને અનુકૂળ પરિ-
વાર સહિત હોય તે ૧૪, સુદીર્ઘદર્શી-ઘણી સારીરીતે વિચારેલા,
પરિણામે સુંદર એવા કાર્યને કરનાર ૧૫, વિશેષજ્ઞ-પક્ષપાત રાખ્યા
વિના ગુણ દોષની વિશેષતાને જાણનાર ૧૬, વૃદ્ધાનુગ-કરેલ-
પરિપક્વ બુદ્ધિવાળા પુરૂષને સેવનાર ૧૭, વિનીત-ગુણોવડે કરી
વડીલ જનોનું ગૌરવ કરનાર ૧૮, કૃતજ્ઞ-પરના પોતાની તરફ
થયેલ ઉપકારને ન ભૂલનાર ૧૯, પરહિતાર્થકારી-નિઃપૃહ થઈ
ખીજ તરફથી બદલો અથવા આશા રાખ્યા વિના પરોપકાર કર-
નાર (સુદાક્ષિણ્ય પ્રાર્થના કરાયો છતોજ પરોપકાર કરે છે, આ તો
સ્વયમેવ અન્યનું હિત કરવામાં આનંદી હોય છે. તેથી એ જને
ગુણનો લેહ છે.) ૨૦, તેમજ લબ્ધલક્ષ્ય-જેણે ધર્મનિષ્ઠાનના વ્યવ-
હારરૂપ લક્ષ્યને મેળવ્યું હોય તેવો, અર્થાત્ જેને સહેલાઈથી શિક્ષા
આપી શકાય તે ૨૧. એ ૨૧ ગુણોથી યુક્ત મનુષ્ય ધર્મરત્નને
યોગ્ય છે. ત્યાં '૨૧ ગુણો જેને હોય તે શ્રાવક કહેવાય છે.' એવો
અર્થ જાણવો. ૨૩, ૨૪, ૨૫

સાધુઓએ અને શ્રાવકોએ પરમ સવેગ ઉત્પન્ન કરનાર શ્રી
નિનેશ્વરનો આગમ સાલજવો ટોઈએ. એથી તેનું મહાત્મ્ય પ્રકટ
કરતા કહે છે.—

કત્ય અમ્હારિસા પાળી, દસમાદોસદસિયા ।

હા ! અણાહા કહં હુંતા, ન હુંતો જડયાગમો ? ॥ ૨૬ ॥

ગાથાર્થ—જો જિનેશ્વર પ્રભુનો આગમ ન હોત તો હા ! અમહારા જેવા દુષ્પમકાળના દોષથી દૂષિત અનાથ પ્રાણિયોનું શું થાત ? તે કહી શકાતું નથી. ૨૬

વ્યાખ્યાર્થ—અમારા જેવા પાપની બહુલતાવાળા પ્રાણિયો કયાં ? દેવા પ્રકારના ? ૨૧ હજાર વર્ષના પ્રમાણવાળા પાંચમા આરાના પ્રભાવથી સઘળા ગુણ ભાવો ક્ષામ પામે છે. “ આયુષ્ય ૧, દ્રવ્ય ૨, સ્વાસ્થ્ય ૩, વિદ્યા ૪, ઐશ્વર્ય ૫. જો પાંચને મારનાર હોવાથી પાંચમારક કહેવાય છે. ૧ ”

અહિં દુષ્પમસુપમ નામના ચોથા આરામાં ઉત્પન્ન થયેલાજ લબ્ધ પ્રાણિયો સાક્ષાત્ જિનેશ્વર પ્રભુના મુખરૂપી ચંદ્રથી પ્રકટેલ બહોળા વચનરૂપી અમૃતનું પાન કરનારા હોય છે. હા ! ખેદ સૂચવે છે. જો અરિહંત પ્રભુનો સિદ્ધાંત ન હોત તો અમારા જેવા સ્વાભિરહિત સેવકોનું શું થાત ? અર્થાત્ આ કલિકાલમાં જિનેશ્વરપ્રભુનો આગમજ આધાર છે. ૨૬

હવે આગમનીજ પ્રધાનતા પ્રકટ કરતા કહે છે.

આગમં આયરંતેણં, અત્તણો હિયકંસિણા ।

તિત્થનાહોં ગુરુ ધમ્મો, સન્ને તે વહુમન્નિયા ॥ ૨૭ ॥

ગાથાર્થ—પોતાનું હિત ઇચ્છનાર, આગમ પ્રમાણે આચરણ કરનાર મનુષ્યે તીર્થંકર, ગુરુ અને ધર્મ જો સર્વનું બહુમાન કર્યું. એમ કહી શકાય. ૨૭

વ્યાખ્યાર્થ—પોતાનું હિત ઇચ્છનાર, અરિહંત પ્રભુએ રચેલ સિદ્ધાંતમાં કહેલ આચારનો સ્વીકારનાર મનુષ્ય અરિહંત (દેવ), ધર્માચાર્ય અને ધર્મ જો સર્વનું ગૌરવ કરે છે. કહેવાનો આશય એજ છે કે-જો આત્મહિતૈષિ પુરુષે શ્રીસિદ્ધાંતનું બહુમાન કર્યું. અર્થાત્ તે સિદ્ધાંતમાં કહેલ સઘળું અંગીકાર કર્યું, નહિ કે જમાલિ વિગેરે નિહ્લવેની જેમ સિદ્ધાંતના એક અંશને પણ અપ્રમાણિક કર્યો હોય; તેણે અરિહંત, ગુરુ અને ધર્મને બહુ માન્ય કરેલાજ છે. જે આગમના એકપદને પણ ન સ્વીકારે તે ગમ્યક

સ્વથી રહિત છવ નિહવની પંક્તિમાં ગણાય છે. કારણ કે શાસ્ત્રનો આવે પાઠ છે.—

“ સૂત્રમાં કહેલ વચનમાંથી એક પદ તરફ પણ અરુચિ મરાવનાર મિથ્યાદષ્ટિ જાણવો. ” ૨૭

આગમ શ્રી સંઘને વિષેજ પ્રતિષ્ઠા પામે છે, કેવા પ્રકારનો મંથ ન કહેવાય એ કહે છે—

સુહસીલાશ્ચો સચ્છંદચારિણો વેરિણો સિવપહસ્ત ।

આગમદ્વાશ્ચો बहुज्जणाश्चो मा भणउ संघुत्ति ॥૨૮॥

ગાથાર્થ—સુખશીલીઆ, સ્વછંદચારિ, મોક્ષમાર્ગના વૈરી, પરમાત્માની આજ્ઞાથી બ્રહ્મ થએલા એવા ઘણા જનોને પણ ‘સંઘ’ એમ ન કહો. ૨૮

વ્યાખ્યાર્થ—આવા ઘણા લોકોને પણ સંઘ એમ ન કહો. દેવો ? એ કહે છે, શાતાલંપટ તથા સ્વેચ્છાએ ચાલનાર શુરની આજ્ઞાએ ન પ્રવર્તનાર તેવાને, મોક્ષમાર્ગના દેવિઓને; શા માટે એ પ્રમાણે ? એ કહે છે—ભગવંતના આદેશથી સ્થુત થયેલા હોવાથી તેવાઓને. સર્વ અનુષ્ઠાન વિગેરે આજ્ઞાપૂર્વક કરાય તોજ સફળ છે અને આજ્ઞારહિત તો નિષ્ફળજ સમજવું. જેમ કહ્યું છે કે—“ આરાધેલી આજ્ઞા મોક્ષ આપનાર થાય છે અને વિરાધેલી આજ્ઞા સંસાર આપનાર થાય છે. ” ૨૮

આજ્ઞાથી બ્રહ્મ બહોળા લોકો પણ ‘સંઘ’ કહી શકાય નહિ, પરંતુ આજ્ઞા ધારણ કરનાર અદ્ય વ્યક્તિને પણ સંઘ કહી શકાય છે. એજ દર્શવે છે—

एगो साहू एगा य साहूणी सावओ य सट्ठी य

आणालुत्तो संघो, सेसो पुण आहिसंघाओ ॥ ૨૯ ॥

ગાથાર્થ—એક સાધુ, એક સાધ્વી, એક શ્રાવક અને એક શ્રાવિકા જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાલનાર એ સંઘ છે, પરંતુ જાણીનો (જિનેશ્વરની આજ્ઞા ન માનનાર) તો અદિયનો સમૂહ કહી શકાય. એ સંઘ ન કહેવાય. ૨૯

વ્યાખ્યાર્થ—એક સાધુ મુનિ, એક સાધ્વી, એક શ્રાવક અને એક શ્રાવિકા એ ચારવટે મળેલો આજ્ઞાપ્રધાન મંધ છે. અને બીજો જિનેશ્વરની આજ્ઞાથી રહિત બહોળો સાધુ વિગેરે લોક સમુદાય પણ હાડનો સમૂહ કહેવાય. અર્થાત્ તેની માફક અસાર છે. કેટલાક તો ‘બાકીનો આજ્ઞાબાહ્ય મંધાત-જથ્થો છે પણ સંધ નથી.’ એવી વ્યાખ્યા કરે છે, પરંતુ સંધ પટ્ટક બૃહદ્વૃત્તિમા વૃત્તિકારે પૂર્વ પાઠના અર્થનું જ અમર્થન કરેલ હોવાથી તે પાઠાતર ઉપેક્ષણીય છે. ૨૬

પુનઃ સંધનું સ્વરૂપજ કહે છે—

નિમ્મલનાયપહાણો, દંસણજુતો ચરિત્તગુણવંતો ।

તિત્થયરાણાજુતો, બુચ્છ ઇયારિસો સંધો ॥ ૩૦ ॥

ભાષ્યાર્થ—નિર્મળ જ્ઞાનવટે પ્રધાન-મુખ્ય, સમ્યક્ત્વ સહિત, ચારિત્ર શુભ સુક્ત, તીર્થંકરની આજ્ઞા માનનાર આવા પ્રકારનો સંધ કહેવાય છે. ૩૦

વ્યાખ્યાર્થ—આવા પ્રકારનો સંધ કહેવાય છે. કેવા પ્રકારનો ? ઉત્તમ જ્ઞાનવટે મુખ્ય. સંધનું અનુમાન જ્ઞાનપૂર્વક કરાય તોજ સદ્ગુણ થાય છે. જેમ કહ્યું છે કે—

“ પદમં નાજં તઓ દયા, ણં ચિદ્દહ મલ્લસજ્જય ।

અન્નાણી કિં કાહી ?, કિં યા નાહી હેય-પાવયં ? ॥ ૧ ॥ ”

ભાષ્યાર્થ—“ પ્રથમ જ્ઞાન, કે જેથી જીવનું સ્વરૂપ, તેને રક્ષણ કરવાના ઉપાય વિગેરે જાણી શકાય. તેવા પ્રકારના જ્ઞાન પછી દયા-સંયમ તે એકાંતે સર્વથા ઉપાદેય હોવાથી ભાવપૂર્વક કરી શકાય છે. આવી રીતે જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા સ્વીકારનાર સર્વ પ્રજા-જ્યાધારી સંયમી હોય છે. જે અજ્ઞાની-સાધ્ય, તેનાં ઉપાયો, તેનું દુઃખ વિગેરે અંગાંધિ જ્ઞાનથી રહિત, તે શું કરશે ? સર્વત્ર અંધ તુલ્ય હોવાથી તેની પ્રવૃત્તિ નિષ્પ્રયોજન છે. અથવા પ્રવૃત્તિ કરતો તે સુંદર હિત અથવા પાપને સમયોચિત શું જાણશે ? અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાન નહિ હોવાથી સમસ્ત કારણનો અભાવ હોવાથી તેનું કરવું

ભાવથી (સત્ય રીતે) નહિ કરવા બરોબર છે. જેમ આગ લાગવાના સમયે અંધનું પલાયન અથવા ધુણાક્ષર ન્યાયવત્તુ નિર્ચયક પ્રવૃત્તિ થાય છે. ”

વળી કેવા પ્રકારના ? સમ્યક્ત્વયુક્ત જ્ઞાન, દર્શનના એક સ્વામિત્વ સૂચવવાને તરતજ ‘દર્શનયુક્ત’ વિશેષણ મૂકેલ છે. જેમ કહ્યું છે—“ જ્યાં જ્ઞાન ત્યાં નિશ્ચયે દર્શન અને જ્યાં દર્શન ત્યાં નિશ્ચયે જ્ઞાન હોય છે. ” તથા સંયમગુણયુક્ત, જ્ઞાન, દર્શન બંનેથી સહિત હોવા છતાં પણ જો ચરિત્રવડે પવિત્ર ન હોય તો સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ ન થઈ શકે. જેને માટે કહ્યું છે કે—“ જહિમ અંદનના ભારને વહન કરનાર ગધેડા ફક્ત ઓળાનોજ લાગી હોય છે, પરંતુ અંદનનો લાગી થઈ શકતો નથી; એવીજ રીતે ચારિત્રથી હીન જ્ઞાની પણ બરેબર જ્ઞાનનોજ લાગી થાય છે, કિંતુ સદ્ગતિનો લાગી બની શકતો નથી.”

એ ત્રણે ગુણોથી દેહીખ્યમાન હોવા છતાં પણ જો તીર્થંકરની આજ્ઞાથી રહિત હોય તો સઘળું નિષ્ફળ જાણવું. આ હેતુથી કહે છે. ‘તીર્થંકરાજ્ઞાયુક્ત’ પરમાત્માના ફરમાન મુજબ કરવારૂપ તીર્થંકરની આજ્ઞાવડે યુક્ત. જેમ કહ્યું છે કે—

“ સમદ્વિપયિત્તી સન્ધ્યા. આજ્ઞાવજ્ઞપ્તિ ભવફલા ચેવ ।

તિત્થયરુદ્ધેસેણ વિ, ન તત્તઓ સા તદુદેસા ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ પોતાની મતિ પ્રમાણે કરેલી સર્વ પ્રવૃત્તિ આજ્ઞાબાહ્ય હોવાથી સંસારરૂપ ફળને આપનારી જ થાય છે, તીર્થંકરનો ઉદ્દેશ કરીને કરાયેલી પણ તે પ્રવૃત્તિ વાસ્તવિક રીતે તીર્થંકરના ઉદ્દેશ પ્રમાણે નથી. ૧ ”

સ્વમતિ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ આવા પ્રકારના દોષના કારણરૂપ છે. જેમકે—“ અહો ! ઘણા એકની વાત છે કે અજ્ઞાની છવો વસંતઋતુના સમયમાં ધર્મને બહાને પૂજ્ય દેવોના મંદીરમાં પીચકારી-ઓથી જળકીડાની લીલા, હાંચકવું, દંડરાસકીડા વિગેરે અત્યંત હાસ્યજનક સંસારનાં હેતુભૂત કર્તવ્યો કરે છે. ” તથા “ આ ચૈત્યમાં આપનાં માળાપની પ્રતીતિથી અથવા અસુક ધનિકે આ

માગમા યાત્રાઓ કરી છે, તેવી જ રીતે તમારે પણ કરવી જોઈએ, ઇત્યાદિ પ્રકારે આવા લોહો અનુચિત ધર્મ ગૃહસ્થો દ્વારા ગા માટે ડગવે છે ? શ્રાદ્ધ, પરણ, સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ, માહ મહિનો, સ કાતિ વિગેરે, પાપના કારણભૂત, ઉચ્ચવલયુક્તિસમૂહથી ગહિત, મિથ્યા ત્વ લોહોના પર્વોને અજ્ઞાની જોનો પોતાના ધર્મમાં ગા માટે કરે અથવા ઠરાવે છે ? ”

આથી કહેવાનો એજ માત્ર હેતુ-ત્રણ ગુણ (જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર) થી યુક્ત દોવા હતા પણ જિનેશ્વરની આજ્ઞાએ પ્રવર્તનારને જ ‘ મધ ’ કહેવો ઉચિત છે એથી વિપરીતને ‘ મધ ’ ન કહી શકાય હો

હવે આજ્ઞા એ જ મહત્ત્વ ધર્મઉપ-કર્મવૃક્ષનું ખીજ છે, એમ વ્યતિરેક દ્વારા દર્શાવતા કહે છે—

નહ તુસંહસ્ય મયમંડળાદ રુદ્રાદ સુન્નરન્નમિ ।

વિહલાઈ તદા જાણસુ, આણારહિયં અણુદ્ધાણં ॥ ૩૧ ॥

ગાથાર્થ—કોદાને ખાખા, મૃતક (મરણ) ને વિભૂષિત કરવું, ગૂંચ અરણ્યમાં ગડવું એ જેમ નિષ્કળ છે, તમ જ આજ્ઞાગહિત અનુષ્ઠાન પણ નિષ્કળ છે એમ જાણો ૩૧

વ્યાખ્યાયાર્થ—જેમ ધાન્યના ફેાતગને ખાડણીયામાં નાખી માળેલાથી ફૂટવા-ખાડવા ફેાતગ મહિત ધાન્યને ખાડવું તે વ્યા જળી છે પરંતુ આ તો ધાન્યરહિત ડેવળ ફેાક્ષને ખાડવા એ જેવી રીતે, અથવા જેમ મરણ પામેલ પ્રાણીના શરીરને સોના, રૂપાના આભૂષણોથી વિભૂષિત કરવામાં આવે, તથા જેમ નિર્જન અટવીમાં ડુંગિત જનોનું રડવું નકાસું થાય છે તેમજ પગ્માત્માના આદેશથી ગહિત જિનપૂજન, આવશ્યક કરવા ઇત્યાદિ ધર્મકાર્ય નિષ્કળ જાણવા જેમ કહ્યું છે કે—

“ જિણસાણાપ ધમ્મો, આણારહિયાણ કુદ્ધ અહમ્મુ સ્તિ ।

इय मुणिरुण य तत्तं, जिणसाणाप कुणह धम्मं ॥ ૧ ॥ ’

ભાવાર્થ—“ જિનેશ્વરની આજ્ઞાએ કરાય તે ધર્મ છે અને તેમની આજ્ઞાથી રહિત પ્રકટરીતે અધર્મ છે; એ પ્રમાણે તત્ત્વ જાણીને જિનેશ્વરની આજ્ઞાએ ધર્મ કરો. ૧ ” વળી કહ્યું છે કે— સંકટો ભવોથી (ઉપલક્ષણથી) અનંત જન્મથી ડરતા પ્રાણિયોને સર્વજ્ઞ પરમાત્માની આજ્ઞાનો ભંગ કરતાં ભય ઉપજે છે. કારણકે ભવભીરુ જીવો તો—જેમ પ્રમાદના દોષથી રાજાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનારા મનુષ્યો બંધ, વધ, રોધ, છેદ, મરણ પર્વત સંકટ પામે છે. તેમજ પ્રમાદના દોષવડે જિનેશ્વરપ્રભુની આજ્ઞાનું અતિક્રમણ કરનાર પ્રાણીઓ હુલારો કરોડો સંકટોવાળા દુર્ગતિ-માર્ગેની પ્રાપ્ત કરે છે. ઇત્યાદિ જાણી આજ્ઞાભંગથી ડરે છે. પરંતુ ભવાભિનંદિ જીવોને તો જિનેશ્વરની આજ્ઞાનો ભંગ કરવો તે કીડાની જેવી કીડાજ છે. જહમ મલ્લ વિગેરેને થએલ સુષ્ટિપ્રહારાદિ દુઃખકર હોવા છતાં પણ કીડારૂપ થાય છે; સુકોમળ શરીરવાળા પ્રાણિયોને તો તે પીડાકારક થાય છે. એવી રીતે સંસારથી નહિ ડરનારાઓને જિનેશ્વરની આજ્ઞાનો ભંગ કીડામાત્ર છે અને તે ખીજાઓને તો ભયના કારણરૂપ છે. ૩૧

હવે તપ વિગેરે આજ્ઞાપૂર્વક કરવામા આવે તોજ તે પ્રમાણ ગણાય એ કહે છે—

આણાઈ તવો આણાઈ સંજમો તહય દાણમાણાઈ ।

આણારહિઓ ધમ્મો, પલાલપૂલ વ્વ પહિહાઈ ॥ ૩૨ ॥

ગાથાર્થ—આજ્ઞાવડેજ તપ, આજ્ઞાવડેજ સંયમ તથા આજ્ઞાવડેજ દાન ગણનામાં ગણાય છે. અર્થાત્ સદ્ગુણ થાય છે. આજ્ઞા રહિત ધર્મ પરાજના પૂજાની માફક (નિષ્ફળ) માલૂમ પડે છે. ૩૨

વ્યાખ્યાયાર્થ—“ સર્વ વાક્ય અવધારણુ સહિત કહેવાય છે. ” એ ન્યાયથી જિનેશ્વરની આજ્ઞાવડેજ કરાતો જેનાવડે ધાતુઓ અથવા અશુભ કર્મ તપાવાય તે તપ—અણુસણુ વિગેરે પ્રકારનો. જેમ કહ્યું છે કે—“ મજ્જા, હાડકાં, લોહી, માંસ, રસ, ચરબી અને વીર્ય એ સાત ધાતુઓ અથવા અશુભ કર્મ આથી તપાવાય છે.

એ હેતુથી તપ નામ નિરુદ્ધિ પ્રમાણે કહેલું છે. ૧ " પ્રમાણ છે. તપના વિષયમાં જિનેશ્વરની આજ્ઞા આ પ્રમાણે છે.

“ સો હુ તવો કાયવ્વો, જેણ મણો મંગુલં ન ચિંતેહ ।

જેણ ન હંદિયહાળી, જેણ ય જોગા ન હાયંતિ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—તેજ તપ કરવો જોઈએ કે ને તપથી મન અગુલ ન ચિંતવે, ને તપવડે ધર્મિયોની હાનિ ન થાય અને ને તપવડે યોગો નાશ ન પામે. ૧ " તેનું કૃણ આ પ્રમાણે છે.—“ શ્રેષ્ઠદેવોને પણ અત્યંત દુર્લભ આમોસહિ, વિષ્ણોસહિ, સંલિન્નશ્રોત પ્રમુખ લગ્નિધઓ તપવડે થાય છે. દેવલોકમાં અપ્સરાઓના હાથથી ચલાવાતા આમશેથી વીંળતો દેવેન્દ્ર ને મુખોને લોગવે છે, તે આ તપ-રૂપી વૃક્ષનું પુષ્પ છે. સ્ફુરાયમાન નિર્મલ પ્રતાપવંત ભરત વિગેરે ચક્રવર્તિઓ ને ભરતક્ષેત્રને લોગવે છે, તે તપના પ્રભાવવડેજ છે. આજ્ઞાથી રહિત તપ ઘણા તપસ્વીઓ કરે છે, પરંતુ તે સર્વ નિષ્ફળ જ સમજવું. જેમ કહ્યું છે કે—“ તામલિ તાપસે સાઠ હજાર વરસ લગી એકવીશ વાર પાણીથી ઘોએલ આહારનું પારણું કરતાં તપ તપ્યો હતો, પરંતુ અજ્ઞાનતપ હોવાથી તે અદ્ય કૃણ આપનારજ થયો. ” તથા આજ્ઞાવડેજ સંયમ—(અંદિ ભાવમાં અપ્રત્યય થયો છે.) નવાં કર્મરૂપી કચરાને આવતાં શેષ કરવામાં તત્પર આસ્ત્રવદ્ધારથી વિરમવું તે, પાડ્યો છતો પ્રમાણ છે. તાપસ વિગેરે લોકોની જેમ આજ્ઞાથી રહિત જનોનો સંયમ પણ નિષ્ફળજ નાણવો, તથા આજ્ઞાવડેજ સુપાત્રને વિષે ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલ નિર્દોષ વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરે વસ્તુઓ આપવી તે મોક્ષ આપનાર થાય છે. દાનના અધિકારમાં જિનેશ્વરની આજ્ઞા આ પ્રમાણે છે.—“ આ-શંસા વિગેરેથી રહિત, શ્રદ્ધાવડે, રોમાંચરૂપી કંચુકચુક્ત થઈને, ક્ષત કર્મક્ષય માટેજ સુપાત્રોને દાન આપવું. આરંભથી નિવૃત્ત થએલા, પોતે આરંભ ન કરનારા, ધીજી પાસે ન કરાવનારા, ધર્મમાં મતિવાળા સુપાત્રોને ગૃહસ્થોએ, ધર્મ માટે દાન દેવું જોઈએ. મોક્ષના કારણભૂત એવું દાન એ પ્રમાણે સૂત્રમાં વર્ણવેલ વિધિ પ્રમાણે આપવું જોઈએ, અનુકંપાદાન તો સર્વત્ર આપવામાં જિનેશ્વરે કલાંચ પણ નિષેધ કર્યો નથી. કેટલાકને ગિત્ત (આપવાની

ભાવના) હોય છે, બીજા કેટલાકને દ્રવ્ય હોય છે, કેટલાક જીવોને ચિત્ત અને વિત્ત બન્ને હોય છે; પરંતુ ચિત્ત, વિત્ત અને ધોત્ર એ ત્રણે તો કોઈક ધન્ય પુણ્યશાળીનેજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આજ્ઞા વિના અત્યંત આપવામાં આવેલું નિષ્કળજ બાણવું.

હવે આજ્ઞાની વિકલતામાં જે થાય છે, તે કહે છે.—આજ્ઞા રહિત તપ વિગેરે ધર્મ પલાલપૂલની જેમ—કણ્ઠથી રહિત શાલિ, ત્રીહિ વિગેરે ધાન્યના તૃણના સમૂહની જેમ જોવાય છે. જેમ પરા-ળનો સમૂહ ધાન્ય રહિત હોવાથી નિષ્કળ છે, તેમ આજ્ઞાથી રહિત ધર્મ પણ નિષ્કળ સમજવો. (‘કણ્ઠ વિનાના ત્રીહિ વિગેરે પલાલ કહેવાય છે, ’ એમ ઉણાદિવૃત્તિમાં કહેલ છે, પૂલશબ્દ લોકરૂઢિએ પૂજા અર્થને કહે છે.) ૩૨. એજ કહે છે—

આંગણાલંકરકારી, જહ્વિ તિકાલં મહાવિમૂર્હણ ।

પૂણ્દ્ર વીયરાયં, સર્વં પિ નિરત્યયં તસ્સ ॥ ૩૩ ॥

ગાથાર્થ—પરમાત્માની આજ્ઞાનું ખંડન કરનાર, જો કે (કે દાસ) મહાવિભૂતિવડે ત્રણે કાળ (સંધ્યાએ) વીતરાગ પરમાત્માને પૂજે તો પણ તેનું સર્વ નિરર્થક સમજવું. ૩૩

વ્યાખ્યાયાર્થ—આજ્ઞા જિનપૂજામાં—“ત્રસ વિગેરે જીવથી રહિત વિશુદ્ધ ભૂમિલાગમાં પ્રાસુક પાણી વડે અથવા અપ્રાસુક ગળેલા પાણીવડે વિધિપૂર્વક સ્નાન કરી, સ્વેત વસ્ત્ર પહેરી, મુખકોશ કરી ઘરમંદિરના બિંબોને પ્રમાર્જન કરે. ત્રણ લોકના બંધુ જિને-સ્વરોને સુગંધિ પાણીવડે અભિષેક કરી, ગોશીર્ષ અંદન વિગેરેથી વિલેપન કરી પૂજે. ઇત્યાદિ સ્વરૂપવાળી બાણવી. તેને ખંડન કરનાર, અથવા સામાન્યથી આજ્ઞા ખંડન કરનાર—પોતાની મતિની કલ્પનાઓ રૂપી શિલ્પથી આશ્રિત છતાં જો ત્રણે સંધ્યાએ અંદન, કપુર, કેસર, કસ્તુરી ઇત્યાદિ પ્રકારની પૂજાનાં ઉપકરણોની સાંમ-ગ્રીરૂપ મહાસમૃદ્ધિવડે અરિહંત પ્રભુને પૂજે, તો પણ તે આજ્ઞાખંડન કરનાર મનુષ્યનો ભગવંતની પૂજા માટે કરાતો દ્રવ્યનો ખર્ચ વિગેરે નકામો થાય છે. આજ્ઞાવડે કરવામાં આવતું જિનપૂજન તો સફળ છે. જેમ કહ્યું છે કે—“ પૂજા પ્રમુખ ધર્મકૃત્ય પણ જિને-

દ્રોની આજ્ઞા પ્રમાણેજ કરવું જોઈએ, જીવેના અનુગ્રહ (દયા)થી રહિત કૃત્ય આજ્ઞાભંગથી દુઃખદાયક થાય છે. ૧ " તથા શ્રીજિન-વક્ત્રસુરિજીએ પણ કહ્યું છે કે—“ વિધિપૂર્વક કરેલ જિનગૃહ (દેરાસર) જિનખિંબ, જિનપૂજા, જિનયાત્રા, વિગેરે તથા દાન, તપ, વ્રત વિગેરે અને શુભક્રિયા, શુભાભ્યાસ વિગેરે આદરને યોગ્ય છે, પરંતુ તહેજ કુમત, કુશુર, કુગ્રાહ (કદાગ્રહ), કુજોધ (મિથ્યા-જ્ઞાન), કુદેશના દ્વારા થએલ હોય તો લેશ એરના પડવાથી શ્રેષ્ઠભો-જનની જેમ અનિષ્ટ કરનાર નીવડે છે. " ૩૩

ગા હેતુથી એ પ્રમાણે ? એ કહે છે.—

રજ્ઞો આણામંગે, રક્ષુ ચિય હોદ નિગ્ગહો લોણ ।

સચ્ચન્નુઆણમંગે, અણંતસો નિગ્ગહં લહ્હ ॥ ૩૪ ॥

ગાથાર્થ—આ લોકમાં રાજાની આજ્ઞાનો ભંગ કરવામાં એકજ મરણ દુઃખ થાય છે, સર્વજની આજ્ઞાનો ભંગ કર્યે છતે જીવ અનંતીવાર નાશ પામે છે. ૩૪

વ્યાખ્યાયાર્થ—રાજાના આદેશને ખંડન કર્યે છતે આ લોક સંખંધિજ મરણ દુઃખ લોકમાં થાય છે; પોતાની આજ્ઞા-ખંડનાર સેવકને તે રાજા મારે છે, એ પ્રસિદ્ધ છે. જેમ કહ્યું છે કે—

આજ્ઞામહો નરેન્દ્રાણાં, મહતાં માનસ્વળનમ્ ।

મર્મપ્રકાશનં પુંસામશસ્ત્રવધ ડચ્ચત્તે ॥ ૧ ॥ "

ભાવાર્થ—“ રાજાઓની આજ્ઞાનો ભંગ, મહાપુરુષોનું અપમાન, લોકોના મર્મને પ્રકાશિત કરવાં તે શસ્ત્ર વિના વધ કહેવાય છે. " ૧

એ સુભાષિતને અનુસારે આજ્ઞાને વિરોધનારનું જીવિત ક્યાંથી ? સર્વજ દેવાધિદેવ પરમાત્માની આજ્ઞાનો ભંગ કરવામાં અનંતીવાર મરણ દુઃખ પામે છે. જિનેશ્વરની આજ્ઞા એવા પ્રકારનીજ છે કે—‘ગીતા’ર્થ આચાર્યોની પરંપરાથી પ્રાપ્ત થએલા અર્થને પોતાની નિપુણ બુદ્ધિએ અપ્રમાણ ન કરવો ! જેમ શ્રીસૂત્રકૃતાંગ નિર્ધુક્તિમાં કહ્યું છે કે—

“ આયરિયપરંપરપ્પણ આગયં જો ડ છેયસુદ્ધીષ
ફોયેદ્ છેયવાઈ, જમાલિનાસં સ નાસિદિઈ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ આચાર્યોની પરંપરાવડે ગ્રાહ્ય થએલ સૂત્રના અભિપ્રાયને જે કોઈ પોતાને પંડિત માનનાર પુરુષ પોતાની માનેલી પંડિતાઈવાળી બુદ્ધિવડે દૂષિત કરે—સર્વજ્ઞ પરમાત્માના કથનને પણ અન્યથા કહે તે મનુષ્ય જમાલિનિહ્નવની જેમ નાશ પામશે—દેંટનો જેમ સંસાર ચક્રાવામાં જમણુ કરશે. ? ”

જે કોઈ પોતાને પંડિત માનનાર પુરુષ પરમાત્માની તે આજ્ઞાને પ્રમાણિત ન કરે, તેણે તીર્થંકરની આજ્ઞા ખંડિત કરી એમ કહી શકાય, અને તેમની આજ્ઞાને ખંડિત કરવાથી તે અનંત મરણ પામે છે, ધર્મિશતપ્રકરણમાં પણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે. રાજા કાકોર વિગેરેની પણ આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી મરણદુઃખ થાય છે, તો ત્રણ લોકના પ્રભુ દેવાધિદેવ જિનેંદ્રની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી (અનંત મરણ દુઃખ) થાય એમાં શો સંદેહ ? અર્થાત્ અવશ્ય અનંત મરણ દુઃખ ભોગવવાં પડે. ૧ ”

હવે જિનેશ્વરની આજ્ઞાનો ભંગ કરી, અવિધિએ કરેલ ધર્મનું અને જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાળવાપૂર્વક વિધિએ કરેલ ધર્મનું રૂળ દૃષ્ટાંત સહિત દર્શાવતા કહે છે—

જહ મોયણમવિહિકયં, વિણાસણ વિહિકયં જિયાવેદ્ ।

તહ અવિહિકઓ ધમ્મો, દેદ્ મવં વિહિકઓ મુક્કલં ॥ ૩૫ ॥

ગાથાર્થ—જહમ અવિધિએ કરેલ ભોજન વિણસાડે છે—વિનાશ કરે છે અને વિધિએ કરેલ ભોજન ભણાડે છે; તહમ અવિધિએ કરેલ ધર્મ સંસાર આપે છે—વધારે છે, અને વિધિએ કરેલ ધર્મ મોક્ષ આપે છે. ૩૫

વ્યાખ્યાર્થ—જહમ અવિધિએ રસની આસક્તિએ ભવિતની અપેક્ષા રાખ્યા વિના જે કંઈ અલક્ષ્ય લક્ષણ કરવાથી અમર્યાદિત રીતે કરેલ ભોજન ભવિતથી ન્યુત દૂર કરે છે. આ કારણથીજ કહેલ છે કે—

જિહ્વા ! પ્રમાણં જાનીદિ મોજને ષઘનેડપિ જ ।

અતિભુક્તમતીષોષતં મદાનર્ણય જાયતે ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ હે જીવ ! લોજનમાં અને વચનમાં તું પ્રમાણ જાણુ-મર્યાદા રાખ, કારણકે-અતિ ખાધેલું લોજન અને અતિ બોલાયેલ વચન મહા અનર્થકારક થાય છે. ૧ ”

તેજ લોજન વિધિપૂર્વક કરવામાં આવ્યે છતે લોજન કરનારના જીવિતને-આયુષ્યને વધારે છે. તથા જિનેશ્વરની આજ્ઞાનો લોપ કરવારૂપ અવિધિએ કરેલ દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ ધર્મ સંસારની વૃદ્ધિકરે છે. જેમ કહ્યું છે કે—“ જિનેશ્વર પરમાત્માના મતથી વિરુદ્ધ રીતે કરેલાં લોકો વડે નમસ્કાર કરાતાં તપ, ચારિત્ર, ધર્મ વિગેરે પણ મોક્ષરૂપી કૃણ આપતાં નથી, ફક્ત અહિતકાર થાય છે. અવિધિએ કરાતી જિનાજ્ઞા અશુભકારક અને વિધિએ કરાતી જિનાજ્ઞા શુભકારક થાય છે. એમ જાણી અહિતના હેતુભૂત વિડંબનારૂપ અવિધિ શા માટે આચરવો ? ૧ ” વિના કારણ અવિધિ નજ સેવવો એ આશય છે. કારણ કે કારણ વિના અવિધિ કરવો તે આજ્ઞાભંગ ગણાય. તે માટે નિશ્ચિતચૂલ્કિમાં કહ્યું છે કે—“ કારણ વિના અવિધિ સેવવાથી નિશ્ચયે આજ્ઞાભંગ, અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ, બોલવા પ્રમાણે નહિ કરનાર થાય છે. ”

તેજ ધર્મ આગમોમાં કહેલ પ્રકાર પ્રમાણે કરવામાં આવ્યે છતે મોક્ષ આપે છે. વિધિ બીજા ગ્રંથોથી જાણવો. જો કે આગમોમાં કહેલ સર્વ વિધિ અમારા જેવા તપસ્વિઓ (મંદશક્તિવાળા) થી બનવો અશક્ય છે, તો પણ વિધિ પૂર્વક કરવા માટે યત્ન કરવો જોઈએ. કારણકે—વિધિ પૂર્વક કરવાનો અધ્યવસાય પણ મોક્ષરૂપ કૃણ આપવામાં કારણભૂત છે જેઓ અવિધિ માત્રથી ભીરૂ બની “ જે મનુષ્ય આગમના કથન પ્રમાણે કરતો નથી તેનાથી અન્ય કોણ મિથ્યાદષ્ટિ છે ? બીજાને શંકા ઉત્પન્ન કરતો તે મિથ્યાત્વને વધારે છે. ૧ ”

“ આજ્ઞાવડેજ ચારિત્ર છે, તે આજ્ઞાના ભંગમાં શું નથી ભાંગ્યું ? તે કહો. આજ્ઞાનું અતિક્રમણ કરનાર જાકીતું (અન્ય) કોના આદેશથી કરે છે. ” એમ વિચાર કરનારા જિનપૂજ, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વિગેરે સર્વથા કરતા નથી, તે મૂઠ જીવો ઉત્સર્ગ અને અપવાદને જાણતા નથી. કારણકે—

“ અવિદિકયા ઘરમકયં, ઠસ્સૂયઘયર્ણં મર્ણંતિ સમયન્નુ ।

પાયન્નિદંતં જન્મ્હા, અકપ્પ મરુર્જં. કપ્પ લહુમં ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ અવિધિએ કરેલથી ન કયું સારું, એ વચ-
નને સિદ્ધાંતના બાણ-શાની પુરૂષો ઉત્સૂત્ર કહે છે; કેમકે ન કરવાથી
મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત છે, અને કરવાથી નાનું પ્રાયશ્ચિત્ત કહેલ છે. ૧ ”
ઉપરના કથનનો આ અભિપ્રાય છે કે—સંસ્તરણમાં (શક્તિ છતે)
ઉત્સર્ગવિધિજ સેવવો જોઈએ અને અસંસ્તરણમાં અપવાદ વિધિજ.
જેમ શ્રી વિરોધકદંપચૂર્ણિ તથા તેના ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે—

“ હવે બિનકદંપની સ્થિતિ કહે છે. તે વિષે મોટું એ ગાથા
છે. તે ગાથામાં બિનકદંપસ્થિતિનું અહુષ્ય કયું છે તેથી કરીને
ગરુડમાંથી નીકળેલ બિનકદંપોની સામાચારી મૂકીને જે બાકીની
છે, તે સ્થવિરકદંપની સ્થિતિ બાણવી. તે બે પ્રકારની છે. ૧
ઉત્સર્ગયુક્ત, અને ૨ અપવાદયુક્ત. પલંઘાઓ એ ગાથા-પ્રલંઘ
સૂત્રથી આરંભ કરી આ છ પ્રકારના કદંપની સ્થિતિના સૂત્ર સુધી
બાણવું. તેમાં “ ઉત્સર્ગમાં અપવાદ કરતો અને અપવાદમાં
ઉત્સર્ગ કરતો મનુષ્ય અરિહંતોની આશાતનામાં વર્તે છે, અરિ-
હંતે પ્રરૂપેલ ધર્મની આશાતનામાં વર્તે છે, આશાતનામાં વર્તમાન
જીવ દીર્ઘ સંસારી થાય છે, તે કારણથી પ્રલંઘસૂત્રથી માંડી છ
પ્રકારના કદંપની સ્થિતિના અંતમાં ઉત્સર્ગ પ્રાપ્ત થયે છતે
ઉત્સર્ગવિધિ કરવો અને અપવાદમાં અપવાદ પ્રાપ્ત થયે છતે
અપવાદનો વિધિ જયણાપૂર્વક કરવો. ” તથા બૃહત્કદંપમા પણ
કહ્યું છે કે—

“ ખરેખર આ ઉત્સર્ગ અને અપવાદના માર્ગો પોતપોતા-
ના સ્થાનમાં કલ્યાણ કરનાર અને બલવાન હોય છે, બીજા બીજા-
ઓના સ્થાનમાં અનર્થ કરનાર અને દુર્બળ હોય છે. સ્વસ્થાન
અથવા પરસ્થાન તે શું ? એનો ખુલાસો કરે છે કે—પુરૂષ વિશે
મથી સ્વસ્થાન અને પરસ્થાન થાય છે. ”

“સંસ્તરણથી એટલેસમર્થને ઉત્સર્ગ સ્વસ્થાન અને અપવાદ
પરસ્થાન છે, અસમર્થને અપવાદ સ્વસ્થાન અને ઉત્સર્ગ પરસ્થાન છે;
એ હેતુવટે વસ્તુ વિના કાંઈ પણ સ્વસ્થાન અથવા પરસ્થાન નથી.
માટે વિસ્તારથી રાચું. ચાલુ વિષય ઉપર આવીએ છીએ. ૧” ૩૫.

દ્રવ્યસ્તવ એ શ્રાવકનો ધર્મ છે અને ભાવસ્તવ એ સાધુનો ધર્મ છે. એ હેતુથી વિધિ પૂર્વક કરવામાં આવેલ તે જાનને ધર્મો જે ક્ષણ ઉત્પન્ન કરે છે; તે કહે છે.

उक्तोसं दव्वत्थय, आराहिय जाइ अच्चुयं जाव ।

भावत्थएण पावह, अंतमुहुत्तेण निव्वाणं ॥ ३६ ॥

ગાથાર્થ—ઉત્કૃષ્ટથી દ્રવ્યસ્તવ આરાધીને જીવ (શ્રાવક) અચ્યુત દેવલોક સુધી જાય છે; ઉત્કૃષ્ટથી ભાવસ્તવવડે જીવ(સાધુ) અંતર્મુદ્ધૂર્તમાજ નિર્વાણ-મોક્ષ પામે છે. ૩૬

વ્યાખ્યાયાર્થ—ઉત્કૃષ્ટથી ભાવશ્રાવક પુષ્પાદિવડે પૂજન વિધિ પૂર્વક કરી ખારમા દેવલોક સુધી જાય છે. જહેમ શ્રી મહાનિશી-થમાં ત્રીજા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

“ कंचणमणिसोषाणे, यंभसहस्ससिप सुयन्नतले
जो कारयेज्ज जिणहरे, तओ वि तय-संजमो अणंतगुणो ॥ १ ॥

तय-संजमेण धहुभवसमज्जियं पावकम्ममललेयं ।
मिट्ठायिरुण अइरा, अणंतसोकूयं यप मोग्गलं ॥ २ ॥

काळं पि जिणाययणेहि मंडियं सव्यमेइणीयीदं ।
दाणाइवउक्केणं, सहूदो गच्छिज्ज अरुचुयं ण परओ ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—“ જે શ્રાવક કંચનમય રત્નજડિત પગથીયાં વાળાં, હુજારે થાંભલાથી વિભૂષિત, સોનાના ભૂતળવાળાં જિન મંદિરો કરાવે; તેથી પણ તપ સંયમ અનંતગણું ક્ષણ આપે છે. ૧ તપ સંયમ વડે ઘણા લવમાં ઉપાર્જન કરેલ પાપકર્મરૂપી મલ-લેપનો નાશ કરી થોડા વળતમાં અનંત સુખવાળા મોક્ષમાં જાય છે. ૨ શ્રાવક સમસ્ત ભૂમંડળને જિનેશ્વરના મંદિરોથી વિભૂષિત કરી દાન, શીલ, તપ, ભાવની આરાધના વડે અચ્યુત દેવલોક સુધી જાય છે. તેથી આગળ જઈ શકે નહિ. ૩ ”

તથા ભાવસ્તવવડે ઉગ્રવિહાર વિગેરે સ્વરૂપવાળા સર્વવિરતિ સંયમવડે કરીને દીક્ષા સ્વીકાર્યા પછી અંતર્મુદ્ધૂર્ત (બે ઘડી)માં ઉત્કૃષ્ટ-ગીમોક્ષ પામે છે; કેગકે સ્નાતક નિર્ઐથતું જઘન્યથી અંતર્મુદ્ધૂર્તવડે

નિર્વાણ સંસળાય છે. (શાસ્ત્રમાં કહેલું છે અથવા શુરૂપરંપરાથી સંસળાય છે.)

અહિં કેટલાક લોકો છ જીવનિકાયના વધરૂપ હોવાથી દ્રવ્ય સ્તવનું બહુમાન કરતા નથી; તેઓને તીર્થબાહ્ય સમજવા જોઈએ. કારણકે દ્રૌપદી વિગેરેએ ભગવંતની પૂજા કરેલી છે. તે પાઠ આ પ્રમાણે—ત્યારપછી તે દ્રૌપદી શ્રેષ્ઠ રાજકન્યા ત્યાં મજ્જન (સ્નાન) ગૃહ છે, ત્યાં આવે છે. આવીને મજ્જનઘરમાં પ્રવેશ કરે છે. પ્રવેશ કર્યા પછી બલિકર્મ કરી, કૌતુક, મંગલ, પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શુદ્ધ, જિનમંદિરમાં પ્રવેશ કરવા યોગ્ય માંગલિક વસ્ત્રો પહેરી મજ્જનઘરથી બહાર નીકળે છે. બહાર નીકળી ત્યાં જિનમંદિર હોય ત્યાં આવે છે. આવીને જિનપ્રતિમાનાં દર્શન થતાં પ્રભામ કરે છે. પીછીવડે પ્રમાર્જન કરે છે. પ્રમાર્જન કર્યા પછી જેમ સૂર્યાભ દેવે જિનપ્રતિમા પૂજી તેવીજ રીતે પાઠ અહિં પણ જાણવો. યાવત ધૂપ ઉખેવે છે, ધુપ ઉખેવી ડાળા ઢીંચણને કાંઈક નમાવે છે અને જમણા ઢીંચણને ભૂમિ ઉપર રથાપે છે. (ભૂમિને અણુલ ગતો કંઈક ઉચો અધર રાખે છે.) સ્થાપીને સહેજ મસ્તકાદિ પૂર્વ ભાગવડે નમસ્કાર કરે છે. યાવત જે હાથ જોડી આ પ્રમાણે બોલે છે. ‘ અરિહંત ભગવંતને નમસ્કાર થાઓ. ’ ઇત્યાદિ નમોસ્તુ જં પદથી સંપન્ન થાધી. ” એ અધિકાર શ્રીજ્ઞાતાંગ મધ્યે ૧૬ મા અધ્યયનમાં છે.

‘ વિવાહાદિમાં આ લોક સંજંધી ક્ષણની આકાંક્ષાથી દ્રૌપદીએ જિન પૂજા કરી હતી ’ એમ ન કહી શકાય. કારણ કે ત્યાં ‘ નમોસ્તુ જં ’ ઇત્યાદિ શકસ્તવનો પાઠ કહેવાથી પરલોક સંજંધી નિર્જરારૂપ ક્ષણનીજ પ્રાર્થના કરેલી છે. ફક્ત આ લોક સંજંધી ક્ષણની આકાંક્ષા કરનાર પરલોક સંજંધી ક્ષણને ન ઈચ્છે એ સ્વાભાવિક છે. ‘ દ્રૌપદી સમ્યક્ત્વ રહિત હતી ’ એમ પણ ન કહી શકાય. કેમકે શ્રી જ્ઞાતાંગ મધ્યે ૧૬ મા અધ્યયનમાં નારદના આગમન પ્રસંગમાં—“ ત્યાર પછી દ્રૌપદી કચ્છ (લંગોટ) વાગા નાર-

દને અસંયતિ, અવિરતિ, અપ્રતિહત, પાપકર્મના પ્રત્યાખ્યાન નહિ કરનાર જાણી આદર આપતી નથી, સમ્યગ રીતે જાણતી નથી, અભ્યુત્થાન કરતી નથી તથા પચુપાસના કરતી નથી. ” એ કથનથી દ્રોપદીએ સમ્યક્ત્વની મલિનતા થવાના લયથીજ અસંયત-પણું વિગેરે દોષયુક્ત નારદનો આદર કર્યો નહિ હોય એમ સંભાવના કરાય છે. ‘ શ્રેષ્ઠ રાજની કન્યા હતી. ’ એવા કથનથી તેણી સમ્યક્ત્વથી રહિત હતી એવી સંભાવના થઈ શકે નહિ; કારણ કે મહિસ્વામી અને રાજમતીના સમ્યક્ત્વનો નિશ્ચય હોવા છતાં પણ જ્ઞાતાસૂત્ર અને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર એ બંને સિદ્ધાંતોમાં ‘ રાજ વર કન્યા ’ એ પદથી કથન કર્યું છે તે આવી રીતે “ તે સમયે કુંભરાજ તે સમુદ્ર માર્ગે મુસાફરી કરનારાઓને યાવત્ સ્વીકારે છે, સ્વીકારી વિદેહરાજ વર કન્યા મહિને બોલાવે છે. ” એમ શ્રી જ્ઞાતાંગમાં કહ્યું છે. “ ત્યાર પછી નિયમ-વ્રતમાં સારી રીતે સ્થિત રહેલી તે રાજવર કન્યા ” એ વિગેરે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમાં જણાવ્યું છે. આ કારણથીજ શ્રી પ્રશ્નવ્યારણ સૂત્રમાં “ સીયાપ દોષર્ષિ ” એ પાઠના વ્યાખ્યાન પ્રસંગમાં શ્રીમદ્ અભયદેવસૂરિએ ‘ શ્રમણો-પાસિકા (શ્રાવિકા) હોવાથી આ મિથ્યાદષ્ટિ મુનિ છે, એમ ધારી દ્રોપદીએ અભ્યુત્થાન કર્યું નહિ, તેથી તે દ્રોપદી તરફ દ્વેષ પામ્યો. આ પ્રમાણે કહેવાથી તેણીને સમ્યક્ત્વ હતું એમ નિશ્ચય કરીએ છીએ. તેમજ વળી પદ્મનાભરાજ દ્વારા અપહરણ થવા પછી તેણી-એ આંગિલ તપ કર્યો હોવાથી “ ત્યાર પછી તે દ્રોપદી દેવી છઠ્ઠી છઠ્ઠીને પારણે આંગિલ સહિત સ્વીકારેલ તપ -કર્મ વડે આત્માને ભાવિત કરતી હતી. ” એ પાઠથી અને પરશાસનમાં-અન્યદર્શનમાં આંગિલતપનું કથન ન હોવાથી તેણી સમ્યક્ત્વ ધારિણી હતી એ દૃઢ થાય છે. ‘ દ્રોપદીએ પૂર્વભવમાં નિયાણું કર્યું હોવાથી તેણી સમ્યક્ત્વ રહિત હતી. ’ એ કથન પણ સંભવતું નથી. કેમકે દશા-શ્રુતમાં જણાવેલ સમ્યક્ત્વ વિગેરેનાં નાશક નિયાણાંથી આ નિ-યાણું જુદું હતું. આ કથન કાંઈ અસંભવિત નથી. કારણ કે તેણી-ને તે ભવમાં સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ પણ આગમમાં સાંભળવામાં આવેલ છે. તેમજ ભગવાન શ્રી વર્ધમાનસ્વામિના વચનથી નિશ્ચ-યે સમ્યક્ત્વવાળા સૂર્યાલદેવે પણ શ્રી જિનપ્રતિમા આગળ પૂજ-

પૂર્વક શકસ્તવનો પાઠ કહેલ છે આ પાઠ રાજપ્રશ્નીય ઉપાંગમાં છે. 'આ દેવોનું' કર્તવ્ય છે. 'એમ કહી શકાશે નહિ, કેમકે તેઓ પણ સંસારના અને મોક્ષના હેતુભૂત સ્વરૂપ વિશેષને સ્વીકારે છે. તે આવી રીતે—મિથ્યાદષ્ટિ દેવ માર્ગમાં રહેલ સાધુને ઓળંગીને જાય છે અને સમ્યગ્દષ્ટિ દેવ તો સાધુને વાંદીને જાય છે. એ પ્રમાણે બંને પ્રકારના દેવોનું કર્તવ્ય સમાન હોવા છતાં પણ તે સંસાર અને મોક્ષના હેતુભૂત થાય છે; એ સ્પષ્ટ છે. સમ્યક્ત્વથી રહિત કોઈએ પણ શ્રી જિનપ્રતિમાની આગળ લાવની મુખ્યતાએ શકસ્તવનો પાઠ કહ્યો હોય એમ આગમમાં જોવામાં કે સાંભળવામાં આવેલ નથી. 'દેવો અધર્મી' (નો ધર્મિયા) હોય છે. 'એવા કથનથી તેઓનું કયું કર્તવ્ય પ્રશંસનીય છે? 'એમ ન કહેવું જોઈએ. કેમકે તેઓનું અધર્મિપણું વિરતિધર્મની અપેક્ષાએ સમજવાનું છે, પરંતુ સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ સમજવાનું નથી. તેનો પણ ધર્મપક્ષમાંજ સ્વીકાર કરાય છે. "તેણે અન્ય વસ્તુનો સમૂહ પણ પૂજેલ છે, તેમજ આ પણ જાણવું." એમ કહેવું ઠીક નથી. કેમકે અન્યત્ર શકસ્તવ કહેવામાં આવતું નથી. તથા જિન પ્રતિમાપૂજન અને જિનાસ્થિપૂજનમાં—“એવી રીતે ખરેખર દેવાનુપ્રિય સૂર્યાલિ વિમાનમાં સિદ્ધાયતનમાં જિનોત્સેધ પ્રમાણ માત્ર ૧૦૮ જિનપ્રતિમાઓ સ્થાપિત છે. મુધર્મા સભામાં માણવક ચૈત્ય સ્તંભને વિષે વજ્રમય ગોળાકાર ડાળલાઓમાં ઘણી જિનદાહાઓ સ્થાપન કરેલી છે, તે દેવાનુપ્રિય અને અન્ય બહુ વૈમાનિક દેવ દેવીઓને યાવત પર્યુપાસનીય છે. તે આ દેવાનુપ્રિયોનું પૂર્વ કરણીય, તે આ દેવાનુપ્રિયોનું પશ્ચાત કરણીય, તે આ દેવાનુપ્રિયોને પૂર્વ પશ્ચાત પણ હિત, મુખ, શ્વેત, નિઃશ્રેયસ—કલ્યાણ અને મોક્ષ માટે પરંપરોચાર થશે” એ કળ કહ્યું. તથા અન્ય વસ્તુને પૂજવામાં એવા પ્રકારનું કળ કહ્યું નથી. એવી રીતેજ શ્રી વિવાહ પ્રસન્નિમાં સૌધર્મેન્દ્રે તથા જીવાલિગમમાં વિજયદેવે જિન પ્રતિમાઓની આગળ દ્રવ્યસ્તવ પૂર્વકજ શકસ્તવ કહેલ છે. તે જોઈ લેવો. “જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રહિત હોવાથી પ્રતિમા અનારાધ્ય છે” એમ કહેવું સુકૃત નથી, કેમકે ઋષભ વિગેરે નામના ઉચ્ચારણમાં પણ

સમાનતાજ છે. ' નામ પણ અનારાધ્ય છે. ' એમ તો કહી શકાશે નહિ. સિદ્ધાંતમાં “ તેવા સ્વરૂપવાળા અરિહંત ભગવંતના નામ ગૌત્રને શ્રવણ કરવામાં મહાકળ છે, તો હે મહાનુભાવ ! તેમને અભિગમન, વંદન, નમસ્કાર અને પર્યુપાસનાથી તો થાય તેમાં શું કહેવું ? ” એમ કહેવાથી નામ અનારાધ્ય હોત તો મહાકળનું કથન કરત નહિ. ત્હેમજ વળી ગુરૂ મહારાજે સ્વીકારેલ કામળ વિગેરે ઉપકરણ જ્ઞાનાદિ રહિત હોવા છતાં પણ તેને પગનો સ્પર્શ થઈ જતાં આપ લોકોના વડે પણ આશાતના સ્વીકારવામાં આવે છે. આરાધનું અપમાન એ સંસારના હેતુભૂત કહેવાય છે. ત્હેમજ શ્રી જિનાગમમાં જંઘાચારણ, વિઘાચારણ સાધુઓએ નંદીશ્વરદીપ, રૂચકદીપ, અને સુમેરુ ગિરિના શિખર વિષે ભૂષણરૂપ નંદન, પાંડુક વનમાં રહેલ શ્રી જિનમંદિરોમાં શ્રી જિનપ્રતિમાઓને વંદન કર્યું, એમ કહ્યું છે. અનારાધ્ય હોય તો તેઓ તેમ કેમ કરે ?

અમે દષ્ટિરાગી તો નથી, કેમકે સિદ્ધાંતમાં તેમજ જોવામાં આવે છે. ' સ્થાપનાના આરાધનમાં ધ્વજિષ્ઠ કળની પ્રાપ્તિ ન થઈ શકે. ' એમ પણ કહી શકાશે નહિ, કારણકે નાગસારથિની ગૃહિણી મુલસાએ હરિભૂગમેષિ દેવની સ્થાપનાની પૂજા કરવાથી છ પુત્રો પ્રાપ્ત કર્યા; એમ સંભળાય છે. ત્હેમજ ચીતરેલી અથવા ઘડેલી સુંદર રૂપવાળી અલંકાર યુક્ત પૂતળી જોવાઈ છતી રાગની વૃદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે. આ કારણથીજ કહ્યું છે કે-

“ ચીતરેલી (ચિત્રવાળી) ભીંતને અથવા સારી રીતે અલંકૃત થયેલી નારીને જોવી નહિ. જ્ઞેમ સૂર્યને જોઈ દષ્ટિ પાછી ફરવી લેવામાં આવે છે. તેમ દષ્ટિને જેંચી લેવી જોઈએ. ૧ ” તેવીજ રીતે નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર દષ્ટિ સ્થાપીને રહેલી, રાગ, દ્રેષનાં ચિહ્નોથી કલુષિત નહિ થયેલી ભગવાનની મૂર્તિ જોવામાં આવી હોય તો વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ કેમ ન ઉત્પન્ન કરે ? આ હેતુથીજ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવા પહેલાં શ્રી હરિભદ્ર સૂરિએ શ્રી જિન પ્રતિમાને જોઈ કહ્યું હતું કે-

“ ઘપુરેષ ત્વાચષ્ટે મગવન ! ચીતગગતામ્ ।

નદિ કોદરમંથ્યેઽગ્નૌ તન્મંથતિ શાશ્વલઃ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ હે ભગવાન ? આપનું શરીરજ આપમાં વી તરાગપણું હોય તેમ કહે છે. ઝાડની જાળોલમાં અગ્નિ હોય તો ઝાડ લીલું નજ હોઈ શકે. ૧ ”

“ભગવાનના સમયમાં તેમના એક લાખ, ઝોગણસાઠ હજાર શ્રાવકો હતા, પરંતુ કોઈએ પણ અરિહંતની પ્રતિમાની પૂજા નથી કરી. ’ એમ કહેવું યુક્ત નથી. પહેલાં તો તેઓનેજ પૂછવું જોઈએ કે— ‘ શું આપ તે સર્વનાં નામો જાણો છો ? તે સર્વનાં નામોનું કથન સિદ્ધાંતમાં પણ સાંભળવામાં આવતું નથી, આનંદ, કામદેવ, અંબડ વિગેરે જે કેટલાક શ્રાવકોનાં નામ સંભળાય છે; તેઓનું તો સ્પષ્ટજ— ‘ અન્યતીર્થિકોએ સ્વીકારેલ ચૈત્ય’ ઇત્યાદિ પાઠમાં અન્યતીર્થિકોએ સ્વીકારેલ ચૈત્યોને વંદન કરવાના પ્રતિષેધથી સ્વતીર્થિકોએ સ્વીકારેલ ચૈત્યોને વંદનાદિ કરવાનું ભગવંતે કહ્યું છેજ; એથી કોઈ પણ પ્રકારની શંકા કરવી યુક્ત નથી.

વળી ચૌદ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિએ પણ શ્રી આવશ્યક નિયુક્તિમાં કહ્યું છે કે—“ સંયમમાં પરિપૂર્ણ પ્રવૃત્તિ ન કરી શકનારા શ્રાવકોને સંસારને પ્રતનુક્ષય કરનાર આ દ્રવ્યસ્તવ યુક્તજ છે. કોઈ કહે કે જે સ્વભાવથીજ અસુંદર તે શ્રાવકોને પણ કેમ યુક્ત હોઈ શકે ? એ ઉપર કૂવાનું દ્રષ્ટાંત છે. જેમ નવાનગર વિગેરેની સ્થાપનામાં કેટલાક ગહોળા પાણીના અભાવથી તૃષ્ણાદિ-યુક્ત થયા છતાં તેને દૂર કરવા માટે કૂવાને ખણે છે. જો કે તેઓની તૃષ્ણા વિગેરે વધે છે અને માટી, કાદવ વિગેરેથી તેઓ ભલિન થાય છે; તો પણ તેનાથી ઉત્પન્ન થએલા પાણી વડે તેઓની તે તૃષ્ણા વિગેરે અને પૂર્વનો મળ નાશ થાય છે, તથા ત્યાર પછીના સમયમાં તેઓ અને બીજા લોકો મુખભાગી થાય છે. એવી રીતે દ્રવ્યસ્તવમાં જોકે અસંયમ છે, તો પણ તેનાથીજ તે પરિણામશુદ્ધિ થાય છે. અસંયમથી ઉપાર્જિત કરેલ બીજું સર્વ પાપ ક્ષય પામે છે, તેથી ‘શુભાનુબંધિ અને અત્યંત નિર્વેરા કૃણ દાયક છે.’ એમ જાણી શ્રાવકોએ આ દ્રવ્યસ્તવ કરવો જોઈએ. ૧ ”

એવી રીતે ‘ ભાવસ્તવનું હેતુભૂત હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ પણ મોક્ષનું અંગ છે. ’ એમ જણાવ્યું. “એવી રીતે શ્રદ્ધાસ્થાને કવાના

દેષાંતથી સ્નાન વિગેરે યુક્ત છે; “એવી રીતે મુનિરાજને પણ તે યુક્ત જ છે. એમ હોવા છતાં મુનિરાજ સ્નાન વિગેરેમાં કેમ અધિકારી નથી ? ” એ પૂર્વપદ્ય છે. એ વિષયમાં ઉત્તર કહેવાય છે.—“મુનિરાજે સર્વથા સાવધ વ્યાપારોથી નિવૃત્ત થયેલા હોય છે, તેથી કૂવાનાં ઉદાહરણથી પણ તેમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં તેઓના ચિત્તમાં પાપ જ સ્ફુરે છે, ધર્મ સ્ફુરતો નથી. કેમકે તેઓ હૃદયમાં શુભ-ધ્યાન વિગેરેથી તેમાં જ પ્રવૃત્ત હોય છે. અને ગૃહસ્થો તો સ્વભા-વથી સાવધમાં નિરંતર પ્રવર્તેલા હોય છે જ, નહિ કે જિનપૂજનાદિ દ્વારા સ્વપરોપકારરૂપ ધર્મમાં. તે કારણથી તેમાં પ્રવર્તતાં તેઓના ચિત્તમાં ધર્મ જ લાગે છે, પરંતુ પાપ નથી લાગતું. એવી રીતે કરનારના પરિણામના વશથી અધિકાર, અનધિકાર જાણવો જોઈએ. સ્નાન વિગેરેમાં ગૃહસ્થ જ અધિકારી હોય છે, પરંતુ મુનિરાજ અધિકારી નથી. આગમમાં પણ એ જ વ્યવસ્થા છે.

“દ્રવ્યસ્તવમાં છજીવકાયની રક્ષારૂપ સંપૂર્ણ સંયમ વિરૂદ્ધ છે, તેથી સંપૂર્ણ સંયમને જાણનાર (મુનિરાજ) પુષ્પ વિગેરે કારણ દ્રવ્યસ્તવ કરવા ઈચ્છતા નથી.” ૩૬.

દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવના ફળમાં તફાવત શો છે ? એજ કહે છે—

મેરુસ્ત સરિસવસ્ત ય, જત્તિયમિત્તં તુ અંતરં હોદ્ધ ।

દન્વત્થય-ભાવત્થયાણ, અંતરં તત્તિયં નેયં ॥ ૩૭ ॥

મેરૂપર્વત અને સરસવતું જેટલું અંતર છે, તેટલું અંતર દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું જાણવું. ૩૭.

લાખ યોજનના પ્રમાણવાળા સુવર્ણચિત્ત-મેરૂનો અને સર-સવનો જેટલો વિલેદ-તફાવત છે. અર્થાત્ મહત્ત્વમાં મેરૂની ઉત્કૃષ્ટ કોટિ છે. અને અત્યંત લઘુ સરસવ છે. તેટલા પ્રમાણવાળું અંતર દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું જાણવું. ભાવસ્તવમાં છ જીવનિકાયના વધનો અસંભવ હોવાથી તેને મેરૂની સમાન કહેલ છે. કેમકે-ભાવસ્તવને આરાધનારા જીવો કાળ વિગેરે સમગ્ર સામગ્રી વિદ્યા-માન હોય તો તે જ ભવમાં સિદ્ધિરૂપી મહેલમાં આરૂઢ થાય છે.

અને દ્રવ્યસ્તવ તો છ જીવનિકાયના વધ વિના ન થઈ શકતું હોવાથી તેને ગચ્છવ સમાન કહ્યું છે. દ્રવ્યસ્તવને આરાધનારા જીવો ઉત્કૃષ્ટથી અચ્યુત દેવલોક સુધી જ જાય છે. ત્યાંથી આગળ જઈ શકતા નથી. ૩૭

કથન કરવામાં આવેલા દ્રવ્યસ્તવ અને લાવન્તવ એ બન્ને ગચ્છમાં વસનારના જ જહુમાન પામે છે, પરંતુ પોતાની મતિક ટપનાથી આજીવિકા ચલાવનારના તે જહુમાન પામતા નથી એથી ગચ્છના સ્વરૂપને પ્રકટ કરવા ઇચ્છતા અથજા પ્રથમ બે ગાથા વડે નામધારી ગચ્છનો ત્યાગ કરવાનું દર્શાવે છે —

જત્થ ય મુણિણો કયવિક્કયાઢ કુન્વંતિ નિષ્સમુન્નમ્હા ।

તં ગચ્છં ગુણસાયરં, વિસં વ દૂર પરિહરિજ્ઞા ॥ ૩૮ ॥

જે ગચ્છમાં નિત્ય અત્યંતબ્રહ્મ મુનિયો કય, વિકયને કરતા હોય, તે ગચ્છને હે ગુણસાગર ! તું વિષની માફક દૂરથી પરિહરજે—ત્યાગ કર ૩૮ ૩૯

જે ગચ્છમાં—સાધુઓના સમુદાયમાં સદા સાધુઓના આચારથી અત્યંત પતિત થયા છતાં નામથી જ યતિયો કય, વિકય વિગેરે કરે છે તેમાં મૂંઝવણ વડે બીજાની પાસેથી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી તે કય અને મૂંઝવણ વડે બીજાને પોતાની વસ્તુ આપવી તે વિકય કહેવાય છે. મુનિયોએ કય, વિકય ન કરવો જોઈએ તે મળધમાં શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સિદ્ધાન્તમાં કહ્યું છે કે—

“ મૂંઝવણ વડે વસ્તુ ખરીદ કરનાર સાધુ કયિત્તે તેવા પ્રકારના બીજા લોકોની જેવો થાય છે. મૂંઝવણ ગ્રહણ કરી વસ્તુ વેચતો સાધુ વેપારમાં પ્રવૃત્ત થવાથી વણિત્ત બને છે. કય-વિકયમાં વર્તતો લિહુ-સાધુ તેવા પ્રકારનો ન થઈ શકે કે-જેવા પ્રકારનો સાધુ સિદ્ધાન્તમાં કહ્યો છે. લિહુસાધી વૃત્તિ ચલાવનાર લિહુએ તેવા પ્રકારની વસ્તુની યાચના કરવી, પરંતુ વસ્તુ ખરીદ કરવી નહિ, કેમકે કય-વિકય એ મહાન દોષ છે. લિહુસાધુવૃત્તિ સુખ કરનાર છે ”

મળધમાં આદિ શબ્દ મૂકેલ હોવાથી રાધવુ—ધાવવુ વિગેરેનું ગ્રહણ કરવું હે ગુણસાગર ! હે દામા વિગેરે ગુણોના સમુદ્ર !

ગુણવાન શિષ્યજ ઉપદેશને યોગ્ય હોવાથી આવું સંબોધન મૂક્યું છે. મોક્ષના અભિલાષી સાધુ અથવા આવડે તે ગચ્છને ડાલકૃત ઝેરની જેમ ગણી દૂરથી પરિહરવો જોઈએ. જેમ ઝેર ખાવાથી પ્રાણોનો પરિત્યાગ કરાવે છે, એથી એ દૂર તન્તય છે; તેમ બ્રાહ્મચારિ સાધુઓના સમુદાયરૂપ આ ગચ્છ પણ સંયમરૂપિ હવિતનો નાશ કરનાર હોવાથી પરિહરવા યોગ્ય છે. ખરાબ સંગત દોષોને જ ઉત્પન્ન કરે છે, એથી તેનો પરિહાર કરવો એ જ ઉત્તમ છે. ૩૮.

જત્ય ય ઐજ્ઞાલદ્વં, પડિગહમાંર્દ્ય ત્રિવિહમુવગરણં ।

પરિમુજ્જદ સાહૂર્હિ, તે ગોયમ ! કેરિસં ગચ્છં ? ॥૩૯॥

જે ગચ્છમાં સાધ્વીઓએ પ્રાપ્ત કરેલ પાત્ર વિગેરે વિવિધ ઉપકરણો સાધુઓ વડે ઉપલોગમાં લેવાય, હે ગૌતમ ! તે ગચ્છ કેવા પ્રકારનો ? ૩૯.

વ્યાખ્યાન—જે ગચ્છમાં વેષમાત્રથી આજીવિકા ચલાવનાર મુનિઓવડે સાધ્વીઓએ આણેલ વિવિધ પ્રકારનાં પાત્ર વિગેરે ધર્મસાધન ઉપકરણો કારણ સિવાય સેવાય છે, સાધુઓવડે સાધ્વીઓને દેવાય છે, પરંતુ સાધ્વીઓએ આણેલું સાધુઓવડે ન સ્વીકારાય. તેમ કરતા પાસત્યા થાય છે. કહ્યું છે કે—“ કાર્ય વિના નિષ્પ્રયોજન દેવેન્દ્ર વિગેરેના અવગ્રહની અનુસા માગે, દિવસે સુવે, સાધ્વીઓના લાલને ખાય, સ્ત્રીઓના આસન ઉપર (તેણીઓના ઉઠ્યા પછી તરતજ બેસે. ૧

‘ હે ગૌતમ ! તે કેવા પ્રકારનો ગચ્છ ? ’ આ પ્રમાણે શ્રી વર્ધમાન સ્વામિયે ગૌતમસ્વામીને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે. એથી એવા પ્રકારના ગચ્છને પરિહરવો જોઈએ. એમ સમજાવ્યું છે. ૩૯

જત્ય હિરણ્ય-સુવરણં, હત્યેણ પરાણગંપિ નો હિપ્પદ્ ।

કારણસમલ્લિયંપિ દુ, ગોયમ ! ગચ્છં તયં મણિયં ॥ ૪૦ ॥

જે ગચ્છમાં મુનિઓ કારણ પ્રસંગથી પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ ગૃહસ્થાવસ્થાના પોતાના અને પારકા પણ ઓના રૂપાને હાથવડે સ્પર્શ કરતા નથી; હે ગૌતમ ! તેને ગચ્છ કહ્યો છે. ૪૦

વ્યાખ્યાયાર્થ—જે ગરુડમાં ઘડેલું અથવા ન ઘડેલું સોનું અને રૂપું કોઈપણ નિમિત્તે ગ્રાસ થવા છતાં પણ સાધુઓથી પોતાના હાથવડે સ્પર્શ કરાતું જ નથી. હે જ્ઞાતમ ! સર્વ તીર્થકરોએ તેને ગરુડ કહ્યો છે. પોતાનું સોનું, રૂપું વિગેરે દ્રવ્ય તો દીક્ષા ગ્રહણ કરવાના સમયેજ તજી દીધેલ હોવાથી અહિં પારકું એવું પદ મૂક્યું છે. દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવું એ સાધુઓનાં વ્રતથી વિરુદ્ધ છે. કહ્યું છે કે—“સેંકડો દોષોના મૂળ—જાળરૂપ, પૂર્વ ઋષિઓથી વિવર્જિત, મુનિઓથી વમી નબાએલા અનર્થરૂપ અર્થને જો તું વહન કરે છે, તો પછી નિર્થક તપ શામાટે આચરે છે ? ૧

વળી કહ્યું છે કે—

“આરંભમાં દયા નથી, મહિલાના સંગથી બ્રહ્મચર્ય નાશ પામે છે. શંકાથી સમ્યક્ત્વ નાશ પામે છે. અને દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવાથી પ્રજ્ઞા નષ્ટ થાય છે.”

હવે ગરુડમાં શીલવંત સાધુઓજ વંદન કરવા યોગ્ય છે. એથી શીલનું ક્ષણ કહે છે.—

જો દેહ કણ્યકોદિ, અહવા કારેહ કણ્યજિણમવણં ।

તસ્સ ન તત્તિય પુણ્યં, જત્તિય વંમન્વણ ધરિણ ॥૪૧॥

જે કોઈ કરોડ સોનૈયા આપે અથવા સોનાનું જિનભવન દેહરું કરાવે, તેને તેટલું પુણ્ય ન થઈ શકે કે જેટલું બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારણ કરવાથી થાય છે. ૪૧

વ્યાખ્યાયાર્થ—જે કોઈ દાનવીર યાચકોને કરોડ સોનૈયા આપે, અથવા જે કોઈ મુવર્ણમય જિનમંદિર કરાવે; તે કરોડ સોનૈયા આપનારને અથવા સોનાનું ચૈત્ય કરાવનારને તેટલું પુણ્ય (ધર્મ) ન થઈ શકે કે જેટલું પુણ્ય શીલવ્રત ધારણ કરવાથી થાય છે. કેમકે શીલવ્રતનું પાળવું સર્વ ધર્મ કરતાં હુધર છે. કહ્યું છે કે—

દાન, તપ, ભાવના વિગેરે ધર્મો કરતાં શીલ અત્યંત હુધર છે. એમ જાણીને હે લવ્યો ! તે વ્રત પાળવામાંજ અત્યંત યતન કરો. ૧

ખીલ ત્રતરૂપી ભારે વહન થઈ શકે તેવા છે, અને તે ભારે વીસામો લેતાં પણ વહન કરાય છે; શીલત્રતરૂપી ભાર તો નવનજીવ સુધી વીસામો લીધા વિનાજ વહન કરવો જોઈએ. ૨

તે જ કહે છે—

સીલં કુલ-આદરણં, સીલં સ્ત્રવં ચ ઉત્તમં લોણ ।

સીલં ચિય પંડિત્યં, સીલં ચિય નિરુપમં ધર્મમ્ ॥ ૪૨ ॥

શીલ એજ કુળનું આભૂષણ છે, શીલજ આ લોકમાં ઉત્તમ રૂપ છે, શીલ એજ પાંડિત્ય છે અને શીલજ નિરુપમ ધર્મ છે. ૪૨

વ્યાખ્યાર્થ—પ્રહસત કુળનું જૂષણ છે. શીલ એ ઉત્તમ રૂપ છે. જેમ લોકમાં રૂપ આહ્વાદકારક છે, તેમ શીલ પણ સઘળા લોકોને આહ્વાદ ઉપજાવે છે. અથવા શીલવંતનું જ રૂપ વખાણવા લાયક છે. શીલરહિત મનુષ્યોના રૂપથી શું? તથા શીલ એજ પંડિતાર્થ-અતુરાર્થ છે. હઃશીલીઆઓનું પંડિતપણું શા કામનું? કહ્યું છે કે—

સંસારથી ભયભીત થયેલા શ્રેષ્ઠ મનુષ્યો પણ ધર્મતત્ત્વ જાણે છે, ધર્મતત્ત્વ કહે છે—ઉપદેશ આપે છે અને ભાવનાઓ લાવે છે, પરંતુ શીલ ધારણ કરી-પાળી શકતા નથી. ૧

તથા શીલજ અસાધારણ પુરુષનો ઉપાય છે. કહ્યું છે કે—
તેજ દાન, તેજ તપ, તેજ લાભ, તેજ ત્રત ખરેખર પ્રમાણ થઈ શકે કે જેમાં આંતરિક શત્રુઓના હૃદયને લેદવામાં નવીન પ્રકારના ખીલા (શસ્ત્ર) જેવું શીલ ધારણ કરવામાં આવતું હોય. ૧

શીલવંતે કુમિત્રોનો સંગ પરિહરવો જોઈએ, એથી ત્રણ ગાથાઓ. ૧. કુમિત્રોના સંગને પરિહર કરવતા અશ્વત્થ કહે છે.—

વરં વાહી વરં મચ્ચૂ, વરં દાલિદસંગમો ।

વરં અરણવાસો ય, મા કુમિત્તાણ સંગમો ॥ ૪૩ ॥

ગાથાર્થ—વ્યાધિ ભલે હો, મૃત્યુ ભલે હો, દારિદ્ર્યનો સંયોગ ભલે થાય, અરણ્યમાં વાસ પણ ભલે હો પરંતુ કુમિત્રોનો સંગમ ન હો. ૪૩

વ્યાખ્યાયાર્થ—વ્યાધિ-શરીરની મંદતા (કુમિત્રોના સંગમની અપેક્ષાએ) શ્રેષ્ઠ છે, મરણ શ્રેષ્ઠ છે. નિમ્ન નતાનો ગ શ્રેષ્ઠ છે, વનેચરપણું ઈષ્ટ છે, પરંતુ કુમિત્રોનો-ખરાબ સહાઈકોનો સંગમ ન હો. કહ્યું છે કે—

જેમ ખાવામાં આવેલું હલાહલ ઝેર પ્રાણોનો વિનાશ કરે છે, તેમ કુમિત્રોનો સંયોગ પણ દુઃખોનો હેતુભૂત થાય છે; એમાં સંશય નથી. ઝેર એકજ જન્મમાં મારે છે અને કુમિત્રોનો સંયોગ તો દરેક જન્મમાં દુઃખદાયક થાય છે. પ્રાણિયો કુમિત્રોના સંગમથી દુઃખ પામે છે અને મુમિત્રથી પરમ મુખ પામે છે. આ વિષયમાં દિવાકરનું દર્શાવેલ છે.

દિવાકરની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રમાં અવંતિ દેશમાં મુવિદ્યા નામની નગરીના રાજા જયરાજના અતુર્બુજ પુરોહિતને દિવાકર નામનો પુત્ર હતો. પરંતુ તે અત્યંત વ્યસની હતો. પુત્ર શુભવાન હોય તેજ યુક્ત છે. તેજ માટે કહ્યું છે કે—

■ વરં ગર્ભસ્ત્રાવો વરમૃતુષુ નૈયાભિગમનં,

વરં જાતઃ પ્રેતો વરમપિ ચ કન્યૈષ જનિતા ।

વરં વન્ધ્યા ભાર્યા વગ્મગૃહવાસે પ્રયતિતં,

ન ચાચિદ્વાન રૂપદ્રવિજયલયુક્તોઽપિ તનયઃ ॥૧॥

ભાવાર્થ—ગર્ભ ગળી જાય એ સાડું, ઋતુઓમાં સ્ત્રી સંસર્ગ નજ કરવો એ સાડું, મરેલોજ પુત્ર અવતરે એ સાડું, કન્યાજ ઉત્પન્ન થાય એ સાડું. ભાર્યા વાંઝણી રહે એ સાડું, ગૃહ-વાસમાં પ્રયત્ન ન કરવો એ સાડું, પરંતુ રૂપ, દ્રવ્ય અને બળથી યુક્ત હોવા છતાં મૂર્ખ પુત્ર હોય એ સારો નહિ. ૧ તેથી પિતાએ અંતકાળે તેને કહ્યું કે ‘હે વત્સ ! તું મુસંગ કરજે. કુસંગ કરીશ નહિ. કેમકે—

જે જેવાનો માથે મૈત્રી કરે, તે ચોડા વખતમાં તેવો થાય છે, કુલોના સહવાસમાં રહેતા તલ પણ તે કુલોની ગંધવાળા શ્વેતિય છે. ૧

દિવાકરે પણ પિતાનું વચન સ્વીકાર્યું. કેટલાક દિવસ પછી તે પુરોહિત પદથી બ્રહ્મ થવાથી કોઈક ગામમાં ‘જર’ નામના ઠાકોરની સેવા કરવા લાગ્યો. અને તે ઠાકોરના સેવક પિંગલ સાથે તેણે મૈત્રી કરી, તથા તેના ઘરની દાસી મિત્રસેનાની સાથે સ્નેહ ગાંધ્યો. કોઈ એક વખતે જરઠાકોરે દિવાકરને કહ્યું કે-‘જયપુરના રાજા વિચારધવલની સેવા કરી અમારી કાંઈ પણ વૃત્તિ-આશુવિકા કર.’ એથી દિવાકર ત્યાં ગયો. અને તેણે પોતાની વચન રચનાથી રાજા વિગેરે જનોને રંજિત કર્યા. કોઈ દિવસે રાજાએ ‘મમાન-શીલબ્યમનેષુ સલ્યમ્’ આવું કાવ્યનું ચોથું ચરણ બનાવીને કહ્યું કે-‘આ સમસ્યા જે પૂરે, તેને હું ઈચ્છિત વરદાન આપું.’ એ સાંભળી દિવાકરે તે સમસ્યા આવી રીતે પૂરી.—

“મૃગા મૃગૈઃ સક્લમનુવ્રજન્તિ, ગાયઘ ગોમિસ્તુરગાસ્તુરગૈઃ ।

મૂર્લાંધ મૂર્લેઃ સુધિયઃ સુધીભિઃ, મમાનશીલબ્યસતનેષુ સલ્યમ્”

મૃગલાઓ મૃગલાની સાથે, ગાયો અથવા બાળદો ગાયો અને બાળદો સાથે, ઘોડાઓ ઘોડાની સાથે, મૂર્ખા મનુષ્યો મૂર્ખાઓની સાથે, બુદ્ધિમાન વિદ્વાનો વિદ્વાનોની સાથે સંગ કરે છે. સમાન શીલ અને વ્યસનવાળાઓની “મૈત્રી હોય છે.”

તેથી પ્રસન્ન થઈ રાજાએ કહ્યું કે-‘લદ્દ ! શું આપું ?’ દિવાકરે જણાવ્યું કે-‘મારા સ્વામી જરઠાકોરના દારિદ્ર્યનો નાશ કરો.’ ત્યારે વિચારધવલ રાજાએ ૭૫૦ ગામ સાથે શ્રીપુર નામનું નગર આપ્યું. દિવાકરે તે પોતાના સ્વામીને ભેટ કર્યું. તેથી જરઠાકોરે પણ ‘હું પણ તારૂં કાંઈક કાર્ય કરીશ.’ એમ સ્વીકાર્યું. અન્યદા મધપાનમાં આસક્ત પિંગલને જરઠાકોરે જોયો. એથી રાજાએ તેની જીલ કાપવાનો હુકમ આપ્યો. ત્યારે દિવાકરે મિત્ર-રૂપ માનેલા પિંગલને જીવિત અપાવવાથી તેના ઉપર ઉપકાર કર્યો. એક વખતે મોરના માંસ ખાવાનો દોહદ પૂરવાથી પોતાની પત્ની મિત્રસેના દાસી ઉપર ઉપકાર કર્યો. ત્યારપછી રાજા કોપાયમાન થયો અને પોતાનું જીવિત બ્યારે સંદેહવાળું થઈ પડ્યું, ત્યારે દિવાકર કુસંગતિની પરીક્ષા કરી મંગલપુરમાં જઈ પૂર્ણચંદ્ર

રાજાના સદ્ગુણી કુમાર ગુણચંદ્રને સેવવા લાગ્યો. કોઈક વખતે કુમાર વિપરીત શિક્ષા પામેલા ઘોડા ઉપર આરૂઢ થવાથી અટવીમાં પહોંચ્યો. તેને તૃપાથી વ્યાકુળ જોઈને પાકેલાં ત્રણ આમળાં લઈ દિવાકર તેની સમીપ ગયો. દિવાકર તરફ જોઈ ગુણચંદ્ર કુમાર બોલ્યો કે-‘ તું મને પાણી પા. ’ ત્યાં પાણી ન હોવાથી દિવાકરે કહ્યું કે-‘ તૃપાની ઉપશાંતિ કરનાર હોવાથી આ ત્રણ આમળાંના ફળનું મૂલ્ય નથી. એથી આ ફળ આપ જાવ. ’ રાજકુમારે પણ તે ફળો ખાધાં અને તૃપા શાંત થઈ. કુમાર દિવાકર ઉપર અત્યંત પ્રસન્ન થયો. ત્યારપછી કેટલાક વખતે ગુણચંદ્ર કુમાર રાજા થયો. ગુણચંદ્ર રાજાને ત્યાં સંપૂર્ણ દિવસે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. પરિવાર સહિત તે ખાળ મન્ત્રી દિવાકરને ઘરે જવા લાગ્યો. ત્યારે દિવાકર મન્ત્રીએ વિચાર્યું કે-‘ જો રાજા મહારો મહાન દોષ સહન કરે, તો રાજાનું ઉત્તમપણું જણાય. ’ ત્યાર પછી દિવાકરે કોઈક વખતે ઘરે આવેલા તે કુમારને લક્ષ્ય રાખી સાવધાનીથી અત્યંત શુભસ્થળે લોંચરામાં રાખ્યો. રાજાએ કુમારને લોજન સમયથી માંડી સૂર્યોદય થતાં સુધી શોધ્યો, પરંતુ કુમાર મળ્યો નહિ. પરિવારનાં મનુષ્યોએ કહ્યું કે-‘ સ્વામિન્ ! કુમારને મન્ત્રિના ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં અમ્હે જોયો હતો. છેવટે રાજાએ કુમારની શોધ કરવા માટે પડહો વજડાવ્યો. તેવામાં દિવાકર મન્ત્રીએ (પોતાના મિત્ર) મનોરથદત્ત નામના શેઠને ઘરે જઈ કહ્યું કે-‘ હે શેઠ ! મહારી ભાર્યાને (તેનું માંસ ખાવાનો) દોહડ ઉત્પન્ન થવાથી ઉન્મત્ત થઈ મેં રાજાના કુમારને મારી નાંખ્યો છે. સાહસથી આ કામ કર્યું છે. ’ આવી રીતે વસંતસેના વેશ્યાને ઘરે જઈને પણ જણાવ્યું. ત્યાર પછી શેઠ અને તેની ભાર્યાએ પણ રાજા આગળ જઈને કહ્યું કે-‘ તે કુમારને મેં માર્યો છે. ’ ત્યાર પછી મન્ત્રીએ પૂર્વોપકૃત રાજા પાસેથી ખત્રેને અલય દાન અપાવવા પૂર્વક મુસંગતિની પરીક્ષા કરી. ત્યાર પછી મન્ત્રીએ રાજાને પોતાને ત્યાં લોજન માટે બોલાવ્યો. રાજાને લોજન કરાવી સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત રાજકુમારને તેના ખોળામાં મૂક્યો. વિસ્મય પામેલા રાજાએ અંતઃકરણથી આનંદિત થઈ કહ્યું કે-‘ આ શું કર્યું ? ’ દિવાકરે જણાવ્યું કે-‘ સ્વામિન્ !

આપનું ઉત્તમપણું જોયું.' ત્યાર પછી ત્યાં ઉદાનમાં આનંદસુ-
રિને પધારેલા સાંભળી દિવાકર મંત્રી ત્યાં ગયો અને વંદન કરી
બેઠા પછી પૂછ્યું કે—'લગવાનું! સર્વોત્તમપણું ક્યાંય છે?'
શુરૂએ કહ્યું કે—'સાંભળ—શ્રિતિપ્રતિષ્ઠિત નામના નગરમાં જિતશત્રુ
રાજાને સોમહત્ત નામનો મંત્રી હતો. તેણે સહમિત્ર ૧, પર્વમિત્ર
૨, પ્રણામમિત્ર ૩. એમ ત્રણ મિત્રે. કર્યા હતા. અન્યદા રાજા કદ
થવાથો લયલીત થઈ તે રાત્રે એકઠો સહમિત્રને ઘરે ગયો. અને
સહમિત્ર ૧ અ.ગ.ગ તેણે તે સ્વરૂપ કહ્યું. ત્યારે સહમિત્રે કહ્યું કે—'ત્યાં
સુધી મૈત્રી, કે જ્યાં સુધી રાજા કદ ન થાય; માટે તું મહારા ધરથી
આવ્યો જા.' ત્યાર પછી તે પર્વમિત્રને ઘરે ગયો. તેણે પણ
એમજ કહ્યું. પછી તે પ્રણામમિત્રને ઘરે ગયો. ઉત્તમ હોવાથી તેણે
પ્રશ્ન કર્યો કે—'આ કેવા પ્રકારની અવસ્થા?' સોમહત્તે કહ્યું
કે—'મહારા ઉપર રાજા કોપ્યો છે.' ત્યારે પ્રણામમિત્રે કહ્યું કે—
'કોઈ પણ પ્રકારે તું લય ન રાખ, હું તારો પીઠ રક્ષક
છું.' તેથી તે નિર્ભય થયો. પછી આચાર્ય મહારાજશ્રીના
ઉપદેશથી સહમિત્ર સમાન દેહને. પર્વમિત્ર સમાન કુટુંબને,
અને પ્રણામમિત્ર સમાન ધર્મને જાણી દિવાકરે દીક્ષા શ્રદ્ધા
કરી. તે દેવ અને મનુષ્યલવની ઋદ્ધિ પામી છેવટ મોક્ષ પામશે.
આ પ્રમાણે ઉત્તમની સેવા ઉપર દિવાકરની કથા.

અગીયત્થકુસીલેહિં, સંગં તિવિદેશ વોસિરે।

મુવલ્લમગાંમિમે વિગ્ધે, પહંમિ તેણગે જહા ॥ ૪૪ ॥

ગાથાર્થ—અગીતાર્થ કુશીલીઆઓ સાથે મન, વચન
અને કાયાથી સંગ તજવો જોઈએ. કેમકે માર્ગમાં ચોરાની જેમ
મોક્ષમર્ગમાં આ લોકો વિધ્નરૂપ છે. ૪૪.

વ્યાખ્યાર્થ—સૂત્ર તથા અર્થને જાણનાર સાધુઓ ગીતા-
ર્થ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—

“સૂત્ર એ ગીત કહેવાય છે. તેનું વ્યાખ્યાન એજ અર્થ;
ગીત અને અર્થ એ બન્નેથી યુક્ત પુરુષને તું ગીતાર્થ જાણ. ૧

ગીતાર્થથી સિદ્ધ તે અગીતાર્થ—સૂત્ર તથા અર્થને ન જાણ.

નારા. અર્થાત્ મૂર્ખલોકો. જેઓનું શીલ-આચરણ નિંદિત હોય તે કુશીલીઆ-તેવા પ્રકારના જૂગારી વિગેરે. કહ્યું છે કે—

જૂગારી, ઉઘ્ઠક, ઉન્માર્ગગામી અને નિંદા કરનારા વિગેરે જેઓ કુશીલીઆ હોય છે. તેઓને પ્રયત્નપૂર્વક વર્જવો જોઈએ. ૧

અથવા પાસત્યા વિગેરે કુશીલીઆ કહી શકાય. તેઓની સાથે આલાપ વિગેરે સંબંધ મન; વચન અને કાયાથી તજવો જોઈએ. કહ્યું છે કે—

જૂગારી, વેશ્યા, નટ, વિટ, ભાટ તેમજ કુકર્મને કરનારાઓના ઘર, હાટનો સંવાસ વર્જવો જોઈએ; અને તેઓની સાથે મૈત્રી પણ તજવી. ૧

“કુતીર્થીઓનો સંસર્ગ, કુતીર્થગમન, બ્રાધાચારીઓ સાથે પરિચય અને આલાપ વર્જવો જોઈએ. ૨ તેમજ કહ્યું છે કે—

“ત્યાં અવિરતિ અસંયતની વસતિ હોય, ત્યાં ગમનાગમન ન કરવું જોઈએ. કારણકે—ગમનાગમન કરવાથી તેઓની સાથે આલાપ થાય અને આલાપ પ્રીતિ—સ્નેહ ઉત્પન્ન કરે છે, પ્રીતિથી દાક્ષિણ્ય અને દાક્ષીણ્યથી ઉચિત કાર્યોનો સ્વીકાર કરવો પડે, ઉચિત કાર્યોની પ્રતિપત્તિ કરવાથી તેઓની સાથે વારંવાર પરિચય કરવો પડે, એમ પરિચાદિક કરવાથી સમ્યક્ત્વ દૂષિત થાય, સમ્યક્ત્વ દૂષિત થતાં જિનેશ્વર પ્રભુનો કહેલ ધર્મ ન.શ પામે અને જિનેશ્વર પ્રભુના ધર્મ વિના આ અપાર સંસાર રૂપી મહાસાગર તરીકે શકાય નહિ; તેથી ત્યાં ગમન કરવાનું નિષેધ્યું છે.

અંગીતાર્થ અને કુશીલીઆના સંગનો પરિત્યાગ કરવામાં ઉપનય સહિત હેતુ કહે છે.—(કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર થતો હોવાથી) આ અંગીતાર્થ અને કુશીલીઆઓ મોક્ષના માર્ગમાં વિઘ્નરૂપ છે. અર્થાત્ તેઓની સંગતિથી મોક્ષગમન દૂરજ રહી જાય છે. જેમ માર્ગમાં જતા મુખાક્રેને ચોર લોકો વિઘ્નના કારણરૂપ છે, તેમ આ લોકો પણ છે.

અંવસ્સ ય નિવસ્સ ય, દુરહં પિ સમાગયાદ મૂલાદં ।

મંસગ્મીદ વિગદો, અંવો નિવત્તમં પત્તો ॥ ૪૫ ॥

ગાથાર્થ—આંગાનાં અને લીંગડાના જન્મેનાં મૂળાંમાં એકઠાં થયાં. તેમાં સંસર્ગથી આંગો વિનાશ પામી લીંગડાપણું પામ્યો. ૪૫

વ્યાખ્યાર્થ—લાંગા કાળથી પડેલા કડવા લીંગડાના પાણી-થી વાસિત થયેલી ભૂમિમાં આંગાનું ઝાડ ઉત્પન્ન થયું. પછી ત્યાં આંગાનાં અને લીંગડાનાં જન્મેનાં મૂળો એકઠાં થતાં સંગતિથી આંગો નષ્ટ થઈને કડવાં ફલવાળો લીંગડો થઈ ગયો. કહ્યું છે કે—

“ ગુણા ગુણરૂપે ગુણીભવન્તિ, તે નિર્ગુણં પ્રાપ્ય ભવન્તિ દોષાઃ ।
સુસ્વાદુત્તોયપ્રવહા હિ નદ્યઃ, સમુદ્રમાસાદ્ય ભવન્ત્યપેયાઃ ॥ ૧ ॥ ”

“ગુણો ગુણ બાણનારાઓને વિષે ગુણરૂપ થાય છે, તેજ ગુણો નિર્ગુણીને પામી દોષરૂપ બની જાય છે. અત્યંત સ્વાદિષ્ટ પાણીના પ્રવાહવાળી નદીઓ સમુદ્રને પ્રાપ્ત કરી—મળી પી ન શકાય તેવી ખારા પાણીવાળી બની જાય છે. ૧

આ કથન વડે લાલુક દ્રવ્ય હોવાથી મધ્યસ્થોનેજ સંસર્ગથી ગુણ અને દોષ થાય છે. કહ્યું છે કે—

સંસર્ગથી ગુણ દોષ થાય છે. એ મધ્ય જનોની સ્થિતિ છે. ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યવાન અથવા ઉત્કૃષ્ટ પાપી સંસર્ગથી બહુ કંઈ શકાતા નથી. ૧

અમધ્યસ્થોને તો સંસર્ગથી પણ ગુણ દોષ થઈ શકતા નથી. જેમ કહ્યું છે કે—

વૈડુર્થ મણિ ઘણા વખત સુધી કાચમણિયોના સંસર્ગમાં રહેવા છતાં પણ પોતાના પ્રાધાન્યગુણથી કાચપણું પામતો નથી.

જો તમને સંસર્ગજ પ્રમાણ હોય, તો ઘણા લાંગા વખત સુધી શેરડીના વાદમાં રહેવા છતાં પણ નલસ્તંબ મધુર કેમ નથી થતો ? ૧. ૪૫

હવે સજ્જનોના સંસર્ગથી જે ફળ થાય તે ઉપનયપૂર્વક દર્શાવતા કહે છે.

ઉત્તમ જણ સંસર્ગી, સીલદરિદં પિ કુણ્દ સીલદૃઢ ।

જહ મેરુગિરિવિલગ્નં, તણં પિ કણ્યત્તણમુવેદ ॥ ૪૬ ॥

ગાથાર્થ—ઉત્તમ જનોનો સંસર્ગ શીલ રહિત જનને પણ શીલયુક્ત કરે છે. જેમ મેરુગિરિને વળગેલ તૃણ પણ કનકપર્ણ પામે છે. ” ૪૬

વ્યાખ્યાર્થ—સુશીલ લોકોનો સંયોગ શીલ રહિત મનુષ્યને પણ શીલસમૃદ્ધ કરે છે. અર્થાત્ શીલહીન પ્રાણી પણ શીલવંતોની સંગતિથી શીલ પાળવાનું મહાત્મ્ય સાંભળવાથી શીલ આદરે છે. જેમ મેરુગિરિનું આશ્રિત તૃણ પણ સુવર્ણપર્ણ પ્રાપ્ત કરે છે. મેરુપર્વત ઉપર ઉગેલાં તૃણ પણ સુવર્ણગિરિના સાન્નિધ્યથી સુવર્ણપર્ણ પામે છે. એ ભાવાર્થ છે. ૪૬

હવે શીલવંત સાધુઓએ તથા શ્રાવકોએ મિથ્યાત્વ તજવું જોઈએ. એથી મિથ્યાત્વનું અત્યંત દુષ્ટપણું કહે છે.

નવિ તં કરેદ્ અગ્નીં નેય વિસં નેય કિણ્દસપ્પો ય ।

જં કુણ્દ મહાદોસં, તિન્નં જીવસ્સ મિચ્છત્તં ॥ ૪૭ ॥

ગાથાર્થ—“ તીવ્ર મિથ્યાત્વ છાવને જે મહાદોષ કરે છે, તે મહાદોષ અગ્નિ, જેર કે કાળો સર્પ પણ કરતો નથી. ૪૭

વ્યાખ્યાર્થ—મજ્જવલિત થયેલો અગ્નિ તે મહાઅનર્થને નથી કરતો, કાલકૃત જેર પણ નથી કરતું અને કાળો સાપ પણ તે મહા દોષને નથી કરતો; કે જે મહાદોષને અત્યુત્કટ મિથ્યાત્વ—અતત્ત્વનો અધ્યવસાય કરે છે. કેમકે અત્યંત કુપિત થયેલા તે અગ્નિ વિગેરે તો એક ભવમાંજ મરણના હેતુરૂપ થાય છે અને મિથ્યાત્વ તો અનન્ત ભવ સુધી જન્મ—મરણના હેતુભૂત બને છે. એજ મિથ્યાત્વનું મહાદોષ કર્તૃત્વ જાણવું. આલિંગ્યહિક ૧, અનાલિંગ્યહિક ૨, આલિનિવેશિક ૩, સાંશયિક ૪ અને અનાલોગ ૫ એમ મિથ્યાત્વ પાંચ પ્રકારનું છે. તેમાં—‘ આજ દર્શન (મત) સુંદર છે, બીજાં દર્શન સારા નથી. ’ આવા પ્રકારના કુદર્શન વિષયક અલિંગ્યહિકે થતું મિથ્યાત્વ આલિંગ્યહિક કહેવાય છે; જેના વશથી મનુષ્ય કુદર્શનોમાંથી કોઈ પણ એક દર્શનને ગ્રહણ કરે છે. ૧ એનાથી વિપરીત અનાલિંગ્યહિક મિથ્યાત્વ કહેવાય છે, કે જેનાથી ‘ સઘળાં દર્શનો

સારાં છે 'એવા પ્રકારનું' અલ્પ માધ્યસ્થ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. ૨ અભિ-
 નિવેશથી થયેલું મિથ્યાત્વ આભિનિવેશિક ગોષ્ઠામાહુલ વિગેરેની
 જેમ ૩. જેના વશથી અરિહંત ભગવંતે ઉપદેશોલાં ૭૫ વિગેરે
 તરવોમાં સંશય ઉપજે; જેમકે-હું નથી જાણી શકતો કે- 'આ
 ભગવંતે કહેલ ધર્માસ્તિકાય વિગેરે આચું હશે કે અન્યથા ?'
 આવા પ્રકારના સંશયવાળું મિથ્યાત્વ સાંશયિક ગણાય છે ૪.
 અનાલોગિક મિથ્યાત્વ કે જે અનાલોગથી થયેલું હોય છે, તે એકે-
 દ્વિય જીવોને હોય છે ૫. તે મિથ્યાત્વને ધ્રાવક પણ ત્રિવિધે ત્રિવિધે
 પ્રત્યાખ્યાન કરે છે-તરંગે છે; પરંતુ અણુમતોની જેમ દ્વિવિધ ત્રિ-
 વિધ વિગેરે પ્રકારથી નહિ. કહ્યું છે કે-“ મિથ્યાત્વ સ્વયં મનથી
 ન કરે, બીજા પાસે ન કરાવે, કરતા એવા બીજાને અનુજ્ઞા ન કરે.
 એવી રીતે વચનથી અને કાયાથી પણ સમજવું. ” તથા “ આ
 પૂર્વોક્ત મિથ્યાત્વ હું કરું ” અથવા ‘એ સ્વયં કરે’ અથવા ‘બી-
 જાએ કર્યે’ છતે આ સાડું કર્યું ’ એમ મનવડે ન ચિંતવે. વચનવડે
 ‘ હું કરું ’ એમ ન બોલે, ‘ તું કર ’ એમ બીજાને ન કહે, અને
 બીજાએ કરેલાની પ્રશંસા ન કરે. કાયાવડે સ્વયં ન કરે, કરસંજ્ઞા-
 હાથનો ઈસારો, બ્રહ્મટિ ચક્રાવલી ઇત્યાદિ દ્વારા બીજા પાસે ન ક-
 રાવે અને બીજાએ કર્યું હોય તો ચપટી, તાળી, હસવું, વિગેરે
 એવાઓ કરી વખાણે નહિ. ” તેથી જ્યારે મિથ્યાત્વ વિષયક અનુ-
 મતિનો પણ નિષેધ કર્યો છે, ત્યારે જે મનુષ્ય કરવું, કરાવવું અને
 અનુમોદવું એ ત્રણે પ્રકારથી કુટુંબને મિથ્યાત્વમાં સ્થિર કરતો
 મિથ્યાત્વને સ્થાપે, તે પોતાને અને પોતાના વંશને સંસારરૂપી
 સમુદ્રમાં નાખે, એમાં શું કહેવું ? કહ્યું છે કે-જે મનુષ્ય ઘરનો
 અને કુટુંબનો સ્વામી થઈને મિથ્યાત્વનું રોપણ કરે, તેણે પોતાના
 સઘળા વંશને સંસારરૂપી સમુદ્રમાં નાખ્યો. ૧ તે મિથ્યાત્વો પૂ-
 ર્વના ઋષિએ કરેલા કુલકથી જાણવાં, તે આ પ્રમાણે—

■ સામાન્ય કેવલીઓમાં શિરોમણિ એવા દેવ-જિનેશ્વરોના
 અને ગુરુઓના ચરણકમળને પ્રણામ કરી શ્રુતને અનુસારે હું સમ્ય-
 કત્વનું સ્વરૂપ દર્શાવું છું. દેવ, ગુરુ અને ધર્મ વિષયક શ્રદ્ધા તે
 સમગ્રકલ્પ. શ્રુતમાં કહેલા ગુણોવડે યુગ્મ દેવ, ગુરુ અને ધર્મને

સ્વીકારવા તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે અને જે સદ્ગુણથી રહિત અન્ય દેવ વિગેરેમાં શ્રદ્ધા ધારણ કરવી તે સમ્યક્ત્વથી વિપરીત મિથ્યાત્વ ઉપાધિથી ચાર પ્રકારનું છે. દેવસંબંધિ અને ગુરુસંબંધિ બન્ને પ્રકારનું મિથ્યાત્વ લૌકિક અને લોકોત્તર એમ બે ભેદવાળું છે, તે સૂત્રથી આવી રીતે બાણુનું ભેદ્ય છે. સમ્યક્દષ્ટિયે નિશ્ચયથી હરિ, હર, બ્રહ્મા વિગેરે દેવોના મહિરોમાં ગમન, પૂજન, નમન વિગેરે વર્જ્યું ભેદ્ય છે ૧, મંગલ માટે કાર્યોના આરંભમાં ગણેશ વિગેરેના નામનું શ્રદ્ધા કરવું ૨, ચંદ્ર, રોહિણીનાં ગીત ગાવાં વિગેરે ૩, વિવાહમાં-ગણેશની સ્થાપના કરવી ૪, છઠ્ઠીની પૂજા ૫, માતૃસ્થાપના ૬, બીજનાં ચંદ્રનું દર્શન કરવું ૭, દુર્ગાદેવી વિગેરેનો વાજિંત્ર, સ્તોત્ર, લય વિગેરેથી મહિમા કરવો ૮, શ્રદ્ધા વિગેરેનો મહિમા ૯, ચૈત્રાષ્ટમી મહિમા, નવમી પાળવી ૧૦, સૂર્યસ્થ કાઢવો ૧૧, સૂર્યશ્રદ્ધા વિગેરે માનવું ૧૨, હોળીને પ્રદક્ષિણા દેવી ૧૩, પિંડ પાડવો ૧૪, સ્થાવરોની પૂજા ૧૫, દેવકીસાતમ, નાગપાંચમ, મહાકા વિગેરે માતાનો સ્વિચાર, સોમવારને દિવસે તપ કરવો, મિથ્યાદષ્ટિ ગોત્ર વિગેરે દેવોની પૂજા, દર્વા આહમ, સંકાંતિ, દેવંતપર્વ, દેવોની પૂજા, શિવરાત્રી, વસંતપૂર્ણિમા, ખેતરમાં હળ વિગેરેની પૂજા, નવરાત્રિ વિગેરેમાં નવ પૂજા વિગેરે બુધાષ્ટમી, અગ્નિહોમ, સુન્નિલિ રૂપિણિ અને રંગિણિ દેવોની પૂજા, માઘ મહિનામાં ધી, કામળ આપવાં, કાળગત્રીજ, તલ અને ડાલનું દાન, દાનમાં પણ જલાંજલિ, શ્રાવણચંદન છઠ, ગોપુચ વિગેરેમાં કરોત્સેધ, અર્કછઠ, ગૌરીલક્ષ્મી, શોક્યની અને પૂર્વજોની પ્રતિમા, ઉત્તરાયણ, પ્રાગીઓને પીઠાકારક છાણુ વિલેપન, દેવને સૂવાની અને ઉઠવાની તિથિ. (અપાડ શુ. ૧૧ ને કાર્તિક શુ. ૧૧) આમલી, કૃષ્ણ અને પાંડવોની તિથિ, અગીઆરસનો તપ વિગેરે, પરતીર્થમા ગમન, આચરણ કરવો, ઇત્યાદિ લૌકિક દેવ સંબંધિ કૃત્યો અહિં મિથ્યાત્વરૂપ બાણુવાં એ અને બીજાં પણ મિથ્યાત્વિયોનાં ઉપદેશોનાં ‘ શ્રદ્ધા કરવું ’ વિગેરે કર્તવ્યો સમ્યક્દષ્ટિયે વર્જવા ભેદ્ય છે. માસિક-છ માસિક વિગેરે શ્રદ્ધા, પર્વદાન, કર્ણ, હળ પાણીના ઘડાઓનું દાન તેમજ મિથ્યાદષ્ટિયોને લાહણું

દેવું, કુમારિકા ભક્ત, ધર્મ માટે ચૈત્રમાં ચન્દ્રચરી, અસંયતિ લોકોની અક્ષયતૃતીયા, અકર્ત્તન, જેઠ પૂનમે સાંઢનો વિવાહ, અમાવાસ્યાએ વિશેષે ભોજન. કૃવા વિગેરે જોદાવવા, ગોચર હિંડવું, પ્રિયરથ, કાગડા, ખિલાડાં વિગેરેને પિંડ આપવો, પવિત્રતા માની ઝાડ રોપવાં, તાલાચર પાસે કથા સાંભળવી, ગોધનપૂજા, ઈંદ્રજાળ, ધર્મમાં નટ ભેવા, પાળાઓનું યુદ્ધ ભેવું. એવી રીતે ગ્રાહણ, તાપસ વિગેરે લૌકિક ગુરૂઓને પણ નમવું. મૂળ અને અશ્લેષા નક્ષત્રમાં ગાળક ઉત્તમ થતાં ભવનમાં પ્રદક્ષિણા, તેઓ (ગ્રાહણો) ની કથા સાંભળવી, તેઓ (ગ્રાહણો)ને દાન આપવું, તેઓને ઘરે જવું, ભોજન વિગેરે. એવી રીતે લૌકિક દેવ સંબંધિ અને શુરસંબંધિ મિથ્યાત્વ પરિહારીને લોકોત્તરમિથ્યાત્વમાં અન્યતીર્થીઓએ શ્રદ્ધા કરેલાં જિંઓને વર્જવાં જે જિનમંદિરમાં પણ રાત્રે અખળાઓનો પ્રવેશ, સાધુઓનો વાસ, નંદિ, ખળિદાન, સ્નાન, નૃત્ય પ્રતિષ્ઠા, તંજોલ વિગેરે આશાતનાઓ, જલક્રીડા, દેવોનું આંદોલન, એવું બીજું પણ લૌકિક દેવોની જેમ અસમજસુકત થતું હોય; ત્યાં પણ આદરપૂર્વક સમ્યક્ત્વને રક્ષણ કરવામાં તત્પર, ઉત્સુક વર્જનાર સ્વતંત્ર સમ્યગ્દષ્ટિયોને જવું કદપતું નથી. હરવિગેરે દેવોના મંદિર કરતાં જિનમંદિરની આજ વિશેષતા છે કે-જિનમંદિરમાં સર્વ વિધિપૂર્વક થાય છે, ત્યારે અન્યત્ર સઘળું વિપરીત હોય છે. જેમ તેમ પ્રવૃત્તિયુક્ત કરવું, તેજ જો પ્રમાણ હોય તો ‘નિષીવનથી ન કરવું.’ એ વિગેરે નિર્રર્થક જ થઈ જાય. વળી જિનેશ્વર પ્રભુની પૂજામાં જે ત્રણ સંધ્યાનો નિયમ કર્યો છે, તે પણ નિર્રર્થક થઈ જાય. તથા પવિત્ર થઈને ગ્રાવકે જિનેશ્વરોની પૂજા કરવી, જિનજિંઓની પ્રતિષ્ઠા, અધિકારિ સૂરિનું પ્રસાધન યુગપ્રધાનોએ આગમોમાં વિરચિત પ્રતિષ્ઠાકદ્દપ એ વિગેરેનું પણ શું પ્રયોજન? તેથી જ્યાં પ્રતિષ્ઠા, પૂજા વિગેરે સર્વ કર્તવ્ય વિધિપૂર્વક કરવામાં આવતું હોય; ત્યાં જ સમ્યગ્દષ્ટિયોને નિશ્ચયે ગમન વિગેરે યુક્ત છે.

જે લોકોત્તમ લિંગ (જેનસાધુ વેષ)થી વિભૂષિત દેહવાળા હોવા છતાં પણ કૂલ, તાંબુલ, સર્વ આધાકર્મિ. અને સન્નિયત

જળ, કૃષ્ણનો ભોગ કરતા હોય, સ્ત્રી પ્રસંગ, વ્યવહાર (વેપાર) ગ્રંથોનો સંગ્રહ, શોભા, એકાકિપણે ભગવું, સ્વછંદી ચેષ્ટા અને સ્વછંદી વચન, ચૈત્ય, મઠ વિગેરેમાં વાસ, વસતિયો (હિપાશ્રય) માં પણ નિત્ય સ્થિતિ, ગાયન, સોનાનાં ફૂલોથી પોતાના પગ પૂજવવા અથવા કેવળ આગમને જ અવંદનીને આચરણ કરે, તેમાં જ તત્પર રહેવા છતાં પણ વચન માત્રથી તેનો આલાપ કરે. ‘સંપૂર્ણ ચૈત્યવંદન, ધન્ને વખત છ પ્રકારનાં આવશ્યક, પ્રામુક પાણી, મુહુપત્તિ રાખી જિનજિંભો આગળ વાંદણાં દેવાં, પકવાન વિગેરે બળિદાન, જિનજિંભોતું દૂધ વિગેરેથી સ્નાન પ્રક્ષાલન એ શ્રાવકોને અચુક છે.’ એમ પોતાની મતિથી શ્રુતના અર્થને વિકલ્પનારા જેઓ શ્રાવકપદના સ્વરૂપને કહેતાં કહે છે. તેઓ અતિશય શ્રુતધર યુગપ્રધાનોની પણ અવગણના કરે છે. જે યુગપ્રધાને શ્રુતને અનુસારે આ પ્રરૂપું છે, તે સઘળું માર્ગાનુસારિ પુરૂષોએ બહુ પ્રકારથી સમર્થન કર્યું છે. ચૈત્યવાસીઓની જેમ એનો કોઈપણ શાસ્ત્રમાં નિષેધ હીકો નથી. તેથી તેઓતું કહેલું એ વિગેરે ઉત્સુત જ જાણવું. સૂત્રને અનુસારે તેઓને વંદન કરવું વિગેરે પણ કદપે નહિ, કારણ કે શ્રુતમાં પાસત્યા વિગેરે અવંદનીય કહ્યા છે. તેથી આવી રીતે સર્વત્ર શ્રુતના વિપરીતપણાથી યતું મિથ્યાત્વ શ્રુતના જાણુ પુરૂષોએ સ્વયમેવ સારી રીતે વિચારવું. આ પ્રમાણે આરે પ્રકારના મિથ્યાત્વને વર્ણને સૂત્રોમાં દર્શાવેલ વિધિ પ્રમાણે વર્તતા સમ્યગ્દષ્ટિયે જિનમંદિરો અને સાધુઓના તરફ આદર કરવો. જેઓએ ત્રિવિધ (મન, વચન, કાયાથી) ત્રિવિધે (કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું) મિથ્યાત્વને દૂરથી વળ્યું છે તેજ નિશ્ચયથી શ્રાવકો છે, બીજા તો નામથીજ જાણવા. જિનેશ્વર પ્રભુના મતને અનુસરતા જેઓ આ સમ્યક્ત્વને પાળે છે, તેઓ જલ્દી નિર્વિધે નિશ્ચયે મુખકારક મોક્ષને પામે છે.” તેથી કુલકમાં કહેલાં આ અને બીજાં પણ લોક પ્રસિદ્ધ સર્વ મિથ્યાત્વ વર્ણવાં એ રહસ્ય છે, કેમકે—

ન મિથ્યાત્વસમઃ શશુર્ન મિથ્યાત્વસમં વિષમ્

ન મિથ્યાત્વસમો રોગો ન મિથ્યાત્વમયે તમઃ ॥ ૧ ॥

ઘ્રિપદ્-વિષ-તમો-રોગૈર્દુઃશ્વમેકત્ર દીયતં ।

મિથ્યાત્વેન દુરન્તેન, જન્તોર્જન્મનિ જન્મનિ ॥ ૨ ॥

યરં જ્વાલાધિલે ક્ષિપ્તો, દેહિનાઽઽત્મા હુતાશને ।

ન તુ મિથ્યાત્વસંયુક્તં, જીવિતવ્યં કદાચન ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ:—મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ શત્રુ નથી, મિથ્યાત્વ સમાન ઝેર કહી શકાય નહિ, મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ રોગ નથી, મિથ્યાત્વ સમાન અજ્ઞાન અથવા અંધકાર પણ ગણી શકાય નહિ; કેમકે-દુરમન, ઝેર, અંધકાર અને રોગો જ્યારે એકજ ભવમાં દુઃખ આપે છે, ત્યારે દુરંત-દુઃખે ઉચ્છેદી શકાય એવું મિથ્યાત્વ તો પ્રત્યેક જન્મમાં જીવને દુઃખ આપ્યા કરે છે. જ્વાલાઓથી વિકરાલ અગ્નિમાં પોતાના દેહને હોમી દેવો એ અપેક્ષાથી શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ મિથ્યાત્વયુક્ત જીવિત ધારણ કરવું તે કદાપિ પ્રશસ્ત નથી. ” ૪૭

મિથ્યાત્વ ઉત્સૂત્ર ભાષણથી ઉત્પન્ન થાય છે; એથી હવે ઉત્સૂત્રની દૃષ્ટતા દર્શાવે છે—

કઠ્ઠં કરંતિ અપ્પં, દમંતિ અત્યં ચયંતિ ધમ્મત્થી ।

ઈક્કં ન ચયઈ ઉસ્સુત્તવિસલવં જેણ વુહંતિ ॥ ૪૮ ॥

ગાથાર્થ—ધર્માર્થી પ્રાણીઓ કદ કહે છે, આત્માને દમે છે, દ્રવ્ય તળે છે; પરંતુ એક ઉત્સૂત્રરૂપી ઝેરના લેશને તજતા નથી; નેથી હૂળે છે. ૪૮

વ્યાખ્યાર્થ—કદ-પીડા સહન કરવી તે, ‘સારી રીતે લોચ કરવો, ઉપ્પુ પાણી પીવું, પૃથ્વી એજ શય્યા, રાતે બે પહોર સૂવું, ટાઢ, તડકો સહન કરવો, મહા કષ્ટકારી છદ્મ, અદ્ભૂત વિગેરે વિવિધ પ્રકારનો બાહ્ય તપ કરવો, થોડા ઉપકરણો રાખવાં અને તેની શુદ્ધિ રાખવી.’ ઇત્યાદિ કરે છે. તથા ઇન્દ્રિયો અને નોઇન્દ્રિયને દમવાથી આત્માને દમે છે. તથા દ્રવ્યથી છેદન, લેદન, વ્યસન, આયાસ, કલેશ, ભય, વિપાક, મરણ, ધર્મશ્રંશ અને અરતિ એ સર્વ થાય છે. ૧-’ એમ બાણી સુકૃતના અભિલાંપી પ્રાણીઓ દ્રવ્યને તળે છે, પરંતુ અજ્ઞાનથી યા ગુરુનિયોગથી એક મિથ્યાત્વને

તજતા નથી. કહ્યું છે કે—સમ્યગ્દષ્ટિ શુષ ઉપદેશેલા પ્રવચન ઉપર પણ શ્રદ્ધા રાખે છે અને અનાલોગથી અથવા ગુરુનિયોગથી અસહલાવ ઉપર પણ શ્રદ્ધા રાખે છે. ૧ તે શું ? એ કહે છે—સૂત્રનું અતિક્રમણ કરી નીકળેલું વચન તે ઉત્સૂત્ર, તેજ ઝેરના લેશની જેમ મારવામાં હેતુરૂપ હોવાથી વિપલવ; ઉત્સૂત્રરૂપી વિપલવથી દુઃખસાગરમાં ડુબે છે. જેમ કોઈ વિપલવના ભક્ષણથી મિષ્ટાન્ન વિગેરે દ્રવ્ય ભક્ષણ કરવા છતાં પણ ઝેરથી થતા શ્વાસરોધ વિગેરે દુઃખદરિયામાં ડુબે છે, તેમ મૂર્ખ મનુષ્યો બીજાં કષ્ટો કરવા છતાં પણ વિપલવ સમાન ઉત્સૂત્રવડે અનંત દુઃખસાગરમાં ડુબે છે. કહ્યું છે કે—ઉત્સૂત્ર આચરતો શુષ અત્યંત ચીકણું કર્મ બાંધે છે, સંસાર વધારે છે અને માયામૃષાવાદ કરે છે. ૧

ઘણા ખેદની વાત છે કે—બીજાં કષ્ટો કરવા છતાં પણ કદા અહુથી અસ્ત થયેલા અજ્ઞાની શુષો જમાલિ વિગેરેની જેમ ઉત્સૂત્રને તજતા નથી.

‘ઉત્સુત્તમાસગાળં, વૌહીનાસો અર્જત સંસારો ।

પાણચપ યિ ધીરા. ઉત્સુતં તા ન માર્સંતિ ॥ ૧ ॥’

ભાવાર્થ—ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરનારાઓને બોધિનો નાશ અને અનંત સંસાર થાય છે, તેથી ધીર પુરૂષો પ્રાણાંતે પણ પ્રાણત્યાગનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થવા છતાં પણ ઉત્સૂત્ર બોલતા નથી. ૧

‘કુલપાગદમકર્દંતો, અદ્વિયં વૌહિલામસુવદ્ગદ ।

જદ્દ મગયતો યિસાલો, જર-મરણમદોયદી આસિ ॥ ૨ ॥’

ભાવાર્થ—રુદ્રુટ, પ્રકટ, યથાસ્થિત કથન ન કરનાર મનુષ્ય બોધિબીજના લાલનો નાશ કરે છે. જેમ ભગવાન મહાવીર સ્વામીનો જરા-મરણરૂપ સંસાર મહાસાગર વિશાળ થયો હતો. ૨ તેથી ઉત્સૂત્ર નજ બોલવું જોઈએ એ સારાંશ છે. ૪૮

ઉત્સૂત્રનો પરિત્યાગ કરનારાઓએ જયણાપૂર્વકજ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ, એથી જયણાનેજ વિશેષણ આપતા અંચકાર કહે છે—

જયણા વ ધમ્મજણણી, જયણા ધમ્મસ્સ પાલણી ચેવ ।

તન્નુટ્ઠિકરી જયણા, ઇગંતસુદાવહા જયણા ॥ ૪૯ ॥

ગાથાર્થ—જયણા એજ ધર્મને ઉત્પન્ન કરનારી જનની છે, ધર્મનું પાલન કરનારી જયણાજ છે, ધર્મવૃદ્ધિ કરનારી જયણાજ છે, એકાંત સુખ આપનારી પણ જયણાજ છે. ૪૯

વ્યાખ્યાર્થ—કર્તવ્ય કરવું અને અકર્તવ્ય ન કરવું. એ યતનાજ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મને ઉત્પન્ન કરનારી-ધર્મજનની છે, પુત્રને ઉત્પન્ન કરનારી જેમ માતા હોય છે તેમ. તથા ધર્મનું પાલન કરનારી જયણાજ છે, જેમ માતાજ પુત્રની રક્ષા કરે છે, તેમ જયણા વડેજ ધર્મનું રક્ષણ કરાય છે. તથા તે ધર્મનીજ ઉત્તરાંતર વૃદ્ધિ કરનારી છે, જેમ માતા પુત્રને રસવાળા આહારોથી વૃદ્ધિ પમાડે છે, તેમ સેવાયેલી જયણા પણ ધર્મવૃદ્ધિ કરે છે. બીજું વિશેષ શું કહેવામાં આવે ? જયણા એકાંત અવ્યભિચારી પરમાદ્વાદરૂપ સુખને કરનારી નૈશ્વર્યિક આત્મતિક પરમ આનંદ આપનારી છે. આ ગાથાના આજ ભાવને ઠેકઠાક આચાર્ય સંસ્કૃત ભાષાદ્વારા આ પ્રમાણે કહે છે.

યતના સુધર્મજનની, યતના ધર્મસ્ય પાલની નિત્યમ્ ।

તદ્વૃદ્ધિકારી યતના, સર્વં ત્ર સુસાયદા યતના' ॥ ૧ ॥

‘કમટેન્દુદર્શનમિષ, પ્રાપ્ય દુરાપાં જિનાધિપતિદીક્ષામ્ ।

શયનાસનાદિચેષ્ટા, સકલાઽપિ દિ યતનયા કાર્યા ॥ ૧ ॥’

ભાવાર્થ—કાચબાને થયેલ ચંદ્રના દર્શનની જેમ દુર્લભ જિનેશ્વરપ્રભુની દીક્ષાને પામી શયન, આસન વિગેરે સઘળી ચેષ્ટા જયણા પૂર્વકજ કરવી જોઈએ. આ ધર્મમાં મન, વચન, કાયાના યોગથી પ્રયત્નપૂર્વક જયણા કરવી જોઈએ. જયણાજ ધર્મનો સાર છે. એમ વીતરાગ જિનેશ્વરોએ કહ્યું છે. જયણા પૂર્વક ચાલે, જયણા પૂર્વક ઉભા રહે, જયણા પૂર્વક બેસે, જયણા પૂર્વક સૂવે, જયણા પૂર્વક ખાનાર અને પોલનાર, પાપકર્મ બાંધતો નથી.

પ્રકામેય દિ યતનાં સંસેવ્ય ચિલીનકર્મમલપટલાઃ ।

પ્રાપુરનન્તાઃ સર્વાઃ શિથમક્ષયમન્યયં સ્થાનમ્ ॥

ભાવાર્થ—કેટલ એકજ જયણા સેવીને અનંતા પ્રાણીઓ કર્મરૂપી મલને દૂર કરી અક્ષય, અવ્યય શિવસ્થાનને પામ્યા છે. એમ હોવાથી સુવિહિત સાધુઓએ જયણાજ કરવી જોઈએ. કેમકે

—“ કાળની હાનિ વર્તે છે, સંયમને યોગ્ય ક્ષેત્રે નથી; એથી જ્યેષ્ઠાપૂર્વકજ વર્તવું જોઈએ, ચતનાવંતનું અંગ લગ્ન થતું નથી. સુવિહિત સાધુઓએ સમિતિ, કપાય, ગારવ, ઇન્દ્રિય, મદ અને પ્રદાયર્યની ગુપ્તિઓમાં સ્વાધ્યાય, વિનય, તપ શક્તિથી જ્યેષ્ઠાજ પાળવી જોઈએ. સમયોચિત જ્યેષ્ઠાવટે મત્સર રહિત ઉદ્યમ કરતા લોકયાત્રા રહિત યતિઓને સદા યતિપણું હોય છે. જ્યેષ્ઠા કરવા છતાં પણ પ્રમાદની બહુલતાથી કોઈપણ પ્રકારે સ્ખલના થાય તોપણ ચારિત્રની વિરાધના થતી નથી. કહ્યું છે કે—‘ જ્યેષ્ઠાવંત મુનિરાજની પ્રમાદથી થતી સ્ખલના કાંટાવાળા માર્ગથી થતી સ્ખલનાતુલ્ય ગણાય છે, પરંતુ તે ચારિત્રનો નાશ કરતી નથી. ’ તેમજ કહ્યું છે કે—સૂત્રમાં કહેલ વિધિયુક્ત જ્યેષ્ઠા કરનાર અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિવાળા મુનિરાજથી થતી વિરાધના નિર્જરા રૂપ રૂળવાળી હોય છે. ૪૯

જ્યેષ્ઠાવંત સાધુએ કપાયોમાં પ્રવૃત્તિ ન કરવી જોઈએ. એથી કપાયોનું રૂગ કહે છે.

જં અજ્ઞિયં ચરિત્તં, દેગ્રણાણ વિ પુન્વકોડીણ ।

તં પિ કસાદ્યમિત્તો, હારેદ નરો મુદુત્તેણ ॥ ૫૦ ॥

ગાથાર્થ—અહ્ય અંશથી ન્યૂન પૂર્વકોડી વરસ મુખીમાં જે ચારિત્ર ઉપાજ્ઞન કયું હોય, તેને પણ કપાયયુક્ત થતો મનુષ્ય એક મુદૂર્તમાં હારી જાય છે. ૫૦

વ્યાખ્યાન—પૂર્વકોડીથી અધિક આયુષ્યવાળા, અકર્મ-ભૂમિ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યને તો મત જ હોતું નથી, પૂર્વકોડી આયુષ્યવાળા મનુષ્યને પણ આઠ વરસથી ઉપરજ દીક્ષા હોઈ શકે; એ હેતુથી દેશે ઉભી પૂર્વકોડી મુખીમાં દુઃખે પાળી શકાય એવું તપશ્ચર્યારૂપ જે ચારિત્ર મેળવ્યું હોય, તે સ્વપણને કોઈકર્મના વશ થકી રૂઝ અંતર્મુદૂર્ત કાળ મુખી પણ અંનતાનુબંધિ કપાયોના ઉદયમાં વર્તતો કોઈક મનુષ્ય નિષ્કળ કરે છે. તેવા પ્રકાર-

ની કપાયોની તીવ્રતામાં મરણ પામેલો જીવ કદાચિત્ નારકીમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. એ સારાંશ છે.

ઉપશાંત કપાયવાળો પ્રાણી પણ વારંવાર અનંત પ્રતિષ્ઠાત પામે છે, તેથી થોડો કપાય પણ બાકી હોય તો તમારે વિશ્વાસ રાખવો નહિ. થોડું ઋણ, થોડો વ્રણ (ઘા), થોડો અગ્નિ, થોડો કપાય એ થોડું પણ બહુ થાય છે. તેથી તેનો વિશ્વાસ રાખવો નહિ. ઋણ દાસપણું આપે છે, ફેલાતો વ્રણ થોડા વખતમાં મરણ આપે છે, અગ્નિ સર્વનો દાહ કરે છે અને કપાયો અનંતાલવ આપે છે.

હવે ચારે કપાયોનું જૂઠું જૂઠું ફળ કહે છે—

કોહો પીઈ પળાસેઈ, માણો વિચયનાસણો ।

માયા મિત્તાણિ નાસેઈ, લોહો સવ્વવિણાસણો ॥ ૫૧ ॥

ગાથાર્થ—ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરે છે. માયા મિત્રોનો નાશ કરે છે, અને લોભ સર્વનો વિનાશ કરે છે. ૫૧

વ્યાખ્યાર્થ—ક્રોધ-દ્વેષ કરવામાં આવે તો જે કોઈ પણ સાથે પ્રેમ હોય તે નાશ પામે છે. ક્રોધ કરવાથી પ્રેમને તો જલાંજ-લિજ દીધી બાણવી. કેમકે—ક્રોધાંધ મનુષ્યનાં વચનથી પ્રીતિનો ઉચ્છેદ થતો આપણે જોઈએ છીએ. તથા માન-અહંકાર વિનયનો નાશ કરે છે—(માનરૂપી ગર્વેન્દ્ર ઉપર આડું થયેલ પ્રાણી) જેનાવડે આઠ પ્રકારનાં કર્મોને દૂર અથવા વિલીન કરી શકાય છે, તે અશુ-ભ્યાનાદિક ઉપચારરૂપ વિનયનો વિનાશ કરે છે. કેમકે—અભિમાની મનુષ્ય મૂર્ખતાથી વિનય કરવો ઉચિત સમજતો નથી. તથા માયા—શઠપણું એ મિત્રોનો નાશ કરે છે, કુટિલતા ધારણ કરનાર મનુ-ષ્યોનો મિત્રો ત્યાગ કરે છે, એવું જોવામાં આવે છે. મૈત્રી અને કપટભાવ એ બન્નેને છાયા અને તડકાની જેમ વિરોધ છે. કહ્યું છે કે:—

“ શાદ્ર્યેન મિત્રં કલુષેણ ધર્મં, પરોપતાપેન સમૃદ્ધિભાવમ્ ।

સુલેન વિદ્યાં પરુષેણ નારીં, વાજ્ઞન્તિ યે વ્યક્તમપરિહતાસ્તે ॥ ”

ભાવાર્થ—જેઓ શઠતાથી મિત્રને, કલુષિત કર્મ દ્વારા ધર્મને, બીજાઓને દુઃખ ઉપજાવવા દ્વારા સમૃદ્ધિને, મુખવટે વિધાને, અને કઠોરતાથી નારીને વાંછે છે; તેઓ પ્રકટ મૂર્ખાઓ જ છે.

તથા લોભ—પ્રીતિ વિગેરે સર્વનો વિનાશ કરે છે. કેમકે વાસ્તવિક રીતે લોભ થકી ક્રોધ, માન અને માયા યાય છે. તેથી કરીને—

“ ઉપશમથી ક્રોધને હણવો, માર્દવથી માનને છૂટવો, ઋણુતાથી માયાને છૂટવી અને સંતોષથી લોભને છૂટવો. ”

ક્ષમા—ઉપશમવડે ઉદયમાં નહિ આવેલા ક્રોધને શેકવાથી અને ઉદયમાં આવેલા ક્રોધને નિષ્ફળ કરવાથી હણવો. એવી રીતે માનને માર્દવવડે—નિરભિમાનતાવડે ઉદય નિરોધ વિગેરેને છૂટવો, અને માયાને ઋણુ ભાવથી—અશઠતાથી ઉદયનિરોધાદિવડે છૂટવી, એવી રીતે લોભને સંતોષ થકી—નિઃસ્પૃહપણથી ઉદયનો નિરોધવડે અને ઉદય પામેલને નિષ્ફળ કરવાવડે છૂટવો. કહ્યું છે કે—

નિગ્રહ નહીં કરવામાં આવેલા—ઉચ્છૃંખલ ક્રોધ અને માન તથા વૃદ્ધિ પામતા માયા અને લોભ એ ચારે સંપૂર્ણ, દૃષ્ટ અથવા કિલ્લ કષાયો, અગુલ ભાવરૂપી પાણી વડે પુનર્જન્મરૂપી વૃક્ષનાં તેવા પ્રકારનાં કર્મરૂપી મૂળીઆંઓને સિંચે છે. આ અત્યંત અધમ ચાર કષાયોમાંથી એકેક કષાય પણ સંસાર સંબંધિ દુઃખો આપવામાં કારણ બને છે. તો સઘળા કષાયો એકઠા થયા હોય ત્યારે તો શું કહેવું એ ઉપર દૃષ્ટાંત કહે છે.

‘કેઈ એ સાધુઓ’ અતિશય કરીને દેવલોકમાં ગયા. આ રાત્ર એક નગરમાં કોઈ એક શેઠની ભાર્યા પુત્રને માટે નાગદેવતાની આરાધના કરવા ઉપવાસ કરી રહી હતી. નાગદેવે કહ્યું કે—‘દેવલોકમાંથી ચ્યવેલો છવ ત્હારો પુત્ર થશે.’ ત્યારપછી તે બે સાધુ-

માંથી એકનો જીવ દેવલોકમાંથી ચ્યવીને તેણીનો પુત્ર થયો. તે પુત્રનું શુણનિધ્પન્ન (નાગદેવે આપેલ હોવાથી) ‘ નાગદત્ત ’ એવું નામ પાડ્યું. તે જર કળાઓમાં નિપુણ થયો. ગાંધર્વ-સંગીત તેને અત્યંત પ્રિય હોવાથી લોકો તેને ‘ ગાંધર્વનાગદત્ત ’ એવા નામથી બોલાવતા હતા. મિત્રવર્ગથી પરવર્યો છતો તે મુખને અનુલવતો હતો. દેવ તેને ઘણા ઘણા પ્રકારથી બોધ કરતો હતો, પણ તે બોધ પામતો ન હતો. ત્યારે તે દેવ અવ્યક્ત ચિહ્નથી જણાતો નહિ, કે-‘ આ સાધુ છે. ’ કેમકે તેને રજોહરણ, ઉપકરણ વિગેરે ન હતાં. કોઈ એક દિવસે ચાર સર્પના કરંડીઆઓને હાથમાં શ્રહુણ કરી ઉદ્ધાનમાં રહેલા તે નાગદત્તની સમીપમાં આવી ઉતર્યો. મિત્રોએ તેને કહ્યું કે-‘ આ સર્પ બેલાવનારો મદારી છે. ’ ત્યારે નાગદત્ત તેની પાસે ગયો અને પૂછ્યું કે-‘ આ કરંડીઆઓમાં શું છે ? ’ દેવે કહ્યું કે-‘ સર્પો છે. ’ ગાંધર્વનાગદત્તે કહ્યું કે-તું મહારા સર્પો સાથે રમ-ક્રીડા કર અને હું તારા સર્પો સાથે રમું-ક્રીડા કરું. દેવ તેના સર્પો સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યો, તે સર્પોએ ડાંખ દેવા છતાં મર્યો નહિ. ગાંધર્વનાગદત્તે અમર્ષ-અદેખાર્ષ ધરી કહ્યું કે-હું પણ તારા સર્પો સાથે રમીશ. દેવ બોલ્યો કે-‘ તને જો ડસશે તો જરૂર મરીશ. ’ જ્યારે આગ્રહ પૂર્વક તે કહેવા લાગ્યો ત્યારે દેવે માંડળું આજેખી ચારે દિશામાં કરંડીઆ સ્થાપ્યા. પછી તેના સઘળા મિત્રો, પરિજન અને સ્વજનને મેળવી તેઓની સમક્ષ નાગદત્તને કહ્યું કે-હોલોકો! અહિં ગાંધર્વનાગદત્ત સર્પોની સાથે બેલવાને ઇચ્છે છે, કોઈ પણ પ્રકારે જો તેને સર્પો ડસે તો એમાં મહારો દોષ નથી. આ મહારા સર્પો સામાન્ય માહાત્મ્યવાળા નથી. કેમકે-વિજળીની માફક ચપલ જીવવાળો, ઊંચ ઝેર વાળો, ઊગતા સૂર્યની સમાન (લાલ) નેત્રવાળો સાક્ષાત્ જમની જેવો, આ રોષ નામનો વિષધર પ્રલય કાળની જેવો છે. આઠ ફેણવાળો, જમની જેવી જીલવાળો, મેરુની જેવો ઉંચો આ માન નામનો ફણીધર છે, કે જેનાથી ડસાયેલો મનુષ્ય ઈંદ્રને પણ તૃણ સમાન ગણતો નથી. એ જીલવાળી. કુટિલગતિ, છળમાર્ગને શોધનારી, વિષમ સ્વભાવવાળી, જેનો મધ્યભાગ કોઈથી પામી શકાતો નથી તેવી આ માયા નામની શ્રેષ્ઠ

નાગણી છે. તથા ઉગ્ર વિષવાળો, ઘેર દૂંડાડાવાળો, જેના સ્પર્શ મા-
ત્રથી મનુષ્ય સમુદ્રની જેમ દુઃખે પૂરી શકાય તેવો થાય છે; તે આ
લોભ નામનો મહાનાગ છે. આ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ
આરે દુષ્ટ સર્પો છે, કે જેઓથી સદા સંતપ્ત થયેલ જગત્ જીર્ણ થ-
યેલ હોય તેમ કળકળે છે-દુઃખી થઈ રહ્યું છે. એમ કહી તેણે તે
સર્પો મૂક્યા. ભયંકર આકાર ધારણ કરનાર તે વિષધરોએ તેને
હંખ દીધો, તેથી તે મૂર્છાવશ થઈ ભૂમિ ઉપર પડ્યો અને મરેલાની
જેમ ચેપ્પારહિત થયો. દેવે કહ્યું-હા હા ! શું થયું ? ' વાર્યો
છતાં પણ રહ્યો નહિ. ' તેને પૂર્વે કહેલા મિત્રોએ, જોસડો કર્યા,
પરંતુ જોસડો કાંઈ ગુણકારી થયાં નહિ પછી તેના સ્વજન-
વર્ગે પગે પડી કહ્યું કે- ' હે સત્પુરુષ ! દયા કરે. ' દેવે કહ્યું કે-
' આવીજ રીતે હું પણ ડસાયો હતો, મને પણ હંખ દીધો હતો.
જો આવા પ્રકારનું આચરણ કરે તો જીવે. જો તેમ પાલન ન કરે
તો સજીવન થવા છતાં પણ ફરી મરે. ' સ્વજનોએ કહ્યું- ' કેવી
રીતે ? ' દેવે કહ્યું કે-આ ચાર પ્રકારના દુષ્ટ આશીર્વાદ સર્પોથી
ડસાયેલો હું વિષના નાશ કરવા માટે વિવિધ તપ કર્મને 'આચરું'
છું, પર્વતો, જંગલો, મસાણો, શૂન્ય-ઉજ્જડ ઘરો, ઝાડોનાં મૂ-
ળોને સેવું છું. તે દુષ્ટ સર્પોનાં ક્ષણ વાર પણ વિશ્વાસ રાખતો નથી.
અતિ આહાર પણ સહતો નથી. અત્યંત સ્નિગ્ધ આહારવડે પણ
તેઓ ઉદયમાં આવે છે. નિર્દોષ આહારને પણ હું અત્યંત ઇચ્છતો
નથી. સ્વજનોએ 'એમ' કહી સ્વીકાર્યું, ત્યારે દેવે ધ્યાન આરંભ્યું.
ધારણા રાખી, શિખાખંધ કર્યો, મંત્ર-ગાપ દીધો. તે આવી રીતે—

“ સિદ્ધે નમંમિઝ્ઞાનં, સંમારચ્યા ય જો મદાવેજ્ઞા ।

વાંચ્છામિ ઢંકકરિયં, સન્ધ્યવિસનિવારણીચિજ્ઞં ॥ ૧ ॥

સન્ધ્યં પાણાદ્યાયં પચ્ચક્ષ્વાઈ સન્ધ્યં અલિયથયણં ય,

સન્ધ્યમદત્તાદાણં, મેહુણં. પરિગ્ગહં સ્વાદા ॥ ”

ભાવાર્થ-સિદ્ધોને અને સંસારમાં રહેલા મહાવૈદ્યોને નમ-
સ્કાર કરી હંકકરી સર્વ વિષનિવારણી વિદ્યા હું કહીશ. સર્વ પ્રા-
ણાતિપાત, સર્વ અલિક-અસત્ય વચન, સર્વ અદત્તાદાન, મૈથુન
અને પરિગ્રહનું પ્રત્યાખ્યાન કરવું.

ત્યારપછી ગંધર્વનાગદત્તે સહેજ અંગો ચલાવ્યાં, બન્ને આંખો ઉઘાડી, સ્વજનોએ વૃત્તાંત નિવેદિત કર્યો, શ્રવિતની આશાએ તેણે ત્રત અંગીકાર કર્યું. કેટલાક દિવસસુધી તેની પાછળ ચાલનાર થયો, તેને મૂકી દોડયો. પાછો તેવીજ રીતે ભૂમિ ઉપર પડયો. તે વૃત્તાંત બાણનાર લોકોએ આવીને દેવને કહ્યું—‘આને સજ્જ કરો, એકવાર અપરાધ માફ કરો.’ દેવે ફરીથી તેને પુનર્જીવિત કર્યો. એમ બે ત્રણ વાર કર્યું. એક વખતે એક કથણે સ્વાધ્યાય કરતા મુનિયો દેખાડ્યા. તેઓની સમીપે ગયો, ધર્મ સાંભળ્યો. દેવે કહ્યું કે—‘જો પ્રવ્રજ્યા લે, તો મૂકું.’ તેણે કહ્યું કે—‘બહુ સારું’ પછી પૂર્વનો સંબંધ કહ્યો, તેણે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી. એવી રીતે સર્વોની જેવા આ કથાયો દુરંત, સંસારના કારણભૂત હોવાથી અપ્રશસ્ત છે. ૫૧

ક્રોધનો ઉપશમ એજ ક્ષાંતિ છે, આથી તેને મુખ વિગેરેના કારણભૂત દર્શાવવાવડે ઉપનય સહિત કહે છે—

સંતી સુહાસ મૂલં, મૂલં ધમ્મસ્સ ઉત્તમા સંતી ।

ઠરહ મહાવિજ્ઞા હવ, સંતી સન્વાઈં દુરિયાઈં ॥ ૫૨ ॥

ગાથાર્થ—ક્ષાંતિ-ક્ષમા એ સુખોતું મૂળ છે. ઉત્તમ ક્ષાંતિ એ ધર્મનું મૂળ છે, મહાવિદ્યાની જેમ ક્ષાંતિ સર્વ દુરિત-પાપ કણોને હરે છે. ૫૨

“ જિજ્ઞજ્ઞણી રમણીણં, મણીણ ચિંતામણી જહા પથરો ।

કલ્પલયા ય લયાણં, તહા સમા સઘ્વધમ્માણં ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—જેમ સર્વ રમણીઓમાં જિનજનની શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સઘણા મણિઓમાં ચિંતામણી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સઘણી વેલડીઓમાં કદપવેલડી ઉત્તમ છે; તેમ સર્વ ધર્મોમાં ક્ષમા એ શ્રેષ્ઠ છે. ૧

આ લોકમાં ક્રૂર એકજ ક્ષાંતિને સ્વીકારી, પરિપહો અને કથાયો ઉપર શ્રુત મેળવી અનંત પ્રાણીઓ અનંત મુખવાળા પરમપદને પામ્યા છે. તથા—

પૂર્વનાં કર્મોથી નિર્માણ કરેલાં, દુર્જન મનુષ્યનાં મુખરૂપી ધનુષ્યમાંથી નીકળેલાં, વચનરૂપી બાણો ક્ષાંતિરૂપી ઢાલને વહન કરનારા સાધુઓને લાગતાં નથી.

ક્ષમારૂપી ધનુષ્યને જો ગ્રહણ કર્યું, તો પછી દુર્જન શું કરી શકનાર છે ? તૃણ વિનાની ભૂમિ ઉપર પડેલો અગ્નિ સ્વયંમેવ ઉપ-
શાંત થઈ જાય છે.

કોપ ઉપર અચંકારી લટ્તાનું અને ક્ષમાના વિષયમાં ક્ષુદ્રક મુનિનું ઉદાહરણ છે. કોપ થકી લટ્તા દુઃખ પામી, અને ક્ષમાથકી ક્ષુદ્રક મુનિને દેવો પણ નમ્યા હતા. પર

ક્ષાંતિ ધારણ કરનાર હોવા છતા પણ આવા પ્રકારનાં અશુભ કર્મોમાં પ્રવર્તનાર સાધુ ' પાપશ્રમણ ' કહેવાય, તેથી એ પાપ શ્ર-
મણુપણું જ કહે છે—

સયં ગેહં પરિચ્છજ, પરગેહંમિ વાવહે ।

નિમિત્તેણ વવહરહ, પાવસમણો તિ બુચ્છઈ ॥ ૫૩ ॥

ગાથાર્થ—પોતાના ઘરનો ત્યાગ કરી, પરઘરમાં પ્રવૃત્ત થનાર નિમિત્તથી વ્યવહાર કરનાર ' પાપશ્રમણ ' કહેવાય છે. ૫૩

વ્યાખ્યાયાર્થ—જે મુનિ પ્રવ્રજ્યા અંગીકારકરવાથી પોતાના ઘરનો પરિત્યાગ કરી પિંડનો અભિલાષી થઈ સ્વયં અન્યના ઘર માં વ્યાપૃત થાય—તેનાં કાર્યો કરે, શુભ અશુભ સૂચક વચનવડે દ્રવ્યોપાર્જન કરે તે પાપશ્રમણ પાપયતિ કહેવાય છે. ૫૩

હવે તપ સંબંધિ પાપશ્રમણુપણું કહે છે—

દુદ્ધ દહી વિગઈઓ, આહારેહ અભિવસણં ।

અરણ અ તવોકમ્મે, પાવસમણો તિ બુચ્છઈ ॥ ૫૪ ॥

ગાથાર્થ—જે સાધુ દૂધ, દહીં વિગેરે વિકૃતિયો વાશવાર ભક્ષણ કરે અને તપ કર્મમાં આત્મક્રત ન થાય તે પાપશ્રમણ કહેવાય છે. ૫૪

વ્યાખ્યાયાર્થ—દહીં અને દૂધ વિકૃતિ કરવાના કારણ હોવાથી વિકૃ-
તિ-ઉપલક્ષણથી ધી વિગેરે બધી વિકૃતિયોને તેવા પ્રકારના ખાસ કારણ વિના આહારમાં ગ્રહણ કરે. કહ્યું છે કે—' જે રસકસવાળા આહારને વાપરનાર હોય તે નિર્ઋથ ન હોય એમ કેમ કહ્યું ?—રસ કસવાળા લોજન-પાનનો આહાર કરનાર નિર્ઋથને

શંકા અથવા કાંક્ષા અથવા વિચિકિત્સા ઉત્પન્ન થાય અથવા લેદને પામે અથવા ઉન્માદને પામે અથવા લાંબા કાળ સુધી ટકનાર રોગોની પીડા થાય, અથવા કેવલિ ભગવંતે પ્રરૂપેલા ધર્મચક્રી બ્રહ્મ થાય; તેમ હોવાથી નિર્ઞય-સાધુએ રસકસવાળો આહાર વાપરવો ન જોઈએ. જીને રૂથજે પણ કહ્યું છે કે-આત્માની ગવેષણા કરનાર મનુષ્યને વિભૂષા, ત્રીસંસર્ગ અને દિનગ્ધ રસવાળું ભોજન એ તાલપુટ વિષ સમાન છે.

તથા-“ વર્ષાવાસ-આતુર્માસ રહેલ હૃદય, નીરોગી, બલવંત શરીરવાળા નિર્ઞય-સાધુ અથવા નિર્ઞયી-સાધવીઓને દૂધ, દહીં, માખણ, ઘી, તેલ, ગોળ મધ, મદિરા અને માંસ એ નવ રસ વિકૃતિયો વારંવાર વાપરવી ન કહેવો.” વળી જે તપ કર્મમાં પ્રીતિ-માન ન હોય તે પાપશ્રમણ કહેવાય છે. ૫૪

પાપશ્રમણપણું પ્રમાદથી થાય છે, એથી લેહ સહિત પ્રમાદનું ક્ષણ કહે છે.—

મજ્ઞં વિસય-કસાયા, નિદ્રા વિગદા ચ પંચમી મણિયા ।

एए पंच पमाया, जीवं पादेंति संसारे ॥ ५५ ॥

ગાથાર્થ—મધ, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકૃતિ એ પાંચ પ્રમાદો જીવને સંસારમાં પાડે છે. ૫૫

વ્યાખ્યાન—મધ-મદિરા, ઉપલક્ષણથી મૈદેય, સરક, માંસ, રસ વિગેરેનું ગ્રહણ કરવું. મધ તો આ લોકમાં પણ ઘણી વિદગ્ધનાઓનું કારણ છે.

દુર્લાભી મનુષ્ય પાસેથી સ્ત્રી જેમ દૂર થાય છે, તેમ દારૂડી-આની બુદ્ધિ તેનાથી દૂર પલાયન કરી જાય છે, દારૂડીઓ અત્યંત નિંદા પામે છે. અને ગુરૂનાં વાક્યોથી તબલવાથી કલેશ પામે છે.

દારૂડીઓ વિદ્વલ બની પ્રિયાને માતા સમાન અને માતાને પ્રિયા સમાન ગણી તેવું આચરણ કરે છે, કુબુદ્ધિવાળો તે છાકટો રાજાને જોઈ તેને કિંકર સમાન ગણે છે અને કિંકરને રાજા સમાન ગણે છે.

દારૂડીઆનો સર્વ મનુષ્યો ચોતરફથી ઉપહાસ કરે છે, તેનાં વસોને ચોર લોકો હરી જાય છે, જ્યાં ત્યાં પડેલા તે છાકટાના પહોળા થઈ ગયેલા મેઢાંમાં ફૂતરાઓ ખાડો ધારી મૂતરે છે.

મદિરાથી વ્યાકુળ મતિવાળો થઈ મનુષ્ય જલ્દી મૂર્છિત થાય છે, રૂંદે છે, કંપે છે, પોકારે છે, બળે છે, વમન કરે છે, ખેદ પામે છે, સ્ખલના પામે છે, દિશાઓ તરફ જુએ છે, રડે છે, શ્વાસ લે છે, હાંફે છે, હસે છે, ખાય છે, ઈર્ષ્યા કરે છે, ગાય છે, ભમે છે, ગદ્ ગદ્ બોલે છે, પોક મૂકે છે, દોડે છે. ગ્લાનિયુક્ત બને છે, હણે છે, હર્ષિત થાય છે, હિત સમજતો નથી અને વિવાદ પામે છે.

મદિરાના મદથી મત્ત થયેલા શાખ વિગેરે કૃષ્ણના કુમારોએ બિચારા દ્વિપાયન ઋષિને તેવો કદર્શિત કર્યો કે—જેથી તે દ્વારકાનાં જાદવ જનોની ૧૩૨ કુલકોટિના ક્ષયનો હેતુ બની મહાપાપનો પર્વત થયો.

મદિરા પીવાથી ચિત્તની જાતિ થાય છે, ચિત્તના જામિતપણાથી મનુષ્ય પાપજનક આચરણો આચરે છે, મદિરાથી મૂઢ બની ગયેલા—વિહ્વલ થયેલા માણસો પાપ કરી દુર્ગતિને પામે છે. તેથી મદિરા કોઈને દેવી નહિ અને પીવી પણ નહિ. તથા વિષયો શબ્દ વિગેરે પાંચ છે એ વિષયોનું સ્વરૂપ આવું છે.

કામભોગો ક્ષણ માત્ર સુખ આપે છે અને ઘણા કાળ સુધી દુઃખ આપનાર છે. ખરી રીતે જોઈએ તો અત્યંત દુઃખદાયક છે. સુખ આપનાર છે જ નહિ. સંસાર સંજાંધિ સુખના પણ વિપક્ષ રૂપ કામભોગો અનર્થોની ખાણ રૂપ જ છે.

વિષયોમાં વાસ્તવિક રીતે સુખ નથી, પરંતુ ધતૂરા વગેરેનું પાન કરવાથી જામિત નેત્રવાળા મનુષ્યોને જેમ પત્થરાને વિષે પણ આ મુવર્ણ છે એવી જુદી થાય છે, તેમ જીવોને પણ ‘આ સુખ છે’ એવું અભિમાન થાય છે. તેમજ કહ્યું છે કે આ ભોગે ભોગવની વખતે મધુર જણાય છે, પરંતુ પરિણામે વિષ હોવાથી કિંપાક દ્વેશ જન્મે છે, ખુજલી ખણવાની જેમ દુઃખ આપનાર દેવ છતાં ‘સુખ’

છે ' એવી બુદ્ધિ આપે છે—કરાવે છે, મધ્યાહ્ન સમયે ઝાંઝવાના જળની જેમ નિરંતર મિથ્યા દુષ્ટ વિચારો કરાવે છે અને ભોગવ્યા છતાં મહાવૈરી આ ભોગો કુયોનિયોમાં જન્મ આપે છે. વિષયોથી વ્યાકુળ ચિત્તવાળો થયેલો આ જંતુ હિત-અથવા અહિતને જાણતો નથી, તેથી અનુચિત આચરણ આચરતાં છુવ લાંબાકાળ સુધી દુઃખરૂપી અરણ્યમાં રખડ્યા કરે છે. તથા કપાયો—જેમાં પ્રાણીઓ પરસ્પર હુણાય તે કષ-સંસાર, જેઓ વડે જંતુઓ સંસારમાં ગમન કરે તે કષાય અથવા કષનો—સંસારનો લાભ જેઓથી થાય તે કપાયો—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ કહેવાય છે. તેમાં ક્રોધ—અક્ષમાના પરિણામરૂપ છે, માન—જાતિ વિગેરે થકી ઉત્પન્ન થયેલો અહંકાર, માયા—બીજાને ડગવું વિગેરે સ્વરૂપવાળી, લોભ અસંતોષ રૂપ લુબ્ધતાનો પરિણામ. તે અનંતાનુબંધિ વિગેરે ભેદથી ૧૬ છે. તેમાં અનંત સંસારનો અનુબંધ કરાવવાના સ્વભાવવાળા કપાયો અનંતાનુબંધિ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચારે કપાયો પ્રાણીયોને અનંત સંસારનો અનુબંધ કરાવે છે તેથી તેઓની 'અનંતાનુબંધી' એવી સંજ્ઞા રાખેલી છે. જો કે બાકીના કપાયોના ઉદય વિના તેઓનો ઉદય નથી, તો પણ અવશ્ય અનંત સંસારના મૂળ કારણ મિથ્યાત્વના ઉદયને જેથી લાવનાર હોવાથી જ 'અનંતાનુબંધિ' શબ્દથી ઉચ્ચરાય છે. બાકીના કપાયો અવશ્ય મિથ્યાત્વના ઉદયને જેથી આણુતા નથી. આ હેતુથી તેઓના ઉદયનું યુગપદ્મપણું હોવા છતાં પણ આ વ્યપદેશ થતો નથી. એથી આ કપાયોનું જ આ અસાધારણ નામ છે.

તથા જેઓના ઉદયથી લેશમાત્ર પણ પ્રત્યાખ્યાન થકી શકતું નથી, એથી તે કપાયો અપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—આ સંસારમાં જેઓના ઉદયથી પ્રાણી થોડા પ્રત્યાખ્યાન તરફ પણ ઉત્સાહ કરી શકતો નથી; એથી આ બીજા પ્રકારના કપાયો (ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ) ની 'અપ્રત્યાખ્યાન' સંજ્ઞા રાખી છે.

તથા સર્વ વિસ્તારરૂપ પ્રત્યાખ્યાનનું આરંભદિત કરનાર તે

કપાયો પ્રત્યાખ્યાનાવરણી કહેવાય છે. કહ્યું છે કે-અંહિ સર્વ પ્રકારના સાવધ વ્યાપારોથી વિરતિ કરવી, તે પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે, તેને આવરણ કરનાર હોવાથી તે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ ત્રીજા પ્રકારના કપાયોની 'પ્રત્યાખ્યાનાવરણ' એવી સંજ્ઞા સ્થાપન કરવામાં આવી છે.

તથા પરિપક્વો, ઉપસર્ગો આવી પડતાં ચારિત્રધારી મુનિને પણ (અંહિ સમ્ શબ્દ ईषद् અર્થમાં છે.) સેજ ન્યહિત કરે હીનત કરે છે, એથી એ સંજ્ઞાવલન કપાયો કહેવાય છે. આવી રીતે એ ચારે કપાયોના પ્રત્યેકના ચાર ચાર ભેદો થવાથી તે ૧૬ થાય છે. તે કપાયોનો દોષ આ પ્રમાણે છે.

અસંકલિત-સંકલેશ વિનાનું ચિત્તરૂપી રત્ન એ આંતરિક ધન કહેવાય છે. જેનું એ આંતરિક ધન દોષો (ચોરો) વડે ચોરાઈ ગયું હોય તેને વિપત્તિયોજ બાધી રહે છે.

હવે નિદ્રા-સૂચુ. તેનો દોષ દર્શાવવામાં આવે છે.—

નિદ્રાશીલ-નિદ્રામાં જ વિશેષ પ્રવૃત્ત થનાર મનુષ્ય જ્ઞાનને અથવા દ્રવ્યને ભેગવવા શક્તિમાન થઈ શકતો નથી. નિદ્રાશીલ પ્રાણી જ્ઞાન અને દ્રવ્યથી હીન બને છે. જ્ઞાન અને દ્રવ્યના અભાવથી લોકમાં અદ્વિતીય દુઃખભાગી થાય છે. મારે નિદ્રાવડે સર્ચું.

તે નિદ્રા પાંચ પ્રકારની છે. જેમાંથી સુખે ભગૃત થઈ શકાય તે નિદ્રા. ૧, જેમાં દુઃખથી સુકેલીથી ભાગી શકાય તે નિદ્રા-નિદ્રા ૨, હભા રહેતા અને બેઠાલાને નિદ્રા આવે તે પ્રચક્ષા ૩, ચાલતાં ચાલતાં નિદ્રા આવે તે પ્રચક્ષા પ્રચક્ષા ૪, દિવસે ચિંતવેલ કાર્યને (રાત્રે) કરનારી, વાસુદેવથી અર્ધા બળવાળી નિદ્રા સ્ત્યાનર્થિ કહેવાય છે.

તથા પાંચમો પ્રમાદ વિકલ્પ કહેલ છે. તે સાત પ્રકારની છે. સ્ત્રીકથા ૧, લજ્જાકથા ૨, દેશકથા ૩, રાજકથા ૪, મૃદુસ્પર્શિની ૫, દર્શનભેદિની ૬ અને ચારિત્રભેદિની. તેમાંથી—

સ્ત્રી કથા—સ્ત્રીઓની નિદ્રા પ્રેમસા વિશેષ કષ્ટપ્રવાળી

જાણવી. જેમકે—તે સ્ત્રી ઉંટ જેવી ગતિવાળી, કાગડાના જેવા સ્વરવાળી, દોર્લાગ્યવાળી, લાંબા પેટવાળી, ખીળી આંખોવાળી, દુઃશીલ, દુર્લાપણ કરનારી છે. ધિક્ક ધિક્ક તેણીનું મ્હેં કોણ બુવે ? તેમજ તે સ્ત્રી પાતળા શરીરવાળી, મુલગા, સૌમ્ય મુખવાળી, પદ્મ પત્રના જેવાં નેત્રોવાળી, ભારે-મોટા નિતંબવાળી, ઉંચા પુષ્ટ સ્તનોવાળી, લલિત-સુંદર ગતિ-ચાલવાળી છે.

લકતકથા આવી રીતે—(મશાલા વિગેરેથી ન સંસ્કારેલા, વાશી) કળથી, કાંગ, કાલિંગ, કારેલાં અને કેરડાંઓથી થતા ભોજનને ધિક્કાર હો. અહા ! ધીની અધિકતાથી શ્રેષ્ઠ શાક-પકવાન વાળું, ભાત-દાળ વિગેરે અશનવાળું, ઘી, ખાંડથી યુક્ત ખીરનું ભોજન મનુષ્યોને અમૃતરૂપ છે. હે વાહીદ્ર ! રોગોનો નાશ કરવામાં વ્યાલી-વાઘણસમાન મગની દાળ તુપ વિનાની-ક્રાંતરાં રહિત કેમ ? પ્રત્યુત્તર—ઓહન-ઓખારૂપ પ્રિયનો સંયોગ થવાથી એ કાંચળી રહિત થયેલી છે.

દેશકથા—સારા ધાન્યને ઉત્પન્ન કરનાર માળવો દેશ રમણીય છે, કાંચી દેશનું તો શું વર્ણન કરી શકાય ? ગુજરાતની ભૂમિ દુર્ગ-દુઃખે ગમન કરી શકાય તેવી છે. ઉલ્લટ ભટોવાળો લાટદેશ બિહાર જેવો છે, સુખના નિધિરૂપ કાશ્મીર દેશમાં વસો તો સારું, કુંતલદેશ તો સ્વર્ગ જેવો છે. આવા પ્રકારની દેશ સંબંધિ કથા હર્ષનોના સંગની જેમ વર્જવા યોગ્ય છે. તથા

રાજકથા આ પ્રમાણે—આ રાજા હુસ્મનોના સમૂહનો નાશ કરવામાં સમર્થ, ક્ષેમ કરનાર અને ચોરોનો વિનાશ કરનાર છે. તે બે રાજાઓનું ભયંકર યુદ્ધ થયું અથવા તે રાજાએ આ રાજાનો સારો પ્રતિકાર કર્યો. આ દુષ્ટ રાજા મરી જાયો, આ રાજા મારા આયુષ્યવડે પણ ધણા-લાંબા વખત સુધી રાજ્ય કરે. આવા પ્રકારની ઘણા કર્મબંધના કારણભૂત રાજકથાને કાલ્યા મનુષ્યોએ તજવી.

મૃદુકારુણિકી—શ્રોતા જનોનાં હૃદયને મૃદુતા ઉત્પન્ન કરતી હોવાથી મૃદુ અને પુત્ર વિગેરેના પ્રલાપની મુખ્યતાવાળી હોવાથી કારુણિકી કથા મૃદુકારુણિકી કહેવાય છે. તે આવી રીતે—

હા પુત્ર ! હા પુત્ર ! હા વત્સ ! હા વત્સ ! મ્હને અનાથ કેમ કરી મૂકી ? એવા કડ્ડણ પ્રલાપ કરતી તે સ્ત્રી (પુત્રની માતા) પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં પડી.

દર્શનભેદની—જ્ઞાન વિગેરેના અતિશયથી કુતીરિંકોની—મિથ્યાત્વ લોકોની પ્રશંસારૂપ કથા. જેમકે—સંકટો સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ-યોથી યુક્ત, સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ કરનાર, સૂક્ષ્મ અર્થોને જાણી શકે તેવી બુદ્ધિ ધરાવનારાઓએ રચેલ શ્રેષ્ઠ બૌદ્ધશાસન સાંભળવા યોગ્ય છે.

ચારિત્રભેદની—જે કથાવડે અંગીકાર કરેલ વ્રતવાળા-વ્રતિના અથવા વ્રતને માટે ઉપસ્થિત થયેલા ભાવયતિના ચારિત્રનો ભેદ કરવામાં આવે તે ચારિત્રભેદની કથા કહેવાય છે. જેમકે—

કેવળજ્ઞાની, મનઃપર્યવસાની, અવધિજ્ઞાની, ચૌદ પૂર્વી, દશ પૂર્વી અને નવ પૂર્વી પુરુષોથી રહિત એવા આ કાળમાં શુદ્ધ અથવા અશુદ્ધ ચારિત્ર યા તેના ભાવને કોણ જાણી શકે ? તેમજ જેમ પાદલા ઉપરથી પડેલા મનુષ્યને બહુ ઘોડી શરીર પીડા થાય છે, પરંતુ પર્વતની ટોચથી પડેલાને અત્યંત પીડા થાય છે, તેમ ચારિત્રથી બ્રહ્મ થયેલાને અનંત ભવ થાય છે.

પ્રમાદની બહોળતાવાળો કાળ છે, દર્શન અને જ્ઞાનવડે તીર્થ વર્તે છે, ચારિત્ર તો વિચ્છેદ થયું છે; તેથીગૃહિ ધર્મ—શ્રાવકધર્મ કરવો શ્રેષ્ઠ છે.

આવા પ્રકારની વિકથા છે. વિકથા ઉપર રૌહિણીની કથા—

આ લોકમાં નીતિની રીતિથી શોભતી કુંડળી નામની શ્રેષ્ઠ નગરી છે. ત્યાં જિતશત્રું નામનો રાજા હતો કે જે દુર્જન જનોનો શત્રુ હતો. ત્યાં પ્રાચે વિકથાઓથી વિરક્ત, સત્કથાઓ અને શુભોદ્ગ્રી રત્નોને ઉત્પન્ન કરવામાં રૌહિણિગિરિ સમાન સુભદ્ર નામનો શેઠ વસતો હતો. તેને મનોરમા નામની ભાર્યા હતી. તેમને શુભોદ્ગ્રી પરિપૂર્ણ, જિનેશ્વરના સિદ્ધાંતમાં લબ્ધાર્થ, ગૃહીતાર્થ અને પૃથાર્થ રૌહિણી નામની બાળવિધવા પુત્રી હતી. તે રૌહિણી પ્રતિદિન ત્રિસંધ્ય જિનેશ્વરોને પૂજતી હતી, તથા કોઈ પણ દિવસને નિષ્કળ ન થવા દેતાં અધ્યયનાદિ આચરતી હતી, તેમ જ

નિશ્ચિંત થઈને નિત્ય આવશ્યક વિગેરે કૃત્ત કરતી હતી, ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષને સિંચતી હતી, કોઈને પણ વંચિત કરતી-કગતી ન હતી, ગુરુમહારાજના ચરણ પૂજતી હતી, કમ્મપયડી વિગેરે ગ્રંથોને પોતાના નામની જેમ વિચારતી હતી, શ્રેષ્ઠ દાન દેતી હતી, ગંગા નદીના પાણીની જેવું ઉન્નતવલશીલ ધારણ કરતી હતી, યથાગતિ તપ કરતી હતી, અને પ્રશસ્ત મનવાળી તેણી શુભ ભાવનાઓ ભાવતી હતી. આવી રીતે નિર્મળ ગૃહધર્મ-શ્રાવકધર્મને પાળતી, પાપ થકી પાછી વળતી, દૃઢ સમ્યક્ત્વથી ચલિત ન થતી, સત્ય જિનમતને પ્રકટ કરવામાં પડિતા તે રોહિણી દિવસો વીતાવતી હતી.

આ તરફ ચિત્તરૂપી પ્રસિદ્ધ અટવીમાં ભુવન ઉપર આક્રમણ કરવામાં અતિશય પ્રયત્ન મોહ નામનો રાજા નિષ્કંટક રાજ્ય પાળે છે, તે મોહરાજા કદાચિત્ અર પુરુષોના સુખ થકી પોતાના દોષોને ઉઘાડા પાડવામાં તત્પર એવી રોહિણીને સાંભળી અત્યંત ઉદ્વિગ્ન થઈ ચિંતા કરવા લાગ્યો કે-‘ અહો ! જુઓ તો ખગ, અતિશય હૃદયવાળા સદાંગમથી વામિત ચિત્તવાળી આ (રોહિણી) ને અમારા દોષો અહણ કરવામાં કેટલો ગમે રસ પ્રસરે છે ! ! જો કોઈપણ પ્રકારે આ (રોહિણી) કેટલાક કાળસુધ્ધી આવી રીતેજ રહેશે તો નાસતા અમારી ધુળને પણ કોઈ જોઈ શકશે નહિ. ’ એવી રીતે ચિંતા કરતા તે મોહ રાજાની પાને તેનો રાગ કેસરી નામનો પુત્ર આવ્યો. પ્રભુભ કરતા તે પુત્રને પણ તેણે જાણ્યો નહિ, તેથી અત્યંત દુઃખિત થઈ એ (રાગ) બોલ્યો કે-‘ પિતાજી! આપ ‘પુન્યપાદ પિતાજીને આટલી ગંધી ચિંતા કરવાની શી જરૂર છે? કેમકે-આ જગતમાં આપની સમ અથવા વિષમ એવા કોઈ બીજાને હું જોતો નથી. ’ ત્યારે મોહરાજાએ રોહિણીનું યથાચિત વૃત્તાંત તેને કહ્યું. તે સાંભળી આ (રાગ) પણ મસ્તકમાં વજ્રથી આઘાત પામ્યો હોય તેમ દિલગીર થઈ ગયો. ત્યારપછી સઘળું સૈન્ય પણ નૃત્ય, ગીત વિગેરે વ્યાપારોને એકાએક બંધ કરીને પુખ્ત, તાંબૂલ વિગેરે મૂકી દઈ અત્યંત ખિન્ન થઈ ગયું. એવામાં એક બાળક તથા એક સ્ત્રીએ અદ્ભુત મણકપૂર્વક કાન્ય કર્યું

અને તે મોહરાજાએ સાંભળ્યું. ત્યારે અત્યંત રોકના વંચથી લાંબા નીસાસા મૂકી મોહરાજા ચિંતવવા લાગ્યો કે—‘હું દુઃખી છતાં આવી રીતે અત્યંત સુખી થઈને કોણ કીડાઓ કરે છે ?’ પછી કુપિત થયેલા પોતાના શ્રેષ્ઠ સ્વામિના અભિપ્રાયને જાણી લઈ ‘દુષ્ટાભિસંધિ’ નામના મંત્રીએ જ્ઞાતિ રહિત થઈ આ પ્રમાણે વિજ્ઞાપિ કરી—‘હૈ દેવ ! રાજકથા, સ્ત્રીકથા, દેશકથા અને ભક્ત-કથા રૂપ ચાર મુખવાળી, યોગિનીની જેમ ભુવનના જનોને મોહિત કરનારી આ વિકથા નામની મારી ભાર્યા છે અને આ બાળક અત્યંત ઇષ્ટ પ્રમાદ નામનો મહારાજા શ્રેષ્ઠ પુત્ર છે, છતાં જે હેતુથી તેઓએ એકાએક હાસ્ય કર્યું, તે તો તેઓનેજ પૂછવું જોઈએ.’ ત્યાર પછી રાજાએ તેઓને બોલાવીને પૂછ્યું કે—‘તમે કેમ હસ્યા ?’ તેમાંથી સ્ત્રી બોલી—“પૂજ્ય ! આપ સારી રીતે સાંભળો. બાળક માત્રથી સાધી શકાય એવા કાર્યમાં પિતાજી આટલી બધી ચિંતા શા માટે વહન કરે છે ? એ વિસ્મયને વશ થઈ આ પુત્ર સાથે મેં હાસ્ય કર્યું. કેમકે—આપ પિતાજીના પસાયથી હું આ રોહિણીને એક અર્ધ ક્ષણમાં ધર્મથી પાઠવામાં સમર્થ છું. અથવા આ વિચારી મારી આગળ કંઈ ગણતરીમાં છે ? જેઓ ઉપશાંત મનઃપર્યવશાની હતા તથા જેઓ શ્રુતજ્ઞાનથી યુક્ત હતા, તેવા કેટલાએ જીવોને મેં પૂર્વે ચાન્દ્રિયી બ્રહ્મ કર્યા છે; તેઓની સંખ્યા પણ કંઈ જાણતા નથી. વળી મેં જે આદ્ય પૂર્વધરોને ધર્મથી ખડકુલબધા છે—બ્રહ્મ કર્યા છે, તેઓ તો આજે પણ આપ પૂજ્ય પિતાજી પાસે ધુળની માફક રોળાય છે.” તે સાંભળી રાજાએ વિચાર્યું કે—‘હું ધન્ય છું કે, જેના (મારા) સૈન્યમાં આ અબળાઓ પણ ભુવનવર્તી જન-સમૂહને જીતવામાં સમર્થ બળવાળી છે.’ એમ વિચારી રાજાએ પોતાને હાથે ખીડું આપી, હર્ષપૂર્વક મરતક પ્રદેશમાં ચુંબન કરી ‘તમારા માર્ગો વિશ્વરહિત હો, તમારી પાછળ જ સૈન્ય પણ આવશે.’ એમ કહી તે સ્ત્રીને તે પુત્ર સાથે તત્કાળ વિસર્જન કરી. તે વિકથા રોહિણીની પાસે પહોંચી.

ત્યારપછી યોગિની વિકથાથી અધિષ્ઠિત થયેલી તે રોહિણી જિતમ દિરમાં પણ ખીજી ધ્રાનિકાઓ સાથે વિવિધ પ્રકારની વિક

થાઓ કરવા લાગી, પ્રસન્ન મનવાળી થઈ રોહિણી જિનેદ્રોને પૂજતી ન હતી, ચુરંદેવને પણ વંદન કરતી ન હતી, બહુ હાસ્ય કરતી, બહુ ખોલી તેણી બીજાઓને પણ વ્યાધાત કરતી હતી. મહર્ષિક-પંસાદાર રોહીઆની દીકરી એટલે કોઈપણ તેણીને કાંઈ પણ કહી શકતું નહિ અતિ પ્રસંગ થવાથી સ્વાધ્યાય ધ્યાનથી રહિત થયેલી તે રોહિણીને એક શ્રાવકે કહ્યું—“ જહેન ! અતિ પ્રમત્ત થઈ ધર્મસ્થાનમાં પણ આમ વાત શું કરો છો ? કેમકે જિનેશ્વરોએ લબ્ય જીવોને વિકથાનો સદા નિવેધ કયો છે. શૃંગાર રસની મુખ્યતાવાળી, મોહમયી, હાસ્ય-ક્રીડા ઉત્પન્ન કરનારી, બીજાના દોષો કથન કરનારી વિકથા ન જ કરવી જોઈએ, માટે જિનેશ્વરો, ગણધરો, સુનીઓ વિગેરેની સત્કથાઓ તરવારથી વિકથાઓ વેલડીને છેદી તુ ધર્મધ્યાનમાં લીન મનવાળી થા ”

ત્યારે રોહિણીએ કહ્યું કે—‘ લાઇ ! પીયરની જેવા જિન-મંદિરને પામી મહિલાઓ પોત-પોતાના સુખ-દુઃખ કહેવાથી ક્ષણવાર સુખી થાય છે. ક્ષણ વાતોને માટે કોઈ પણ કોઈને ઘરે ખાસ મળતું નથી, માટે મહેરબાની કરી અમ્હને તમ્હારે કંઈ કહેવું નહિ ’ આમ કહેવાથી ‘ આ સર્વથા અયોગ્ય છે. ’ એમ જાણી તે શ્રાવક મૌન રહ્યો. રોહિણી પણ પોતાને ઘરે ગઈ ત્યારે તેણીના પિતાએ તેણીને કહ્યું કે—વત્સે ! વિકથાના વિષયમાં લોકમાં ત્હારો અપવાદ અત્યંત સંભળાય છે, આ સાચો હોય અથવા ખોટો હોય પરંતુ તે પ્રકટ મહિમાને પણ હણે છે. કહ્યું છે કે—

વિરૂદ્ધ હોય, સત્ય હોય અથવા અસત્ય હોય, પરંતુ સર્વ સ્થળમાં પ્રસિદ્ધ લોકવાદ મહિમાને હરે છે—નાશ કરે છે. તુલા (રાશિ) માથી પસાર થયેલા, પ્રકટ રીત્યા સમસ્ત અંધકારનો નાશ કરનારા સૂર્યનું પણ કન્યા (રાશી) માં ગમન કરતાં તેવું તેજ હોતું નથી

તેથી હે પુત્રિ ! જો તું સુખ આહતી હો, તો મુક્તિથી પ્રતિ ફૂલ વર્તનારી નરકની વાટ જેવી પરદોષકથા-વિકથાને મૂકી દે. કહ્યું છે કે—

જો તું એકજ કર્મવડે જગતને વશ કરવા મ્મહે, તો પરના અપવાદરૂપી ધાન્યોમાંથી ચરતી ગાયને રોક.

ભાવાર્થ—જ્યારે મન પરશુણુ, પરદોષના કીર્તન કરવા સજ્જ થાય ત્યારે તેને વિશુદ્ધ ધ્યાનમાં મગ્ન કરવું શ્રેષ્ઠ છે.

ત્યારે રોહિણી બોલી કે—‘ પિતાશુ ! પ્રથમ તો આર્ગમથે વર્જવો જોઈએ; કે જેનાથી આ સઘળી પરશુણુ-પરદોષની કથાઓ પ્રવૃત્ત થઈ છે. આ જગતમાં કોઈ મૌન ધારણ કરનાર જોવામાં આવતો નથી. કેમકે—આ મહર્ષિયો પણ નિશિષ્ટ ઘેષ્ટા કરનાર હોવા છતાં પણ ખીજના ચરિત્રોને કથન કરવામાં તત્પર ગ્રહે છે. મત્યાદિ જેમ તેમ આળગળ બોલતી રોહિણીની તેના પિતાએ અવગણના કરી, તેમજ ગુરૂ વિગેરેથી પણ ઉપેક્ષા કરાયેલી તે રોહિણી સ્વચ્છંદતાથી લમવા લાગી. કોઈ વખતે રાજમાર્ગમાં ગળતની પટરાણીના શીલ સંબંધમાં બોલતી રોહિણીને દામીઓએ સાલળી, દામીઓએ રાણીને કહ્યું, રાણીએ રાજાને કહ્યું, તેથી કોપાયમાન થયેલા રાજાએ રોહિણીના પિતાને બોલાવી ઠપકો આપ્યો કે—‘ તારી હીકરી આવી રીતે અમ્હારૂં પણ વિરૂદ્ધ બોલે છે. ’ શેઠે કહ્યું કે—‘ દેવ ! એ (રોહિણી) અમ્હારૂં કહ્યું કરતી નથી. ’ ત્યારે રાજાએ રોહિણીને બહુ વિડંબના કરી દેશ પાર કરી. ત્યારપછી હલકા માણસોથી પણ પગલે પગલે નિઠાતી સજ્જનોવડે સ્નેહાર્દ્ર દૃષ્ટિથી જોવાતી, વિકથામાં આસક્ત જીવોને આ લોકમાં પણ કેવો દારૂણ વિપ્રાક પ્રાપ્ત થાય છે ? ’ એમ સત્કથા કરનારા પ્રાણીઓને વૈરાગ્યરસમાં વૃદ્ધિ કરાવતી, ‘ નિશ્ચયે આ લોકોનો ધર્મ પણ આવો છે, કે આવું ક્ષણ પ્રાપ્ત થયું, ’ એમ ઠેકાણે ઠેકાણે બોધિણીજનો નાથ કરાવતી ઘણા પ્રકારના શીત, આતપ (તડકો), બૂખ, તરસ, વર્ષા વિગેરે દુઃખોથી પ્રીડાતી મરણ પામીને નારકીમાં ગઈ. ત્યાંથી નીકળી ઘણા સવો મુધી તિર્થઓમાં, અનંતકાળ નિગોદ જીવોમાં લમીને અનુક્રમે મનુષ્યજન્મ પામી રોહિણી છેવટ સિદ્ધિ પામી. રોહિણીનો પિતા મુલદ્ર શેઠ પોતાની પુત્રીની વિડંબના જોઈ અત્યંત વૈરાગ્ય પામી

પાપોને શાંત કરનાર શ્રમણ (સાધુ) થયો અને તપ, અરણ્ય, કરણ, સ્વાધ્યાય, સત્કથાને આચરતો, પ્રમાદરહિત ધર્મ, વિકથાથી વિરક્ત ચિત્તવાળો બની અનુક્રમે સુખ પામ્યો. ”

આવી રીતે વિકથાઓ કરનારા પ્રાણીઓને અસદ્ધ અનંત દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે, એમ બાળી સભ્ય મનુષ્યોએ નિરંતર વૈરાગ્યાદિથી વિભૂષિત કર્મબંધના કારણથી રહિત એવી સત્કથાઓનું બોલવી જોઈએ.

આ દૃષ્ટાંતો વડે પૂર્વે જણાવેલ પાંચ પ્રમાદો સેવવામાં આવ્યાથી આત્માને સંસારમાં પાડે છે, સંસારરૂપી સાગરના તીર પર પહોંચેલા છવો પણ પ્રમાદને વશ થયા છતાં ફરીથી સંસાર-વૃદ્ધિ કરે છે, એ કથનનો સાર છે.

તેમાં પ્રમાદ-પ્રમત્તતા અર્થાત્ સદુપયોગનો અભાવ એવો અર્થ બાણવો. મધ વિગેરે પાંચ પ્રમાદના કારણરૂપ હોવાથી પ્રમાદનું કહી શકાય. અન્ય વિદ્વાનોએ પણ કહ્યું છે કે—

કેવલં રિપુરનાદિ માન ચં, મર્ષદૈવ્ય સદ્ચારિતામિતઃ ।

યઃ પ્રમાદ इति विभ्रुतः यम-मम्य चित्त शठकुण्डिताम् ॥ ૧ ॥

यत् करांति विकथाः प्रयावतीर्यत् खलेषु विषयेषु तृप्यति ।

सुप्रमत्त इव यद् चिन्तते, यन्न वेत्ति गुण-दोषयोर्मिदाम् ॥ ૨ ॥

क्रुध्यति न्वदितदेशेनऽपि यद्, यच्च सीदति हितं विदन्नपि ।

लोक एष निखिलं दुरात्मनस्तत् પ્રમાદકુરિપોધિજ્ઞમિતમ્ ॥ ૩ ॥

इत्येतस्य परिपोष्य पौरुषं, दुर्जयोऽपि रिपुरेय जीयताम् ।

यत्सुखाय न भयस्त्यુपેक्षिता व्याधयश्च रिपवश्च जातुचित् ॥ ૪ ॥”

ભાવાર્થ—જે પ્રમાદ એવા નામથી પ્રખ્યાતિ પામેલ છે, તે અનાદિકાળથી સર્વદા સહચારિણાને પ્રાપ્ત થયેલો સર્વથા હર્ષમન છે; એ પ્રમાદરિપુની તીક્ષ્ણ શઠતાને તમે બાણો.

આ લોક જે વિસ્તારવાળી વિકથાઓ કરે છે, જે દુષ્ટ વિષયોમાં તૃપ્તિ પામે છે, જે અત્યંત પ્રમત્તની જેમ વિરુદ્ધ એટલાઓ કરે છે, જે ગુણ અને દોષનો ભેદ બાણતા નથી, પોતાના હિતનું કથન કરતાં પણ જે ક્રોધ કરે છે, વળી જે હિત બાણતા છતાં પણ નષ્ટ થાય છે; તે સમગ્રું દુરાત્મા પ્રમાદ-હર્ષમનનું આક્રમણ બાણપું.

એમ જાણી પુરૂષાર્થને પુષ્ટ કરી, દુર્જય એવા પણ આ હશ્મનને હતો; કારણકે-ઉપેક્ષા કરાયેલા વ્યાધિયો અને હશ્મનો કદાપિ સુખને માટે થતા નથી-અર્થાત્ અત્યંત દુઃખ આપે છે.

તેમાંથી તેના એક અંશરૂપ નિદ્રા પ્રમાદના ફળને સૂત્રકાર વિશેષ પ્રકારે દર્શાવે છે.

જહ ચત્વદસપુલ્લધરો, વસદ્ નિગોણસુ ચંતયં કાલં ।

નિદ્રાપમાયવસગો, તા હોહિસિ કહ તુમં જીવ ! ॥૫૬॥

ગાથાર્થ—ચૌદ પૂર્વધર પણ નિદ્રા પ્રમાદને વશ થઈ ને નિગોદોમાં અનંતા કાળ સુધી વસે છે તો હે જીવ ! ત્હારું શું થશે ? ૫૬

વ્યાખ્યાર્થ—જ્યારે ઉત્પાદ પૂર્વ વિગેરે ૧૪ વિશેષશ્રુત (પૂર્વ) ના અભ્યાસી, (નવ પૂર્વધર, દશ પૂર્વધર વિગેરે તો રહો.) નિરંતર નિદ્રારૂપી મદિરા વડે ઘેરાતી આંખોવાળા થઈ પઠન-પાઠન વિગેરે પ્રસંગના અભાવથી ૧૪ પૂર્વેને ભૂલી જઈ મરણ પામી સૂક્ષ્મ-બાહર ભેદવાળા, અનંતજીવાત્મક નિગોદોમાં અનંત કાળ-અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી સુધી વાસ કરે છે. જેમ જીવાનુશાસનવૃત્તિમાં કહ્યું છે કે—“ ચૌદપૂર્વધર શ્રુતકેવલીઓ પણ (પૂર્વ સંખંધિ શ્રુતના અભાવમાં મરણ પામીને) અનંતકા-યમાં નિવાસ કરે છે, તો હે આત્મા ! પાંચે પ્રમાદોને સેવતો તું કેવો (દુઃખી) થઈશ ? ત્હારી શી ગતિ થશે ? એ અમે જાણતા નથી, આ વાક્યવડે ‘ અપ્રમત્ત થઈનેજ પ્રવર્તવું ’ એમ બોધ કર્યો. કેમકે લક્ષ્મી હાથીના કાનની માફક ચંચળ છે, પ્રેમ સંધ્યાના રંગની જેમ ક્ષણ વિનાશી છે, જીવિત પાણીના પરપોટાની જેવું ચપળ છે, તારૂણ્ય-તરૂણાવસ્થા નિઝરણાના ધોધની માફક ચંચળ છે, વાદ્ધાં (મનુષ્યો, પદાર્થો) નો સમાગમ સ્વપ્ન સમાન ક્ષણ-વાર સુધીનો છે, કાયા રોગથી ભરપૂર છે, બહુ કહેવાથી શું ? સંસાર અસંખ્ય દુઃખોનો ભંડાર છે. ૫૬

પ્રમાદનો પરિહાર જ્ઞાનક્રિયાવાન સાધુઓ કરવો જોઈએ, એ

માટે સમર્થ છતાં એકલા જ્ઞાનનું અને એકલી ક્રિયાનું ઇષ્ટ ફલમાં અસાધકપણું-નિર્થકપણું દર્શાવતા સૂત્રકાર કહે છે—

“ હયં નાણં ક્રિયાહીણં, હયા અજ્ઞાણમ્નો ક્રિયા ।

પાસંતો પંગુલો દદ્ધો, ધાવમાણો ય અંધમ્નો ॥ ૫૭ ॥

ગાથાર્થ—ક્રિયાવિનાનું જ્ઞાન નકામું છે, અજ્ઞાનીની ક્રિયા નિર્થક છે, જોતો છતો પાંગળો બળ્યો અને દોડતો આંધળો બળ્યો. ૫૭

વ્યાખ્યાયાર્થ—ક્રિયા-સંબંધથી રહિત શ્રુત કાર્યને ન સાધતું હોવાથી હુણ્યા એવું ગણાય, તેમજ અજ્ઞાનીની ક્રિયા-અજ્ઞાનીનું ચરણ પણુ તેવું છે. તેથીજ ત્યાં દૃષ્ટાંત કહે છે—

આંખવડે જોવા છતાં પણ પાંગળો દાઝ્યો-બળ્યો અને દોડવા છતાં પણ આંધળો બળ્યો. એ ગાથા અક્ષરાર્થ છે. સાવાર્થ તો ઉદાહરણથી સમજી શકાય તેમ છે. તે આ પ્રમાણે.

એક મોટા નગરમાં આગ લાગી, તેમાં એક પાંગળો અને એક આંધળો એવા બે જણા અનાથ હતા. અગ્નિના સંબંધથી વિહ્વલનેત્રવાળા બની પલાયન કરતા નગરલોકોને જોતો પાંગળો પલાયનના માર્ગને જાણતા છતાં પણ ગમનક્રિયાના અભાવથી અનુક્રમે અગ્નિવડે ભસ્મીભૂત બન્યો; આંધળો પણ ગમનક્રિયાથી યુક્ત હોવા છતાં પણ પલાયનમાર્ગને ન જાણવાથી જલ્દીથી અગ્નિ તરફ થઈ જતાં અગ્નિથી ભરેલી ખાઈમાં પડી બળી ગયો. આ દૃષ્ટાંત છે.

ઉપનય—એવી રીતે ક્રિયારહિત જ્ઞાની પણ કર્મરૂપી અગ્નિથી પલાયન કરવામાં અસમર્થ બને છે; તેમજ અજ્ઞાની ક્રિયા રહિત હોવા છતાં જ્ઞાન રહિતપણાથકી ઉપર પ્રમાણે અસમર્થ બને છે. પ્રયોગ—જ્ઞાનજ વિશિષ્ટ ફળને સાધનાર યર્ષ શકતું નથી, સત્ત્વિક-યાના યોગથી રહિત હોવા થકી, નગરના દાહમાં પાંગળાના નેત્ર-વિજ્ઞાનની જેમ. ક્રિયાજ વિશિષ્ટ ફળને સાધનારી યર્ષ શકતી નથી, સમ્યગ્ જ્ઞાનના યોગથી રહિત હોવાથી, નગરના દાહમાંજ આંધળાની પલાયન ક્રિયાની-માફક. કોઈ વાદી કહે કે—‘એવી રીતે

એકત્ર મળેલ જ્ઞાન-ક્રિયાને પણ નિર્વાણ સાધવામાં અસામર્થ્યનો પ્રસંગ આવી જશે, પ્રત્યેકમાં સામર્થ્ય નહિ હોવાથી, વેળુ-રેતીના તેલની જેમ, અને એતો અનિષ્ટ છે.' એનો ઉત્તર—સમુદાયનું સામર્થ્ય તો પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે, કેમકે જ્ઞાન અને ક્રિયાવડે સાદડી વિગેરે કાર્યોની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છેજ, પરંતુ વેળુ-રેતીનું તેલ ન થઈ શકે, જોવામાં આવેલ વસ્તુનો અપલાપ કરી શકાય તેમ નથી, એવી રીતે આ બન્ને જ્ઞાન-ક્રિયાવડે જોવાએલી કાર્યસિદ્ધિ પણ અવિરૂદ્ધ છે. તેથી ઉપરનું કથન ઉપેક્ષાસ્પીય છે, તેમ છતાં સર્વથાજ જ્ઞાન-ક્રિયાને સાધન રૂપ નથી ઈચ્છવામાં આવતું, દેશો-પકારિપણું સ્વીકારાય છેજ. ૫૭

જેથી કહે છે.—

સંજોગસિદ્ધીઃ ફલં વયંતિ, ન હુ એગચકેણ રહો પયાહ ।

અંધો ય પંગૂ ય વણે સમિચ્ચા, તે સંપડચા નગરં પવિટ્ટા ॥ ૫૮

ગાથાર્થ—જ્ઞાન અને ક્રિયાના સંયોગની સિદ્ધિથી ફળ કહે છે, એક ચક્રવર્તી રથ પ્રયાણ કરી શકતો નથી; વનમાં આંધળો અને પાંગળો એ બન્ને મળી એક બીજાના સંપ્રયોગે નગરમાં પ્રવેશ કરી શક્યા. ૫૮

વ્યાખ્યાર્થ—પરંતુ તેજ સમુદાયમાં સમગ્રપણું હોવાથી ઈષ્ટ ફળને સાધનાર થાય છે, કેવળ લિપ્ત લિપ્ત તો વિકલ હોવાથી એક બીજાં અપેક્ષા-યુક્ત હોવાથી સાધક થતાં નથી, એમ હોવાથી લિપ્ત લિપ્તનું અસાધકપણું પ્રતિપાદન કર્યું છે. વિસ્તારથી સર્વું સંબંધ કહ્યો, ગાથાનું વ્યાખ્યાન પ્રકટ અર્થવાણું હોવાથી અમે નથી વિસ્તારતા, પરંતુ 'મમેત્ય' એવું પદ કહેવા છતાં પણ 'તૌ મમ્પ્રયુક્તૌ' એવા પદનું પુનઃ કથન આત્યંતિક સંયોગ દર્શાવવા માટે છે. એ ઉપર ઉદાહરણ—

રાત્રના ભયવડે લોકો નગરમાંથી નીકળી—નગરને શૂન્ય કરી એક અરણ્યમાં આવીને રહ્યા, ત્યાંથી પણ ધાડના ભયથી વાહનો તજીને પલાયન કરી ગયા, તેમાં અનાથપ્રાય અંધ અને પંશુ એ બન્નેને તજી દીધો. ધાડ ગઈ ત્યારે લોકની અગ્નિના પવનવડે દાવા—

નળ લાગ્યો, તે જાનને લયલીત થયા. જેનો કાછડી છુટી ગઈ છે, એવો અંધ અગ્નિ તરફ પલાયન કરવા લાગ્યો, પાંગળાએ કહ્યું કે 'અંધ! એ તરફ નાથ માં; એ તરફ જ આગ છે.' તેણે કહ્યું કે- 'ત્યારે ક્યાં થઈને જાઉં?' પાંગળાએ કહ્યું કે-હું પણ આગળ અતિ દૂર માર્ગે જતાવવામાં અસમર્થ પંશુ છું, તો મૂંઝવે જાંઘે કરી લે, જેથી સાપ, કાંટા, અગ્નિ વિગેરે અપાયોને પરિહારાવતો ત્હને મુખે નગર પહોંચાડું. તેણે 'જાહુ સાડું' એમ કહી-વચન સ્વીકારી પંશુના વચનને કાર્યમાં મૂક્યું અને શ્રેમ-કુશળતાથી જાનને જાણ નગરમાં ગયા, આ દૃષ્ટાંત છે, ઉપનય-જ્ઞાન ક્રિયાવડે સિદ્ધપુર પમાય છે.'

પ્રયોગ—વિશિષ્ટ કારણોનો સંયોગ ઇચ્છિત કાર્યનો સાધક બને છે, સમ્યક્ ક્રિયાની ઉપલબ્ધિરૂપ હોવાથી, અંધ અને પંશુની નગરપ્રાપ્તિની જેમ; જે ઇચ્છિત ફળને સાધનાર નથી થતો, તે સમ્યક્ ક્રિયાની ઉપલબ્ધિરૂપ પણ નથી હોતો. ઇષ્ટ ગમનક્રિયાથી રહિત જૂદા પડેલ એક ચક્રવાળા રથની જેમ. એ વ્યતિરેક દર્શાવ્યો. ૫૮

હવે ચારિત્ર વિના ઘણું જ્ઞાન પણ ઇષ્ટ ફળને સાધી શકતું નથી અને ચારિત્રયુક્ત અદ્વૈતજ્ઞાન પણ ઇષ્ટફળને સાધી શકે છે; એ બે ગાથાવડે કહે છે—

સુવહ્નપિ સુયમહીયં, કિં કાહી ચરણવિપ્પહીણસ્સ ? ।

અંધસ્સ જહ પલિત્તા, દીવસયસહસ્સકોડી વિ ॥ ૫૬ ॥

અપ્પંપિ સુયમહીયં, પગાસયં હોઈ ચરણજુત્તસ્સ ।

ઈકોવિ જહ પર્વો, સચક્કુયસ્સા પયાસેહ ॥ ૬૦ ॥

ગાથાર્થ—ઘણું લાલ્પવામાં આવેલું શ્રુત પણ અંધ આગળ દેહીપ્યમાન લાખો અને કરોડો દીવા હોય તેની જેમ ચારિત્રહીનને શું કરી શકે ? ૫૬ ચારિત્રથી યુક્ત મનુષ્યનું ઘોડું પણ લાલ્પાયેલું શ્રુત પ્રકાશક થાય છે, જેમ એક દિવો પણ આંખવાળા મનુષ્યને પ્રકાશ કરી શકે છે. ૬૦

વ્યાખ્યાન—અત્યંત ઘણું શ્રુત-આગમ લાલ્પવામાં આવ્યું

હોય છતાં તે ચારિત્રથી રહિતને શું કરશે ? અર્થાત્ સ્વકાર્યને સાધતું ન હોવાથી કાંઈપણ નહિ. કેમકે—

ચારિત્રથી રહિત જ્ઞાન, દર્શન-સમ્યક્ત્વથી રહિત વેધને સ્વીકારવો, અને સંયમ વિના તપસ્યા જે આચરે; તેનું તે નિરર્થક જાણવું.

તેમાં દૃષ્ટાંત કહે છે—જેમ અંધને-આંખરહિતને તેલ વિગેરે સિંચવાવડે અત્યંત દેહીપ્યમાન કરવામાં આવેલ લાખો કે ક રોડો દીવા પણ કાંઈ પ્રકાશ આપી શકતા નથી.

તથા થોડું પણ ધ્રુત-આગમ લણવામાં આવ્યું હતું ચારિત્રવંત માધતુષ વિગેરેની જેમ સ્વર્ગ અને મોક્ષના માર્ગને ઉદ્યોત કરનાર થાય છે. જેમ ઘણા દીવા તો દૂર રહ્યા, ફક્ત એક દીવો પણ આંખવાળાને પદાર્થના સમૂહનો પ્રકાશ કરે છે. એ ગાથાનો અર્થ જણાવ્યો.

અહિં એજ આશયવાળી આવશ્યકનિયુક્તિમાંની આ બે ગાથાઓની પહેલાની ગાથાઓ ઉપયોગી હોવાથી વ્યાખ્યા સહિત લખવામાં આવે છે.

“સુચનાર્ણમિ ચિ જીયો, વદંતો મો ન પાડણ્ મોક્ષં ।

જો ત્વ સંજમમદ્વય, જોષ ન ચપ્પઃ વોદું જે ॥”

ગમનિકા—ધ્રુતજ્ઞાનમાં તેમજ મતિજ્ઞાનાદિમાં વર્તતો છતો પણ જીવ મોક્ષ પામતો નથી, એ કથનવડે પ્રતિજ્ઞાર્થ સૂચવ્યો. કેવો જીવ ? જે તપ સંયમરૂપ યોગોને વહન કરી શકતો નથી, આ કથનવડે હેતુવર્થ દર્શાવ્યો, દૃષ્ટાંત તો જાણી લેવું અથવા કહેશે. પ્રયોગ—માત્ર એકજુ સ્થાન ઇચ્છિત અર્થ પ્રાપ્ત કરાવનાર થતું નથી. સહિયા રહિત હોવાથી, પોતાના દેશને પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છતા, ગમનક્રિયાથી રહિત, માર્ગ જાણનાર મનુષ્યના જ્ઞાનની જેમ. અથવા સૂત્રમાં જણાવેલું જ દૃષ્ટાંત—માર્ગ જાણનાર નિર્યામક-ખલાસીથી યુક્ત, ઇચ્છિત દિશામાં લઇ જનાર યવનની ક્રિયાથી રહિત વહાણની જેમ.

જે કારણવડે જેમ. છેક-દક્ષ નિર્યામક પ્રાપ્ત કરનાર વહાણ

સારા કર્ણધાર (મુકાની) થી અધિષ્ઠિત થયેલ હોવાં છતાં પણ પવન વિના મહાસાગર તરીને વલ્લિક લોકોની ઇષ્ટબૃંમિને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થઈ શકતું નથી; તેમ શ્રુતજ્ઞાનરૂપી નિર્વામકને પ્રાપ્ત કરનાર જીવરૂપી વહાણ, સુનિપુણ મતિજ્ઞાન-કર્ણધારથી અધિષ્ઠિત હોવા છતાં પણ (સંસાર સાગર તરીને સિદ્ધિ વસતિને પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી.) જાકીનું શબ્દસિદ્ધ છે, નિપુણ પણ-પંડિત પણ સામાન્ય શ્રુતજ્ઞાનનું કથન કરવા છતાં પણ 'તેનો અતિશય પ્રકટ કરવા તિષ્ઠણ પદ મૂક્યું છે' તેથી તપ સંયમ અનુષ્ઠાનમાં અવશ્ય અપ્રમાદી થવું. તે જાળતમા નિર્ચુકિતકારે કહ્યું છે કે—

જેમ કોઈ કાચળો ઘણાં તૃણ, પાંદડાંરૂપ છિદ્ર વિનાના આવરણવડે આચ્છાદિત થયેલા પાણીથી અંધકારવાળા મહાદ્રહમાં અનેક જળચર જીવોવડે થતા ફોલ વિગેરે સંકટોથી મનમાં પીડાતો, પરિભ્રમણ કરતો, માંડમાંડ-ઘણી મુશ્કેલીથી આવરણના છિદ્રને પ્રાપ્ત કરી, ત્યાંથી નીકળી, શરદ્ગતિમાં ચંદ્રના કિરણોના સ્પર્શથી થતા મુખને અનુલવી, ફરી પણ પોતાનાં જંધુ તરફના સ્નેહથી ચિત્ત આકર્ષાતાં 'અદ્યદકથ્યાણુ—કથ્યાણુને ન જોનાર તે ગિચારાઓને પણ હું આ દેવલોક સમાન કાંઈક દેખાડું.' એમ નિશ્ચય કરી તે દ્રહમાંજ નિમગ્ન થયો, પછી જંધુઓને લઈ તે છિદ્ર મેળવવા માટે ભ્રમણ કરતા છતાં તેને ન જોતાં અત્યંત કષ્ટમય સંકટ અનુભવવા લાગ્યો; એવી રીતે આ જીવરૂપી કાચળો પણ અનાદિ કર્મ પરંપરાના પડલવડે આચ્છાદિત થયેલા, મિથ્યા દર્શન વિગેરે અંધકારથી યુક્ત, વિવિધ પ્રકારનાં શરીર-મન-સંજોધી આંખવેદના, તાવ, કોઠ, લંગદર, ઇષ્ટવિયોગ, અનિષ્ટસંયોગ વિગેરે દુઃખરૂપી જળચરોવાળા સંસાર થકી પરિભ્રમણ કરતાં માંડમાંડ-ઘણી મુશ્કેલીથી મનુષ્યલવ સંવર્તનીય કર્મરૂપી છિદ્રને પ્રાપ્ત કરી મનુષ્યત્વની પ્રાપ્તિવડે ઉંચે આવતાં જિનેંદગ્યંદ્રના વચનરૂપી કિરણોના બોધને પામી 'આ હુલ્લ છે.' એમ જાણતો સ્વજનોમાં અને સ્નેહવાળા વિષયોમાં અનુરાગી ચિત્તવડે કાચળાની જેમ ફરી તેમાં મળૂંડા. પ્રશ્ન-અજ્ઞાની કાચળો તો રૂબેરૂ, પરંતુ હિતની પ્રાપ્તિ અને અહિતના પરિહારને જાણનાર જ્ઞાની કેમ રૂબે? ઉત્તર—ચારિત્રના

ગુણોથી રહિત, ઘણું જાણનાર પણ હૂં. થોડું જાણનાર પણ હૂં. અથવા નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ જ્ઞાનના કૃણથી શૂન્ય હોવાથી એ અજ્ઞ છે. વિસ્તારથી શું? ૫૬-૬૦

‘સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ’ આ તત્ત્વોના ૧ સૂત્રના કથનથી સમ્યગ્દર્શન વિગેરે ત્રણ પણ સમુદાયરૂપ હોય ત્યારે જ નિર્વાણના કારણભૂત થાય છે, પરંતુ પૃથક હોય તો નહિ. એ પહેલાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

હવે એવા પ્રકારનો ૧૧ પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રાવક ચારિત્ર સ્વીકારે છે. કહ્યું છે કે—

શ્રાવક તે ૧૧ પ્રતિમાઓને ભાવી-વહન કરી પ્રમત્તયા ગ્રહણ કરે અથવા પોતાની ઉચિતતા જાણી શુદ્ધસ્થલાવને પ્રાપ્ત કરે. ૧

પ્રશ્ન—શા માટે પ્રતિમાઓવડે આત્માને ભાવિત કરવામાં આવે? ઉત્તર—અયોગ્ય મનુષ્યોએ પ્રમત્તયા ગ્રહણ કરવી નિયમતઃ અનર્થ રૂપ છે, તેથી ધીર મનુષ્યો આત્માની તુલના કરી એવી રીતે પ્રમત્તયા સ્વીકારે છે. ૧

જો કે તુલના વિના પણ કેટલાક વિશિષ્ટ પ્રાણીઓને સમ્યક્ પ્રમત્તયા સંભવે છે, તો પણ સામાન્ય રીતે આ ક્રમ ન્યાયસંગત છે. તેમજ કહ્યું છે—

પરંતુ હાલ ઓધ વિશેષ વડે આ ક્રમ યુક્ત છે, કારણ કે કાળ અશુભ છે, આ કાળમાં સંયમ દુઃખે પાળી શકાય તેવો છે ૧

આ હેતુથી એક ગાથા વડે શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમા કહે છે. ૧

દંસણ-વંચ-સામાહ્ય-પોસહ-પડિમા-અંબમ-સચિત્તો

આરંમ-પેસ-ઉદ્દિઠ-વજંણ સમણભૂય ય ॥ ૬૧ ॥

ગાથાર્થ—દર્શન ૧, મત ૨, સામાયિક ૩, પોસહ ૪, પડિમા ૫, પ્રહાર્ય ધારી ૬ સચિત્ત ત્યાગ વાળો ૭ આરંભ વર્જનાર ૮, ગ્રેષ્ણ વર્જનાર ૯, ઉદ્દિઠ વર્જનાર ૧૦ શ્રમણભૂત ૧૧. ૬૧

વ્યાખ્યાયાર્થ—દર્શન-સમ્યક્ત્વ, મત-અણુમત વિગેરે, સામાયિક-પાપકારી યોગોનું વર્જન અને નિર્દોષ યોગોનું એવન

કરવું, તે પૌષધ-અષ્ટમી, ચતુર્દશી વિગેરે પર્વના દિવસોએ આચરવાનું અનુષ્ઠાન, પ્રતિમા-કાઉસગ્ગ, અપ્રદક્ષ-અપ્રદક્ષગ્રર્થ અને સચિત્ત-સચેતન દ્રવ્ય (આ સમાહાર દ્વંદ્વ છે.) આ વિષયમાં ' પ્રતિમા ' પ્રસ્તાવથી જાણવી. આમાં દર્શન વિગેરે પાંચમાં વિધિ દ્વારા પ્રતિમાભિશ્રદ્ધ જાણવો અને અપ્રદક્ષ તથા સચિત્તમાં પ્રતિષેધ પૂર્વક જાણવો. તથા આરંભ-પોતે જેડ વિગેરે કરવું. પ્રેષ-પ્રેષણ બીજાઓને પાપકર્મોમાં પ્રેરવા-જોડવા ઉદ્દિષ્ટ—તે જ શ્રાવકને ઉદ્દેશી સચિત્ત અથવા અચિત્ત પકાવેલું વર્જ-પરિહરે તે આરંભપ્રયોદિષ્ટવર્જક કહેવાય છે.

પ્રતિમા તો પ્રસ્તુત છે જ તથા અહિં મૂત શબ્દ ઉપમાન અર્થવાળો હોવાથી શ્રમણ-સાધુની જેવો જે હોય તે શ્રમણ બૂત જાણવો. આ દર્શનપ્રતિમા, પ્રતિમાપ્રતિમા, પ્રતિમાવ્રત ઇત્યાદિ જાણવું. આ શ્રાવકોની ઉપાસકોની ૧૧ પ્રતિમા પ્રતિજ્ઞા અભિશ્રદ્ધ શ્રાદ્ધપ્રતિમા કહેવાય છે.

હવે આ પ્રતિમાઓનું જ પ્રત્યેકનું સ્વરૂપ અન્ય અંથથી કહેવામા આવે છે.

નેટલી સંખ્યાવાળી અર્થાત્ પહેલી બીજી વિગેરે પ્રતિમા હોય, તેમાં તેટલા માસ-તેટલી સંખ્યાવાળા મહિના હોય છે. આ પ્રમાણે ભાવાર્થ છે. પહેલી પ્રતિમામાં કાળનું પ્રમાણ એક માસ છે, બીજામાં બે માસ, ત્રીજામાં ત્રણ માસ, એમ અગીઆર સુધી ૧૧ મી પ્રતિમામાં ૧૧ માસ. જો કે તે કાળપ્રમાણ દશાશ્રુતસ્કંધ વિગેરેમાં સાક્ષાત્ ઉપલબ્ધ થતું નથી, તો પણ ઉપાસકે દશાંગ-માં પ્રતિમા કરનાર આનંદ વિગેરે શ્રમણોપાસક-શ્રાવકોનું ૧૧ પ્રતિમાનું પ્રમાણ પાંચ વર્ષ પ્રતિપાદન કરેલ છે, અને તે પ્રમાણ પૂર્વમાં કહેલ એકથી માંડી એકેક માસની વૃદ્ધિવડે સંગત થાય છે. તથા ઉત્તરોત્તર કરાતી તે પ્રતિમાઓમાં પૂર્વ પૂર્વની પ્રતિમાઓમાં પ્રતિપાદન કરેલી અનુષ્ઠાન વિશેષરૂપ સઘળી ક્રિયાઓ કરવીજ જોઈએ. અહિં આવું તાત્પર્ય છે—બીજી પ્રતિમામાં, પ્રથમ પ્રતિમામાં કહેલ સઘળું અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ, ત્રીજી પ્રતિમામાં તો પહેલી અને બીજી પ્રતિમામાં કહેલું અનુષ્ઠાન પણ કરવું જોઈએ.

એવી રીતે યાવત્ ૧૧ પ્રતિમામા પૂર્વની દશે પ્રતિમાઓમાં કહેલું સમસ્ત અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ

હવે દર્શન પ્રતિમાના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે—

સમ્યગ્દર્શન—સમ્યક્ત્વ એ દર્શન પ્રતિમા થાય છે, એ સં-
બંધ દર્શાવ્યો. પ્ર૦ કેવું સમ્યગ્દર્શન ?, ઉત્તર—પ્રશમાદિ—પ્રશમ,
સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્ય એ પાંચ ગુણોથી વિ-
શિષ્ટ—યુક્ત તથા કુચ્છ—તત્ત્વ તરફ શાસ્ત્રવાદિ તત્ત્વવડે નિન્દ્ય અભિ-
નિવેશ—આચ્છ, શંકાદિ—શંકા^૧ આકાંક્ષા^૨ વિચિકિત્સા,^૩ મિથ્યા-
દૃષ્ટિ પ્રશંસા,^૪ મિથ્યાદૃષ્ટિ પરિચય પ. એ પાંચ સમ્યક્ત્વના
અતિચારો. જેઓનાવડે જન્તુ બોધ પમાડાય તે શરૂ. કુચ્છ,
શંકા વિગેરે શરૂથી રહિત. આવું હોવાથી અનધ—નિર્દોષ
અહિ આવો ભાવાર્થ છે.—કુચ્છ, શંકા વિગેરે શરૂથી રહિત,
અણુવ્રત વિગેરે ગુણોથી ન્યૂન સમ્યગ્દર્શનનો જે સ્વીકાર તે
પ્રતિમા, સમ્યગ્દર્શન પ્રતિમાની પ્રાપ્તિ તેને પૂર્વે પણ હતી. કંઠત
અહિ શંકા વિગેરે દોષોથી અને રાક્ષસિયોગ વિગેરે છ આગારોથી
રહિત હોવાવડે વળી બરાબર સમસ્ત દર્શનાચારને વિશિષ્ટતાથી
પરિપાલન કરવાના સ્વીકારવડે પ્રતિમાપણું સંભવે છે. અન્યથા
ઉપાસક દર્શાંગમાં પ્રથમ પ્રતિમાને એક માસ પાળવાવડે, બીજી-
ને બે માસ પાળવાવડે એવી રીતે યાવત્ ૧૧ મીને ૧૧ માસ પાળ-
વાવડે; અર્થાત્ પા. વર્ષ કેમ પ્રતિપાદન કરવામા આવે ? દશાશ્રુ
તરુકે થકી આ અર્થ ઉપલબ્ધ નથી થતો, કારણ કે ત્યાં તેને
શ્રદ્ધામાત્રરૂપ પ્રતિપાદન કરેલ છે એવી રીતે દર્શનપ્રતિમા વિગે-
રેમાં પણ યથાયોગ્ય ભાવના કરવી.

હવે વ્રત, સામાયિક અને પૌષધ એ ત્રણ પ્રતિમા કહે છે—

આણુવ્રતો—સૂત્રપ્રાણુતિપાત વિરમણ વિગેરે, ઉપલક્ષણથી
ગુણુવ્રતો, શિક્ષાવ્રતો, બંધ, વધ વિગેરે અતિચારોથી રહિત અપવાદ
વિના ધારણ કરનાર, સમ્યક્ પરિપાલન કરનારને બીજી વ્રતપ્રતિમા
થાય છે. (સૂત્રમા પ્રતિમા અને પ્રતિમાવાનના અલેદ ઉપચારથી
આવો નિર્દેશ કર્યો છે.) તથા ત્રીજી સામાયિક પ્રતિમામાં—સર્વ
સાવધ—પાપકારી યોગોના વર્જન અને નિરવધ—નિર્દોષ યોગોના

સેવન સ્વસ્તીવવાળું સામાયિક કરનાર. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-પૌષધ ન સ્વીકારનાર, દર્શનમતથી યુક્ત થાવડે પ્રતિદિન બન્ને સંધ્યાએ સામાયિક કરવું એ ત્રીજી પ્રતિમા. તથા ૪ થી પૌષધ પ્રતિમા-જેમાં ચૌદશ, આઠમ વિગેરે દિવસોમાં- ચૌદશ, આઠમ, અમાવાસ્યા, પુનમ અને પર્વતિથિયોમાં આહાર વર્જન ૧, શરીરસત્કાર ત્યાગ ૨, અબ્રહ્મચર્ય ત્યાગ ૩, વ્યાપાર પરિવર્જન ૪, રૂપ ચારે પ્રકારના પરિપૂર્ણ દોષપણ પ્રકારથી ન્યૂનતા વિનાના પૌષધ સમ્યગ્ આગમમાં કહેલ વિધિપૂર્વક પ્રતિમા અંગીકાર કરનાર અનુપાલન કરે-એવે. આ ચારે મત વિગેરે પ્રતિમાઓમાં બન્ધ વિગેરે-બંધ, વધ, છવિચ્છેદ વિગેરે બારમત સંબંધી અતિચારોને પ્રયત્નથી મોટા-ચત્નથી, વર્જે-પરિહરે.

હવે પ્રતિમાપ્રતિમાના સ્વરૂપને કહે છે.—

સમ્મ-સમ્યક્ત્વ, (મકાર અલાક્ષણિક છે.) અભ્યુક્ત, ગુણુ-મત અને શિક્ષામતવાળો-પૂર્વમાં કહેલી ચારે પ્રતિમાથી યુક્ત, સ્થિર-સત્ત્વથી ચલિત ન થાય તેવો, કેમકે અસ્થિર મનુષ્યપ્રતિમાનો વિરાધક બને છે; કારણકે-આ પ્રતિમામાં રાત્રે ચોટાવિગેરેમાં કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે, તેમાં ઘણા ઉપસર્ગો સંભવે છે. જાની-પ્રતિમાના આચાર વિગેરેના પરિજ્ઞાનમાં કુશળ, કેમકે અજાની સર્વત્ર અયોગ્ય છે, તો આ પ્રતિમા સ્વીકારવામાં તો શું કહેવું ? અષ્ટમી, ચતુર્દશીનું ઉપલક્ષણ હોવાથી અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા, પૂર્ણિમારૂપ પૌષધ દિવસોમાં પણ પ્રતિમા-કાયોત્સર્ગ કરે. કેટલા વળતના પ્રમાણવાળી ? ઉત્તર—એક રાત્રિ પ્રમાણવાળી-સર્વ-રાત્રિકી. તેને પ્રતિમા થાય છે.

એ સિવાયના દિવસોમાં જોયો એ હોય, તે દર્શાવવા કહે છે.—

અસ્નાન-સ્નાન વર્જનાર, વિકટલોજી-પ્રકટ-પ્રકાશમાં દિવસે-રાત્રે નહિ-દિવસે પણ પ્રકાશવાળા પ્રદેશમાં અશન વિગેરે ભોજન કરનાર, પહેલાં રાત્રિભોજનનો નિયમ ન હતો તેથી આ કહ્યું છે, મઉલિયડો-પહેરવાનો કચ્છ ન બાંધનાર, દિવસ બ્રહ્મચારી-દિવસે બ્રહ્મચર્ય પાળનાર, રક્તિ રાતે. શું ? ઉત્તર-ત્રીઓનાં

અથવા તેના લોગોનું પરિભ્રમણ કરનાર, ક્યારે ? ઉત્તર—પ્રતિમા સિવાયના—કાયોત્સર્ગવિનાના અપર્વ. દિવસોમાં. ૧

હવે કાયોત્સર્ગ—કાઉસગ્ગમાં રહેલ શ્રાવક જે ચિંતવે તે કહે છે—

પ્રતિમામાં—કાયોત્સર્ગમાં રહેલ શ્રાવક ત્રણ લોકના પૂજ્ય, કષાયોને છૂતનાર, દ્રેષ વિગેરે સમસ્ત દોષોને દૂર કરનાર, જિન-તીર્થંકરોનું ધ્યાન ધરે—ચિંતવન કરે; અથવા અન્ય—જિનરાજની અપેક્ષાએ પોતાના કાંમ, ક્રોધ વિગેરે દોષોના પ્રતિપક્ષરૂપ કામ-નિંદા, ક્ષમા વિગેરે ચિંતવે. પ્રશ્ન—આ પાંચમી પ્રતિમા કેટલા પ્રમાણવાળી છે ? ઉત્તર—પાંચ માસ સુધી.

હવે છઠી પ્રતિમા કહે છે.—

શૃંગારકથા—કામકથા અને સ્નાન, વિલેપનધૂપન વિગેરે વિભૂષાના ઉત્કર્ષને વર્જીતો—પરિહરતો, ઉત્કર્ષ શબ્દના પ્રહણ કરવાથી શરીરમાત્રને અનુસરતી વિભૂષા કરી પણ શકે. તથા સ્ત્રી સાથે એકાંતમાં સ્નેહવાર્તાને વર્જીતો એક અપ્રદક્ષ-મૈથુનને વર્જે. કોણ ? ઉ—પ્રતિમા અંગીકાર કરનાર અપ્રદક્ષવર્જન નામની છઠી પ્રતિમામાં ૭ માસ સુધી. પૂર્વની પ્રતિમામાં દિવસે ૪ મૈથુન પ્રતિષેધું હતું, પરંતુ રાત્રે પ્રતિષેધું ન હતું; અને આમાં તો દિવસે અને રાત્રે પણ સર્વથા મૈથુનનો પ્રતિષેધ કરવામાં આવ્યો છે, આથી જ આ પ્રતિમામાં ચિત્તવિશ્લવ કરનાર કામકથા વિગેરેનો પ્રતિષેધ કર્યો છે.

હવે સાતમી પ્રતિમા કહે છે.—

સચિત્તાહારવર્જન નામની સાતમી પ્રતિમામાં ૭ માસ સુધી સચિત્ત અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આહાર ન વાપરે, તથા ‘પૂર્વે કહેલી પ્રતિમાઓનું તે તે સર્વ અનુદાન ઉપરની પ્રતિમાઓમાં જાણવું.’ આ પૂર્વમાં કહેવાઈ ગયેલ હોવા છતાં વિસ્મરણશીલ—ભૂલી જવાના સ્વભાવવાળા શિષ્યોના અનુગ્રહ માટે ફરી પ્રતિપાદન કર્યું છે. એમ અન્યત્ર પણ જાણવું.

હવે આઠમી નવમી પ્રતિમાને પ્રતિપાદન કરવા કહે છે.—

‘પોતે આરંભ વર્જવો.’ એ આઠમી પ્રતિમા છે. જેમાં આઠ માસ સુધી પૃથ્વી વિગેરેના ઉપમર્દન રૂપ આરંભનું પોતે કરવું વર્જે-પરિહરે. આજીવિકા માટેના આરંભોમાં તેવા પ્રકારના તીવ્ર પરિણામથી રહિત શ્રાવક બીજા કર્મકર વિગેરે દ્વારા સાવધ વ્યાપાર પણ કરાવે. પ્રશ્ન-પોતે પ્રવૃત્તિ નહિ કરવા છતાં પણ આરંભોમાં કર્મકરોને પ્રેરનારને પ્રાણીહિંસા તો રહી જ ? ઉત્તર—સાચું, પરંતુ સર્વથા પોતે આરંભો કરવાથી અને અન્ય-દ્વારા કરાવવાથી જે ઉભયજન્ય હિંસા થતી હતી; તે પોતે નહિ કરવાથી તો પરિહરીજ. અત્યંત વિસ્તાર પામતા મહાવ્યાધિમાંથી અત્યંત થોડામાં પણ થોડા વ્યાધિનો ક્ષય જેમ હિતકારી છે, તેમ તબીબો થોડો પણ આરંભ હિતકારીજ છે. નવમી પ્રેધ્યારંભ-વર્જનપ્રતિમા. તેમાં નવ માસ સુધી પુત્ર, ભાઈ વિગેરે ઉપર કુટુંબ વિગેરેનો અમસ્ત કાર્યભાર સ્થાપન કરવાવડે અને ધન, ધાન્ય વિગેરે પરિગ્રહોમાં થોડી આસક્તિથી આરંભોને ખેડ વિગેરે મોટા પાપકારી વ્યાપારોને સ્વયં તો વર્જે જ, પરંતુ પ્રેધ્ય-કર્મકર વિગેરે દ્વારા પણ વર્જે; છતાં આસન આપવું વિગેરે લઘુ પ્રવૃત્તિઓનો તો અનિવેધ જ જાણવો, કેમકે તેવા પ્રકારના કર્મબંધના કારણનો અભાવ હોવાથી તેને આરંભ કહી શકાતો નથી.

હવે દશમી પ્રતિમા કહે છે.—

ઉદ્દિષ્ટભક્તવર્જનરૂપ દશમી પ્રતિમા દસ માસ સુધી થાય છે, તેમાં તેને પોતાને ઉદ્દેશીને કરેલા ભાત વિગેરે ભોજનને પણ પ્રતિમાધારી શ્રાવક ન ખાય. બીજા સાવધ વ્યાપારના કારણભૂત આહાર તો દૂર રહો. તે દશમી પ્રતિમાને અંગીકાર કરનાર કોઈ શ્રાવક સુરથી મસ્તક સુંડાવે છે, અથવા કોઈ મસ્તકમાં શિખા ધારણ કરે છે. તથા—

દશમી પ્રતિમામાં રહેલ શ્રાવક, બુદ્ધિવિગેરેમાં સ્થાપન કરેલ સુવર્ણ વિગેરે દ્રવ્ય પૂછતા પુત્રોને ઉપલક્ષણથી ભાઈ વિગેરેને જે જાણતો હોય તો કહે, કેમકે નહિ કહેતાં વૃત્તિછેદ-આજીવિકાભંગ થાય; અને ન જાણતો હોય તો ‘હું’ કંઈ પણ જાણતો

નથી. ' એમ કહે. માત્ર આ સિવાય બીજું કંઈ પણ ઘર સંજોગી કૃત્ય કરવું તેને કહ્યે નહિ, એ તાત્પર્ય છે.

હવે ૧૧ મી પ્રતિમા કહે છે.—

કુરમુંડ-કુરથી મુંડિત બની અથવા લોચથી-હાથવડે કેશોનું લુંચન કરવાવડે મુંડ થઈ રજોહરણ અને પાત્રને ઉપલક્ષ-ણથી સાધુના સર્વ ઉપકરણોને ગ્રહણ કરી શ્રમણભૂત-શ્રમણ-નિ-શ્રંથના અનુષ્ઠાન કરવાથી સાધુસમાન થઈ વિહરે ઘરથી નીકળી સાધુઓની સમસ્ત સમાચારી આચરવામાં ચતુર થઈ, સમિતિ ગુપ્તિ વિગેરેને સારી રીતે પાળતો, શિક્ષા માટે ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં ' પ્રતિમાપ્રતિપક્ષ શ્રમણોપાસકને શિક્ષા આપે. ' એમ બોલતો ' તું કોણ છો ? ' એમ કોઈ પૂછે ત્યારે ' હું શ્રમ-ણોપાસક છું. ' એમ બોલતો, ગામ, નગર વિગેરેમાં અનગારની જેમ માસકદંષ વિગેરે પ્રકારે ૧૧ માસ સુધી વિચરે. આ કાલમાન ઉત્કૃષ્ટથી કહ્યું છે, જ્યન્યથી તો અગીઆરે પ્રતિમાઓ પ્રત્યેક અંતર્મુદૂર્તાદિ કાળપ્રમાણ વાળીજ છે; તે અંત કાળમાં અથવા પ્રવ્રજિત થવામાં ગ્રહણ કરાય છે, અન્યથા નહિ તથા—

મમકાર-“મારૂં” એવો અભિમાન નાશ પામતાં, આ કથનથી 'સ્વ-જનોનું' દર્શના ભિલાષી પણ કહ્યું, સંજ્ઞાત-સ્વજનોની પક્ષી-વસતિ તરફ સંજ્ઞાત સ્વજનોને જોવા જાય. ત્યાં-સંજ્ઞાતપદ્ધતિમાં પણ સાધુ-સંયતની જેમ વર્તે. અન્યત્ર તો શું કહેવું?; પરંતુ સ્વજનોના ઉપ-દેશ-આગ્રહથી ગૃહસ્થિતા વિગેરે ન કરે. જેમ સાધુ પ્રાસુક અને એ-વણીય ગ્રહણ કરે છે, તેમ તે પણ શ્રમણભૂત પ્રતિમાધારી પ્રાસુક-અચેતનજ ગ્રહણ કરે. ઉપલક્ષણથી એને એવણીય અશન વિગેરે આહારને ગ્રહણ કરે. જ્ઞાતિબંધુઓ સ્નેહથી અનેવણીય ભક્ત વિગેરે કરે છે અને આગ્રહથી તે ગ્રહણ કરાવવા ઈચ્છે છે, તેમ પ્રાયે તેઓ અનુવર્તનીય હોય છે, એથી અનેવણીયનું ગ્રહણ સંભવે છે, તો પણ આ શ્રમણભૂત પ્રતિમાધારી ન ગ્રહણ કરે એ આશય છે.

આમાં છેલ્લી ૭ પ્રતિમાઓમાં આવશ્યકચૂર્ણિમાં પ્રકારાં-તર પણ જોવામાં આવે છે. ' રાઘવત્તપરિણામ ' પાંચમીમા રાત્રિ

લોજન ત્યાગ કરનાર, છઠ્ઠીમાં 'સચિત્તાદારપન્નિષાણ' અર્થાત્ સચિત્ત આહારને પરિત્યાગ કરનાર, સાતમીમાં 'દિયા ઘમ્દ-ચારી રાક્ષો પરિમાણકદે' દિવસે બ્રહ્મચારી, રાત્રે પરિમાણ કરનાર. આઠમીમાં દિવસે અને રાત્રે બ્રહ્મચારી રનાન ન કરનાર તથા કેશ, અશ્રુ, રોમ, અને નખ ત્યાગ કરનાર, નવમીમાં 'સાર-મપરિણાપ' સ્વયં આરંભને પરિત્યાગ કરનાર, દસમીમાં 'પેસારમપરિણાપ પ્રેપ્ય-કર્મકરદ્વારા પણ આરંભને વર્જનાર, અગીઆરમીમાં 'ઉદ્વિઠ્ઠભક્તવિષજ્ઞપ સમળમૂષ' ઉદ્વિઠ-ઉદ્દેશીને કરેલ આહારને પણ વર્જનાર શ્રમણભૂત થાય છે. તેને-આવી રીતે હોય છે.—સર્વ પ્રાણાતિપાતથી વિરમણ થાયત્ સર્વ રાત્રિલો-જનથી વિરમણ. ૧૧ મી પ્રતિમા વહન કરનાર કુરમુંડ અથવા કેશહુંચન કરનાર તેમ એકશાટિક-એકવસ્ત્રવાળો હોય છે ઇત્યાદિ ૧૧ શ્રાવકપ્રતિમાઓની વ્યાખ્યા થઈ. ૬૧

હવે ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકે પણ બ્રહ્મચારી જ થવું જોઈએ. કહ્યું છે કે—
ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક સચિત્ત આહારને વર્જનાર, એકાસણે લોજન કરનાર, તેમજ બ્રહ્મચારી હોય છે. ૧

પ્રશ્ન—એમ શા માટે ? ; ઉત્તર—મૈથુનમાં આસક્ત થયેલ સ્ત્રી-પુરૂષને ઉત્કૃષ્ટથી સૂક્ષ્મ નવ લાખ જીવો વિનાશ પામે છે. એજ કહે છે.—

મેઘુણસન્નારુદો, નવ લક્ષ્મ હણેઈ સુહર્મજીવાણં ।

તિત્થયરેણં મણિયં, સદ્દહિયન્નં પયત્તેણં ॥ ૬૨ ॥

ગાથાર્થ—મૈથુનસંસારમાં આરૂઢ થયેલ પ્રાણી નવ લાખ સૂક્ષ્મ જીવોને હણે છે, એમ તીર્થંકર ભગવંતે કહ્યું છે; એ કથનને આદરપૂર્વક શ્રદ્ધાથી માનવું. ૬૨

વ્યાખ્યાયાર્થ—અબ્રહ્મસેવકામાં તત્પર થયેલ પુરૂષ ઉત્કૃષ્ટથી નવ લાખ સૂક્ષ્મ જીવોને કેવળોથી ભણી શકાય એવા પ્રાણિયોને હણે છે. આગમમાં કહ્યું છે કે—

“ઈત્યોજોળીપ મંમર્વંતિ ચેઈદિયા ડ જે જીવા ।

ફક્કો ચ દો ચ તિમિ ચ લક્ષ્મપહુસં ન ડક્કોમં ॥ ૧ ॥

પુરિસેજ સહ ગયાપ, તેસિં જીવાળ હોઈ ઉદ્ધવળ ।
વેણુગદિદ્વંતેળં તસાયસલાગનાપળં ॥ ૨ ॥ ”

ભાવાર્થ—શ્રીયોનિમાં જે બેઈદ્રિય હોવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે એક અથવા બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ બે લાખથી નવ લાખ ઉત્પન્ન થાય છે. પુરૂષ સાથે ગમન કરતી સ્ત્રીથી તે હોવોના વિનાશ થાય છે; જેમ વાંસડાની નળીમાં રહેલ રૂનો તપાવેલ લોહાના સળીઆથી વિનાશ થાય છે, તેમ આહિં પણ સમજવું. ૧-૨.

ભગવતી અંગના બીજા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે—પ્રશ્ન—“મૈથુન સેવનારથી કેવો અસંયમ કરાય છે? ગૌતમ ! તે જેમ કોઈ પુરૂષ રૂની ભરેલી વાંસની નળી અથવા ખુર (બરૂની) નળીને તપાવેલ કનકવડે અથવા લોહાવડે ખુબ ઘર્ષણ કરે; ગૌતમ ! એવી રીતે મૈથુન સેવનારથી અસંયમ કરાય છે.” સંસકૃત યોનિમાં આ બેઈદ્રિય હોવો જણાવ્યા. ‘આ કોઈક પ્રાકૃત મનુષ્યે—સાધારણ વ્યક્તિયે કહ્યું હશે ?’ એનું નિરસન કરતા કહે છે.

તીર્થકરે—સર્વ આસવદ્વારના કારણને બાણનાર અરિહંત પ્રભુએ આ અનેક સુર, અસુર અને મનુષ્યોની સમક્ષ પ્રતિપાદન કર્યું છે; તે ભગવદ્ભાષિત ‘આ સત્ય છે.’ એમ મોટા ઉદ્ધમવડે સફહવું—શ્રદ્ધાથી માનવું. તેમાં શંકારૂપી પિશાચણીને અવકાશ ન દેવો. એ આશય છે.

વીર્ય અને લોહી (રજસ) થી ઉત્પન્ન થતા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય હોવો આ દર્શાવવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ—એક નરથી ભોગવાયેલી નારીના ગર્ભમાં એક વારમાં ઉત્કૃષ્ટ નવ લાખ પંચેન્દ્રિય મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે. નવ લાખમાંથી એક અથવા બેની અસ્તિતા થાય છે અને બાકીના તો એમને એમજ વિનાશ પામે છે. ૧-૨. ૬૨.

હવે સ્ત્રી—પુરૂષના સંયોગથી ઉત્પન્ન થતા અસંખ્યાતા સંભૂર્ષિમ પંચેન્દ્રિય મનુષ્યોનું કથન કરે છે.

અસંખ્યા થી—નર-મેઢુલાઓ, મુચ્છંતિ પંચિન્દિયમાણુસાઓ ।
નીસેસ શંગાણ વિમત્તિચંગે, મણદ્ જિણો પન્નવણાઉવંગે ॥૬૩॥

ગાથાર્થ—સ્ત્રી-પુરૂષના મૈથુનથી અસંખ્યાતા પંચેન્દ્રિય (સંભૂર્તિમ) મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે; એમ જિનરાજ સમસ્ત અંગોના વિભાગથી મનોહર પ્રજાપના ઉપાંગમાં કહે છે. ૬૩.

વ્યાખ્યાર્થ—સ્ત્રી-નરની અપ્રહસંજ્ઞાથી અસંખ્યાતા પંચેન્દ્રિય મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે; પ્રશ્ન—આ કેણુ, ક્યાં કહે છે ?; ઉત્તર—જિન-તીર્થંકર પ્રજાપનોપાંગમાં કહે છે. ‘ સૂત્ર ત્રિકાલવિપયક હોવાથી ‘ કહ્યું છે ’ એમ જાણવું. ’ કેવા ઉપાંગમાં ?; સમસ્ત આચારાંગ વિગેરે સિદ્ધાંતોની વિલક્ષિતવડે-વિશેષતાવડે અંગ-રમણીય ઉપાંગમાં. જેમાં સર્વ અંગોની વિશેષતા સ્પષ્ટતાથી પ્રરૂપેલ છે. એ આશય છે; અથવા સમસ્ત અંગોમાં વિચિત્રતાવડે રમણીય એવા ઉપાંગમાં. પ્રજાપનામાં લગવંતે જે કહ્યું છે, તે એ છે કે—“ હે લગવંત ! સંભૂર્તિમ મનુષ્યો કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ?; હે ગૌતમ ! મનુષ્યક્ષેત્રમાં ૪૫ લાખ જોજન પ્રમાણુ અઢી દ્વીપ સમુદ્રમાં, ૧૫ કર્મભૂમિમાં, ૩૦ અકર્મભૂમિમાં, ૫૬ અંતર-દ્વીપમાં ગર્ભજ મનુષ્યોના જ ઉચ્ચારમાં, વિદ્યામાં, મૂત્રમાં, ખેલ-ગાં, ગડખામાં, નાકના મેલમાં, ઉલટીમાં, પિત્તમાં, વીર્યમાં, લોહીમાં, વીર્યના પુદ્ગલોના પરિશાટનમાં, વિકૃત કલેવરોમાં, સ્ત્રી-પુરૂષના સંયોગોમાં, ગામની ખાળ-ગટરોમાં, નગરની ગટરોમાં, સર્વ અશુચિસ્થાનોમાં અંગુલના અસંખ્યાતા ભાગમાત્ર અવગાહનાવડે સંભૂર્તિમ મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે, તે અસંજ્ઞી, મિથ્યાદષ્ટિ, અજ્ઞાની, સર્વ પર્યાપ્તિયોવડે અપર્યાપ્ત, અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્યવાળા થઈને જ કાળ કરે છે. ” ઘોર પાપના હેતુભૂત હોવાથી મૈથુન વર્જવું જ જોઈએ. ચોથા વ્રતના ભંગમાં યાકીનાં ચારે વ્રતોનો પણ ભંગ થતો હોવાથી; કેવી રીતે ‘ મેહુનસન્નારૂદો ’ ઈત્યાદિ પદવડે શીલભંગમાં જીવોની-કેવળજ્ઞાનિયોથી જાણી શકાય તેવા પ્રાણિયોની હિંસા પ્રરૂપેલી હોવાથી પ્રથમ પ્રાણુતિ-પાત વિરમણુ વ્રત તો વિરાધ્યું જ, ખીજું વ્રત તો—

ભાવાર્થ—કામી-વિષયાર્ત-મનુષ્યોને સત્યવાદિપણું સંભવતું નથી, એ સકલજન પ્રસિદ્ધ છે. કહ્યું છે કે—

“ ઘણિક-પણ્યાજ્ઞના-દસ્યુ-ધૂતકૃત-પારદારિકઃ ।

દ્વારપાલઞ્ચ કૌલઞ્ચ સપ્તાસત્યસ્ય મન્દિરમ્ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—વણિક ૧, વેશ્યા ૨, ચોર ૩, જૂગારી ૪, પર
શ્રી લંપટ ૫, દ્વારપાલ ૬ અને નાસ્તિક ૭. એ સાત અસત્યનાં
મંદિર જાણવાં.

પ્રશ્ન—પિતા વિગેરેની અનુસાવડે પરણેલી પોતાની સ્ત્રી
સાથે મૈથુન સેવનારને પણ ત્રીજા મતનો ભંગ કેમ થાય ? ઉત્તર—
અબ્રહ્મ સેવતાં તીર્થંકરાદત્ત, સ્વામ્યદત્ત વિગેરે અદત્ત પણ થાય.
તેમાં તીર્થંકરાદત્ત-મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયેલાઓને સર્વથા મૈથુ-
નનો નિષેધ હોવાથી, સ્વામ્યદત્ત-સ્વામી-દેશાધિપતિએ પણ
અદત્ત અનુસા ન આપેલ. પ્રમુખ શબ્દથી જીવાદત્ત બહુ કરવું.
જેમ આગમમાં કહ્યું છે કે—

સ્વામ્યદત્ત ૧, ભવાદત્ત ૨, તીર્થંકરાદત્ત ૩ અને શુર્વદત્ત ૪.
જેમ ચાર પ્રકારે અદત્તાદાન ગીતાર્થે કહે છે. ૧

એ પ્રમાણે શીલભંગ કરવામાં ત્રીજા મતનો ભંગ પણ
જાણ્યો. અબ્રહ્મ-ચોથા મતનો ભંગ તો પ્રકટ જ છે. પાંચમું તો
અપરિશ્રદ્ધીને કામિની જ ન હોય, સેવન દૂર રહો. અપરિશ્રદ્ધમત
નો ભંગ કર્યા વિના કામિની પણ સંભવતી નથી એ અર્થ છે. ૬૩

જેમ મૈથુન ભવસંસક્રિતામાં હેતુ છે, તેમ મધ વિગેરે પણ
છે; એ દર્શાવતા કહે છે—

“ મઝે મહુંમિ મંસંમિ, નવણીયંમિ ચઉત્થણ્ણ ।

ઉપ્પજ્ઞંતિ અણંતા, તન્વણ્ણા તત્થ જંતુણો ॥૬૪॥

ગાથાર્થ—મધ (મદિરા-દારૂ) માં ૧, મધમાં ૨, માંસમાં
૩ અને ચોથા માળણુ ૪ માં એ ચારેમાં તેના વર્ણના જેવા અનંત
જંતુઓ ઉપજે છે. ૬૪

વ્યાખ્યાર્થ—મદિરામાં તથા મધમાં તથા માંસમાં તથા
ચોથા માળણુમાં ઉત્પન્ન થાય છે—સંભૂષિમ થાય છે. કોણ ? તે
મદિરા વિગેરેના વર્ણની જેવા વર્ણવાળા-તદ્વપ, અનંત-નિગેદ-

રૂપ જંતુઓ. આથીજ આ ચારે અલક્ષ્ય વિકૃતિયો કહેવાય છે. તેમાં મધના દોષો “મઙ્ગં ચિસયં” એ ગાથાની વ્યાખ્યામાં પહેલાં દર્શાવ્યા છે જ, મધ વિગેરેના દોષો આ કહેવાય છે. તેમાં મધ—

મ્લેચ્છ લોકોના મેહાંની લાજવડે દૂષિત, મદિરા-માંસવાળા વાસણમાં રહેલ એવું મધ ખાનાર નિર્લજ્જ-નિર્દયને પવિત્રતા કેવા પ્રકારની હોય એ કહો. જે કોઈ ઔષધની ઇચ્છાથી મધ લક્ષણ કરે, તે પણ અદ્યકાળમાં પ્રચંડ દુઃખ પામે છે; જીવિતની ઇચ્છાથી ખવાયેલું જેર શું જલ્દી જીવિતનો નાશ કરતું નથી ? કરે છેજ. તેમ મધ માટે પણ સમજવું. ૧-૨.

માખીઓના મુખથી થુંકાયેલું, લાખો જંતુઓના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલું, નરક પ્રાપ્ત કરાવનારું મધ જુદિમાન મનુષ્યોથી કેમ ખવાય ?

અન્ય લોકોએ પણ કહ્યું છે કે—

“ સપ્તગ્રામેષુ યત્ પાપમગ્નિના મસ્મસાત્કૃતે ।

તદેતજ્ઞાયતે પાપં મધુચિન્દુગ્રમચ્છણાત્ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—અગ્નિવડે સાત ગામોને ખાળી રાખરૂપ કરવામાં જે પાપ ઉત્પન્ન થાય, તે પાપ મધના એક બિંદુના લક્ષણથી ઉત્પન્ન થાય છે. ૧

તથા માંસ પણ મહાપાપનું ઉપાદાન નિમિત્ત છે.

જે દુરાશય મનુષ્યો પોતાના જાળની પુષ્ટિ કરવા માંસ ખાય છે, તેઓ જીવોનો ઘાત કરે છે; કેમકે—‘ ખાનાર વિના ઘાતક હોઈ શકે નહિ. ’ જે હજી છે ૧, માંસ ખાય છે ૨, વેચે છે ૩, મત આપે છે ૪, જાય છે ૫, સંસ્કાર કરે છે—પકાવે છે ૬. તે છએ જણ દુર્ગતિ પામે છે; એ સ્ફુટ-પ્રકટ જ છે કે—ખરેખર પરલોકમાં પાપીઓની સ્થિતિ નથી. જે મનુષ્ય કૃમિયોના સમૂહથી વ્યાપ્ત દુર્ગંધિ લોહી, ચરબી વિગેરેથી મિશ્રિત માંસ ખાય છે, તે મનુષ્યમાં કુતરાથી કાંઈ વધારે ઉચ્ચતા શુદ્ધ યુદ્ધિવાળા વિદ્વાનોને જોવામાં આવતી નથી. હવે માખણ માટે જણાવે છે.

જેમાં નિરંતર સૂક્ષ્મશરીરવાળા વિવિધ જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે, તે માખણ સેવનારા પ્રાણિઓને પાપથી નરક આવે છે. જેમાં અંતર્મુદૂર્ત પછી બહુ જંતુઓ થાય છે, તે માખણ વિવેકી મનુષ્યો-થી કેવી રીતે ખાઈ શકાય ? અર્થાત્ માખણ ન ખાઈ જોઈએ.

મધ વિગેરે ચારેમાં સામાન્ય રીત્યા અનંત જંતુઓની ઉત્પત્તિ કહી, હવે માંસમાં ફરીથી તે વિશેષતાથી કહે છે.

— આમાસુ ય પકાસુ ય, વિષ્ણુમાણસુ મંસપેત્રીસુ ।

સયયં ચિય ઉવવાઓ, મણિઓ ય નિગોયજીવાણં ॥૬૫॥

ગાથાર્થ—કાચી, પાકી અને પકાવાતી માંસની પેશીઓ-માં નિરંતર નિગોદીયા છવોની ઉત્પત્તિ કહેલી છે. ૬૫

વ્યાખ્યાયાર્થ—અગ્નિવડે ન સંસ્કારેલી, અગ્નિવડે સંસ્કારેલી તથા અગ્નિવડે સંસ્કારાતી માંસની પેશીઓમાં નિરંતર જ નિગોદરૂપ છવોની ઉત્પત્તિ તીર્થંકરોએ કહી છે. આ સંબંધી હેમાચાર્ય મહારાજે યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

“ સઘઃ સંમૂર્ઙ્ગિતાનન્તજન્તુસન્તાનદૂષિતમ્ ।

નરકાઘ્વનિ પાથેયં કોઽશ્રીયાત્ પિશિતં સુધીઃ ? ॥ ૧ ॥”

ભાવાર્થ—જંતુઓને મારવાના વખતે જ ઉત્પન્ન થતા અનંત-નિગોદરૂપ જંતુઓની વારંવાર ઉત્પત્તિવડે દૂષિત નરકના માર્ગમાં ભાતા સમાન માંસને કયો બુદ્ધિમાન મનુષ્ય ખાય ?

તથા સંદેહદોષાવલીની બૃહદ્વૃત્તિમાં આલોચનાધિકારમાં “ સ્ત્રીરી સ્ત્રંઢં સજ્જૂર સક્કરા દક્ક-દાદિમાર્ગ્યા” આ પાઠની વ્યાખ્યામાં-અક્ષ “ બીજા પણુ નીવીના પચ્ચખાણુમાં સચિત્ત વસ્તુઓનો નિયમ કરવામાં આવે છે, તો આલોચના સંબંધિ નીવીના પચ્ચકખાણુમાં તો હોયજ એમાં શું કહેવું ? દ્રાક્ષા વિગેરે તો સચિત્ત છે તેથી તેને લક્ષણ કરવાનું કેમ સંભવે ? કે જેથી તેને વર્જવાનો ઉપદેશ સદ્ગુણ થાય ?

ઉત્તર—માંસ સિવાયની સઘળી સચિત્ત વસ્તુ ઉપાય વડે પ્રાસુક થાય છે જ તેથી અહીં તેને વર્જવાનો ઉપદેશ સંભવે છેજ.”

આ ઉપર્યુકત લખાણથી જણાય છે કે કોઈ પણ ઉપાય વડે માંસ અચિત્ત થઈ શકતું નથી. તેથી મૂળ ગાથામાં કાચી પાકી અને પકાવાતી માંસની પેશીઓમાં જીવોત્પત્તિ જણાવી છે. સ્માર્તોએ પણ કહ્યું છે કે—

“ ન માંસમક્ષણે દોષો ન મદ્યે ન ચ મૈથુને ।

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૧ ॥ ”

આ ગાથાના યથાશ્રુત અર્થવ્યાખ્યાનમાં અસંગદ પ્રલાપ જણાય છે. કેમકે જે આચરવામાં દોષ નથીજ, તે આચરણથી નિવૃત્ત થવામાં મહાફળ કેવી રીતે થઈ શકે ? એમ તો યજ્ઞ, અધ્યયન, દાન વિગેરે થકી પણ નિવૃત્તિનો પ્રસંગ આવે, તેથી આ શ્લોકનું તાત્પર્ય જૂઠું છે. શ્લોકાર્થ—માંસલક્ષણમાં અદોષ નથી, અપિતુ દોષ છેજ; એવી રીતે મદ્યમાં અને મૈથુનમાં પણ સમજવું. પ્રશ્ન—અદોષ કેમ નથી ?; ઉત્તર—આ જીવોનું ઉત્પત્તિ-સ્થાન છે તે તે પ્રકારના જીવોને ઉપજવામાં હેતુભૂત છે. મધ, માંસ, મહિરા અને મૈથુન એ જીવોત્પત્તિનું મૂળ કારણ છે, એ આગમમાં પ્રસિદ્ધ છે. અવારિત પ્રસરતાથી નિગોદ જીવોનો સર્વત્ર ઉત્પત્તિનો સ્પર્શાવ હોવાથી સર્વ વસ્તુના ત્યાગનો પ્રસંગ આવતો હોવાથી, ઉપર કહેલ મૂળ ગાથાનો અર્થ સદૃઢ્ય-વિદ્વાનોને આદૃઢ્યંગમ-હૃદયને ન ગમે તેવો જાણી કેટલાક વ્યાખ્યાતાઓ નિગોદ જેવા રસ-થી ઉત્પન્ન થતા સૂક્ષ્મ જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે. એવી વ્યાખ્યા કરે છે. આ હેતુથીજ પૂર્વગાથામાં કેટલાંક આદર્શ પુસ્તકોમાં ઉપ્પજ્ઞંતિ અસંખ્યા એ પાઠ જોવામાં આવે છે, તેનું પણ આથી સમર્થન થાય છે. મદ્યમાં રસજ જીવોની ઉત્પત્તિ હોવાથી અસંખ્યાત જીવપણુ શ્રી હેમાચાર્યજી મહારાજે પણ અભિધાનકોષમાં ‘ રસજા મધકીટાદ્યાઃ ’ આ નિરૂપણવડે સ્વીકાર્યું છે. રસજ જીવો બેઘદ્રિ-યજ હોય છે અને તે જીવો અસંખ્યાતાજ હોય, અનંતા ન હોઈ શકે. તથા તેમજેજ યોગશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

અન્તર્મુહર્તાત્ પરતઃ સુસુપ્તમા જન્તુરાશયઃ ।

યત્ર મૃર્જન્તિ તન્નાયં નવનીતં વિવેકિભિઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યાયાર્થ—અંતર્મુદૂર્ત પછી અત્યંત સૂક્ષ્મ જંતુઓનો સમૂહ જે માખણમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે માખણ વિવેકી મનુષ્યોએ ન ખાવું જોઈએ. આ શ્લોકની વ્યાખ્યામાં પણ અંતર્મુદૂર્ત પછી જંતુરાશિની ઉત્પત્તિ પ્રતિપાદન કરવાથી દોષાવહ નિગોદજીવોની ઉત્પત્તિ નથી કહી, નિગોદ જીવોની ઉત્પત્તિનો તેમાં પહેલાં પણ સંભવ હોવાથી કાલનિયમ ન હોય. તેથી ‘નિગોદ જીવોવડે એ મધાદિક લક્ષ્યાલક્ષ્ય નથી, પરંતુ અસંખ્ય રસજ જીવો વડેજ’ એ વિચારવું. ૬૫

એ પૂર્વમાં કહેલા સૂક્ષ્મ ભાવો તીર્થંકરે પ્રતિપાદન કર્યા છે, એથી તીર્થંકરપણાનુંજ કારણ કહે છે.—

જિણપવયણવુદ્ધિકરં, પમાવગં નાણ-દંસણ-ગુણાણં ।

વહ્નંતો જિણદવ્વં તિત્થયરત્તં લહહ જીવો ॥ ૬૬ ॥

ગાથાર્થ—જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનાર, જ્ઞાન, દર્શનના શુદ્ધોના પ્રભાવક જિનદ્રવ્યને વધારનાર-વૃદ્ધિ પમાડનાર જીવ તીર્થંકરપણું પામે છે. ૬૬

વ્યાખ્યાયાર્થ—જિનદ્રવ્ય-દેવસંખંધિ દ્રવ્ય વધારનાર-સારા સ્થાનમાં વ્યાજે મૂકવું વિગેરે ઉપાયોથી વૃદ્ધિ પમાડનાર જીવ-લ-વ્યપ્રાણી તીર્થંકરપણું—અરિહંતપણું પ્રાપ્ત કરે છે. દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનારને તીર્થંકરપણાનો લાભ તો અર્હતપ્રવચનની અત્યંત ભક્તિથી સુપ્રસિદ્ધજ છે. જિનદ્રવ્ય કેવું છે? જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનાર કેવી રીતે? દેવદ્રવ્ય હોય તો પ્રતિદિન જિનમંદિરમાં પૂજા-સત્કારનો સંભવ રહે છે, અને ત્યાં પ્રાયઃ સુનિજનોનું આગ-મન થાય, સુનિજનોના વ્યાખ્યાન સાંભળવા વિગેરેથી જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ થાય. તથા જ્ઞાન અને દર્શનના શુદ્ધોનું પ્રભાવક-વૃદ્ધિ કરનાર, જિનપ્રવચનની વૃદ્ધિ વડે જ્ઞાન વિગેરે શુદ્ધોની પ્રભાવના થાય છેજ; તે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ પણ આજ્ઞાવડેજ કરવી જોઈએ, અન્યથા નહિ. કહ્યું છે કે—

“ જિણવરઆજારહિયં, ષદ્ધારિતા વિ કે વિ જિણદવ્વં ।

વુહંતિ ભવસમુદે, મુદા મોદેણ અજ્ઞાણી ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—જિનેશ્વરની આજ્ઞારહિતપણે જિનદ્રવ્યને વધારનારા પણ મૂઠ મનુષ્યો સવસાગરમાં ઘુટે છે.

આજ્ઞારહિત વૃદ્ધિ આવી રીતે—ગ્રાવકે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ માટે કલાલ-દાઢ વેચનાર, મમ્મી પકડનાર, મારનાર, -મમ્મીમાર, હિંસક, વેશ્યા, આમડાના વેપારી-મોચી વિગેરે લોકોને વ્યાજ વિગેરેથી આપવું, તથા દેવદ્રવ્યવડે અથવા ભાડા વિગેરેના હેતુ ભૂત દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ માટે જે દેવનિમિત્તે સ્થાવર વિગેરેની નિષ્પત્તિ કરવી, તથા મોંઘા કાળમાં વેચાણવડે ધણું દેવદ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરવા માટે ગૃહસ્થે જે દેવદ્રવ્યવડે સોંઘું ધાન્ય સંઘરવું, તથા દેવ માટે ફૂવા, વાડી, ખેતર વિગેરે કરવું, તથા શુશ્રૂષાલા-જઠાત ચોષી વિગેરેમાં ભાંડ-કચિયાણું વસ્તુને ઉદેશી રાજગ્રાહ્ય ભાગથી અધિક કર ઉત્પન્ન કરવાથી ઉત્પન્ન દ્રવ્યવડે જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી એ જિનવરની આજ્ઞાથી રહિત છે. તથા કહ્યું છે કે—

પરંતુ અહિં ધર્માધિકારમાં સ્થાવર અત્યંત અયોગ્ય કૃપા કરાવવા વિગેરે, તેમજ ઉત્પન્નમાંથી કર ઉપભવવા વિગેરે ઉત્સૂત્ર છે. -સૂત્ર વિરુદ્ધ વર્તન છે. તેમાં સ્થાવર વિગેરે કરાવવાં ઇત્યાદિમાં છકાયનો આરંભ, અસંયતવાસ વિગેરે કારણથી મહાસાવધપણું હોવાથી, નિવારણ કરેલ હોવાથી; દેવને માટે ઉત્પન્નમાંથી કર ઉપભવવાનું લોકને અપ્રીતિ ઉપભવનાર હોવાથી, અભોધિના હેતુભૂત હોવાથી સૂત્ર વિરુદ્ધ વર્તન છે. કહ્યું છે કે—ધર્મને માટે ઉદ્યમ કરનારે કોઈને પણ અપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવી ન જોઈએ, એ વર્તનથી સંજમ પણ શ્રેયસ્કર છે. આ વિષય પર સગવંત-મહાવીરદેવજ ઉદાહરણ રૂપ છે. સગવંત મહાવીરદેવ તાપ સોની અપ્રીતિને પરમ અભોધિણીજ રૂપ બતાવી તે તાપસના આશ્રમમાંથી ચોમાસાના કાળમાં પણ ચાલ્યા ગયા હતા.

તો એવી રીતે જિનદ્રવ્યને વધારનારા પણ, ખાનારા તો ફર રહો. 'કેમકે દેવદ્રવ્યનું લક્ષણ મહા અનર્થના હેતુભૂત છે. શું ?,

મૂઠ-મંદ મનુષ્યો સંસાર સમુદ્રમાં ભુટે છે. કેવા લોકો ?, મોહ-વડે-મોહનીય કર્મવડે અજ્ઞાની-વિશુદ્ધજ્ઞાન વિનાના દેવદ્રવ્યને વધારનાર હોવા છતાં સંસારસાગરમાં ડૂબે છે; કેમકે તેવા પ્રકારે વૃદ્ધિ એ જિનાજ્ઞાના ભંગમાં હેતુભૂત છે.

પ્રશ્ન—શું ત્યારે જિનદ્રવ્ય વૃદ્ધિ ન પમાડવું ? ઉત્તર—એમ નથી, કેમકે-જિનદ્રવ્યની વૃદ્ધિનો પ્રયોગ આગમમાં બહુ પ્રકારે શુભદ્રવ્યના હેતુરૂપ કહેલ છે.

ભાવાર્થ—એમ જાણીને જે સુધાવકો દ્રવ્ય (દેવદ્રવ્ય) વૃદ્ધિ પમાડે છે, તેઓની ઋદ્ધિ, કીર્તિ, સુખ તથા બળ અત્યંત વૃદ્ધિ પામે છે. દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ પમાડનારના પુત્રો ભક્ત, શૌર્યશાલી, બુદ્ધિમાન, સર્વલક્ષણસંપન્ન, સુશીલ અને જનસમુદાયમાં સમ્મત થાય છે. ૧-૨

દેવદ્રવ્યની જેમ સાધારણદ્રવ્ય પણ વધારવું જોઈએજ, કેમકે દેવદ્રવ્ય અને સાધારણદ્રવ્યને વધારવા વિગેરેમાં તુલ્યતા શાસ્ત્રમાં સાંભળવામાં આવે છે. કહ્યું છે કે—

ભાવાર્થ—શ્રાવકોએ દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્ય એમ ત્રણ પ્રકાર કરી તે ત્રણે દ્રવ્ય આદર પૂર્વક વૃદ્ધિ પમાડવાં જોઈએ. ૧

જે મુગ્ધમતિ મનુષ્ય ચૈત્યદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્યનો દ્રોહ કરે, તે મનુષ્ય ધર્મને જાણતો નથી. અથવા નરકમાં જવાનું આ-યુષ્ય તેણે બાંધ્યું હોવું જોઈએ. જેમ જિન દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ; તેમ તેનું રક્ષણ પણ કરવું જોઈએ. કહ્યું છે કે—

જિણપવયણ્ણુદ્ધિકરં, વચ્ચવયં ચાણ્ણદંસણ્ણુગુણાયં ।

મક્કલંતો જિણ્ણદવ્વં, અણંતસંસારિઓ હોઈ ॥ ૬૭ ॥

જિનેશ્વરના પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનારા, જ્ઞાન, દર્શન વિગેરે શુભોના પ્રલાવક જિનદ્રવ્યની રક્ષા કરનાર મનુષ્ય સંસારમાં થોડો વખતજ દિયતિ કરનાર હોય છે.—અરૂપ સમયમાં મુક્તિપામી હોય છે.

જિનદ્રવ્ય વૃદ્ધિ પ્રમાણનારને અને જિનદ્રવ્ય રક્ષકને જે ક્ષણ થાય છે. તે કહ્યું, હવે જિનદ્રવ્યના ભક્ષકને જે ક્ષણ થાય છે; તે કહે છે.—

ગાથાર્થ—જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનાર, જ્ઞાન, દર્શન વિગેરે ગુણોના પ્રભાવક એવા જિનદ્રવ્યને ભક્ષણ કરનાર મનુષ્ય અનંતસંસારી થાય છે. ૬૭

વ્યાખ્યાર્થ—ગાથા નિગદસિદ્ધ જ છે, વિશેષમાં જિનદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરનાર—મૂઢતાથી દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરનાર જીવ અનંતસંસારી થાય છે.—અનંતા ભવો સુધી ભમે છે—અર્થાત્ દુર્લભભોધિ થાય છે. આમ હોવાથી ચૈત્યદ્રવ્યનું ભક્ષણ ન કરવું જોઈએ. છતાં જે ભક્ષણ કરે તે સંકાશ વિગેરે શ્રાવકની જેમ મહા અનર્થભાગી થાય છે.

અહિં ગંધિલાવતી નગરીમાં સ્વભાવથી જ સંસાર તરફ વૈરાગ્યવાન સંકાશ નામનો શ્રાવક હતો. તે સંકાશ તાર ચૈત્યમાં ઘર સંબંધિ વ્યાજ્ઞેષ વિગેરે કારણોવાડે ચૈત્યદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરનારો—દેવદ્રવ્યનો આશ્રિત થઈ અજ્ઞાન, સંશયવિષયક પ્રમાદથી, આલોચના કર્યા વિના અને તે પાપને પ્રતિક્રમ્યા વિના મરણ પામ્યો, તેથી સંસારમાં ભમ્યો.

ભૂખ, તરસથી પીડિત થઈ, સંજ્યાતા ભવો ભમી, પ્રત્યેક ભવમાં ધાતન-તરવાર, ભાલાં વિગેરેથી છેદન, વાહન-લવણની ગાડી વિગેરેને ખેંચવું, ચૂર્ણન-મુદ્ગર વિગેરેથી કુદ્દન એ વેદના-એને અનેકવાર પામી, દરિદ્રકુળમાં ઉત્પત્તિ અને ત્યાં જન્મથી માંડી બહુવાર દારિદ્ર પામી તથા જે તે નિમિત્ત થકી અથવા નિમિત્ત વિના ઘણા માણસો તરફથી ધિક્કાર-અવર્ણવાદને પામી, મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં પણ જીભનું પણ નિંદા પુત્ર-કલત્રાદિ બહુવાર પ્રાપ્ત કરીને ‘ફરી ફરીને बहुशः पद धिक्कार विगेरेनी अधिकता जाताववा भूक्युं છે.’ પછી તે કર્મની-ચૈત્યદ્રવ્યના ઉપયોગકાળમાં ઉપાર્જન કરેલ લાભાન્તરાય વિગેરે કર્મની અવશિષ્ટતા રહી ત્યારે તે તગરા નગરીમાં શેઠનો પુત્ર થયો, પરંતુ ત્યાં પણ દારિદ્ર-નિર્ધનપણું, પાંછિતની અપ્રાપ્તિ અને વારંવાર

હૃદયને ઉદ્દેગરૂપ ચિત્તનિર્વેદ પામ્યો. અન્યદા કોઈક વખતે કેવળ-
જ્ઞાનીનો યોગ થયો ત્યારે તેણે પૂછ્યું કે-‘ હે ભગવંત્ ! મેં
ભવાંતરમાં શું કર્મ કર્યું છે ? કે જે કર્મવડે હું અપૂર્ણ મનોરથ-
વાળો થયો છું. ’ ત્યારપછી કેવળીએ મંકાશ વિગેરે ભવગ્રહણનું
વૃત્તાંત કહ્યું ત્યારે તેને ભોધિ-જિનધર્મની પ્રાપ્તિ અને તેથી સંવેગ
થયો. તેણે પૂછ્યું કે ‘ ચૈત્યદ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવા રૂપ અપરાધ
વિષયે મ્હારે શું કરવું ઉચિત છે ? ’ ત્યારે કેવળીએ કહ્યું-
‘ ચૈત્યદ્રવ્યની-જિનમંદિર, જિનગિંળની યાત્રા, સ્નાત્ર વિગેરે
પ્રવૃત્તિ માટે હિરણ્ય વગેરેની વૃદ્ધિ કરવી ઉચિત છે. ’ ત્યારપછી
તેને ‘ ભોજન, આચ્છાદન મૂકી એથી અધિક જે કાંઈ પણ વેપાર-
માંથી મ્હને મળે તે મ્હારે ચૈત્યદ્રવ્ય તરીકે આપવું, પરંતુ તે
મ્હારે ભોગવવું નહિં. ’ એવો અભિગ્રહ યાવજીવ હતો. એવી
રીતે મહાભિગ્રહ ગ્રહણ કરનાર તે મહાત્માને શુભભાવમાં પ્રવૃત્ત
થવાથી ચૈત્યદ્રવ્ય આપવાની અત્યંત ઈચ્છાને વશ થવાથી ઉદ્ઘાસ
પામતા વિશિષ્ટ પરિણામના સંયોગથી લાભાંતરાયનો ક્ષયોપશમ
થયો અને તેથી ઘણી વિભૂતિની પ્રાપ્તિ થઈ. વિભૂતિ પ્રાપ્ત થવા
છતાં પણ અભિગ્રહમાં નિશ્ચલતા પોતાના નિયમમાં દૃઢતા રાખી,
પરંતુ ‘ જેમ લાભ થાય તેમ લોભ વધે. ’ એ કથન પ્રમાણે તેને
દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવાની ઈચ્છા સ્વપ્નમાં પણ ન થઈ. ત્યારપછી
તેણે તગરા નગરીમાં જ જિનમંદિર કરાવ્યું, તે ચૈત્ય કરાવવામાં
સદાભોગ-શાસ્ત્રમાં જણાવેલ વિધિનો વિચાર કરવા પૂર્વક ભૂમિ
વિગેરેની સર્વ પ્રકારે શુદ્ધ રાખવામાં આવી હતી. ૧-૭
કહ્યું છે કે—

જિનમંદિર કરવાની વિધિ-શુદ્ધ ભૂમિ-દ્રવ્યથી હાડકાં વિગેરે
ગ્રાસ્યથી સ્પર્શિત કરવી અને ભાવથી શુદ્ધ ભૂમિ બીજાને ઉત્પાત
ન કરનારી, દગ-લાકડાં, ઇંટ વિગેરે તેને કરનાર લોકો પાસેથી
ઉચિત મૂલ્યવડે ખરીદી અથવા બગદ વિગેરેને ખીડા ન ઉપજે તેવી
રીતે આણેલ, પૃથ્વીકાસંધાન-કામ કરનાર મનુષ્ય લોકોની મનુષ્ય
ન હોવી. સ્વાગ્રયવૃદ્ધિ-પશ્ચાત્તાપ વિગેરે દોષોથી સ્પર્શિત હોવાથી

પોતાના ચિત્તનો ઉત્સાહ, ચતના-વશથી ગળેલ પાણી વિગેરે વાપરવું તે રીતે કરવી. વેદાંતમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ દેવદ્રવ્યેણ ચા ઘૃદ્ધિર્ગુરુદ્રવ્યેણ ચઋનમ ।

તઋનં કુલનાશાય, મૃતોઽપિ નગ્ધં વ્રજેત ॥ ૧ ॥

પ્રભાસ્યે મા મતિ કુર્યાત્ પ્રાણૈઃ કણ્ઠગતૈરપિ !

અમિદગ્ધાઃ પ્રરોહન્તિ, પ્રભાદગ્ધો ન જીવતિ ॥ ૨ ॥

પ્રભાસ્યં વ્રહ્મહત્યા ચ, દરિદ્રસ્ય ચ યઋનમ્ ।

ગુરુપત્ની દેવદ્રવ્યં, સ્વર્ગેસ્યમપિ પાતયેત્ ॥ ૩ ॥ ”

ભાવાર્થ—દેવદ્રવ્યવટે જે ઘૃદ્ધિ, શુદ્ધ દ્રવ્યવટે ધન; તે ધન કુળનાશ માટે સમજવું. મરીને પણ નરકમાં જાય. કંઈ પ્રાણો આવે તો પણ પ્રભાદ્રવ્યમાં મતિ ન કરવી; અગ્નિથી બળેલા પુનર્જીવન પામે છે, પ્રભાથી બળેલો જીવતો નથી. પ્રભાદ્રવ્ય, બ્રહ્મહત્યા, દરિદ્રનું ધન, શુદ્ધ પત્ની અને દેવદ્રવ્ય એ સ્વર્ગમાં રહેલને પણ પાડે છે.

હવે ભક્ષણની જેમ ઉપેક્ષા પણ દોષ માટેજ થાય છે, એથી ઉપેક્ષાને અનર્થના હેતુરૂપ કહે છે.

મક્લેહ જો ઉવક્લેહ જિણદન્વં તુ સુસાવચ્ચો ।

પણાહીણો ભવે સો ડ, લિપ્પેઈ પાવકમ્મુણા ॥ ૬૮ ॥

ગાથાર્થ—જે કોઈ સુધાવક જિનદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે અથવા ભક્ષણ કરાતા જિન દ્રવ્યની ઉપેક્ષા કરે; તે પ્રજાહીન થાય અને પાપ કર્મથી લિપ્ત થાય. ૬૮

વ્યાખ્યાયાર્થ—કોઈ નિર્ઘૃણ અનંત ભવબ્રમણ હેતુભૂત જિન દ્રવ્યના ઉપલોગનં ન જાણનાર જિન દ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે, તથા જિન ધર્મથી વાસિત ચિત્તવાળો હોવાથી જે સારો ધાવક જિન દ્રવ્યના ભક્ષણ-ઉપલોગ કરનારની ઉપેક્ષા કરે—‘જે કદાચ એ જિન દ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે છે, તો માડું શું જાય છે?’ એવા વિચારથી દેવદ્રવ્યના રક્ષણ માટે પ્રયત્ન ન કરે—અર્થાત્ દેવદ્રવ્ય ભક્ષણમાં દોષ દર્શાવવા વિગેરે ઉપાયોથી નિવારણ ન કરે; તો પોતાને તે દ્રવ્યના ઉપયોગનો અભાવ હોવા છતાં પણ ઉપેક્ષા કર-

વાથી પરલવમાં બુદ્ધિ રહિત મૂર્ખ થાય અને પાપ કર્મવડે લિપ્ત થાય—અશુભ કર્મથી યુક્ત થાય. ૬૮

હવે ચૈત્ય દ્રવ્ય વિગેરેના વિનાશમાં જે ક્ષણ થાય છે, તે કહે છે.—

चेईदव्वविणासे, रिसिघाए पवयणस्स उट्ठाहे ।

संजइचउत्थभंगे, मूलग्गी बोहिलाभस्स ॥ ६९ ॥

ગાથાર્થ—ચૈત્ય દ્રવ્યનો વિનાશ કરવામાં, ઋષિનો ધાત કરવામાં, પ્રવચનનો ઉડાહ કરવામાં, સંયતિનીના ચતુર્થવ્રતનો ભંગ કરવામાં બોધિબીજના લાલના મૂળને અગ્નિ અપાય છે. ૬૯

વ્યાખ્યાયાર્થ—અહિં ચૈત્ય—સામાન્ય રીત્યા જિન મંદિર સમજવું. જિનમંદિર સંબંધિ હિરણ્ય, સુવર્ણ વિગેરે દ્રવ્યનો વિનાશ કરતાં તથા બુદ્ધિનો વિનાશ કરતાં અત્યંત મોટાં અકૃત્યો કરવાથી પ્રવચનનો ઉડાહ—પ્રવચનની હેલના કરતાં, અને સાધ્વીના ચતુર્થવ્રતનો ભંગ કરતાં પ્રાણિએ સમ્યક્ત્વ લાભ રૂપી વૃક્ષના મૂળને અગ્નિ આપ્યો સમજવો. સાર—બીજાં મહા પાપો કરવાવડે પ્રાણિએ અનંતા લવમાં ભમે છે જ, પરંતુ આ ઉપર્યુક્ત મહા પાપોવડે દારૂણ દુઃખ પામવા પૂર્વક ઘણા ઘણા લવોમાં જમણુ કરે છે, બોધિ તો સર્વથા પામતા નથી, કદાચ કોઈ પામે તો તે પણ અત્યંત કષ્ટવડેજ પામે છે.

હવે લાવની વિશુદ્ધિ પૂર્વક કરાયેલ શ્રી જિનપૂજા પ્રણિધાન બોધિલાલને ઉત્પન્ન કરનાર થાય છે, તે કહે છે.

सुव्वइ दुग्गयनारी, जगगुरुणो सिंदुवारकुसुमेहिं ।

पूयापणिहाखेणं, उप्पन्ना तियसल्लोगंमि ॥ ७० ॥

ગાથાર્થ—હર્ગતા નારી જગદ્ગુરુ—પરમાત્માને સિંદુવાર કુલોવડે પૂજવાથી પૂજના પ્રણિધાનવડે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ સંલગાય છે. ૭૦

વ્યાખ્યાયાર્થ—શ્રી જિનાગમમાં—જિનપૂજના અધિકારમાં, સંલગાય છે. શું? હર્ગતા નારી—દરિદ્ર સ્ત્રી જગદ્ગુરુ—ત્રિલોકીને તત્વનો ઉપદેશ આપનાર શ્રી જિનરાજને સિંદુવાર—

નિર્ગુંડીના કુલોવટે પૂજા કરતાં અગ્રુભ મન, વચ્ચન અને કાયાને રોકવાથી તેમ શુભ મન, વચ્ચન અને કાયા કરવાવટે અથવા ધ્યાનવટે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ. તેનું દષ્ટાંત “કાકંદી નગરીમાં કોઈ દરિદ્ર ડોઝી પ્રાતઃકાળે નદીમાં પગ વિગેરે અંગો ધોઈ, વનનાં પુષ્પો ગ્રહણ કરી, ભોજન માટે મસ્તક ઉપર લાકડાંનો ભારો ધારણ કરી, શ્રી વીરપ્રભુને પૂજવા એકાગ્રમનત્રાણી થઈ સમવસરણની પ્રતોલીમાં સ્થાવના પામી મરણ પામી. પાછળથી આવેલ જિતારિરાજાએ તેણીના દેહનો અગ્નિમંદકાર વિગેરે કરાવ્યો. ‘આ ડોઝી ક્યાં ગઈ?’ એમ રાજાના પૃથ્વાથી વીરપ્રભુ બોલ્યા કે—“સૌધર્મ દેવલોકને પ્રાપ્ત કરી અહિંજ ધર્મ સાંભળવા આવેલો આ દેવ મહાવિદેહમાં કનકપુરનો રાજા કનકધ્વજ થશે, ત્યાં ‘સર્પવટે ગળાતા-દેહકાને, કુરરવટે ગળાતા તે સર્પને, અન્નગરવટે ગળાતા તે કુરરને જોઈ; ઉપનયમાં-નિયોગિ-અધિકારી પુરૂષોવટે ઉપદ્રવ પમાડાતા માણસોને, રાજાઓવટે ઉપદ્રવ પમાડાતા તે અધિકારી પુરૂષોને અને મૃત્યુવટે તે રાજાઓ ઉપદ્રવ પમાડાતા છે.’ એમ વિચારી પ્રમજ્જ્યા અંગીકાર કરી મુક્તિમાં જશે.” ૭૦

હવે જિનપૂજના પ્રકારો કહે છે.—

વરપુષ્પ--ગંધ--અક્ષત--પર્ણ-ફલ ધૂપ-નીરપત્તેર્હિ ।

નેવિજ્ઞવિહારોર્હિ ય, જિણપૂયા અદ્વહા મણિયા ॥ ૭૧ ॥

ગાથાર્થ—શ્રેષ્ઠ પુષ્પ, ગંધ, અક્ષત, પ્રદીપ, ફળ, ધૂપ, નીરપાત્ર અને નૈવેદ્ય સ્થાપન કરવું. એમ જિનપૂજા આઠ પ્રકારે કહેલી છે. ૭૧

વ્યાખ્યાર્થ—શ્રેષ્ઠ પુષ્પ, ગંધ, અક્ષત, દીવો, ફળ, ધૂપ, પાણીપાત્ર અને નૈવેદ્ય કરવાવટે જિનપૂજા આઠ પ્રકારે થાય છે. અહિં ગંધ ગ્રહણ કરવાવટે ચંદનવિલેપન વિગેરેનો સ્વીકાર સમજવો. ધૂપ ગ્રહણ કરવાવટે કપૂર, અગર વિગેરે ગ્રહણ કરવું; કહ્યું છે કે—

“અગુરુ-કર્પૂર-મિર્ચ તુ વહેદ્ ધૂપં વિચક્ષણઃ ।” અર્થાત્ વિ

ચક્ષુ-ચતુર મનુષ્યે અગર અને કપૂરથી મિશ્રિત ધૂપ બાળવે।
જોઈએ. એવી રીતે કૂલ વિગેરે પણ વસ વિગેરેનું ઉપલક્ષણ છે,
તે સંભવ પ્રમાણે સમજવું. ૭૧

હવે પૂજ્યથકી થતું આ લોકસંબંધિ અને પરલોકસંબંધિ
કળ કહે છે.—

उवसमइ दुरियवग्गं, हरइ दुहं जणइ सयलसुक्खाइ ॥

चिंताईअं पि फलं, साहइ पूया जिणंदायं ॥ ७२ ॥

ગાથાર્થ—જિનેન્દ્રોની પૂજા પાપસમૂહને ઉપશમાવે છે,
દુઃખ હરે છે, સઘળાં સુખો ઉત્પન્ન કરે છે, ચિંતાતીત-ચિંતવી ન
શકાય તેવું કળ પણ આપે છે. ૭૨

જિનપૂજનનું કળ કહ્યું, હવે સાધુવંદનનું કળ કહે છે.—

वित्थयरत्तं सम्मत्तखाइयं सत्तमीइ तइयाए !

साहूय वंदणेणं, वद्धं च दसारसीहेणं ॥ ७३ ॥

ગાથાર્થ—સાધુઓને વંદન કરવાથી દશાર્હસિંહ-કુળ
વાસુદેવે તીર્થંકરપણું, ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ અને સાતમી નારકીથી
ઘટાડીને ત્રીજી નારકીનું આયુષ્ય બાંધ્યું હતું. ૭૩

વ્યાખ્યાર્થ—દશાર્હ-સમસ્ત યદુવંશમા પૂજ્ય સમુદ્ર-
વિજય વિગેરે દશ ભાષ્યો બાળવા. તે આ પ્રમાણે—સમુદ્રવિજય
૧, અશ્વોઞ્ચ ૨, સ્તિમિત ૩, સાગર ૪, હિમવાન ૫, અચલ
૬, ધરણ ૭, પૂરણ ૮, અભિચંદ્ર ૯ અને પરાક્રમી વસુદેવ ૧૦.
દશાર્હકુળમાં શૌર્ય વિગેરે અતિશયવડે સિંહસમાન દશાર્હસિંહ
અથવા દશાર્હ-વસુદેવનો પુત્ર દાશાર્હ સિંહની જેમ શૂરતાવડે
પ્રશંસનીય દાશાર્હ-દાશાર્હસિંહ.

ઉત્તરપદમાં વ્યાઘ્ર, પુંગવ, ઋષભ, કુંજર, સિંહ, શાર્દૂલ,
નાગ વિગેરે ચળદો હોય તો તે તથા તદ્વજ, મતલિકા, મચર્ચિકા,
પ્રકાંડ, ભિદ્ધ એ ચળદો પ્રશસ્ય અર્થ કહે છે. તે શ્રી વાસુદેવે
સાધુઓને-જૈન મુનિઓને દ્વાદશાવર્ત વંદન કરવાવડે આટલું
બાંધ્યું—આત્મસંયુક્ત કર્યું. શું તે ? ઉ-તીર્થંકરપણું તથા

દ્વાયિક ચક્રે સાતમી નારકીમાં જવા યોગ્ય આયુષ્ય કર્મ થકી ત્રીજી નારકીમાં જવા યોગ્ય આયુષ્ય કર્મ બાંધ્યું.

દ્વારકામાં વાસુદેવ વસતા હતા, તેને વીરો સાળવી ભક્ત હતો. ‘વર્ષાકાળમાં ઘણા જીવો હણાર્થે જાય એમ જાણી વાસુદેવ જહાર નીકળતા ન હતા. તે વીરો દ્વાર ન મેળવતાં પ્રતિદિન દૂલછનિજકાની પૂજા કરી જતો હતો, પરંતુ જમતો ન હતો એથી અત્યંત દુર્ગંજ થઈ ગયો, વર્ષાકાળ વીત્યા પછી રાજા (વાસુદેવ) જહાર નીકળ્યા, સઘળા રાજાઓ તેની પાસે હાજર થયા. વીરો તેને પગે પડ્યો. રાજાએ પૂછ્યું ‘વીરો દુર્ગંજ કેમ છે ? દ્વારપાળોએ યથાસ્થિત વૃત્તાત કહ્યું. રાજાને અનુકંપા ઉત્પન્ન થઈ. વીરકને પ્રવેશ ન અટકાવવાનું કર્યું. વાસુદેવ પોતાની સઘળી પુત્રીઓ જ્યારે વિવાહકાળે પાદવંદન કરવા આવતી, ત્યારે તેણીઓને પૂછતા કે-‘પુત્રિ ! તું દાસી થઈશ કે સ્વામિની ?’ તે પુત્રીઓ કહેતી કે-‘અમ્હે સ્વામિની થઈશું.’ ત્યારે રાજા કહેતા કે-‘તો ભદ્રારક-પૂજ્યના ચરણ સમીપે પ્રમજ્યા સ્વીકારો.’ પછી મ્હોટા નિષ્ક્રમણ સત્કારવડે દીક્ષા લેવા જતાં ઓચ્છવવડે સત્કાર પામતી તે કન્યાઓ પ્રમજ્યા અંગીકાર કરતી હતી. એમ કાળ જતો હતો. અન્યદા એક રાણીને પુત્રી હતી, તે રાણી વિચારવા લાગી કે-‘સઘળી કન્યાઓને પ્રમજ્યા અપાવાય છે.’ તેણીએ પુત્રીને શિખવ્યું કે-‘તું કહેજે કે હું દાસી થઈશ. સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત થઈ તે કન્યા રાજા સમીપે ગઈ. પૂછ્યું ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે-‘હું દાસી થઈશ.’ વાસુદેવે વિચાર્યું કે-‘મ્હારી પુત્રીઓ સંસારમાં જમણ કરે અને અન્ય મનુષ્યો વડે કેમ અપમાનિત થાય; એ તો ઠીક નહિ. શો ઉપાય ? કે જેથી અન્ય કોઈ પુત્રી પણ એમ ન કરે.’ વિચાર કર્યો, ઉપાય મેળવ્યો, વીરકને પૂછ્યું કે-‘ત્હેં કાંઈ અપૂર્વ કર્યું છે ?’ તેણે કહ્યું કે-‘નથી કર્યું.’ રાજાએ કહ્યું કે-વિચારી જો. ત્યારપછી ઘણા વખત સુધી વિચારીને તેણે કહ્યું કે-‘ગોરડી ઉપર એક કાકીડો હતો, તેને મેં પથરાથી હણીને પાડ્યો હતો અને તે મરી ગયો હતો. ગાડાના ચિલામાં પાણી વહેતું હતું, તેને તેં ડાળા પગથી ધારી રાખ્યું હતું, તે મર્યાદા

ગહાર ગયું હતું. ખેળના ઘડામાં માખીઓ પેટી હતી, ' આ શુ-
ભશુભ કરતી રહો, ' એવા વિચારથી મેં તે માખીઓને હાથવડે
ઢાંકી દીધી હતી. ' ખીજે દિવસે કૃષ્ણે રાજસભામાં ૧૬ હજાર રા-
જાઓની મધ્યમાં કહ્યું કે- ' હે રાજાઓ ! આ વીરકની કુડોત્પત્તિ
સાંભળો. તેનાં કર્મો સાંભળ્યાં છે ? ' ' કયા કર્મો ? ' એમ પૂછવા-
થી વાસુદેવે કહ્યું કે-

જેણે રાતા માથાવાળો, બોરડીના વનમાં વસતો નાગ પૃ-
થ્વીશસ્ત્ર (ઢેકાં) વડે પાડ્યો હતો; તે આ (વીરક) ખરેખર ક્ષ-
ત્રિય છે. જેણે ચક્રવટે ઉખેડી નાખેલી, ડાળું પાણી વહેતી ગંગાને
ડાળા પગવડે ધારી રાખી હતી; તે આ વેમતિ (સાળવી) ખરેખર
ક્ષત્રિય છે. જેણે અપાજ કરતી, કળશીપુરમાં વસતી સેનાને ડાળા-
હાથવડે શેકી હતી; તે આ વેમતિ (સાળવી) ખરેખર ક્ષત્રિય છે. આ
વીરકને હું મ્હારી પુત્રી આપું છું. એમ કહી તેને કહ્યું કે- ' ત્હને
મ્હારી પુત્રી આપું છું. ' તે ઈચ્છતો ન હતો, રાજાએ લવાં ચ-
ડાવ્યાં, કન્યા આપી, વીરક તેણીને ઘરે લઈ ગયો. રાજકુમારી
શય્યામાં બેસી રહેતી અને વીરક તેણીનું સર્વ કાર્ય કરતો. અ-
ન્યદા રાજાએ પૂછ્યું કે- ' કેમ ત્હારું વચન કરે છે ? ' વીરકે કહ્યું
કે- ' હું સ્વામિનીનો દાસ છું. ' રાજાએ કહ્યું કે- ' જો તું સધળું
તેણીની પાસે નહિ કરાવે, તો ત્હારો છૂટકો નથી. ' તેણે રાજાને
અભિપ્રાય બાણી ઘરે જઈ કહ્યું કે- ' ખેળ કર. ' તેણી શુરસે થઈ
બોલી કે- ' કોલી ! પોતાને બાણતો નથી ? ' તેણે બિડીને દોરડેથી
મારી તેથી રડતી રડતી રાજા પાસે ગઈ અને પગે લાગીને બોલી
કે- ' તે કોલિ (સાળવી) એ મ્હને મારી. ' રાજાએ કહ્યું કે- ' તેજ
સમયે મેં ત્હને કહ્યું હતું કે સ્વામિની થા, તો યજ્ઞ ત્હેં તો દાસી-
પણ માગ્યું. હું એમાં પડતો નથી. ' તેણીએ કહ્યું કે- ' સ્વામિની
થાઉં. ' રાજાએ કહ્યું કે- ' વીરક જો માનશે તો. ' એમ કહી તેણીને
મૂકાવી અને પ્રજ્ઞાના અપાવી. તેટલામાં અરિષ્ટનેમિસ્વામી સ-
મોસર્યા, રાજા વાંદવા નીકળ્યો, સર્વ સાધુઓને દ્વણ્ણાવર્તવ દન-
વડે વાંધા, રાજાએ યાકી ગયા, વીરક વાસુદેવની અનુવૃત્તિથી વાં-

હતો હતો. કૃષ્ણને પરસેવો થઈ ગયો. લટ્કારકને પૂછ્યું—‘હે ભગ-
વન ! ત્રણસો ને સાઠ સંશ્રામો કરવાવડે હું આવો થાક્યો ન હતો.’
ભગવંતે કહ્યું—‘કૃષ્ણ ! ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને તીર્થંકર નામગોત્ર
તહે ઉપાર્જન કર્યું છે.’ જ્યારે કૃષ્ણ પગે વિંધાયો^૧ ત્યારે નિંદા,
ગર્હાવડે સાતમી નારકીનું ણંધેલું આયુષ્ય^૨ છોડતાં ત્રીજી નાર-
કીએ આણ્યું. જો આયુષ્ય ધારણ કરત તો પહેલી નારકીએ આ-
ણત. અન્ય આચાર્યો કહે છે—‘અહિં વાંદતાંજ સાતમીથી ત્રીજી
નારકીએ આયુષ્ય આણ્યું હતું. એમાં વાસુદેવનું ભાવવંદન અને
વીરકતું દ્રવ્યવંદન જાણવું. આવશ્યકવૃત્તિની અપેક્ષાએ આ
‘વાસુદેવના ભવમાં તીર્થંકરપણું ણંધ્યું.’ એમ કહ્યું. વસુદેવ-
હિંદિમાં તો આવું જોવામાં આવે છે.—“કૃષ્ણ ત્રીજી નારકીમાંથી
નીકળી આજ ભારતવર્ષમાં શતદ્વાર નગરમાં જિતશત્રુરાજના પુત્ર
તરીકે ઉત્પન્ન થઈ, માંડલિકપણું પામી, પ્રમજ્જ્યા અંગીકાર કરી,
તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કરી, બ્રહ્મ દેવલોકમાં દશ સાગરોપ-
મના આયુષ્યવાળો દેવ થઈ, ત્યાંથી સ્થવી જારમા અમમનામના
અહ્ન થશે.” આ કથનથી તે ભવથી ત્રીજી ભવમાં તીર્થંકર
નામકર્મ ણંધ્યું જણાય છે. તથા શ્રી રત્નસંચય પ્રકરણમાં પણ
કહ્યું છે કે—

નરકના આયુષ્ય પછી, નરભવ પામ્યા પછી, પાંચમા દેવ-
લોકમાં દેવ થઈ ત્યાંથી સ્થવીને જારમા અમમ તીર્થંકર થશે.
આવે રીતે વિસંવાદ પ્રાપ્ત થતાં તત્ત્વ તો બહુશ્રુત અથવા કેવળ-
જ્ઞાનીઓ જાણે. ૭૩

સાધુઓ વાંદવામાં આવ્યા છતાં શ્રોતાઓનું ભવ્યપણું વિચા-
રી, અણુમત્ત વિચેરેના ક્ષણ પ્રતિષ્ઠાદન કરતા યૌવધંના ક્ષણે પણ
દર્શાવે છે, એથી તેજ કહે છે.

પોસેઈ સુહે માવે, અસુહાઈ સ્વેઈ નત્થિ સંદેહો ।

હિંદઈ તિરિ--નરયર્ગઈ, પોસહવિહિઅપ્પમત્તો ય ॥ ૭૪ ॥

૧ પગ વિંધાવાની તાત ખીજે જણાતી નથી. ૨ આયુષ્ય તો ભવમાં એકજ
વાર ણંધાય છે. ણંધ્યા પછી ફરતું નથી. તેથી તે ગતિના દળ મેળાયા સમજાયા.

ગાથાર્થ—પોસહની વિધિમાં પ્રમાદ ન કરનાર મનુષ્ય શુભ લાવને પોષે છે—પુષ્ટ કરે છે, અશુભ લાવેનો ક્ષય કરે છે, એમાં સંદેહ નથી. વળી તિર્થચગતિ અને નરકગતિને છેદે છે. અર્થાત્ પોસહ કરનાર તિર્થચગતિમાં કે નરકગતિમાં ગમન કરતો નથી. ૭૪

વ્યાખ્યાયર્થ—‘પુષ્ પુષ્ટૌ’ એ ધાતુ ઉપરથી પોષ કરે—ધર્મની વૃદ્ધિ કરે. ‘એવી વ્યુત્પત્તિથી પોષધ ગ્રાહ્ય બનેલ છે. પોષધ એ અષ્ટમી, ચતુર્દશી. પૂર્ણિમા, અમાવાસ્યા વિગેરે પર્વ દિવસોમાં આચરવાનું એક વ્રત છે. સૂત્રકૃતાંગમાં શ્રાવકવર્ણનવાળા વિધિવાદમાં કહ્યું છે કે—“ચતુર્દશી, અષ્ટમી, ઉદિષ્ટ (અમાવાસ્યા), પૂર્ણિમાઓમાં સંપૂર્ણ પોસહનું પ્રતિપાલન કરતા વિહરે.” તથા—“જ્યાં પણ તે ચતુર્દશી, અષ્ટમી, ઉદિષ્ટ (અમાવાસ્યા), પૂર્ણિમાઓમાં પ્રતિપૂર્ણ પોષધ સમ્યક્ અનુપાલન કરે, ત્યાં પણ તે એક આશ્વાસન પામે, આશ્વાસન પામે, આશ્વાસન પામે.” એમ સ્થાનાંગના અતુર્ય સ્થાનકમાં કહ્યું છે. તથા ઔપપાતિક ઉપાંગમાં શ્રાવકના વર્ણન પ્રસંગે પણ કહ્યું છે. એવી રીતે મર્વત્ર આ પોષધ પર્વદિવસોએ આચરવાનું અનુદાન છે. ’ એમ જાણવું.

‘ઉપચ્યુક્તા દિવસોમાં પોષધવ્રત કરવું જોઈએ, અન્યદા—એ સિવાયના બીજા દિવસોમાં પોષધ કરવાનું શાસ્ત્રમાં નિષેધ્યું નથી.’ એમ ન કહેવું, કારણકે પ્રતિદિવસ પોષધ કરવાનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ જોવામાં આવે છે. ૧. આવશ્યકદૃઢવૃત્તિમાં કહ્યું છે કે—“તેમાં પ્રતિનિયત દિવસે આચરવા યોગ્ય સામાયિક અને દેશાવકાસિક પુનઃ પુનઃ ઉચ્ચારવાં એ લાવના છે. પોષધોપવાસ અને અતિથિસંવિભાગ તો પ્રતિનિયત દિવસે આચરવાનાં છે, પ્રતિદિવસ આચરણીય નથી.” તથા પંચારાક્યપૂર્ણિમામાં—“તેમાં પ્રતિદિવસ અનુઠેય—આચરવા યોગ્ય સામાયિક અને દેશાવકાસિક પુનઃ પુનઃ ઉચ્ચારાય છે, એમ કહેલું છે. પોષધોપવાસ

૧. આપું કથન શ્રુદ્ધિ પૂર્વક વિચાર્યા વિનાનું છે, તે માટે આગળ સંશોધકની રકુટ નોંધ જુવો.

અને અતિથિસંવિભાગ તો પ્રતિનિયત દિવસે અનુષ્ઠેય-આચરવા યોગ્ય છે, પ્રતિદિન અનુષ્ઠેય-આચરવા યોગ્ય નથી. ” તથા તત્ત્વાર્થવૃત્તિમાં—“ સામાયિક, દેશાવકાશિક, પૌષધ અને અતિથિસંવિભાગ એ ચાર શિક્ષાવ્રતો છે. સામાયિક અને દેશાવકાશિક એ બે પ્રતિદિવસ અનુષ્ઠેય-આચરવા યોગ્ય છે. અર્થાત્ પુનઃ પુનઃ ઉચ્ચરાય છે. પૌષધ અને અતિથિસંવિભાગ તો પ્રતિનિયત દિવસે અનુષ્ઠેય-આચરવા યોગ્ય છે, પ્રતિદિવસ આચરવાનાં નથી, પુનઃ પુનઃ અષ્ટમી વિગેરે તિથિઓમાં આચરાય છે. તથા હરિભદ્રાચાર્યે કરેલી શ્રાવક પ્રજ્ઞસિ વૃત્તિમાં—“ તેમાં પ્રતિદિવસ અનુષ્ઠેય આચરવા યોગ્ય બે સામાયિક અને દેશાવકાશિક પુનઃ પુનઃ ઉચ્ચારવાં એ ભાવ છે. પૌષધોપવાસ અને અતિથિ સંવિભાગ તો પ્રતિનિયત દિવસે અનુષ્ઠેય આચરવા યોગ્ય છે, પ્રતિદિવસ આચરણીય નથી. ” એવી રીતે પંચાશક વૃત્તિમાં અને શ્રી શ્રીચંદ્ર-સૂરિએ કરેલી યકાવશ્યક વૃત્તિમાં પર્વદિનોમાં પૌષધ કરવાનો અને અન્ય દિનોમાં નિવેધપર વાક્યવિસ્તાર સંભળાય છે. આ

૧ અહિં પૌષધવ્રતને માત્ર પર્વદિવસોનું કર્તવ્ય ઉદ્દેશી દર્શાવેલા સધળા પાઠોનો ઇષ્ટ અર્થ જો કે ધ્યક્ષ ભુદ્ધિ મનુષ્યોને તત્કાળ જણાય છે, તો પણ જનને પક્ષવાળાઓને સમ્મત આવ્યોએ રચેલ શાસ્ત્રો સાથે ઐક્યાક્યના અને મર્યાદાઓની ગંધપણા કરનાં પ્રતિભાગાલિ પુરોહોને તે અર્થ વિરૂદ્ધ જ લાગે છે. તે આ પ્રમાણે—પૂર્વધર શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિ વચકૃષ્ણે રચેલ તત્ત્વાર્થ ભાષ્યના “ સ્તોષ્ટર્મી ચતુર્દર્શી પચ્ચદશીમન્યતમાં ઘા તિથિમભિ-ગૃહ્ય ” આ પાઠની વ્યાખ્યા કરતાં શ્રી સિદ્ધમેનમરિચકે આ અર્થ પ્રકાશિત કર્યો છે કે—તે પૌષધોપવાસ જનને પક્ષમાં (શુદ્ધ, વદમાં) અષ્ટમી વિગેરે તિથિનો ભુદ્ધિવડે નિશ્ચય કરી, તે તિથિએ અથવા અન્યતમાં ઘા—અન્ય કોઇ પ્રતિપદા (પકવો) વિગેરે તિથિએ આ કથનવડે અન્ય તિથિઓમાં અનિયમ દર્શાવે છે. અન્ય તિથિઓમાં અવશ્ય કર્તવ્ય નથી, પરંતુ અષ્ટમી વિગેરે તિથિઓમાં નિયમેન-અવશ્ય કરવો જોઇયે. ” આ ભાષ્યના અર્થને વિવાદસ્પદ પાઠોનો અર્થ કોઇ પણ રીતે અનુગત થતો નથી; તેવા પ્રકારના પ્રામાણિક રૂપે અર્થનો અપક્ષાપ કરવો પણ યુક્ત નથી. આમ હોવાથી ‘ પ્રતિદિવસાનુષ્ઠેયે સામાયિક—દેશાવકાશિકે ’ એ પાઠમાં ‘ પ્રતિદિવસાનુષ્ઠેયે ’ એ પદનો ‘ પુનઃ પુનઃચાર્ય ’ આવો તાત્પર્યાર્થ કહીને તે જનને મતોના આખા

વિષયમાં વિશેષ અભિલાષીએ અરુદ્ધારા સુર શ્રી જયસોમ ઉપા-
ધ્યાયે કરેલ સ્વોપસ પૌપધ પદ્મ ત્રિશિકાવૃત્તિ જોવી, કેમકે
તેમાં વિસ્તારથી પૌપધને આશ્રિ આશ્વેષોના પરિહારનું કથન
કયું છે.

તે પોસહ આહાર વિગેરે ભેદથી ચાર પ્રકારનો છે. કહ્યું છે
કે—“ તે પોસહ ચાર પ્રકારનો જણાવ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—
આહારપોસહ ૧, શરીર સત્કાર પોસહ ૨, પ્રદાયર્થ પોસહ ૩,
અને અવ્યાપાર પોસહ ૪, પ્રત્યેક પોસહ દેશથી અને સર્વથી

દિવસના આપિપણની શંકાનું નિવારણ કરી ‘પૌપધોપવાસાતિથિસંધિ-
ભાગૌ તુ પ્રતિનિયતદિવસાનુષ્ઠેયૌ ન પ્રતિદિવસાચરણીયૌ’ એ
પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરનાર પૂજ્ય શ્રીમદ્ હરિભદ્રચરિત્રને પણ ‘પૌપધોપવાસ અને
અતિથિ સંવિભાગ દિવસમાં પ્રતિનિયત-એકજવાર આચરવા યોગ્ય છે, પુનઃ
પુનઃ નહિ.’ આ જ અર્થ ઇષ્ટ જણાય છે. જો કદાચ ‘ન પ્રતિદિવસાચર-
ણીયૌ’ એ પદનું પર્વ સિવાયના દિવસોમાં નિષેધપર વ્યાખ્યાન કરવામાં
આવે, તો પહેલાં ‘પુનઃ પુનરુચ્ચાર્યે’ એવો તાત્પર્યાર્થ કેમ સ્વીકારાય ?
એક જ પ્રકરણમાં એકજ પદનો ભિન્ન અર્થ બાધક વિના યુક્ત નથી. એકા-
ર્થતામાં તો ઉસહું સાધક પણ સ્પષ્ટ ભાષ્ય વ્યાખ્યાન દર્શાવ્યું. બીજું સાધક
પણ શ્રીમદ્ વિષાકાંગમાં આવેલા સુબ્રાહ્મચરિત્ર, નંદમણિકાર ચરિત્ર
વિગેરેમાં ત્રણ દિવસના અને શ્રી શાંતિનાથચરિત્રમાં આવેલા વિજયનૃપના
ચરિત્રમાં સાત દિનના પૌપધવ્રતનું અનુદાન જોવાથી વ્યક્ત જ જોવાય છે. આ
અર્થમાં—વિષયમાં વચનયુક્તિ પણ પ્રબળ છે—કે પર્વ દિવસોની જેમ અન્ય
દિવસોમાં પણ સાવધ આપારોના પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી શું વિરતિ નથી થતી ?
શું વિરતિ મોક્ષના સાધનભૂત હોવાથી પ્રાધાન્યપદને યોગ્ય નથી ? અન્ય
દિવસોમાં વિરતિનો નિષેધ કરવાથી સંયત મનવાળા માધુજોનું શું ઇષ્ટ સિદ્ધ
થાય છે ? વળી ઉપધાન, પૌપધપ્રતિમા વિગેરે પર્વ સિવાયના દિવસોમાં કેમ
કરાવાય છે ? વળી પૌપધોપવાસ સાથે ઉચ્ચારેલ અતિથિ સંવિભાગ તો પર્વ
દિવસોમાં કરવો ઇષ્ટજ નથી અને પૌપધોપવાસ ઇષ્ટ છે; એમાં નિયામક શું ?
તેથી પૌપધોપવાસ અને અતિથિસંવિભાગ પર્વદિવસે અવશ્ય કરણીય છે અને
અન્ય દિવસોમાં કરણીય છે.’ આવો અર્થ ઉપરના સર્વ પાંડો જણાવે છે.
તેવા અર્થમાં જ ને તે શાસ્ત્ર અને યુક્તિ અનુસરાયેલી છે. અતિથિ સંવિભાગ
તો પૌપધને પારણે અપર્વેજ કરાય છે. શાસ્ત્રવેળ પણ તે પ્રમાણે કરવાનો છે.

એમ બે લેહવાળો છે. દેશથી આહાર પોસહ—વિકૃતિ ત્યાગરૂપ આયંજિલ અથવા નીવી અથવા એકાસણું કરવું તે. સર્વથી—ચારે પ્રકારનો આહાર તજવો (ચૌવિહાર ઉપવાસ કરવો) તે. દેશથી શરીર સત્કાર પોસહ—આખા શરીરે સ્નાન વિગેરેનો નિયમ; સર્વથી—વિભૂષાત્યાગ પણ વિગેરે ધોવાની પણ વિરતિ. દેશથી પ્રહ્લ્લચર્ય પોસહ—શ્રીસંગ વર્જવો; સર્વથી—પ્રહ્લ્લચર્યની નવ શુભિ (વાહ) તું પાલન. દેશથી અવ્યાપાર પોસહ—રાંધવું, ખાંડવું વિગેરેમાંથી કોઈ પણ વ્યાપાર નિવારવો; સર્વથી—સર્વ સાવધ વ્યાપાર ન કરે, ન કરાવે. તેમાં જ્યારે સર્વથા અવ્યાપાર પોસહ સ્વીકારે, ત્યારે આ વિધિ છે—

મણિ, સુવર્ણને મૂકી, સર્વ અલંકારોથી રહિત થઈ, પાંચ પ્રકારના વિષયો તરફ રાગ, દેષને હૃદતાપૂર્વક વર્ણ, પોસહથાલા વિગેરે ચાર સ્થાનકોમાંથી કોઈ પણ એક સ્થાનકમાં શુરુસાક્ષીએ ધ્રાવક એવી રીતે પોસહમત સ્વીકારે. ૧-૨.

એમ જે લેહવાળો છે. દેશથી આહાર પોસહ-વિકૃતિ ત્યાગરૂપ આયંજિલ અથવા નીવી અગવા એકાગ્રણું કરવું તે. સર્વથી— ચારે પ્રકારનો આહાર તજવો (ચૌવિહાર ઉપવાસ કરવો) તે. દેશથી શરીર સત્કાર પોસહ—આખા શરીરે સ્નાન વિગેરેનો નિયમ; સર્વથી—વિભૂષાત્યાગ પગ વિગેરે ધોવાની પણ વિરતિ. દેશથી બ્રહ્મચર્ય પોસહ—શ્રીસંગ વર્જવો; સર્વથી—બ્રહ્મચર્યની નવ શુષ્કિ (વાડ) નું પાલન. દેશથી અવ્યાપાર પોસહ—રાંધવું, ખાંડવું વિગેરેમાંથી કોઈ પણ વ્યાપાર નિવારવો; સર્વથી—સર્વ સાવધ વ્યાપાર ન કરે, ન કરાવે. તેમાં જ્યારે સર્વથા અવ્યાપાર પોસહ સ્વીકારે, ત્યારે આ વિધિ છે—

મણિ, સુવર્ણને મૂકી, સર્વ અલંકારોથી રહિત થઈ, પાંચ પ્રકારના વિષયો તરફ રાગ, દ્વેષને હઠતાપૂર્વક વર્જી, પોસહશાલા વિગેરે ચાર સ્થાનકોમાંથી કોઈ પણ એક સ્થાનકમાં શુરુસાક્ષીએ શ્રાવક એવી રીતે પોસહમત સ્વીકારે. ૧-૨.

જે દિવસે શ્રાવક અથવા શ્રાવિકા પોષહ ગ્રહણ કરવાના હોય, તે દિવસે પ્રભાતમાંજ બીજા વ્યાપારો—બીજી પ્રવૃત્તિયોનો પરિત્યાગ કરી, પોસહના ઉપકરણો ગ્રહણ કરી પોસહશાલામાં અથવા સાધુ સમીપે જાય. ત્યારપછી ફરિયા વહિયા પડિક્કમીને શુરુસમીપે અથવા સ્થાપનાચાર્ય સમીપે જે ખમાસમણા પૂર્વક પોસહમુહપત્તિ પડિલેલી, પહેલા ખમાસમણવડે ‘ પોસહ સંદિ-સાઉ ’ બીજા ખમાસમણવડે ‘ પોષહ ઠાઉ ’ એમ કહે. ત્યારપછી ત્રણ નવકાર કહી ‘ કરેમિ મંતે વોમહં ’ ઇત્યાદિ દંડક ‘ વાસિરામિ ’ સુધી કહે. (ગુરૂ ભચ્ચરાવે) ત્યારપછી પૂર્વે કહેલી વિધિ પ્રમાણે સામાયિક ગ્રહણ કરે. વર્ષાકાળમાં કટાસણું અને બીજા આઠ મહિનામાં પાઉંછળ સંદિસાવિય કહી બેસણે સંદિસા ઉં ને બેસણે ઠાઉના આદેશ માગી સજાય સંદિસાઉને સજાય કરૂંના આદેશ માગી સજાય કરતો પડિક્કમણા વેળાસુધી બેસી રહી યોગ્ય વખતે પ્રભાતનું પ્રતિક્રમણ કરે. ત્યારપછી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય,

સર્વ સાધુઓને વાદે. ત્યારપછી જો પડિલેહણ કરવાની વાર હોય તો સન્નિધિ કરે. પડિલેહણનો વખત થાય, ત્યારે જો ખમાસમણથી 'પડિલેહણં સંદિસાવેમિ, પહિણંદલે કરેમિ' એમ કહી મુહપત્તિ પડિલેહે. એવી રીતે જો ખમાસમણવડે અંગપડિલેહણ કરે. 'આહિં અંગ શબ્દથી અંગપર રહેલ કેડનું' વસ્ત્ર વિગેરે જાણવું. 'એમ ગીતાર્થ મુરપો કહે છે. ત્યારપછી સ્થાપનાચાર્યને પડિલેહી ત્રણ નવકારવડે સ્થાપી, કેડનું વસ્ત્ર પડિલેહી ફરી મુહપત્તિ પડિલેહી, જો ખમાસમણવડે 'ઉપધિપડિલેહણ સંદિસાવિય' (ઉપધિ પડિલેહું કહી) કામળ, વસ્ત્ર વિગેરે અને દિવસના પાછલા ભાગમાં ફરી વસ્ત્ર, કામળ વિગેરેની પડિલેહણ કરે. ત્યારપછી પોસહથાલા પ્રમાણ કાળે લઈ વિધિએ પરકવી, હરિયાં પડિલેહી, સન્નિધિ ધ્યાન કરે. એટલે જાણવું, ગણવું, પુસ્તક વાંચવું, કથાનક સાંભળવું વિગેરે કરે. ત્યારપછી પ્રથમપોરિસી થાય ત્યારે જો ખમાસમણે પડિલેહણ સંદિસાવિય કહી મુહપત્તિ પડિલેહી ભોજન, પાણીના પાત્રોની પડિલેહણ કરે. ત્યારપછી સન્નિધિ કરે. જ્યારે કાળવેળા થાય, ત્યારે આવશ્યકીપૂર્વક ચૈત્યગૃહ (જિનમંદિર) માં જઈ દેવ વાંદે. ઉપધાન વહન કરનાર પાંચ શકસ્તવ (નમુત્યુજ) વડે દેવ વાદે, ત્યારપછી જો પચ્ચકખાણ પારવું હોય તો પચ્ચકખાણનો કાળ પૂર્ણ થાય ત્યારે જો ખમાસમણપૂર્વક મુહપત્તિ પડિલેહી, શુરને વાંદીને કહે—'મગ્ગાન ! માત પાળી પારાવેદ' ઉપધાન વહન કરેલ હોય તે જાહે—'નવકારસહિત ચડવિહાર' જીજે જાહે—'પોરિસિ પુરિમદ્દો વા તિવિહારં વા પકામણડં નિચી આંચિલું વા વાપદ્દ કાદ વેલાતીપ મત્તપાળં પારાવેમિ ।' ત્યારપછી શકસ્તવ (નમુત્યુ) કહી ક્ષણવાર સન્નિધિ કરી યથાસંભવ અતિથિસંવિભાગ કરી મુહપત્તિ પડિલેહી, નવકારપૂર્વક, રાગ, દ્રેષ રહિત થઈ, 'સુરસુર' 'ચળચળ' શબ્દ ન થવા છઈ, જલ્દી પણ નહિ અને વિલંબ કરીને પણ નહિ એવી રીતે જમે, પરંતુ તે પોતાને ઘરે જમને જમે અથવા પોસહથાળામાં પૂર્વે કહી રાખેલ સ્વજનોએ આજુલ હોય તે જમે, ભિક્ષા માટે જમણ ન કરે. પછી આસનથી ચલિત થયા વિનાજ 'દિવસચરિત' પચ્ચકખાણ કરે.

એમ જે લેહવાળો છે. દેશથી આહાર પોસહ-વિકૃતિ ત્યાગરૂપ આયંગિલ અથવા નીની અથવા એકામણું કરવું તે. સર્વથી—ચારે પ્રકારનો આહાર તજવો (ઔવિહાર ઉપવાસ કરવો) તે. દેશથી શરીર સત્કાર પોસહ—આખા શરીરે સ્નાન વિગેરેનો નિયમ; સર્વથી—વિભૂપાત્યાગ પગ વિગેરે ધોવાની પણ વિરતિ. દેશથી બ્રહ્મચર્ય પોસહ—સ્ત્રીસંગ વર્જવો; સર્વથી—બ્રહ્મચર્યની નવ શુભિ (વાડ) નું પાલન. દેશથી અવ્યાપાર પોસહ—રાધવું, ખાડવું વિગેરેમાંથી કોઈ પણ વ્યાપાર નિવારવો; સર્વથી—સર્વ સાવધ વ્યાપાર ન કરે, ન કરાવે. તેમા જ્યારે સર્વથા અવ્યાપાર પોસહ સ્વીકારે, ત્યારે આ વિધિ છે—

મણિ, સુવર્ણને મૂકી, સર્વ અલંકારોથી રહિત થઈ, પાંચ પ્રકારના વિધયો તરફ રાગ, દ્વેષને દંડતાપૂર્વક વર્જી, પોસહશાલા વિગેરે ચાર સ્થાનકોમાંથી કોઈ પણ એક સ્થાનકમાં શુરુસાક્ષીએ શ્રાવક એવી રીતે પોસહમત સ્વીકારે. ૧-૨.

જે દિવસે શ્રાવક અથવા શ્રાવિકા પોપહ બ્રહ્મણ કંરવાના હોય, તે દિવસે પ્રભાતમાંજ બીજા વ્યાપારો—બીજી પ્રવૃત્તિયોના પરિત્યાગ કરી, પોસહના ઉપકરણો બ્રહ્મણ કરી પોસહશાલામાં અથવા સાધુ સમીપે જાય. ત્યારપછી ફરિયા વહિયા પડિક્કમીને શુરુસમીપે અથવા સ્થાપનાચાર્ય સમીપે જે ખમાસમણા પૂર્વક પોસહમુહપત્તિ પડિલેલી, પહેલા ખમાસમણવડે ‘ પોસહ સંદિ-સાઉં ’ બીજા ખમાસમણવડે ‘ પોપહ ઠાઉં ’ એમ કહે. ત્યારપછી ત્રણું નવકાર કહી ‘ કરેમિ મંતે વોમહં ’ ઇત્યાદિ દંડક ‘ વોમિરામિ ’ મુખી કહે. (ગુરૂ ઊચ્ચરાવે) ત્યારપછી પૂર્વે કહેલી વિધિ પ્રમાણે સામાયિક બ્રહ્મણ કરે. વર્ષાકાળમાં કટાસણું અને બીજા આઠ મહિનામાં પાર્વત્ય સંદિસાવિય કહી બેસણે સંદિસા ઉં ને બેસણે ઠાઉંના આદેશ માગી સજાય સંદિસાઉંને સજાય કરૂંના આદેશ માગી સજાય કરતો પડિક્કમણા વેળાસુધી બેસી રહી યોગ્ય વખતે પ્રભાતનું પ્રતિક્રમણ કરે. ત્યારપછી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય,

સર્વ સાધુઓને વાંદે. ત્યારપછી જો પડિલેહણ કરવાની વાર હોય તો સન્નિધાય કરે. પડિલેહણનો વખત થાય, ત્યારે જો ખમાસમણથી 'પડિલેહણં સંદિસાવેમિ, પહિણંદલે કરેમિ' એમ કહી મુહપત્તિ પડિલેહે. એવી રીતે જો ખમાસમણવડે અંગપડિલેહણ કરે. 'આહિં અંગ શબ્દથી અંગપર રહેલ કેડનું વસ્ત્ર વિગેરે જાણવું.' એમ ગીતાર્થ પુરૂષો કહે છે. ત્યારપછી સ્થાપનાચાર્યને પડિલેહી ત્રણ નવકારવડે સ્થાપી, કેડનું વસ્ત્ર પડિલેહી ફરી મુહપત્તિ પડિલેહી, જો ખમાસમણવડે 'ઉપધિપડિલેહણ સંદિસાવિય' (ઉપધિ પડિલેહું કહી) કામળ, વસ્ત્ર વિગેરે અને દિવસના પાછલા ભાગમાં ફરી વસ્ત્ર, કામળ વિગેરેની પડિલેહણ કરે. ત્યારપછી પોસહશાલા પ્રમાણે કાળે લઈ વિધિએ પરકવી, દ્વિચિત્રાં પડિહી, સન્નિધાય ધ્યાન કરે. એટલે જાણવું, ગણવું, પુસ્તક વાંચવું, કથાનક સાંભળવું વિગેરે કરે. ત્યારપછી પ્રથમ પોરિસી થાય ત્યારે જો ખમાસ-મણે પડિલેહણ સંદિસાવિય કહી મુહપત્તિ પડિલેહી ભોજન, પાણીના પાત્રોની પડિલેહણ કરે. ત્યારપછી સન્નિધાય કરે. જ્યારે કાળવેળા થાય, ત્યારે આવશ્યકીપૂર્વક ચૈત્યગૃહ (નિનમંદિર) માં જઈ દેવ વાંદે. ઉપધાન વહન કરનાર પાંચ શકસ્તવ (નમુત્થુજ) વડે દેવ વાંદે, ત્યારપછી જો પન્થકખાણ પારવું હોય તો પન્થકખાણ-નો કાળ પૂર્ણ થાય ત્યારે જો ખમાસમણપૂર્વક મુહપત્તિ પડિલેહી, શુરૂને વાંદીને કહે—'મગવાન ! માસ પાળી પારાવેહ' ઉપધાન વહન કરેલ હોય તે જાહે—'નવકારસહિત ચડવિહાર' ખીજો જાહે—'પોરિસિ પુરિમદ્દો વા તિચિહારં વા પકાસણડં નિચી આંચિલું વા ચાવહ કાહ વેલાતીપ મસપાળં પારાવેમિ ।' ત્યારપછી શકસ્તવ (નમુત્થુ) કહી ક્ષણવાર સન્નિધાય કરી યથાસંભવ અતિ-થિસંવિભાગ કરી મુહપત્તિ પડિલેહી, નવકારપૂર્વક, રાગ, દ્રેષં રહિત થઈ, 'સુરસુર' 'ચમચળ' શબ્દ ન થવા દઈ, જલદી પણ નહિ અને વિલંબ કરીને પણ નહિ એવી રીતે જમે, પરંતુ તે પોતાને ઘરે જઈને જમે અથવા પોસહશાલામાં પૂર્વે કહી રાખેલ સ્વજનોએ આજુલ હોય તે જમે, શિક્ષા માટે જમણ ન કરે. પછી આસનથી ચલિત થયા વિનાજ 'દિવસચરિમ' પન્થકખાણ કરે.

ત્યારપછી રિચિયાવહિયા પડિછમી શકસ્તવ કહે. જો કદાચ શરી-
રચિંતા (સ્થંડિલ જવા રૂપ) પ્રયોજન હોય તો નિયમથી જો વાર
આવશ્યિકી કરી સાધુની જેમ ઉપયોગથી નિર્જીવ સ્થંડિલ (શુદ્ધ
ભૂમિ) માં બેઈ ' અણુજાળદ જસ્ટાયગદો ' અર્થાત્- ' જેનો
અવગ્રહ હોય તે અનુસા આપો. ' એમ કહી, દિશા; પવન, ગામ,
મૂર્ચ વિગેરે તરફ સિદ્ધાંત વિધિ પ્રમાણે બેઝી ઉચ્ચાર, પ્રથવણુ
(મલ, મૂત્ર) પોસરાવી, પ્રાસુક પાણીથી પ્રક્ષાલન કરી, પોસહ-
શાળામા આવી, ' નિમ્નીહિ ' પૂર્વક પ્રવેશ કરી, રિચિયાવહિયા
પડિછમી, જમાસમણુપૂર્વક કહે કે- ' રૂચ્છાકારેણ સંદિસહ, ગમ-
નાગમનં આલેયહં, રૂચ્છં કહી આયંતજંતેર્હિ જં મંદિયં જં વિરાદિ-
યં તસ્મિન્નિચ્છામિ દુક્કં ' અર્થાત્- ' આવતા જતાં જે જાંડયું હોય,
જે વિશદ્યું હોય, તે સંજધિ રૂડાડું કુપ્પૃત્ય મિથ્યા થાઓ. '
એમ કહે. ત્યારપછી પાછલો પહોર થાય, ત્યાંસુધી સનઝાય કરે.
પાછલો પહોર થાય, ત્યારે જમાસમણુપૂર્વક ' પદિલેહનં કરેમિ,
પોસહસાલં પમજ્જેમિ ' અર્થાત્ ' પડિલેહણુ કરું, પોસહશાળા
પ્રમાણું. ' એમ કહી પૂર્વની જેમ અંગપડિલેહણુ કરી, પોસહ-
શાળાને દંડપુચ્છણુ (દંડાસણુ) વડે પ્રમાણું કાળે ઉદરી,
રિચિયાં પડિછમી, સ્થાપનાઆર્ય પડિલેહી સ્થાપે. ત્યારપછી
શુરસમીપે અથવા સ્થાપનાઆર્ય સમીપે જો જમાસમણુપૂર્વક
મુહુપત્તિ પડિલેહી, પ્રથમ જમાસમણે ' રૂચ્છાકારેણ સંદિસહ
મગવનં ! સજ્જાયં સંદિસાવેમિ ' બીજે જમાસમણે ' સજ્જાયં
કરેમિ ' એમ કહી સનઝાય કરી, વાંદણું ઘઈ શુરસાક્ષીએ પચ્ચ-
દ્ધાણુ કરે. ત્યારપછી જો જમાસમણુવડે ' ઉવદિ-ચંદિલ પદિલેહનં
સંદિસાધિય ' જો જમાસમણુવડે ' યદ્દસર્ણં સંદિસાવેમિ, યદ્દસર્ણં
ઠામિ ! ' એમ કહી વસ્ત્ર, કામળ વિગેરેની પડિલેહણુ કરે. અહિં
જે અલકતાર્થી ' ઉપવાસી હોય તે, સર્વ ઉપધિની પડિલેહણુ કર્યા
પછી કેડનું વસ્ત્ર, (પંચીયુ વિગેરે) પડિલેહે અને જે લક્તાર્થી
હોય (જેણે જાધું હોય) તે, કેડનું વસ્ત્ર પડિલેહ્યા પછી ઉપધિ
પડિલેહે. એટલું વિશેષ સમજવાનું છે. ત્યારપછી કાળવેળા થાય
ત્યાંસુધી સનઝાય કરે. કાળવેળા થાય ત્યારે ઉચ્ચાર, પ્રથવણુ

(મળ, મૂત્ર) ૨૪ સ્થાંડિલોને પડિલેહી, માંડલા કરી જો તે દિવસે ચઉદશ હોય તો પાખી, અથવા ચોમાસી, આઠમ, અમાવાસ્યા અથવા પૂનમ હોય તો દેવસી, અને ભાદરવા શુદ્ધ ચોથ હોય તો સંવચ્છરી પડિક્કમણું પડિક્કમણાની સમાચારીપૂર્વક કરી સાધુવિશ્રામણાનુનિવેચાવચ્ચ કરે. ત્યાર પછી પોરિસી થાય ત્યાં સુધી સજ્જાય કરે, એ ઉપર વધારે સમય સમાધિ હોય તો હુળવા સ્વરથી સ્વાધ્યાય કરે કે જેથી શુદ્ધ જંતુઓ ન ઉઠે. ત્યાર પછી આસજ્જ કહેવા પૂર્વક ભૂમિ પ્રમાર્જન વિગેરે વિધિથી શરીર ચિંતા કરી બે ખમાસમણ વડે મુહુપત્તિ પડિલેહી, એક ખમાસમણવડે 'રાઈસંધારય સંદિસાચિય' બીજા ખમાસમણ વડે 'રાઈસંધારય ઠામિ' એમ કહી શકસ્તવ ભણે. ત્યારપછી સંધારે અને ઉત્તરપદ (ઉપર પાથરવાનું વસ્ત્ર) ઢીંચણ ઉપર મેલી, પ્રમાર્જન કરી, ભૂમિ ઉપર પાથરે. ત્યારપછી શરીર પ્રમાર્જન 'નિસીહી નમો જ્ઞમાસમણાણં' એમ કહી સંધારા તરફ થઈ ત્રણ નવકાર, ઉચ્ચારી આ પાઠ કહે—

“ અણુજાળહ પરમગુરુ!, ગુણગણરયનેહિં મૂસિયસરીરા. ।

બહુપડિપુત્તા પોરિસિ, રાઈસંધારય ઠામિ ॥ ૧ ॥

અણુજાળહ સંધારં, બાહુયદાણેણ વામપાસેણ ।

કુઠ્ઠિપાયપમારણ, અતરં તુ પમજ્ઞય ભૂમિ ॥ ૨ ॥

સંકોદય સંઢાસે, ડબ્બદંતે ચ કાયપડિલેહા ।

દબ્બાઈડબ્બોગં, ઊસાસનિરૂમણાલોપ ॥ ૪ ॥

જહ મે હુજ પમાઓ, હમસ્ત દેહસ્ત હમાઈ રયણીપ ।

આહારડબ્બિદેહં, તિવિહં તિવિહેણ ઘોસરિયં ॥ ૪ ॥

જામેમિ સવ્વજીવે ”

ભાવાર્થ—ગુણગણ રત્નોવડે વિભૂષિત શરીરવાળા હે પરમગુરુ! આપ અનુજ્ઞા આપો; પોરિસી બહુ પ્રતિપૂર્ણ થઈ છે, એટલે રાત્રિના સંધારામાં રહું. આપ સંધારાની અનુજ્ઞા આપો; બાહુના ઉપધાન—ઓશીકાવડે, ડાબે પડળે, કુકડીની જેમ પગ પસારતાં (પગ સંકોચીને સુતાં) આંતરાની ભૂમિનું પ્રમાર્જન

કરે. સંકાસા સંકોચી, શરીર ફેરવતાં કાયાની પડિલેહણ કરવા પૂર્વક, (જાણું તો) દ્રવ્યાદિના ઉપયોગપૂર્વક, ઉચ્છ્વાસ નિરૂધ્ધન કરવાપૂર્વક બરાબર જાગૃત થઈને જોઉં. જો કદાચ આ રાતમાં આ મહારા દેહનો પ્રમાદ-વિનાશ થાય, તો આહાર, ઉપધિ અને દેહ એ મેં ત્રિવિધે ત્રિવિધે પોસરાવ્યું છે. હું સર્વ જીવોને ખમાવું છું. વિગેરે.

ઈત્યાદિ ગાથાઓ કહી ડાબા હાથનું ઓશીકું કરી નિદ્રા મોક્ષ કરે. (ઉંઘે) જો શરીર ફેરવે તો શરીર અને સંથારો પ્રમાણને ફેરવે. કદાચ શરીર ચિંતા (મળ, મૂત્ર વિગેરે) માટે ઉઠે તો શરીરચિંતા કરી, ફરિયાવહિયા પડિછમી જઘન્યથી પણ ઓછામાં ઓછી ત્રણ ગાથા ગણીને સુવે. છતાં જો નિદ્રા ન આવે તો ધર્મજાગરિકાએ જાગતો સ્થુલભદ્ર વિગેરે મહર્ષિનાં ચરિત્રો ચિંતવે. ત્યારપછી પાછલી રાતે ઉઠી, ફરિયાવહિયા પડિછમી કુસુમિણ-દુસ્સુમિણ-કાઠસ્સગ્ગ એ ઉચ્છ્વાસનો અને મૈથુનસં-ગંધી સ્વપ્ન આવ્યું હોય તો ૧૦૮ ઉચ્છ્વાસનો કરી, શકસ્તવ કહી પૂર્વોક્ત વિધિયે સજ્જાય સંદિસાવિય કરી પડિછમણવેળા થાય ત્યાં સુધી સજ્જાય કરે. ત્યાર પછી વિધિયે પડિછમણ કરી, પડિ-લેહણવેળા થાય ત્યારે પૂર્વે જણાવેલ વિધિયે પડિલેહણ કરી, જઘન્યથી પણ મુદૂર્તમાત્ર સજ્જાય કરી, પોસહ પારવા ઇચ્છનાર એ ખમાસમણવડે મુહપત્તિ પડિલેહી, ખમાસમણપૂર્વક કહે—“ઈ-ચ્છાકારેણ સંદિસહ પોસહં પારાવેહ ” અર્થ ઇચ્છાએ આદેશ આપો, પોસહ પારાવો, શુરૂં કહે—‘ પુણો વિ કાયવ્વો ’ અર્થ— ફરી પણ કરવો. પછી બીજા ખમાસમણવડે ‘પોસહં પારેમિ’—પો-સહ પારું ? કહે. શુરૂં કહે—‘આચારો ન મોત્તવ્વો’—આચાર ન મૂક વો. ત્યારપછી ઉભા રહી ત્રણ નવકાર ગણે, પછી મુહપત્તિ પડિલેહી પૂર્વે દર્શાવેલ વિધિ પૂર્વક સામાયિક પારે. પોસહ પાર્યા પછી જરૂર સંલવહોય તો સાધુઓને પડિલાલી—આહાર આપી પરચખખાણ પારવું. વિધિ પૂર્ણ કરવો. માત્ર રાતનો પોસહ લે, તે ઉપધિ-પલ્લે-હણ કરતો ‘પોસદે ટાઝં’ કહી સ્થાંડિલજોવું વિગેરે સર્વ વિધિ કરે. વિશેષ એટલું કે—‘જાત્ર દિવસસેસં રત્તિં ષા પઞ્જુષાસામિ’ એવો

પાઠ ઉચ્ચરે. અને પ્રભાતે પોસહ લેનાર જાવ 'અહોરત્તં દિવસં વા
પઞ્જુવાસામિ' એવો પાઠ ઉચ્ચરે એવી રીતે આઠ પહોરના પોસ-
હનો વિધિ સંક્ષેપથી કહ્યો. (વિધિમાં કેટલોક ફેરફાર છે તેમજ
સંક્ષેપ છે તે શુદ્ધ પાસે સમજી લેવો.)

આ પોપધના વિધિમાં અપ્રમત્ત-પ્રમાદ રહિત જે સમયે જે
કરવાનું હોય તે કરતો ગ્રાવક શુભ-પરલોકમાં હિતકારી ભાવ-પરિ-
ણામોને પુણ કરે છે. અશુભ ભાવોને દૂર કરે છે. એમાં શુભ
ભાવના પોપણમાં અને અશુભ ભાવના નાશમાં સંદેહ નથી. તથા
પોસહમાંજ અપ્રમત્ત થતાં શુભ ભાવનાવડે તિર્થચગતિ અને નરક-
ગતિને અટકાવે છે, અર્થાત્ તિર્થચપણું અને નરકપણું પામતો નથી.

હવે પોપધવિધિમાં અપ્રમત્ત અને પ્રમત્તપણાનું ક્ષણ દર્શાવત-
દ્વારા પ્રસંગથી દર્શાવે છે.—આ જ જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં
ભારતવર્ષમાં વિશાલા નામની નગરી છે. ત્યાં પુરુષદત્ત અને
કરેણ્ણદત્ત નામના સમ્યગ્દષ્ટિ અને મિથ્યાદષ્ટિ જે શેઠ વસતા હતા.
તે બન્નેને પરસ્પર મૈત્રી અને સંસારિકાર્યોમાં એક ચિત્તતા હતી,
પરંતુ ધર્મ પ્રયોજનોમાં એક ચિત્તતા નહોતી. અન્યદા ત્યાં
જયભૂષણ નામના સૂરિ પધાર્યા, તેઓ પુરુષદત્તશેઠના ગૃહોદ્યાનમાં
રહ્યા. લોકો તેમના દર્શન માટે આવ્યા, પુરુષદત્તશેઠે પણ કરે
ણ્ણદત્ત સાથે ત્રણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક આચાર્યને વાંધા. યથાસ્થાને સભા
બેઠી. આચાર્ય ભગવંતે સજ્જન મેઘના જેવા ગંભીર સ્વરે ધર્મ-
દેશના પ્રારંભી. જેમકે—

“ ધમ્માઽ ધર્ણં વિઠલં, ધમ્માઽઓ સેવ કામસંપત્તી ।

ધમ્માઽ નિમ્મલા કિત્તી, ધમ્માઽ સગ્ગસુદ્ધ--મુત્તી ॥ ૧ ॥

કિસિકરણં સાયરલંઘણં ચ દેસંતરેસુ પરિભ્રમણં ।

કયધમ્માણં ફલયં, ચિયરીયં અકયપુણ્ણાણં ॥ ૨ ॥ ”

ભાવાર્થ—ધર્મથી વિપુલ ધન, ધર્મથી જ કામની સંપ્રાપ્તિ,
ધર્મથી નિર્મળ કીર્તિ, ધર્મથી સ્વર્ગનાં મુખો અને મુક્તિની
પ્રાપ્તિ થાય છે. જોડ કરવી, સમુદ્ર ઓળંગવો અને દેશાંતરોમાં
પરિભ્રમણ કરવું એ બધું ધર્મ કરનારને સફળ થાય છે અને ધર્મ
ન કરનારને નિષ્ફળ થાય છે. ૧-૨.

એ વિગેરે ધર્મદેશના આચાર્ય મહારાજે કર્યા પછી પુરુષદત્તે અને કુરેલુદત્તે દેશવિરતિ સ્વીકારી. ત્રીજા શિક્ષાવ્રતમાં ‘ અષ્ટમી પ્રમુખ પર્વ તિથિયોમાં પ્રતિપૂર્ણ પોસહ કરવો. ’ આવો નિયમ ગ્રહણ કર્યો. સૂરિ મહારાજે ઉપનૃંહણ કરી પ્રશંસ્યા કે-“ તમ્હે ધન્ય છે, કારણ કે પુણ્યહીનોને દેશવિરતિનો પરિણામ પ્રકટતો નથી. કહ્યું છે કે—

સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી જોથી ૯ પદ્યોપમ કર્મસ્થિતિ દૂર થયે સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં વહાણુ સમાન વ્રત વિગેરે નિશ્ચયે ભાવથી થાય છે. ધન્ય મનુષ્યજ વિરતિ સ્વીકારે છે, ધન્ય મનુષ્યજ વિરતિ પાળે છે, વિરતિ પરિપાલન કરનાર ભવે ભવે કડ્યાણુ પામે છે. સર્વ કોઈ પણ કાર્યમાં પ્રતર્તતાં બુદ્ધિમંતે નિશ્ચયે શુભાશુભ વસ્તુપરિણામ વિચારવો જોઈયે. પરિણામનો વિચાર ન કરતાં જે નરો સહસાજ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓના કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી, કદાચ થાય તો તે સુંદર હોતી નથી. મોહિત થયો છતો—મુગ્ધ બન્યો છતો જે મનુષ્ય સ્વજન, કુટુંબને માટે પાપ કરે છે, તે પાપ કરનાર તેનું ફળ ભોગવે છે, અન્ય જનો તો ખાનારજ છે. સમીપમાં સિદ્ધિ મેળવનાર, ધર્મવંત, ઉત્તમ પુરુષોને શુભ પરિણામવાળા શુદ્ધ ધર્મમાંજ આદર હોય છે.

એવી રીતે સૂરિમહારાજે વિશેષ ધર્મદેશના કરી. તે બન્ને પુરુષદત્ત અને કુરેલુદત્ત પણ પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતા આચાર્યને વાંઢી સ્વસ્થાને ગયા. ગ્રહણુ કર્યા પ્રમાણે ધર્માનુષ્ઠાન કરતાં દિવસો જતા હતા. કદાચિત્ એકત્ર મળતાં ધર્મ, અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ સંગ્રામી વિચાર કરતાં પુરુષદત્ત અને કુરેલુદત્તે પરસ્પર કહ્યું કે-“ પુરુષાર્થોમાં ધર્મ પુરુષાર્થ પ્રધાન છે, પરંતુ તે અનાકુળ ચિત્તવાલાઓથી જ કરી શકાય, ચિત્તનું અનાકુળપણું કુટુંબના સ્વસ્થપણામાં થઈ શકે અને કુટુંબનું સ્વસ્થપણું અર્થ-દ્રવ્યના નિયોગવડે થઈ શકે. અર્થનિયોગ મહા વ્યવસાયથી સાધ્ય છે. આમ હોવાથી કાંઈ પણ વ્યવસાય કરી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરાય તો પછી કુટુંબનો ભાર પુત્ર ઉપર સ્થાપી સુઆવક જનોને ઉચિત

ધર્મ પુરુષાર્થ જ સેવી શકાય. 'આ સુખ છે.' એમ બન્નેએ વિચારી દેશાંતરમાં ગમન કરવા યોગ્ય સામગ્રીની તૈયારી કરવા માડી. ઘણું ભાંડ-કરિયાણું ગ્રહણ કર્યું. અશસ્ત્ર દિવસે ઉત્તર દિશા તરફ ચાલ્યા. નિરંતર અચાણોવડે જતાં પાંચોર નામના પાટણે પહોંચ્યા, ત્યાં નગર બહાર આવાસ રાખ્યો. બળદોને ચરવા મૂક્યા, લાકડાંઓ એકઠાં કર્યા, રાંધવાની સામગ્રી તૈયાર કરી, બન્ને પુરુષદત્ત અને કરેણુદત્ત હાવા બેઠા. એવામાં શ્વાસથી ભરપૂર મુખવાળા, વારંવાર પાછળ ફેરવાતી ભયભ્રાંત તરલ કીકીવાળાં લોચનોથી યુક્ત, ઘડપણથી જીર્ણ સંકીર્ણ દંડવાળા, ખંડમાત્ર વસ્ત્રવાળા, અનર્ગળ નખોથી વિહ્વળ થયેલ અંગોપાંગ-વાળા, નિરંતર સેદિકા ધમાવાથી ધોળા હાથવાળા, પાછળ લાગેલા હકારતા જૂગારીઓના ચંડ શબ્દો સાંભળવાથી બળભળેલ મન-વાળા, કેમે કેમે કરી માંડમાંડ કરી નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર ટેરવે વળગેલ જીવિતવાળા, 'નમો અરિહંતાજં' એમ બોલતા બે શ્રાવકપુત્રો પુરુષદત્ત અને કરેણુદત્તના ગરજે આવ્યા. નવકાર માંભળવાથી સાધર્મિક તરફ અનુરાગ ઉપજતાં તેઓએ કહ્યું કે- 'લદ્ર ! પુરુષો ! બીવું નહિ.' પોતાના પુરુષોને કહ્યું કે- 'આ બન્નેની પાછળ લાગેલા પુરુષોને અટકાવો.' પુરુષોએ તેમજ ક્યું. પછી આ બે શેઠિયાઓએ (પુરુષદત્ત અને કરેણુદત્તે) તેઓને પૂછાવ્યું કે- 'આ બે માણસોએ શું વિભ્રાન્ત્યું છે-ગંગાડયું છે ? ' તેઓએ (જૂગારીઓએ) કહ્યું કે- 'દશહજાર દીનાર હારીને માગતાં 'આજ દેશું, કાલ દેશું,' ઈત્યાદિ વચનવિસ્તાર વડે કેટલાક દિવસો મુધી અમે રહ્યા. આજ તો અત્યંત કુપિત થઈ સહિએ કહ્યું કે- 'કાલવિલંબ સહન કરવાવડે સચું, આજ કાં તો દીનાર આપો અથવા પ્રાણ આપો. સહિમિત્રનાં વચન સાંભળવાથી મરણસૂચક ઉપજતાં નારીને આ બન્ને અહિં પેઠા છે. તો આપને જો કટ્યાણુવડે કાર્ય હોય તો આ બન્ને અમને સોપો. ત્યારંપછી 'સાધર્મિકવાત્સલ્ય શુભકારક છે. એમ માનતા પુરુષદત્ત અને કરેણુદત્તે જૂગારીઓને દશ હજાર દીનારો આપી, જૂગારીઓ ગયા. આ બન્ને જણને પોતાની સાથે સ્નાન કરાવ્યું. વસ્ત્રની બેડ

આપી મુખાસનપર બેસારો જાન્ને શ્રાવકપુત્રોને પુરુષદત્તે પૂછ્યું. 'તમારી કઈ જાતિ છે ? તમારું કયું કુળ છે ?' સ્નાન કરી અલંકૃત થયેલા તે જાન્ને જણે પણ કહ્યું કે- 'શીલ, સદાચારથી બ્રહ્મ થયેલ, પોતાના કુળમાં કલંકભૂત, પોતાની જાતિરૂપી જામના ફૂલમાં કીટ સમાન એવા અમે, તેની (અમારી) જાતિ શું કરે ?, તો પણ તમને કહીએ છીએ. ' આંમુથી ભરેલ લોચનવાળા આ જાન્નેએ સખલના પામતા અક્ષરોથી કહ્યું- ' આર્ય ! વણિકકુળમાં જિત્પક્ષ થયેલા, પરંતુ કર્મવટે ચંડાળ, શ્રાવકકુળમાં અધમ, ઉભયલોક વિરૂદ્ધ કર્મ એવનાર, વિપવૃક્ષની જેમ માત-પિતાને અને અન્યલોકને અપકાર કરવા માટે વૃદ્ધિ પામેલા ધવલ, વિમલ નામવાળા અમે પરમ સમ્યગ્દષ્ટિ શેઠના પુત્રો છીએ. પિતાએ વારવા છતાં પણ ક્ષિણકર્મના ઉદયવટે જૂગાર અને વેશ્યાનું વ્યસન અંગીકાર કરી અમે વિવિધ ઉપાયોવડે ધરતું દ્રવ્ય વિનાશ કરવા લાગ્યા. માતા-પિતા શિક્ષા આપતા હતા, સાધુઓ પણ ધર્મોપદેશ આપતા હતા, પરંતુ કપાસમાં લાખના રંગની જેમ અમારા મનમાં ઉપદેશ લાગતો ન હતો. ત્યારપછી પિતા વિગેરે આ દુઃખવડે જ સ્મરણશ્રેય થયાં-મરણ પામ્યાં. તો પણ અમારાથી વ્યસન મૂકાતું ન હતું. હાટ, ઘર, પણ હારી ગયા. પરિજન પોતપોતાને ઈષ્ટ દિશામાં ચાલ્યો ગયો અને અમે દેવળોમાં વસવા લાગ્યા. પરમમુનિની જેમ કદાચિત્ છકું, કદાચિત્ અકૃમ પછી ખાતા, તો પણ અમે વ્યસન ન મૂક્યું. કિં જાહુના ? જાહુ કહેવાથી શું ?, અમે આ વચન સાચું કયું—

હે જૂગાર ! ત્હારા પમાયથી નખ ઘસાયેલા, ધોળા હાથવાળા, સજ્જનોથી દૂર થયેલા અમ્હે ગૂંચ દેવળ એવીએ છીએ. ૧

એવી રીતે આત્માને વિડંબના પમાડતાં કેટલોક કાળ વીત્યો. અન્ય દિવસે સાહસને અવલંબી સહિય સમક્ષ દસ હજાર દીનારની હોડ કરી. સહિએ કહ્યું-આને તમ્હે તજી ઘો, જો દીનાર નહિ ઘો તો તમ્હારી જીભ ગ્રહણ કરીશ. અમ્હે સ્વીકાયું, રમ્યા અને હાર્યા. સહિએ પકડાવ્યા. અમ્હારો પાસે દીનારો માંગી, ' દેશું ' જેમ કહેતાં કેટલાક દિવસો ગુમાવ્યા. આજે તો ધન ધાન્યથી અ-

ત્યંત બ્રહ્મ થયેલા એવા અમ્હને આણે (આ માણસે) મરાવા માં-
 ડ્યા. અવકાશ મેળવતાં નાસીને તમ્હારે શરણે આવ્યા. ” પુરુ-
 ષદત્તે કહ્યું—‘ સારું કયું, હવે શું કરવું છે ? ’ તેઓએ કહ્યું—‘ જે
 તમ્હે કહો તે. ’ પુરુષદત્તે કહ્યું—‘ આ લોકમાં પણ સકળ અનર્થોના
 કારણભૂત અને પરલોકમાં દુર્ગતિના કારણરૂપ આ વ્યસનનો પ-
 રિત્યાગ કરો. ’ તેઓએ કહ્યું—‘ તજ્યુંજ છે. ’ ત્યારપછી એકને
 પોતે સંત્રહ્યો, બીજો કરેણ્ણદત્તને સોંપ્યો. બીજે દિવસે ત્યાંથી પ્રયાણ
 કર્યું. સારી રીતે સુષે પ્રયાણ કરી પરિમિત દિવસોએ કુબેરની
 દિશાફી વહુ (ઉત્તર દિશા) ના લલાટમાં તિલક સમાન કુબેર
 સુંદર નગરે પહોંચ્યા, ત્યાં રહ્યા. વ્યવહાર (વેપાર) સારીરીતે
 ચાલ્યો. ધણું દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. ત્યાંથી લેવા લાયક નવું ભાંડ
 (કરીયાણું) ગ્રહણ કર્યું, આવવાની સામગ્રી તૈયાર કરી, કુશ-
 લતા પૂર્વક પોતાના સ્થાને આવ્યા. વધામણું કર્યું—ઓમ્હવ કર્યો.
 મિત્ર-સ્વજનવર્ગ મળ્યો. તેને પુષ્પ, તાંબૂલ વિગેરેથી સન્માનિત
 કર્યો. શ્રેષ્ઠ પ્રાણુત (લેટણું) ગ્રહણ કરી પુરુષદત્તે અને કરેણ્ણદત્તે
 રાત્રનાં દર્શન કર્યાં. અવસર મેળવી રાત્રને વિજ્ઞપ્તિ કરી—દેવ !
 અમ્હારા દ્રવ્યવ્યયવડે કાર્ધક ધર્મસ્થાન કરીશું, ભૂમિખંડ—થોડો
 જમીનનો ભાગ આપવા વડે આપ મહારાજ પ્રસાદ—મહેરખાની
 કરો. રાત્રએ મંત્રીને આજ્ઞા કરી, મંત્રીએ નગરના મધ્યમાં જગ્યા
 દર્શાવી, પ્રશસ્ત દિવસે સૂત્રધારને બોલાવ્યા. પ્રામુક પાણી, ઠળ
 વિગેરે વડે કામ કરનાર—કારિગરોને અને સમીપમાં રહેતા જનોને
 પીડા અથવા લય ન થાય તેમ તેઓએ કાર્ય આરંભ્યું. કામ કર-
 નાર નોકરને મજૂરી કહેવાથી અધિક કામની અંદરજ અપાતી
 હતી. પુરુષદત્ત અને કરેણ્ણદત્ત દ્રવ્યસમૂહનો વ્યય કરતા હતા. ધવલ
 અને વિમલ કામમાં ચિંતા કરતા હતા. થોડા વખતમાંજ પોસહ-
 શાલા બનાવી. તે કેવી હતી ? —“ સારીરીતે જોડાયેલાં સારાં લા-
 કડાવડે શોભતી, સરલ, સારા બહુ ચાંલલાવાળી, સ્થાન સ્થાનમાં
 • સ્થાપન કરેલ શ્રેષ્ઠ ઘોડલાથી વ્યાસ, શ્રેષ્ઠ ઉપરના ભાગ, ચોરડાઓ
 સહિત, મજબુત કમાડવાળી, અત્યંત પવનના શુભ્રથી યુક્ત, વિમલ,
 વિશાળ, મનોહર, શ્રેષ્ઠ મંડપથી મંડિત રમણીય હતી. જે પોસ-

હુશાણાની રમણીયતા જોવા માટે આવેલા લોકો કૌતુકથી નિશ્ચળ નયનવાળા બનતા જાણે કે સ્વર્ગમાંથી દેવતાઓ ઉતર્યા હોય તેવા માલૂમ પડતા હતા. જે પોસહુશાળા પવનથી અત્યંત ફરકતી શિખરના અગ્રભાગ પર રહેલી શ્રેષ્ઠ ધ્વજાઓ રૂપ હાથવટે ધાર્મિક લોકોને ધર્મ કરવા માટે જોલાવતી હોય તેમ જણાતી હતી. ” વસ્ત્ર વિગેરે વડે સત્કાર કરી સૂત્રધારોને વિસર્જિત કર્યા. નિમિત્તિયાને જોલાવ્યો, તેણે પ્રશસ્ત દિવસ નિરૂપિત કર્યો-જણાવ્યો. તે દિવસે વિપુલ અન્ન, પાન, આદિમ સ્વાદિમ તૈયાર કરાવ્યું. સાધર્મિક બંધુઓ સુખાસને બેઠા, પરમ આદરપૂર્વક સર્વને જમાવ્યા પછી, વિશાળ મંડપમાં આપેલા આસન ઉપર બેસારી તેઓને ફળ, તાંબુલ વિગેરે વડે સન્માનિત કર્યા. તેઓની સમક્ષ પુરુષદત્ત અને કરેણદત્તે પોતાના મોટા પુત્રો પર કુટુંબનો ભાર સ્થાપ્યો. તેઓએ પુત્રોને કહ્યું.- ‘ ધરનાં સાવલ કમો કરતાં અમ્હને ન પૂછવું, તેમજ અમ્હારા નિમિત્તે આહારપાક ન કરવો-આહાર ન પકાવવો. પાદજે કુટુંબ વાસ્તેજ પકાવેલું અમ્હારે ખાવા યોગ્ય છે. ’ એમ કહી પુરુષદત્તે અને કરેણદત્તે મિત્ર-સ્વજન સહિત, ઘણા મોટા ઉત્સવપૂર્વક પોસહુશાલામાં પ્રવેશ કર્યો. અત્યંત વૃદ્ધિ પામતા શુભ પરિણામવાળા ધ્રુવલ અને વિમલ સજ્જાય ધ્યાનમાં પ્રવૃત્ત થઈ, પરિક્ષમણ, સામાયિક, પોસહુ વિગેરે ભાવાનુષ્ઠાન પરિપાલન કરવામાં તત્પર બની, ચોથ, છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ વિગેરે તપકર્મ કરી, પારણાના દિવસે પોસહુ, સામાયિક પારી, ઘરે જઈ કુટુંબમાટે કરેલ આહાર સાધુસંવિભાગ કર્યા પછી વાપરતા હતા-ખાતા હતા. ફરી પાછા પોસહુશાલામાં જઈ ગમણાગમણે પડિક્કમી, ધર્મધ્યાનમાં તત્પર થઈ દિવસો વીતાવતા હતા. એવી રીતે તેઓનું કુશલાનુષ્ઠાન જોઈ અનેક શ્રાવકો પોસહુશાલામાં આવતા હતા, ભૂમિકા યોગ્ય ધર્માનુષ્ઠાન કરતા હતા. મુનિજનોની પર્યુપાસના કરતા હતા, મુનિઓ પાસે સિદ્ધાંત સાંભળતા હતા, સિદ્ધાંતના અર્થને વિચારતા હતા, સિદ્ધાંત અનુસારે ધર્માનુષ્ઠાન કરતા હતા. તે આવી રીતે-ન્યાયપૂર્વક આવેલ એકાગ્રીય આહાર, વસ્ત્ર વિગેરે વડે, ઔષધ, ભૈષ જ્ય અથવા શસ્ત્રા, સંચારા વડે, કાલપ્રાપ્ત કલ્પનીય રત્નોહરણ, પીઠ,

ફલક વિગેરે વડે લક્ષિતપૂર્વક શ્રમણ સંઘને પડિલાલતાં તેઓના દિવસો જતા હતા. અન્યદા કદાચિત્ પર્વદિવસે પૂર્ણિમા તિથિયે સમુદાય કરી સર્વે પોસહથાળાયે પહોંચ્યા. સાવધ-પાપકારી કાર્યોના નિપેધ કરી, રિયાવહિયા પડિજીભી, સારી રીતે પડિલેહુણુ કરેલા અને સારી રીતે પ્રમાર્જન કરેલા સમુચિત સ્થાનમાં બેસીને કેટલાક પાઠ કરતા હતા, કેટલાક ગણતા હતા, કેટલાક ગણતા ને સાંલળતા હતા તથા કેટલાક ક્ષણભંજુર-અનિત્યાદિ લાવનાઓ લાવતા હતા, બીજા કેટલાક સામાયિક કરતા હતા, કેટલાક પરિપૂર્ણ પોસહમાં તત્પર બન્યા હતા. કેટલાક કાઉસ્સગ્ગ કરી પરલોકના માર્ગમાં લાગ્યા હતા. તરૂણો ગડગડ ગંભીર મધ્ય પ્રકૃષ્ટ શબ્દ વડે મળી ગયેલા સંવેગની વૃદ્ધિ કરનારાં શ્રેષ્ઠ પ્રકરણો ગણતા હતા. પલિયા કેશથી યુક્ત માથાવાળા. ગળી ગયેલ-પડી ગયેલ હાંતવાળા, વલિયો વડે-કરચલીયો વડે ઢંકાયેલ શરીર વાળા, નિદ્રાવડે ઢળી પડતા વૃદ્ધો-બુદ્ધોઓ મણુયાલિ ઢાળતા હતા. અત્યંત ધમ્મીને સાફ કંઠેલ નિર્મળ મંડપની ભીંતના લાગમાં સંકેમેલા વૃદ્ધો આ લવમાંજ તરુણ પણું પામ્યા હોય એવા જણાતા હતા. સઘળા શ્રાવકો પોતપોતાની ભૂમિકા યોગ્ય ધર્માનુષ્ઠાન કરતા હતા, મંડપમાં મળીને વંદન વંદોવિદિ કરતા હતા. ગીતાર્થ મધ્યસ્થ પુરૂષો અન્યોઅન્ય સમાગમ થતાં આનંદિત ધર્મ આસન અહણુ કરી બેસીને ધર્મવિચાર કરતા હતા. તત્ત્વાર્થનો વિચાર કરી રહેલા તેઓને દેવના ગુણોનું ઉત્ક્રીર્તન કરી, સાધુના ગુણો વર્ણવી વરહત્ત શ્રાવકે કહ્યું-‘હે શ્રાવકો ! અતિચાર શસ્ત્રવડે જર્જરિત થયેલ ચારિત્રવાળા પુરૂષો નિરંકુશ, અભિમાની, ઘોડાની જેમ જડદી ચાલનારા, વસ્ત્ર, શરીર વિગેરેમાં વિભૂષાવાળા, કલહ કરનારા, ડમર કરનારા, માયાવી, રોપવાળા, ત્રિહંડવાળા-મન, વચન, કાયાથી પાપકારી પ્રવૃત્તિઓ કરનારા આવા સાધુઓ હાલમાં છે, તેઓનો કયો ધર્મ છે અને કયો તપ છે, ? સાવધ યોગેથી-પાપકારી પ્રવૃત્તિઓથી વિરમવા રૂપ દ્રામણ્ય-સાધુપણું સ્વીકાર્યા પછી ગિરઘતા ગતિજનોના

ધર્મ નથી. જે શક્ય હોય તે કરવું જોઈએ. બાકીના કાર્યોમાં જયણાએ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. સદ્દુષ્ટાવડે વિશુદ્ધ કૃત્ત એકલો શ્રાવકધર્મજ ધારણ કરવો જોઈએ. ” ત્યાર પછી આ વચન સાંભળી રોષવડે રાતાં નેત્રવાળા અને દુરકતા-કંપતા હોઠવાળા ધેવલધ્રાવકે વરદત્તને આવી રીતે પૂછ્યું કે- “ રે પરલોક પરાડ્મુખ ! હુમ્બ ! ભારે કર્મી ! સાધુ દેવી ! જે સાધુધર્મ નથી. તો શ્રાવકધર્મ કેમ હોઈ શકે ? મૂળ વિના ડાળ ન હોય, ડાળ વિના શાખાઓ ન હોય. શાખા વિના પુષ્પ ન હોય, પુષ્પ વિના ફળ કયાં થી હોય ? નિઃશ્યો વિના તીર્થ ન હોય, તીર્થમાંજ શ્રાવકો હોય છે; જે સાધુધર્મ નથી તો એવી રીતે તીર્થનો ઉચ્છેદ થાય છે. કિંથ-કેવળજ્ઞાની, મનઃપર્યવસાની, ચૌદપૂર્વી, દસપૂર્વી, નવ પૂર્વીઓ થી રહિત એવા આ કાળમાં હે અભણ ! પ્રગટ વચનથી તું ચારિત્રનો નિરેધ કેમ કરે છે ? સદ્ગતિનાં મુખરૂપી લોકડાંને બાળનાર મુનિ દેવરૂપી અગ્નિ વડે તું અત્યંત દેવી ચિત્તવાળો બની ધર્મરૂપ આરામને ન બાળ, ન બાળ. ગુરુકર્મવડે ભારે કર્મવડે હણાયેલા, હુર્ગતિના માર્ગમાં ચાલનારા, ત્હારા સરખા મહા પાપીઓ દેખાય છે. શ્રુતકેવલીએ કહ્યું છે કે-ધીર પુરૂષોની પરિહાની મંદધર્મી, બુદ્ધિ વિનાના કેટલાક છવો, વિહરતા સંવિગ્ન જનોની હીલના કરે છે. અકૃતજ્ઞ મનુષ્ય રોષવડે અથવા દેવવડે, મિથ્યા ભાવવડે છતાં ગુણોને ઢાંકતો, અછતા ગુણો (અવગુણો) ને બોલે છે. છતાં ગુણોનો નાશ, પરપરિવાદ, પરને આળ આપવું, ધર્મમાં અળહુમાન, અને સાધુ તરફ પ્રદ્રેષ એજ ખરેખર સંસાર છે.

તું ધર્મ જાણતો નથી, આગમ જાણતો નથી તેમ લોક વ્યવહારને જાણતો નથી. વિધિએ ત્હારું મુખ હુર્ગતિમાં પાડવા માટે યત્નાવ્યું છે. મનુષ્ય જન્મ, શ્રાવકધર્મ, સાધર્મિક પુરૂષોની સાથે સંયોગ એ સર્વ ત્હેં સાધુ તરફના પ્રદ્રેષવડે ઝડ ગુમાવ્યું. કેમકે- “તપ, નિયમમાંસાદી રીતે ઉદ્ભવવાળા, સજ્જાય, ધ્યાનમાં લાગેલ મનવાળા, સુસાધુરૂપી રત્નો આજ પણ વિરલ વિરલ કોઈક કોઈક જોવામાં આવે છે.

એવી રીતે સ્કુટ પ્રશ્નવ્યાકરણના કદુ વચનોવડે દર્શાવ્યું, ત્યારે વરદત્તે કહ્યું ‘અરે તો તે દીકા નહિ ?’ ત્યારપછી ધવલે કહ્યું કે- “દોષાગ્રિય, મિત્ર (સૂચ) ની ઋદ્ધિથી દુઃખિત થયેલ ધ્રુવડે જો ન દીકો, તો સૂચ શું નં ઉગ્યો કહી ચકાય ? ગાઢઅંધકારને નાશ કરનાર, પોતાનાં કિરણોવડે સકળ ભુવનતલને પ્રકાશિત કરનાર ચંદ્રને રતાંધળાએ ન દીકો તો તે શું ન ઉગ્યો કહેવાય. ? કૃવામાં ઉત્પન્ન થયેલ અને કૃવામાંજ રહેલ કૃવાના દેહકાએ જો રતનાકર ન દીકો, તો શું તે ભુવનમાં નથી ? અનેક જનોને વિસ્મય પમાડનાર, વિરલ, વિચિત્ર લાવેને જો આંધળો ન ભુવે તો શું તે ભુવનમાં નથી ? તીર્થંકરે કહ્યું છે કે- ‘ચારિત્ર દુષ્ક્રમાના અંતસુધી છે. ’ તેનો પણ નિપેધ કરતો તું તેનાથી પણ અધિક થયો. હે આવકો ! સધળા સાંભળો, જો તમને રૂચે તો આ સાધુમત્સરીને આપણા સમુદાયથી બાહ્ય-બહાર કરવો જોઈએ; કેમકે કહ્યું છે કે- જે એમ કહે કે-ધર્મ નથી, સામાયિક નથી, તેમજ મતો નથી; તેને તેમ કહેનારને શ્રમણસંઘે શ્રમણસંઘબાહ્ય કરવો જોઈએ.

એ કથન સ્વીકાર્યું. પુરુષદત્ત વિગેરે આવકોએવરદત્તને કહ્યું કે- ‘આજથી માંડી તારે અમારી સલામા ન મળવું. ’ એમ કહી કાઢી મૂક્યો. ત્યારપછી તેજ દિવસે વિશ્વચિકા દોષવડે મરીને સાધુઓ પ્રત્યેના પ્રદ્રેષવડે ઉત્પન્ન થયેલ કિલ્લ કર્મના ઉદયવડે આશીર્વાદ સર્પ થયો. ત્યાંથી પણ નીર્ધ સંસારવાળો, દુર્લભ બોધિ થયો. ‘સાધુધર્મ નથી. ’ એ વિચાર સાંભળીને કરેણ્દત્ત ધર્મમાં વિપરીત પરિણામવાળો થયો, પુરુષદત્ત વિગેરેએ તેને સ્થિર કર્યો, તો પણ અંત્યજ ચિત્તવાળોજ રહ્યો. અન્યદા અપાઠ ચોમાસામા સર્વથી પોસહ કરી, અશન વિગેરેનો પરિહાર કરવા પૂર્વક વ્યાપાર પ્રવૃત્તિ વિના છૂટકાત્તવડે રહ્યા, ચોમાની દિવસ વિત્યો. રાત્રિ સારી રીતે અવગાહતાં કરેણ્દત્તને વિપરીત પરિણામવાળો બાણી જિન-ધર્મથી પતિત કરવા ઇચ્છતી (કુલદેવતા) આવી રીતે કહેવા લાગી- ‘જો શીલવ્રતથી નહિ બ્રહ્મ યર્થશ, તો તારા મોટા પુત્રના કટકા કરી દિશાબલિ કરીશ. એમ સાંભળી મમબાવથી પતિત ધર્મ કટાસન ગ્રહણ કરી કરેણ્દત્ત તે તરફ દોડ્યો, ઉપસર્ગ ઉપ-

શય છે. આમાં સંદેહ-સંશય નથી. પક્ષમાં શ્રીજગન્નેશ્વર (શ્રીજયશેખર) સૂરિએ આ શાસ્ત્ર રચ્યું છે. એ છાયાર્થ બહુવો. ૭૫

વાચનાચાર્ય શ્રીમ્મોદ્ધમાલુક્ય ગણિના શિષ્ય, શ્રીઅકબર શાહની સલામાં જયશ્રી મેળવનાર જયસોમ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય વાચનાચાર્ય શ્રીગુણવિનયગણિએ કરેલ શ્રીમ્મોદ્ધસમતિકા પ્રકરણનું વિવરણ પૂર્ણ થયું.

વિવરણકારની પ્રશસ્તિ.

બુધજનોને આનંદકારક, નંદિમિદ (૧) , સદા આશ્ચર્ય-થી સેવાયેલ, કલાઓથી પૂર્ણ ચાંદ્રકુળ છે. તેમાં ધર્મનો ઉદ્યોત કરવામાં સૂર્ય સમાન, શુભ આચારવાળા ઉદ્યોતન સૂરીશ્વર થયા. ત્યારપછી વર્ધમાનાચાર્ય હીપતા હતા, સુવિહિતોમાં અગ્રેસર જેવા જેઓએ અકૃમ તપવડે આરાપેલ ધરણેન્દ્રના નિવેદનથી પ્રથમ શ્રીસૂરિમંત્રની શુદ્ધિ કરી હતી. ત્યારપછી જેઓએ દુર્લભ-રાજના રાજ્યમાં ચૈત્યવામિયોને જીતી ‘ખરતર’ ગિરૂદ ધારણ કર્યું હતું અને વસતિવાસ કર્યો હતો, તે જિનેશ્વર [સૂરિ] થયા. તેમના પદે પ્રકાશ કરતા મુખરૂપી ચંદ્રવાળા શ્રીજિનચંદ્ર [સૂરિ] થયા, જેઓએ મનોહર નવીન સંવેગરંગશાળા બનાવી. જેમણે નવ આંગની વિવૃત્તિ કરી અને રૂત્તંબન પાર્શ્વનાથ પ્રકટ કર્યા તેમજ જે ચતીશ્વરને સજ્જનવૃંદ સત્કાર કરતા હતા, તે અભય-દેવ સૂરિ થયા. ત્યારપછી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના પાત્ર શ્રી જિનવક્ષસ સૂરિ અત્યંત શોભતા હતા, જેણે ચંડા ચામુંડાને પણ પોતાના શુભોવડે સમ્યક્ત્વ પમાડ્યું હતું અને તત્ત્વથી શો-ભતાં પિંડવિશુદ્ધિ વિગેરે શાસ્ત્રો કર્યાં છે. તેમના પદે ૬૪ યો-ગિનીઓના પ્રકૃષ્ઠ સાધક, યુગપ્રધાનતાને પામેલા શ્રીજિનદત્ત સૂરિરાટ્ થયા, જેમના નામમંત્રના સ્મરણથી હાલ પણ પૃથ્વીપર વીજળી પડવી વિગેરે કષ્ટોનો નમૂહ નાશ પામતો જેવાય છે.

શમ્યો, તો પણ ઘર તરફ ચાલ્યો. પુરુષદત્ત વિગેરેએ વાર્યો કે-
 'સર્વથા પોસહ ન લાંગ.' તેણે કહ્યું કે- 'જો સાધુધર્મ નથી,
 તો ત્યાં શ્રાવકોના પોસહ કેવો ?' એમ કહી તેઓના વચનની
 અવગણના કરી પોતાને ઘરે ગયો. તેણે ચિંતવ્યું- 'જેમાં આવી
 રીતે વિદ્ધો થાય છે, તે પોસહનું મારે કાંઈ પ્રયોજન નથી.' એવા
 પ્રકારના પરિણામવાળા થયેલા કરેણુદત્તને રાતે ચોરોએ મારી
 નાંખ્યો, મરીને તે વ્યંતર ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવી સંસારમાં
 પરિભ્રમણ કરશે.

પુરુષદત્ત પણ નિરતિચાર દેશવિરતિનું પરિપાલન કરી,
 સંપૂર્ણ પૌપધ પર્વ દિવસોમાં પાળી, માર્ગ આરાધવાપૂર્વક મરણ
 પામી ઈશાન દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને પ્રવ્રજ્યા
 સ્વીકારી સિદ્ધિસુખને અનુભવશે.

જે હેતુથી પોસહમાં રહેલ શ્રાવકને જિનેશ્વરોએ શ્રમણની
 જેવો કહ્યો છે, તેથી નિત્ય આહાર વિગેરેમાં પોસહ કરે. એ
 યુક્ત છે.

હવે અંથકાર પોતાના નામથી યુક્ત, પ્રસ્તુત અંથ પઠન
 કરવાનું ક્ષણ દર્શાવતા કહે છે—

સંવેગમણો સંગ્રોહસત્તરિં જો પઢેદ મવ્વજિઓ ।

સિરિજયસેહરઠાણં સો લહૈં નત્થિ સંદેહો ॥ ૭૫ ॥

ગાથાર્થ—સંવેગમાં મનવાળો જે લબ્ય જીવ સંજોધ-
 સત્તરિ-સંજોધસમતિને લણે છે, તે શ્રીજગત્શેખર-સર્વથી શ્રેષ્ઠ
 સ્થાન પામે છે, એમાં સંદેહ નથી. ૭૫

વ્યાખ્યાયાર્થ—સંવેગ-મોક્ષ તરફ અભિલાષ અને સંસાર
 તરફ વૈરાગ્ય જેના મનમાં વિદ્યમાન હોય એવો જે લબ્ય જીવ-
 લબ્ય પ્રાણી આ 'સંજોધસમતિ' નામના અંથને લણે છે, ઉપ-
 લક્ષણોથી લણાવે છે અને સાંભળે છે; તે શ્રીસહિત જગત્ના-
 ચૌદ રાજલોકનાશેખરરૂપ સિદ્ધશિલા સ્થાનને પામે છે. આ અંથ-
 માં કહેલ લાવોથી લાવિત મનવાળો પ્રાણી સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન
 અને ચારિત્ર આરાધી મોક્ષ સંજોધી સુખોને પામે છે, એ આ-

શય છે. આમાં સંદેહ-સંશય નથી. પક્ષમાં શ્રીજગન્નેશ્વર (શ્રીજયશેખર) સૂરિએ આ શાસ્ત્ર રચ્યું છે. એ છાયાર્થ બતાવેલો. ૭૫

વાચનાચાર્ય શ્રીપ્રમોદમાણિક્ય ગણિના શિષ્ય, શ્રીઅકબર શાહની સલામાં જયશ્રી મેળવનાર જયસોમ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય વાચનાચાર્ય શ્રીગુણવિનયગણિએ કરેલ શ્રીમ્મોદસમતિકા પ્રકરણનું વિવરણ પૂર્ણ થયું.

—❀(❀)❀—

વિવરણકારની પ્રશસ્તિ.

બુધજનોને આનંદકારક, નંદિમિદ (૧) , સદા આશ્ચર્યથી સેવાયેલ, કલાઓથી પૂર્ણ ચાંદ્રકુળ છે. તેમાં ધર્મનો ઉદ્યોત કરવામાં સૂર્ય સમાન, શુભ આચારવાળા ઉદ્યોતન સૂરીશ્વર થયા. ત્યારપછી વર્ધમાનાચાર્ય દીપતા હતા, સુવિહિતોમાં અગ્રેસર એવા જેઓએ અકૂમ તપવડે આરાધેલ ધરણેન્દ્રના નિવેદનથી પ્રથમ શ્રીસૂરિમંત્રની શુદ્ધિ કરી હતી. ત્યારપછી જેઓએ દુર્લભ-રાજના રાજ્યમાં ચૈત્યવાસિયોને છૂતી ‘ખરતર’ ગિરદ ધારણ કર્યું હતું અને વસતિવાસ કર્યો હતો, તે જિનેશ્વર [સૂરિ] થયા. તેમના પદે પ્રકાશ કરતા મુખરૂપી ચંદ્રવાળા શ્રીજિનચંદ્ર [સૂરિ] થયા, જેઓએ મનોહર નવીન સંવેગરંગશાળા બનાવી. જેમણે નવ અંગની વિવૃત્તિ કરી અને સ્તંભન પાર્શ્વનાથ પ્રકટ કર્યા તેમજ જે યતીશ્વરને સજ્જનવૃંદ સત્કાર કરતા હતા, તે અભય-દેવ સૂરિ થયા. ત્યારપછી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના પાત્ર શ્રી જિનવલ્લભ સૂરિ અત્યંત શોભતા હતા, જેણે ચંડા આમુંડાને પણ પોતાના ગુણોવડે સમ્યક્ત્વ પમાડ્યું હતું અને તત્ત્વથી શોભતાં પિંડવિશુદ્ધિ વિગેરે શાસ્ત્રો કર્યાં છે. તેમના પદે ૬૪ યોગિનીઓના પ્રકૃષ્ટ સાધક, યુગપ્રધાનતાને પામેલા શ્રીજિનદત્ત સૂરિરાટ્ થયા, જેમના નામમંત્રના રમરણથી હાલ પણ પૃથ્વીપર વીજળી પડવી વિગેરે કષ્ટોનો સમૂહ નાશ પામતો જોવાય છે.

તેમના પદ પર નરમણિથી ભૂષિત થયેલ ભાલવાળા, અનેક ભૂષા-
લોથી નમન કરાવેલા શ્રી જિનચંદ્ર, શાસ્ત્રકર્તા જિનપતિ સૂરી-
શ્વર થયા. ત્યારપછી વિશ્વમાં શોભતા વિસ્તૃત યશવાળા જીનેશ્વર
પ્રભુ થયા. ત્યારપછી [જિન]પ્રબોધ સૂરિ, ત્યારપછી શ્રીજિન-
ચંદ્ર [સૂરિ] થયા, ચાર રાજ્યોને પ્રબોધ પમાડવાથી જેઓથી
'રાજગચ્છ' પ્રસિદ્ધ થયો, તે કુશળસૂરિ દીપતા હતા, વિશિષ્ટ
લાગ્યને ધારણ કરનારા જેઓએ શ્રીમાનતુંગ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા
કરી હતી અને વિવિધ માર્ગમાં પણ માગેલ પાણીનું પાન કરાવ્યું
હતું. ત્યારપછી 'કૃત્યાલસરસ્વતી' ખિરદથી શ્રેષ્ઠ શ્રીજિનપદ્મ
આચાર્ય સર્વ અવધાન પૂરવામાં શક્તિમાન લક્ષ્મિસૂરીશ્વર થયા.
ત્યારપછી શ્રીજિનચંદ્ર સૂરિ, ત્યારપછી જિનોદય [સૂરિ], ત્યાર
પછી લવ્યજનરૂપી કમળને વિકસાવવામાં સૂર્યસમાન શ્રીજિનરાજ
સૂરિ થયા. તેમના પદ પર થયેલ, જાનકોથ લખવામાં દક્ષ, દિવ્ય
શુણ્વસમૂહવાળા શ્રી જિનભદ્રસૂરિ દીપતા હતા. તેમના પદ પર
જિનચંદ્ર [સૂરી], જિનસમુદ્રસૂરિ શોભતા હતા. ત્યારપછી
ઘણા શુણ્વોવાળા જિનહંસસૂરિ થયા. તેમના પદરૂપી કમળને
વિકસાવવામાં દીપતા સૂર્યસમાન, શુણ્વમાણિક્યવડે યુક્ત શ્રી જિ-
નમાણિક્યસૂરિ થયા. તેમના પદરૂપી મંદિરના શિખર ઉપર શ્રેષ્ઠ
સુવર્ણ કળશ સમાન, ઘણાં મુળ કરનાર મુંદર વચ્ચનોવાળા, શ્રી આ-
હિયે આપેલ બહુમાનરૂપી ધનવાળા, યુગપ્રધાન શ્રી જિનચંદ્ર-
સૂરિ ગુરુ આહિ' જયવંતા વર્તે છે. જેમને લક્ષિત વહન કરનાર
આહિયે ગૂર્જરભૂમિથી બોલાવી દયાપ્રધાન ભારે લાભપરંપરા
આપી હતી કે- '૧૧ ગુંજોમાં, શ્રાવણ ગુહિ અષ્ટમી દિવસથી પૂ-
ર્ણિમા સુધી જીવોનો કયાંય પણ વધ ન થાય, મહારા કરમાનથી
માછલાં પકડવાની જાળવડે કોઈ પણ મનુષ્ય ખંભાતના દરિયાના
માછલાંને પકડી ન શકે. ' અન્યદા શ્રી આહિયે પ્રસન્ન થઈ જેઓને
કહ્યું હતું કે- ' આપનું પદ મા (જિ ?) નસિંહ પર મૂકવું અને
આપને યુગપ્રધાન પદવી થાઓ કે જે કામધેનુ સમાન છે. ' લા-
અશાળીઓને સંપદા કવચિદ્ દૂર હોતીજ નથી. તે વખતે ચતુરા-

ઈવડે શ્રેષ્ઠ કર્મચંદ્રમંત્રી જોડ્યા હતા કે-‘ આ પદપ્રતિષ્ઠામહારજ કરવી. ’ ત્યારપછી તે કુશળ મંત્રીએ તે પવિત્ર પુણ્ય માટે કરોડ દબ્બનો વ્યય કર્યો. જેઓ લક્ષ્મીને તૃણ સમાન ગણે છે, તે ક્યાંય પણ મુંઝાતા નથી-મુગ્ધ થતા નથી. જેઓએ શ્રીસાહિતી ગૌરવ પામેલા જિનસિંહ નામના આચાર્યને હર્ષપૂર્વક સૂરિમંત્ર આપીને પોતાના પદ ઉપર સ્થાપ્યા હતા. વિકૃતિ (વિગઈ) ને વર્જનારા જેઓએ સુકૃત માટે કારમીર દેશ તરફ વિહાર કર્યો હતો. સાહિના પ્રસાદને મેળવી ત્યાંના સરોવરના માછલાંઓની રક્ષા કરી હતી, તે યુગપ્રધાન શ્રીમદ્ જિનચંદ્ર ગુરુના વિજયવંત રાજ્યમાં અબુધ જનોં માટે આ વૃત્તિ શ્રી જયસોમ વાચકના શિષ્ય વાચક ગુણુ-વિનયે સુકૃતોની વહલીસમાન પાલીપુરમાં સં. ૧૬૫૧ વર્ષે કરી છે. આગમરૂપી સુવર્ણને પારખવામાં કસોટી સમાન, મતિવડેશ્રેષ્ઠ ગુરુ શ્રી જયસોમ પાઠકે દોપરૂપી મળને ફર કરવાથી આ વૃત્તિને વિ-મલ કરી છે. અનાભોગથી ઉપયોગ રહિતપણાથી અથવા સહસા પ્રવૃત્ત થવાથી આ વૃત્તિમા જે કાંઈ દૂષણ સ્થાપ્યું હોય, તો તે દૂષણને મહારા ઉપર અનુગ્રહ બુદ્ધિ રાખી વિદ્વાનોએ આદરથી ફર કરવું, સૂત્ર ગંભીર અર્થ વાળું છે, મતિ અદ્ય છે, છતાં જે આ દૃષ્ટતા કરે છે, તે શ્રુત સ્તુત્યોએ ક્ષતવ્ય ગણવું, કેમકે મહાન પુરુષો કૃપાળુ હોય છે.

શ્રી જિનકુશલ કદપવૃક્ષથી મુમનસ-વિદ્વાનરૂપી પુષ્પોથી શોભતી, ગુલફળવાળી અમહારી શાખા થઈ તેમાં પાઠક વિનય-પ્રભ ગુરુ શોભતા હતા, સારા સૌભાગ્યવાળા જેમને વરની અ-લિલાપિણી નિર્દોષ વિદ્યારૂપી કન્યાઓ પરણી હતી. તેમના પદપર મતિવૈભવથી જુહસ્પતિને છતનાર, વિદ્વાનોની સલામાં જયતિલક પ્રાપ્ત કરનાર વિજયતિલકસૂરિ થયા. છરાપદલી પાર્શ્વપ્રભુના પ્રભાવથી ધરણેન્દ્ર નિરંતર આનંદથી સમીપ રહી જેઓને સા-ન્નિધ્ય કરતો હતો, વળી ગુરુએ મતની ઈચ્છાવાળા ૧૧૦ શિષ્યો કરી પરમ ઉદય નિમિત્તે જિનોદયસૂરિ ગુરુને આપ્યા હતા. જેઓ લોકમાં પ્રકટ ‘ મિશ્યાત્વકંદકુદાલ ’ જિરુદ ધારણ કરતા હતા.

તેઓના શિષ્ય શ્રી ક્ષેમકીર્તિ વાચક હીપતા હતા, તેમના શિષ્ય કીર્તિવડે હંસને છતનાર, પવિત્ર વંશવાળા, વાગ્ગુરુ, ઠંડપટ્ટણ, ક્ષેમહંસગણિ શોભતા હતા, તેમના પદનો આશ્રય કરનાર સોમદેવજ વાચક થયા, તેમના શિષ્ય શ્રી ક્ષેમરાજ પાઠક, શિવમુંદર, વાચક કનકતિલક થયા, તેઓના અગ્રિય દયાતિલક અને વાચક પ્રમોદ માણિક્ય થયા. તેઓના પદ પરથી જયસોમ પાઠક, સ્વશક્તિ પૂર્વક ગુરુભક્તિથી શોભતા, દયાળુ ગુણુરંગ વાચક, સારા શિષ્ય પરિવારથી આનંદ પામનાર, દયાયુ દયારંગ થયા.

ધૃતિ વૃત્તિકાર પદાવલી.

